

BARABÁS A. TÜNDE – KOPLÁNYI GERGELY: Viktimizáció az online térben
Egy nemzetközi kutatás eredményei hazai szemszögből

BOLYKY ORSOLYA – SÁRIK ESZTER: Gondolatok a gyermek- és fiatalkorúak bűnözéséről a statisztika tükrében

DERES PETRONELLA: Tiltott adatszérés és az információs rendszer elleni bűncselekmények sajátosságai
Magyarországon 2013–2021 között

GARAI RENÁTA: A kapcsolati erőszak bűncselekmény tényállásának 10. születésnapjára
Összegző gondolatok a joggyakorlat tükrében

IRK FERENC: Az ökoszisztéma hálózati kockázatai és felelősségi kérdései

KÁRMÁN GABRIELLA: A szakértői bizonyítás hatékonyságának növelése – egy empirikus kutatás nyomán

KISS ANNA: A nyomozó hatóság és az ügyészség kapcsolata

KORINEK LÁSZLÓ: Vannak-e kriminogén foglalkozások?

KÓ JÓZSEF: Önbevallásos kérdezéstechnika a kriminológiai kutatásokban

NAGY LÁSZLÓ TIBOR: Sportrendezvények kockázatelemzése

PÓCZIK SZILVESZTER: Európai iszlamisták és dzsihádisták motivációi

RITTER ILDIKÓ: Testépítő szubkultúra a vádlottak padján

SOLT ÁGNES: „Aki el tudja fogadni, hogy a börtönben kell meghalnia, az minek éljen még éveket?”

SZABÓ JUDIT – VIRÁG GYÖRGY: Szexuális bűnelkövetők a kriminálpolitika erőterében

WINDT SZANDRA: Elkövető és/vagy áldozat? Az emberkereskedelem áldozatai által

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

71. ÉVFOLYAM

2023/10. SZÁM

BELÜGYI SZEMLE

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ELNÖK
TITKÁR
TAGOK

Dr. Felkai László, közigazgatási államtitkár, Belügyminisztérium
Prof. dr. Dános Valér ny. r. vezérőrnagy, egyetemi magántanár
Prof. dr. Finszter Géza, a Magyar Tudományos Akadémia doktora
Prof. dr. Gál István László, tanszékvezető egyetemi tanár
Prof. dr. Haller József, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, tanszékvezető egyetemi tanár
Prof. dr. Herke Csongor, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, tanszékvezető egyetemi tanár
Prof. dr. Kecskés László, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja
Prof. dr. Kerecsi Klára, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, egyetemi tanár
Prof. dr. Koltay András, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság és a Médiatanács elnöke, egyetemi tanár
Prof. dr. Korinek László, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja
Prof. dr. Maróth Miklós, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja
Prof. dr. Mezey Barna, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, tanszékvezető egyetemi tanár
Prof. dr. Patyi András, alkotmánybíró, egyetemi tanár
Prof. dr. Polt Péter, legfőbb ügyész, egyetemi tanár
Prof. dr. Sándor István, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, tanszékvezető egyetemi tanár
Prof. dr. Tóth Mihály, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, tanszékvezető egyetemi tanár
Dr. Ludek Michalek, a Cseh Rendőrákadémia tagja, egyetemi tanár
Dr. habil. Philipp Fluri ügyvezető, Genfi Biztonságpolitikai Központ
Dr. h.c. Detlef Schröder, az Európai Unió Rendészeti Képzési Ügynökségének korábbi ügyvezető igazgatója
Dr. Ciprian Maftci, belügyi attasé, Románia Magyarországi Nagykövetsége

SZAKMAI TANÁCSADÓ TESTÜLET

Dr. Bakai Kristóf Péter PhD, püör. dandártábornok, Nemzeti Adó- és Vámhivatal Vámszakmai és Nemzetközi elnökhelyettese
Dr. Balogh János r. altábornagy, az Országos Rendőr-főkapitányság vezetője
Dr. Bolcsik Zoltán r. altábornagy, a Belügyminisztérium rendészeti államtitkára
Dr. Góra Zoltán t. altábornagy, az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság vezetője
Hajdu János r. altábornagy, a Terrorelhárítási Központ főigazgatója
Dr. Hatala József ny. r. altábornagy, a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács elnöke
Dr. Hegyaljai Mátyas, a Belügyminisztérium európai uniós és nemzetközi helyettes államtitkára

Prof. dr. Janza Frigyes ny. r. vezérőrnagy, c. egyetemi tanár,
a Belügyminisztérium oktatási főszemléelője
Prof. dr. Kovács Gábor r. vezérőrnagy, a Nemzeti Közszerológati Egyetem,
Rendészettudományi Kar dékánja, tanszékvezető egyetemi tanár
Láng István, az Országos Vízügyi Főigazgatóság vezetője
Prof. dr. Sallai János r. ezredes, Nemzeti Közszerológati Egyetem,
tanszékvezető egyetemi tanár
Dr. Szabó Marcel alkotmánybíró, nemzetközi jogász
Dr. Tomin Szilvia r. vezérőrnagy, a Nemzeti Védelmi Szerológat főigazgatója
Dr. Tóth Tamás bv. altábornagy, a Büntetés-végrehajtás Országos
Parancsnokság vezetője
Dr. Túrós András ny. r. altábornagy, az Országos Polgárőr Szerológat elnöke

SZERKESZTŐSÉG

FŐSZERKESZTŐ	Prof. dr. Dános Valér ny. r. vezérőrnagy, egyetemi magántanár
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES	Dr. Szabó Csaba PhD r. alezredes, egyetemi docens
VENDÉGSZERKESZTŐ	Prof. Dr. Barabás A. Tünde, igazgató, egyetemi tanár
FELELŐS SZERKESZTŐ	Dr. Németh Viktor PhD
OLVASÓSZERKESZTŐ	Végh Zsuzsanna
IDEGENNYELVI SZAKLEKTOR	Prof. dr. Boda József ny. nb. vezérőrnagy, c. egyetemi tanár
FŐMUNKATÁRS	Csala Károly r. ezredes
MUNKATÁRS	Luda Henrietta Fazekas-Pátyodi Szandra
SZERKESZTŐSÉG	2090 Remeteszőlős, Nagykovácsi út 3. Telefonszám: +36 (26) 795-922; BM: 24-626 szerkesztoseg@belugyiszemle.hu www.belugyiszemle.hu
ISSN	ISSN 2062-9494 (Nyomtatott) ISSN 2677-1632 (Online) LXXI. évfolyam
FELELŐS KIADÓ	Belügyminisztérium www.kormany.hu/hu/belugyminiszterium 1051 Budapest, József Attila utca 2-4.
NYOMDA	Duna-Mix Kft.
FELELŐS VEZETŐ	Borbély Levente, ügyvezető Megjelenik havonta

TARTALOM

	Előszó	1695
	TANULMÁNYOK	
BARABÁS A. TÜNDE – KOPLÁNYI GERGELY	Viktimizáció az online térben. Egy nemzetközi kutatás eredményei hazai szemszögből	1697
BOLYKY ORSOLYA – SÁRIK ESZTER	Gondolatok a gyermek- és fiatalkorúak bűnözéséről a statisztika tükrében	1715
DERES PETRONELLA	Tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekmények sajátosságai Magyarországon 2013–2021 között	1729
GARAI RENÁTA	A kapcsolati erőszak bűncselekmény tényállásának 10. születésnapjára	1743
IRK FERENC	Az ökoszisztéma hálózati kockázatai és felelősségi kérdései	1759
KÁRMÁN GABRIELLA	A szakértői bizonyítás hatékonyságának növelése – egy empirikus kutatás nyomán	1773
KISS ANNA	A nyomozó hatóság és az ügyészség kapcsolata	1789
KORINEK LÁSZLÓ	Vannak-e kriminogén foglalkozások?	1801
KÓ JÓZSEF	Önbevallásos kérdezéstechnika a kriminológiai kutatásokban	1815
NAGY LÁSZLÓ TIBOR	Sportrendezvények kockázatelemzése	1825
PÓCZIK SZILVESZTER	Európai iszlamisták és dzsihádisták motivációi	1839
RITTER ILDIKÓ	Testépítő szubkultúra a vádlottak padján	1855
SOLT ÁGNES	„Aki el tudja fogadni, hogy a börtönben kell meghalnia, az minek éljen még éveket?”	1871
SZABÓ JUDIT – VIRÁG GYÖRGY	Szexuális bűnelkövetők a kriminálpolitika erőterében	1887
WINDT SZANDRA	Elkövető és/vagy áldozat? Az emberkereskedelem áldozatai által kényszer/fenyegetés hatására elkövetett jogellenes cselekményekről	1901

ELŐSZÓ

Kedves Olvasó!

A Belügyi Szemle október havi lapszáma a kriminológia tudományában történő utazásra invitálja az olvasót. A Magyarországon a kriminológiai elméleti és empirikus kutatásoknak egyaránt magyarországi- és egyben kelet-közép-európai központjaként működő Országos Kriminológiai Intézet tizenöt – az elmúlt években lezajlott – kutatásának eredményeit ismerhetjük meg röviden, a kutatók tollából.

A sort egy, a napjainkban egyre inkább a bűnözés új és mindinkább terjedő formája, az online felületeken megvalósuló egyes kiberdeliktumok elkövetőivé és áldozattá válásának mintázatával foglalkozó nemzetközi vizsgálat eredményeit bemutató tanulmány nyitja meg. Ezt követi a gyermekek és a fiatalok bűnelkövetésének új jelenségeit – a COVID-19-járvány által indukált társadalmi változások tükrében is – ismertető tanulmány. A sort a tiltott adatszerezés és információs rendszer elleni bűncselekmények magyarországi sajátosságainak bemutatása folytatja. A kapcsolati erőszak bűncselekménye immáron tíz éve önálló tényállás a hazai büntetőjogban; az ezzel foglalkozó tanulmány az elmúlt időszak joggyakorlatának tanulságait összegzi, segítve ezzel a jogalkalmazást. Az ökoszisztéma kockázati sokrétűségét mutatja be az a rendszerező alapvetés, amely feltárja a klímaváltozás kriminológiai és büntetőjogi aspektusait, támogatva ezzel az olvasót azok megismerésében. A szakértői bizonyítás hatékonysága szorosan kapcsolódik a büntetőeljárás eredményességéhez. A témával foglalkozó empirikus kutatás eredményeit foglalja össze a következő cikk. Szintén a büntetőeljárást érinti az a kutatás, amely a nyomozó hatóság és az ügyészség viszonyát tekinti át napjainkig. Különleges témával foglalkozik az a tanulmány, amelynek szerzője a *Vannak-e kriminogén foglalkozások?* kérdést teszi fel, áttekintve a nemzetközi szakirodalmat és a hazai statisztikákat. Az önbevallásos kérdezőtechnika alkalmazási lehetőségeit vizsgálja a következő tanulmány, amely külföldön jól működik, de Magyarországon eddig széles körben nem alkalmazták kutatási módszerként. A sportrendezvények kockázati kérdéseivel foglalkozó tanulmány nemcsak a szakma, hanem a futball iránt érdeklődők számára is érdekes információkat nyújthat, segítve a biztonságos részvételt a futballmérkőzéseken. Az európai dzsihádisták fegyveres harcban való motívációival foglalkozik az ezt követő tanulmány, nemzetközi kutatások kritikai

szemléletű megközelítésével. A következő kutatás a testépítő tevékenység területét tekinti át kriminológiai szempontból és annak a büntetőjogi vetületeit tárja fel. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetéssel kapcsolatos kutatások kapcsán felmerült kérdéseket ismerteti a következő szerző. Az utolsó két cikk a szexuális bűnelkövetők kezelésével, és annak hatékonyságával, illetve az emberkereskedelem áldozatainak elkövetővé válásával foglalkozik.

Mint látható, igen széles az a kriminológiai paletta, amely a Belügyi Szemle mostani „OKRI tematikus számában” bemutatásra kerül. Hozzá kell tenni, ez csupán töredéke az elmúlt néhány évben folytatott vizsgálatoknak, amelyek jelentős része a tudomány művelésén felül kimondottan a jogalkalmazók számára kíván útmutatóul szolgálni.

A kriminológia kutatási területei szorosan összefonódnak a rendészettel, hiszen a megelőzés, illetve a sikeres bűnüldözés, és az elkövető vagy akár a sértettek kezelése a rendészeti szervek, a konkrét esetekben eljáró rendőrök napi feladatai közé tartozik. Emellett a rendészettudomány önállóvá válását is nagyban segítették azok a kriminológiai kutatások, amelyek a bűnözés kontrollmechanizmusával foglalkoztak. A bűn okainak feltárása hozzájárul a hatékonyabb prevenciós stratégia elveinek kidolgozásához, az elkövetők megfelelő kezeléséhez és az áldozatok segítéséhez, míg az egyes jogintézményekhez, joggyakorlatokhoz fűződő kutatások a jogalkotást, valamint a hatékonyabb jogalkalmazást is segítik a mindennapokban.

Prof. Dr. Barabás A. Tünde
igazgató,
Országos Kriminológiai Intézet

Viktimizáció az online térben Egy nemzetközi kutatás eredményei hazai szemszögből¹

Victimization in cyberspace – results of a cross-country analysis
from domestic perspective

Barabás A. Tünde

Prof. Dr. CSc, igazgató, főtanácsos, tanszékvezető egyetemi tanár
Országos Kriminológiai Intézet,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Rendészettudományi Kar
barabas@okri.hu

Koplányi Gergely

statiztikus
Országos Kriminológiai Intézet
koplanyi@okri.hu

Absztrakt

Cél: Jelen kutatásban három országban (Magyarország, Finnország és az Egyesült Államok) vizsgálták a szerzők a kiberbűncselekmények elkövetéseinek és az áldozattá válásnak a mintázatait.

Módszertan: A kutatói team által kidolgozott online kérdőív 2020 áprilisában került felvételre a három országban, a *Qualtrics* kérdőívező rendszer segítségével, reprezentatív mintán. Az adatok elemzése SPSS programcsomaggal történt. A gyakoriságok elemzéséhez khi-négyzet próbát és Fisher-próbát, a középértékek összehasonlításához Mann–Whitney-próbát alkalmaztak. Az egyes áldozattá válási módokra regressziós modellek kerültek felállításra (Bináris Logisztikus Regresszió).

Megállapítások: A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a technikai eszközök használatának elterjedtségében jóval előrébb tartó Egyesült Államok esetében az online bűncselekmények és az áldozatok száma is szignifikánsan magasabb, mint a két európai országban. A férfiak mindhárom országban nagyobb mértékű online aktivitásról és gyakoribb áldozattá válásról számoltak be a nőkhöz képest. Hazánkban számos deliktum esetében a legalacsonyabb mutatók találhatók, hasonló tendenciákat mutatva a finn eredményekkel. Szignifikáns eltérés találtott

1 A nemzetközi kutatói team tagjai Parti Katalin, Thomas Dearden, James Hawdon, Pekka Räsänen, Aki Koivula, Kiss Tibor és Szigeti Akos, akiknek kutatómunkája nélkülözhetetlen volt a cikk elkészüléséhez.

országok szerint az áldozattá válás gyakoriságában is. A magyar mintában az online áldozattá válás nagyobb gyakorisága figyelhető meg az offline cselekményekhez képest. A tanulmány vizsgálja az egyes hagyományos magyarázóelméletek helytállóságát, amelyek között a kontrollelméletek, valamint a rutintevékenység-elmélet kínál magyarázatot ezen a speciálisnak tekinthető, új bűnözési felületen.

Érték: A kutatás egy új, eddig kevésbé feltárt területen zajló egyes bűnözési formák sajátosságait vizsgálja és hasonlítja össze a hasonló jellegű offline jogsértésekkel, magyarázatot keresve és ezzel lehetőséget kínálva az új típusú bűncselekmények megelőzési stratégiájának kidolgozásához.

Kulcsszavak: kiberbűnözés, viktimizáció, elkövető, magyarázó elméletek

Abstract

Aim: In this research, the Authors examined the patterns of cybercrime perpetration and victimization in three countries (Hungary, Finland, and the United States).

Methodology: The online questionnaire developed by the research team was taken in April 2020 in the three countries, with the help of the Qualtrics questionnaire system, on a representative sample. The data were analyzed using the SPSS program package. Chi-square test and Fisher test were used to analyze the frequencies, and Mann–Whitney test was used to compare the mean values. Regression models were set up for each type of victimization (Binary Logistic Regression).

Findings: The results of the research show that in the case of the United States, which is far ahead in the prevalence of the use of technical devices, the number of online crimes and victims is significantly higher than in the two European countries. In all three countries, men reported higher levels of online activity and more frequent victimization compared to women. In the case of many delicts, the lowest indicators can be found in our country, showing similar trends to the Finnish results. Authors also found a significant difference in the frequency of victimization by country. In the Hungarian sample, a higher frequency of online victimization can be observed compared to offline acts. The study examines the appropriateness of some traditional explanatory theories, among which the control theories and the routine activity theory offer an explanation on this new special crime surface.

Value: The research examines and compares the characteristics of certain forms of crime in a new, under-explored area with similar types of offline offences, seeking explanations and thus offering an opportunity to develop a strategy for the prevention of new types of crime.

Keywords: cybercrime, victimization, offender, crime theories

Bevezetés

A 21. században egyre nagyobb szerepet kapnak életünkben az online térben zajló társas interakciók, folyamatosan növekszik az itt eltöltött idő. A 2020-as COVID–19-járvánnyal ez a folyamat felerősödött, a személyes és szakmai élet is egyre inkább a virtuális térbe tevődött át. Ezzel párhuzamosan az online bűncselekmények és így az áldozatok száma is folyamatosan növekszik ([URL1](#)); mi több, a virtuális térben elkövetett átverések és adatlopások egyre változatosabb formái alakulnak ki.

A kiberbűnözés vizsgálata az elmúlt három évtizedben egyre nagyobb teret nyert kriminológiai szempontból is ([Varga, 2021](#)).

A kutatás egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat az online és offline áldozattá válás és egyes kiberbűncselekmények elkövetésének témakörében.² Hipotézisünk szerint, amennyiben érthetőbbé válnak a kiberbűncselekmények elkövetőinek motivációi, a deviáns viselkedésüket alakító tényezők, az online térben elkövetett bűncselekmények számának növekedő tendenciája is megfordítható.

Elméleti keret

A bűncselekmények és a bizonytalanságérzet csökkentését célzó stratégiák egyik legfontosabb kérdése, hogy kik válnak áldozattá, vannak-e meghatározható demográfiai és szociokulturális jellemzőik. Eltérően alakul a viktimizáció az egyes bűncselekménytípusok szerint is.

Egy adott társadalomban élők bizonytalanságérzete megragadható makrotársadalmi, antropológiai szempontból, és személyes, demográfiai tényezők mentén is. A személyes tényezők viszonylatában egyes kutatások hangsúlyozzák a fiatalok gyakoribb viktimizációját, mivel többször járnak el otthonról és találkoznak idegenekkel. A kisgyermekes családok tagjai kisebb valószínűséggel lesznek áldozatok (különösen vagyoni elleni cselekmények esetében), mert több időt tartózkodnak az otthonukban ([Kerecsi, 2005](#)). Egyes elméletek szerint a nők a hivatalos statisztikai adatokhoz képest jóval gyakrabban válnak áldozattá, azonban ezt félelemből, szégyenérzetük miatt, vagy kiszolgáltatott helyzetükből adódóan nem jelentik a hatóságoknak. Különösen igaz ez a szexuális, valamint a családon belüli sérelmek esetében ([Virág, 2005](#)).

2 A kutatás a Jean Monnet Center of Excellence, Collage Center for European Union, Transatlantic, and Trans-European Space Studies (CEUTTSS) támogatásával valósult meg, a Virginia Tech College of Liberal Arts and Human Sciences (CLAHS), a University of Turku Faculty of Social Sciences, valamint a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológia Tanszéke részvételével.

A látenciakutatások eredményein alapul az a megállapítás, hogy általánosságban is többen válnak áldozattá, mint az a hatóságok számára ismertté válik, azonban különböző okokból; így a hatóságokkal szembeni bizalmatlanság vagy a félelem, vagy éppenséggel a sérelem csekély volta miatt nem jelentik azt (Barabás, 2004; 2015). A sértetté válás mértéke eltérően alakul a vidék és a városi környezet vonatkozásában, és akár egy városban, különböző körzeteken belül is (Barabás, 2018).

Mindehhez képest az online tér a bűncselekmények elkövetésének és elszívésének olyan, a korábban megismertekhez képest speciális területe, amely működéséből adódóan – de feltételezhetően más okokból (is) – szerepet játszik abban, ki válik elkövetővé vagy áldozattá, miközben az alap bűnözésmagyarázó elméletek is igaznak bizonyulnak. Jelen kutatásban hat szociológiai elmélet magyarázóerejét vizsgáltuk egyes kiberbűncselekmények elszívésére/elkövetésére vonatkozóan, amelyek a következők:

- az önkontroll szerepe – általános bűnözésemélet (General Theory of Crime) (Gottfredson & Hirschi, 1990);
- a rutintevékenység-elmélet (Routine Activities Theory, RAT) (Cohen & Felson, 1979);
- az általános feszültségelmélet (General Strain Theory) (Agnew, 1992);
- az intézményi anomiaelmélet (Institutional Anomie Theory) (Messner & Rosenfeld, 1994);
- a differenciális asszociációs elmélet (Differential Association Theory) (Sutherland, 1937; 1947); valamint
- a szociális tanuláselméleti modell (Social Learning) (Akers, 1998).

Tekintettel arra, hogy mind a jelenlegi, mind pedig a korábbi kutatások elsősorban a rutintevékenység-, valamint az önkontroll-elmélet magyarázóelvéivel találtak jelentősebb összefüggést a kiberbűncselekmények esetében, ezért a következőkben az adatok elemzése során erre a két elméletre támaszkodunk.

A rutintevékenység-elmélet alapfeltevése az, hogy a bűncselekmény bekövetkezéséhez térben és időben egy motivált elkövetőnek, egy megfelelő célpontnak és egy alkalmas védelem hiányának kell egybeesnie (Cohen & Felson, 1979). A motivált elkövető jelenléte általában adott, akár offline, akár online térről van szó. A célpont megfelelősége és az alkalmas védelem szerepe és jelenléte az online környezetben azonban a hagyományos bűnözéshez képest némileg módosított megközelítést igényel (Näsi, Danielsson & Kaakinen, 2023). A kutatás során fontos szempontként vettük figyelembe ezért azt, hogy mennyi időt tölt a válaszadó online felület előtt (mennyire tekinthető internet- vagy éppenséggel játékfüggőnek, vagy a közösségimédia-felületek túlzott használatjának). Emellett vizsgáltuk azt is, vajon a kérdezett milyen PC-ismeretekkel

rendelkezik, feltételezve, hogy a kevésbé tapasztalt felhasználó alkalmasabb célpontot jelent a bűnelkövetők számára. Továbbá, hogy alkalmaz-e olyan biztonsági eszközöket, mint a tűzfal, illetve megfelelő vírusirtó használata, vagy akár a webkamera lefedése.

Az online aktivitáson és rutinokon túl kevés tanulmány vizsgálta az önkontroll és a kiberviktimizáció közötti összefüggést. Whitty (2019) tanulmánya szerint az online rutinok mellett az impulzivitás, valamint a szenzációkereső és addiktív viselkedés skáláján magas pontszámot elérő személyeknél (az idősebb életkorral együtt) magasabb a csalás miatt áldozattá válás kockázata. Bossler és Holt (2010), valamint Reyns és Fisher (2018) tanulmányai gyenge kapcsolatot találtak az alacsony önkontroll és a kiberviktimizáció között, bár Holt és Bossler tanulmánya (2008) kapcsolatot talált az alacsony önkontroll és a rosszindulatú szoftverek áldozattá válása között, van Wilsem (2011) pedig hasonló összefüggést talált az online hackelés és zaklatás áldozattá válása tekintetében (összegzi Nási et al., 2023).

Módszertan

A kutatási minta

Az online térben történő áldozattá válással és elkövetéssel kapcsolatos kérdőív 2020 áprilisában három országban; az Egyesült Államokban, Magyarországon és Finnországban került felvételre, a *Qualtrics* kérdőívező rendszer segítségével, reprezentatív mintán. A hiányos esetek kiszűrése után 4212 fő került a mintába. Az 1. számú táblázat a minta nemek és országok szerinti megoszlását ábrázolja.

1. számú táblázat

Nemi megoszlás országok szerint

Ország	A kérdezett neme			Összesen
	nő	férfi	egyéb / nem válaszolt	
Egyesült Államok	691	686	24	1401
	49,3%	49,0%	1,7%	100%
Finnország	732	627	31	1390
	52,7%	45,1%	2,2%	100%
Magyarország	708	688	25	1421
	49,8%	48,4%	1,8%	100%
Összesen	2131	2001	80	4212
	50,6%	47,5%	1,9%	100%

Forrás: A szerzők saját szerkesztése.

Eredmények

Online és offline áldozattá válás – nemek szerinti eltérés

Az áldozattá válási blokkban a kérdést megelőző 12 hónapra vonatkozóan kérdeztük meg a résztvevőket arról, hogy áldozattá váltak-e különféle online átverésekben és cselekményekben (e-mail csalások, adatokkal visszaélés, ismeretlen számlatranzakciók, számítógépes vírusok, kéretlen online hozzászólások), illetve nem a kibertérben elkövetett cselekményekben (igazolvány, bankkártya ellopása, kéretlen személyes hozzászólások, személyes tulajdon rongálása). A 2. számú táblázat a fentiek közül bármilyen módon (legalább egyszer) áldozattá váltak nemek szerinti megoszlását tartalmazza.

2. számú táblázat

Online és offline áldozattá válás nemek szerint

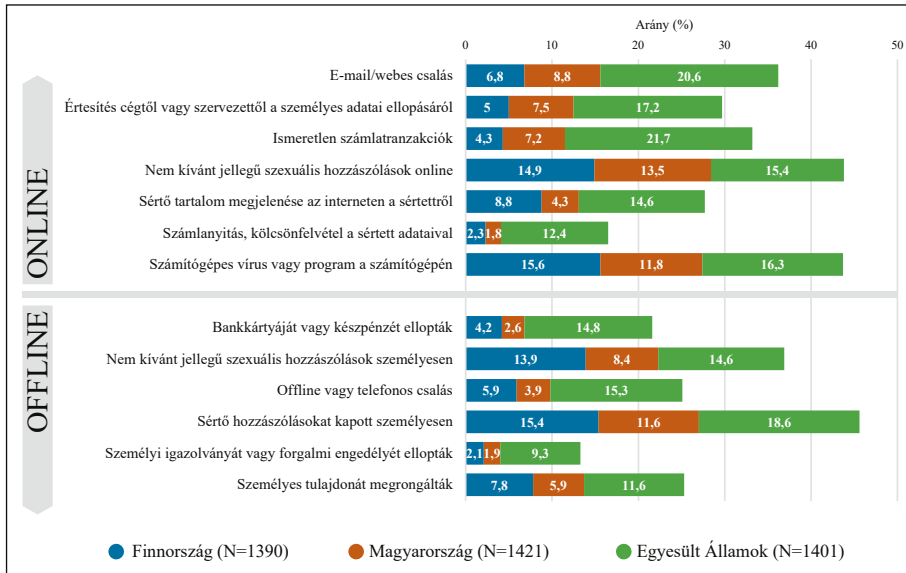
	Nem vált áldozattá	Áldozattá vált	Nem válaszolt	Összesen
Online áldozattá válás				
Nő	1371	698	62	2131
	64,30%	32,80%	2,90%	100%
Férfi	1198	734	69	2001
	59,90%	36,70%	3,40%	100%
Összesen	2569	1432	131	4132
	62,20%	34,70%	3,20%	100%
Offline áldozattá válás				
Nő	1488	583	60	2131
	69,80%	27,40%	2,80%	100%
Férfi	1432	513	56	2001
	71,60%	25,60%	2,80%	100%
Összesen	2920	1096	116	4132
	70,70%	26,50%	2,80%	100%

Forrás: A szerzők saját szerkesztése.

Az online áldozattá válás esetében a nemek közötti eltérés szignifikáns a khinégzet próba alapján ($\chi^2=7,873$; $p<0,01$), a férfiak a nőkhöz képest szignifikánsan gyakrabban váltak áldozattá az online cselekmények esetében.

1. számú ábra

Online és offline áldozatok aránya országok szerinti bontásban

Forrás: A szerzők saját szerkesztése.

Az online és offline áldozattá válási gyakoriságokat országonkénti bontásban vizsgálva azt találjuk, hogy minden cselekményforma szignifikánsan gyakrabban fordult elő az Egyesült Államokban a khi-négyzet próba alapján ($p < 0,01$), a „Nem kívánt jellegű szexuális hozzászólások online” kivételével, ahol nem volt számottevő különbség az országok szerint.

Áldozattá válás a magyar mintában

A kutatás magyar résztvevőivel kapcsolatban tehát megállapítható, hogy mindegyik cselekmény esetében kevesebb az online és offline áldozattá válások aránya az amerikai mintához képest. A magyar mintában az online áldozattá válás nagyobb gyakorisága figyelhető meg az offline cselekményekhez képest (30,7–21%). Ez összefüggésben lehet azzal, hogy maga a kérdezés a COVID–19-járványt követően zajlott, és az előző év eseményeire kérdezett rá.

Az online áldozattá válási formák közül a leggyakoribb cselekmény a nem kívánt jellegű szexuális hozzászólás (13,5%), ezt követi a számítógépes vírus vagy program (11,8%) és az e-mail, webes csalások (8,8%). A magyar résztvevők körében az offline áldozattá válás formái közül a személyes sértő hozzászólások

fordultak elő legnagyobb arányban (11,6%), valamint a személyes jellegű nem kívánt szexuális hozzászólások (8,4), és a tulajdon megrongálása (5,9%).

3. számú táblázat

Magyar áldozatok nemi és életkori megoszlásában

Áldozattá válás a magyar mintán	Áldozat neme			Áldozat kora			
	Nő (%)	Férfi (%)	p.	18–25 éves (%)	26–59 éves (%)	60+ éves (%)	p.
Online cselekmények							
E-mail/webes csalás	7,6	10,1	N.S.	7,8	7,2	12,6	<0,01
Számlanyitás, kölcsönfelvétel a sértett adataival	1,6	2,2	N.S.	1,4	2,0	1,9	N.S.
Ismeretlen számlatranzakciók	5,6	9,1	<0,05	4,3	6,7	10,2	<0,05
Értesítés cégtől vagy szervezettől a személyes adatai ellopásáról	4,6	11,0	<0,01	4,3	7,3	9,7	N.S.
Sértő tartalom megjelenése az interneten a sértettől	4,5	4,2	N.S.	7,1	4,0	4,3	N.S.
Nem kívánt jellegű szexuális hozzászólások online	13,1	14,9	N.S.	17,9	13,0	14,8	N.S.
Számítógépes vírus vagy program a számítógépén	10,5	13,8	<0,1	9,9	11,9	14,1	N.S.
Offline cselekmények							
Offline vagy telefonos csalás	2,9	5,1	<0,05	4,3	3,9	4,0	N.S.
Személyigazolványát vagy forgalmi engedélyét ellopták	2,2	1,8	N.S.	2,9	2,3	1,1	N.S.
Bankkártyáját vagy készpénzét ellopták	2,2	3,0	N.S.	4,3	3,1	1,3	N.S.
Sértő hozzászólásokat kapott személyesen	12,1	12,1	N.S.	21,6	11,7	9,2	<0,05
Nem kívánt jellegű szexuális hozzászólások személyesen	10,3	7,0	<0,05	17,9	7,9	7,0	<0,05
Személyes tulajdonát megrongálták	5,2	6,9	N.S.	5,0	8,1	2,2	<0,05
Statistikai próba	Fisher-próba			Khi-négyzet próba			

Forrás: A szerzők saját szerkesztése.

Szignifikáns eltérések tapasztalhatóak a magyar válaszadók körében az egyes online és offline áldozattá válási módok esetében, az áldozat neme és életkora szerint is. Az eredményeket a fenti, 3. számú táblázat foglalja össze.

Az ismeretlen számlatranzakciók szignifikánsan nagyobb arányban fordultak elő az időskorú férfiak esetében, a férfiak továbbá gyakrabban estek áldozatul álcéges, álszolgáltató általi személyes adatlopási kísérletnek a nőkhöz képest. Az e-mail/webes csalások áldozatai között nagyobb arányban voltak az időskorúak (60 éves vagy idősebb). Az offline cselekmények esetében elmondható,

hogy az offline, vagy telefonos csalás áldozatai nagyobb arányban férfiak, míg a nem kívánt jellegű személyes szexuális hozzászólások áldozatai nagyobb arányban nők. Ezen két cselekmény esetében a fiatal felnőtt korosztály a legveszélyeztetettebb. A személyes tulajdon megrongálása a felnőtt (26–59 éves) korcsoportot szignifikánsan nagyobb mértékben érintette a fiatal felnőtt és idős korcsoporthoz képest a magyar mintában.

A férfiaknál azért is lehet nagyobb a kitettség az online csalásoknak és adatlopásnak, mivel átlagosan több időt töltenek különböző tevékenységekkel az interneten.

A nők és férfiak heti online tevékenységekkel töltött idejét összehasonlítva a Mann–Whitney-próbával azt találtuk, hogy a férfiak a nőkhöz képest szignifikánsan több időt töltenek számítógépezéssel munkaidőben (U: 1907470,000; $p < 0,01$), online hír- vagy cikkolvasással (U: 1744723,500; $p < 0,01$), online videójátékokkal (U: 1717885,000; $p < 0,01$), egyéb online tevékenységekkel (U: 1758308,500; $p < 0,01$) és online tevékenységekkel összesen (U: 1847341,000; $p < 0,01$). A nők szignifikánsan többet böngésznek a közösségi médiát (U: 1804164,000; $p < 0,01$), az online vásárlásra fordított idő esetében viszont nincs szignifikáns különbség a nemek között. A nagyobb mértékű online aktivitás „alkalmas célponttá” teszi a férfiakat a rutintevékenység-elmélet megközelítésében.

Az online aktivitással töltött idő mellett a csalások és egyéb kibercselekmények megelőzésére szolgáló biztonsági intézkedések alkalmazását is vizsgáltuk (4. számú táblázat), feltételezve, hogy ha a férfiak kevésbé tesznek erre irányuló intézkedéseket, az tovább növeli a kibercselekményeknek való kitettségüket.

4. számú táblázat

Biztonsági intézkedések használata nemek szerint

Biztonsági intézkedések	Jelenleg alkalmazza		Korábbi áldozattá válás miatt alkalmazza	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
Eltakarja a webkamerát a számítógépén, laptopján	36,58%	37,31%	2,55%	1,78%
Személyazonossága ellopását monitorozó megoldást használ	25,19%	22,24%	2,80%	2,86%
Befagyasztja bankkártyáját, amikor nem tervezi használni	15,04%	14,41%	5,20%	4,18%
Vírusirtó programot vagy tűzfalat használ számítógépén	74,21%	69,92%	3,85%	3,14%

Forrás: A szerzők saját szerkesztése.

A személyazonosság ellopását monitorozó megoldást, valamint vírusirtó programot vagy tűzfalat szignifikánsan gyakrabban használnak (jelenleg alkalmazásban) a férfiak a nőkhez képest a khi-négyzet próba alapján ($\chi^2=4,952$; $p<0,01$, $\chi^2=9,432$; $p<0,01$). A webkamera eltakarása és bankkártya befagyasztása esetében nem találunk jelentős különbséget a nemek között. A férfiak így részben elővigyázatosabbak, másrészt ezek az intézkedések csak bizonyos családok, átvérések és egyéb kiberbűncselekmények ellen jelentenek védelmet.

A rutintevékenységek-elmélet feltételezi, hogy az elkövetés további feltétele az alkalmas célpont megléte. Előzetes várakozásaink alapján a kibertérben elkövetett cselekmények esetében az alacsonyabb szintű számítógépes készségek, valamint az önkontroll alacsony szintje növelhetik az áldozattá válás kockázatát.

Munkánk során az egyes áldozattá válási módokra regressziós modelleket állítottunk fel (bináris logisztikus regresszió, Forward LR method). Ennek során a nem (1: férfi, 0: nő) és életkor, az online töltött idő (órában) mellett a számítógépes ismeretek (1–5-ig terjedő ordinális változó) és az önkontroll (öt, egytől háromig terjedő itemből álló index-változó) hatását mértük az egyes cselekmények szerinti áldozattá válásra.

Az eredmények azt mutatták, hogy az összes cselekmény esetében az önkontroll mértéke gyakorolta a legnagyobb hatást az áldozattá válásra. Az alacsonyabb önkontrollal rendelkező személyek nagyobb valószínűséggel esnek áldozatul a különböző e-mailes, webes csalásoknak, adatlopási kísérleteknek, számítógépes vírusoknak. Az online töltött idő hatása több csalás esetében szignifikáns, de alacsony mértékű (β : 0,004–0,006). Az alacsonyabb szintű számítógépes ismeretek valószínűsíthetik az e-mail vagy webes felületen történő áldozattá válást (β : -0,123), valamint a bankszámlán, online fizetési rendszeren tapasztalt ismeretlen tranzakciókat (β : -0,103). Egyes online csalástípusok viszont – távoli elérés, webes adatlopás – viszont a számítógéphez jobban értők körében jellemzőek.

A sértő tartalom megjelenése, valamint a nem kívánt szexuális hozzászólások kapcsán elmondható, hogy ezek az online cselekmények elsősorban a fiatalabb, alacsony önkontrollal rendelkező nőket érintik, akik több időt töltenek online felületeken. Ezzel szemben az online társskereső oldalon keresztül végrehajtott csalás áldozatai alacsonyabb önkontrollal rendelkező fiatalabb férfiak.

A regressziós modellekben használt változókkal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a nem és életkor, az online töltött idő, a számítógépes ismeretek és az önkontroll mértéke összességében kevés magyarázóerővel bírnak az elkövetést illetően (R^2 : 0,05–0,25). További kutatások tárgyát képezheti, hogy milyen demográfiai, internetezési szokásokkal kapcsolatos, vagy egyes személyiségdimenziókat mérő változókkal ragadható meg az online térben történő áldozattá válás.

Elkövetések

A kutatás során használt kérdőívben, az áldozattá válás mellett, tízféle online cselekmény elkövetéséről kérdeztük a résztvevőket, a kérdést megelőző 12 hónapra vonatkozóan. Az online cselekmények áldozataihoz hasonlóan az elkövetők esetében is azt találjuk, hogy az Egyesült Államokban vannak a legnagyobb arányban a megkérdezettek közül. Az összefüggés szignifikáns a khi-négyzet próba alapján, két cselekmény – a szerzői joggal védett fájlok vagy programok illegális letöltése, illetve valaki kizárása egy online közösségből – kivételével. Ezek mindhárom országban közel hasonló arányban fordulnak elő.

Az összes elkövetői típusból összevont elkövetés-indexen az amerikaiak 0,97-es, a finnek 0,47-es, végül a magyarok 0,39-es átlagot értek el.

Hasonlóan az online áldozattá váláshoz, a férfiak a nőkhöz képest nagyobb arányban válnak elkövetővé: a nőknél 18,7% (385 fő), a férfiaknál 25,7% (497 fő) az elkövetők aránya. Az összefüggés szignifikáns a khi-négyzet próba alapján ($\chi^2=28,458$; $p<0,01$).

Elkövetések a magyar mintában

A kutatás magyar résztvevői (N=1421) közül 321 (22,59%) fő követett el legalább egyet az általunk vizsgált online cselekmények közül. A leggyakoribb cselekmény valaki online közösségből való kizárása volt (15,3%), amelyet az illegális letöltés (8,0%) és a sértő információ megosztása (5,5%) követett. Az 5. számú táblázat a magyar elkövetők nem és korcsoportok szerinti gyakoriságát, illetve az önkontroll-skálán elért átlagát mutatja, azokhoz viszonyítva, akik egy cselekményt sem követtek el. Kutatásunk során feltételeztük, hogy az alacsony önkontroll egyaránt kapcsolatban áll az áldozattá válással, illetve az online térben elkövetett egyes cselekményekkel is. Az önkontroll szintje minden cselekmény esetében alacsonyabb volt az elkövetők csoportjában, a Mann–Whitney-próba alapján ($p<0,01$).

5. számú táblázat

Magyar elkövetők nem, életkor és az önkontroll mértéke szerint

Cselekmény az online térben	Nem			Kor				Alacsony önkontroll		
	Nő	Férfi	p.	18–25 éves	26–59 éves	60+ éves	p.	Elkövető		p.
	%	%		%	%	%		Igen	Nem	
Sértő információ megosztása valakiről az interneten (N =77)	3,3	7,8	<0,01	4,9	4,9	6,9	N.S.	10,02	6,58	<0,01
Megfenyegetett vagy inzultált valakit e-mailben vagy üzentküldő alkalmazásban (N =20)	1,0	1,8	N.S.	1,4	1,9	0,5	N.S.	10,69	6,68	<0,01
Kizárt valakit egy online közösségből (N =213)	14,6	16,1	N.S.	10,6	16,0	15,7	N.S.	8,14	6,66	<0,01
Betört az internet egy olyan részére, amelyhez nincs engedélyezett hozzáférése (N =18)	0,4	2,1	<0,01	2,8	1,5	0,3	<0,1	10,92	6,71	<0,01
Rosszindulatú szoftvert terjesztett (N =16)	0,9	1,5	N.S.	1,4	1,4	0,3	N.S.	11,22	6,67	<0,01
Illegálisan töltött le szerzői joggal védett fájlokat vagy programokat (N =111)	4,3	11,8	<0,01	13,3	9,1	4,0	<0,01	8,99	6,67	<0,01
Illegálisan töltött fel szerzői joggal védett fájlokat vagy programokat (N =37)	2,0	3,3	N.S.	3,5	3,2	1,1	<0,1	10,08	6,69	<0,01
Felhasználta valaki más személyes adatait az interneten az illető engedélye nélkül (N =21)	0,7	2,2	<0,05	3,5	1,8	0,3	<0,05	10,84	6,69	<0,01
Illegális kábítószerket vagy vényköteles gyógyszereket vásárolt az interneten recept nélkül (N =13)	0,9	1,0	N.S.	0,7	1,2	0,3	N.S.	10,83	6,70	<0,01
Meztelen fotókat osztott meg valaki másról az illető engedélye nélkül (N =18)	0,6	1,9	<0,05	3,5	1,4	0,3	<0,05	10,87	6,70	<0,01
Statisztikai próba	Fisher-próba			Khi-négyszet próba				Mann-Whitney-próba		

Forrás: A szerzők saját szerkesztése.

A Fisher-próba alapján szignifikánsan gyakoribb volt a férfiakra a nőkhöz képest a sértő tartalom megosztása online, a betörés az internet egy olyan részére, amelyhez nincs engedélyezett hozzáférése, az illegális letöltés, mások személyes adatainak engedély nélküli felhasználása, valamint a másokról készült meztelen fotók engedély nélküli megosztása.

Az elkövetők korcsoportok szerinti megoszlása kapcsán elmondható, hogy az illegális le- és feltöltés, mások adatainak engedély nélküli felhasználása és

a meztelen fotók engedély nélküli megosztása a fiatal felnőtt korcsoport tagjai esetében gyakoribb cselekmény, míg más elkövetési formáknál – például sértő információk megosztása, vagy online közösségből való kizárás – nincs eltérés az egyes korcsoportok között.

Diszkusszió és kitekintés

Kérdőíves kutatásunk során az online és offline áldozattá válást, a kiberbűncselekmények és azok elkövetésének egyes kriminológiai elméletekkel való kapcsolatát vizsgáltuk. Azt találtuk, hogy a vizsgált országok mindegyikében a férfiak nagyobb arányban váltak áldozattá és több kiberbűncselekményt is követtek el az online térben. Az offline területen ez megerősíti a korábbi kutatások adatait, valamint a hivatalos statisztikai adatokkal is megegyezik (van Dijk, van Kersteren & Smit, 2007). A férfiak gyakoribb online áldozattá válását összefüggésbe hoztuk a nőkhöz képest szignifikánsan nagyobb mértékű online aktivitással, ami csak bizonyos biztonsági megelőző intézkedések gyakoribb használatával járt együtt (például személyazonosság ellopását monitorozó megoldások, vírusirtó használata), más intézkedések esetében nem találtunk szignifikáns különbséget.

Kutatásunk során bebizonyosodott, hogy az önkontroll alacsony szintje az áldozattá válás és az online elkövetés valószínűségét egyaránt növeli.

Az alacsonyabb önkontrollal rendelkező személyek nagyobb valószínűséggel estek áldozatul a különböző e-mailes, webes csalásoknak, adatlopási kísérleteknek, számítógépes vírusoknak. Az így elkövetett bűncselekmények esetében szintén több tényező van, amelyek gyengítik az önkontroll és környezeti kontroll hatását (Varga, 2021): az online tér távolító hatása, az alacsony felde-rítettség, vagy az anonimitásba vetett hit egyes elemei.

A másik ilyen, online térben is igaznak bizonyuló elmélet a rutintevékeny-ség-teória, amelynek a Dearden–Parti szerzőpáros szerint az oka az, hogy a kibertér megkönnyíti az elkövető és áldozat konvergenciáját, és a technológiai eszközök terjedése hatással van a bűncselekmények elkövetésére (Dearden & Parti, 2021; Parti & Szigeti, 2021).

Ezek az eredmények összecsengenek a korábban az Egyesült Államokban, valamint Finnországban végzett más vizsgálatok eredményeivel is, amelyek azt mutatták, hogy az önkontroll szintje, a rutinszerű online tevékenységekben való részvételre fordított idő és a demográfiai jellemzők mind az áldozattá válás, mind a bűncselekmények elkövetésének szignifikáns előrejelzői voltak (Näsi et al., 2023).

Az elmélet helytállóságát támasztja alá az, hogy ezeket a cselekményeket a mindinkább bővülő internethasználat, az online térben zajló társadalmi élet, a közösségi média, a kereskedelmi és vásárlói platformok széles körű, egyre egyszerűbb és mindenki által elérhető felületei elősegítik. Az emberek egyre több időt töltenek az online világban, virtuális kapcsolatok épülnek fel, időnként valós háttér nélkül. Az internet mindenki számára elérhető a nap minden szakaszában, és a telefonon történő böngészés gyakorlatilag ezt mindinkább fokozza azzal, hogy minél gyorsabb reakciókra késztet – alkalmasint átgondolatlanul – az esetlegesen elérhető társadalmi és/vagy gazdasági előny, nyereség érdekében.

A férfiak nagyobb kitettsége összefügghet nemcsak az online térben eltöltött több idővel, hanem a nagyobb kockázatvállalási készséggel, ami az offline világban is nagyobb mértékű sértetté válást eredményez körükben (Barabás, 2015).

Az áldozattá válásban jelentős szerepet játszik a megfelelő védelem, valamint a biztonsági ismeretek hiánya, ami mind a technikai, mind pedig tudás szinten megmutatkozik, különösen a nők esetében (Barabás, 2014).

Mindez rámutat arra, hogy további kutatásokra van szükség, mert a magyarázatok azonosítása lehetővé teszi a megelőzés célcsoportokra, illetve konkrét felhasználói típusokra, illetve magatartásformákra történő kidolgozását.

Melléklet

Az online és offline áldozattá válás kérdésblokk itemei

Az elmúlt 12 hónapban...	
Online áldozattá válás	Ön pénzt veszített egy e-mailben, weboldalon megjelenő vagy más számítógépes csalás következtében
	az Ön személyes adatait felhasználva valaki más bankszámlát, hitelkártyát létesített vagy kölcsönt vett fel
	Ön ismeretlen tranzakciókat észlelt a bankszámláján, bankkártyáján vagy más online fizetési rendszerén
	Ön értesítést kapott egy cégtől vagy szervezettől, hogy személyes adatait (nevét, bankkártya adatait, jelszavát stb.) ellopták vagy publikusan megosztották
	sértő hozzászólás, kép vagy videó jelent meg Önről az interneten
	Ön nem kívánt szexuális jellegű hozzászólásokat vagy utalásokat kapott online
Offline áldozattá válás	egy számítógépes vírus vagy rosszindulatú program jelent meg az Ön számítógépén, amely befolyásolta annak működését
	Ön pénzt veszített egy offline vagy telefonos csalás következtében
	az Ön személyigazolványát vagy forgalmi engedélyét fizikailag ellopták
	az Ön bankkártyáját vagy készpénzét ellopták
	Ön sértő hozzászólásokat kapott személyesen
	Ön nem kívánt szexuális jellegű hozzászólásokat vagy utalásokat kapott offline, személyesen
	az Ön személyes tulajdonát megrongálták

Önkontroll kérdésblokk:

Ön mennyire ért egyet a következő állításokkal?...

- Gyakran válok dühössé, és veszítem el a türelmem (1)
- Veszélyes dolgokat csinállok szórakozásból (2)
- Izgalmas dolgokat csinállok, akkor is, ha veszélyesek (3)
- Kockázatvállaló vagyok (4)
- Gyakran azután gondolkodom, hogy cselekedtem (5)

Rutintevékenység-elmélet kérdésblokkok

Jelenleg alkalmazásban / Korábbi áldozattá válás miatt alkalmazom...

- Eltakarja a webkamerát a számítógépén, laptopján (1)
- Személyazonossága ellopását monitorozó megoldást használ (2)
- Befagyasztja bankkártyáját, amikor nem tervezi használni (3)
- Vírusirtó programot vagy tűzfalat használ számítógépén (4)

Felhasznált irodalom

- Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30(1), 47–88. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>
- Akers, R. L. (1998). *Social Learning and Social Structure: A General Theory of Crime and Deviance*. Northeastern University Press.
- Barabás, A. T. (2004). General Victimology, Latency. In Irk, F. (Ed.), *Victims and opinions, Vol. I.* (pp. 161–201). National Institute of Criminology. https://www.okri.hu/images/stories/joomla/Victims%20and%20Opinion_vol.%20I.pdf
- Barabás A. T. (Szerk.) (2014). *TOLVAJ-KULCS. A betöréses lopások vizsgálata az elkövetők szemszögéből*. Országos Kriminológiai Intézet. https://www.okri.hu/images/stories/konyvajanlo/tolvajkulcs_2014/tolvajkulcs_sec.pdf
- Barabás A. T. (2015). *Áldozatok és igazságszolgáltatás*. Országos Kriminológiai Intézet.
- Barabás, A. T. (Ed.) (2018). *The Dimensions of Insecurity in Urban Areas. Research on the Roots of Unsafety and Fear of Crime in European Cities*. National Institute of Criminology. https://en.okri.hu/images/stories/OKRIKOTETEK_2016/BT_Margin_2018/dimensions_sec.pdf
- Bossler, A. M. & Holt, T. J. (2010). The effect of self-control on victimization in the cyberworld. *Journal of Criminal Justice*, 38(3), 227–236. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2010.03.001>
- Cohen, L. E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588–560. <https://doi.org/10.2307/2094589>
- Dearden, T. E. & Parti, K. (2021). Cybercrime, differential association, and self-control: knowledge transmission through online social learning. *American Journal of Criminal Justice*, 46(6), 935–955. <https://doi.org/10.1007/s12103-021-09655-4>

- van Dijk, J. J. M., van Kesteren, J. N. & Smit, P. (2007). *Criminal Victimization in International Perspective, Key Findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS*. Ministry of Justice, WODC. http://www.unicri.eu/services/library_documentation/publications/icvs/publications/ICVS2004_05report.pdf
- Gottfredson, M. & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford University Press.
- Holt, T. J. & Bossler, A. M. (2008). Examining the applicability of lifestyle-routine activities theory for cybercrime victimization. *Deviant Behavior*, 30(1), 1–25. <https://doi.org/10.1080/01639620701876577>
- Kerezsi K. (2005). A bűnmegelőzés és biztonságérzet területi összetevői. In Irk F. (Szerk.), *Kriminológiai Tanulmányok 42.* (pp. 11–40). Országos Kriminológiai Intézet. https://www.okri.hu/images/stories/KT/kt42_2005_sec.pdf
- Messner, S. F. & Rosenfeld, R. (2013). *Crime and the American Dream*. Wadsworth.
- Näsi, M., Danielsson, P. & Kaakinen, M. (2023). Cybercrime Victimization and Politicization in Finland – Prevalence and Risk Factors. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 29(2), 283–301. <https://doi.org/10.1007/s10610-021-09497-0>
- Parti, K. & Szigeti, Á. (2021). The Future of Interdisciplinary Research in the Digital Era: Obstacles and Perspectives of Collaboration in Social and Data Sciences – An Empirical Study. *Cogent Social Sciences*, 7(1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2021.1970880>
- Reyns, B. W. & Fisher, B. S. (2018). The relationship between offline and online stalking victimization: A gender-specific analysis. *Violence and Victims*, 33(4), 769–786. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.VV-D-17-00121>
- Sutherland, E. H. (1937). *The Professional Thief: By a Professional Chief*. University of Chicago Press.
- Sutherland, E. H. (1947). *Principles of Criminology*. University of Chicago Press.
- Van Wilsem, J. (2011). Worlds tied together? Online and non-domestic routine activities and their impact on digital and traditional threat victimization. *European Journal of Criminology*, 8(2), 115–127. <https://doi.org/10.1177/1477370810393156>
- Varga Á. (2021). Kriminológiai elméletek és informatikai bűnözés. *In Medias Res*, 10(1), 155–196. <https://inmediasresfolyoirat.hu/imr/article/view/228>
- Virág Gy. (Szerk.) (2005). *Családi iszonyok*. KJK – KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó.
- Whitty, M. T. (2019). Predicting susceptibility to cyber-fraud victimhood. *Journal of Financial Crime*, 26(1), 277–292. <https://doi.org/10.1108/JFC-10-2017-0095>

A cikkben található online hivatkozás

URL1: *Internet Crime Report 2021*. https://www.ic3.gov/Media/PDF/AnnualReport/2021_IC-3Report.pdf

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Barabás A. T. & Koplányi G. (2023). Viktimizáció az online térben. Egy nemzetközi kutatás eredményei hazai szemszögből. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1697–1713. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.1>

Gondolatok a gyermek- és fiatalkorúak bűnözéséről a statisztika tükrében

Considerations on child and juvenile criminality in the light of statistics

Bolyky Orsolya

Dr. PhD, tudományos főmunkatárs
Országos Kriminológiai Intézet,
Bűnözéskutatási és Elemzési Tudományos Osztály
bolyky@okri.hu

Sárik Eszter

Dr. PhD, tudományos főmunkatárs
Országos Kriminológiai Intézet,
Bűnözéskutatási és Elemzési Tudományos Osztály
sarik@okri.hu

Absztrakt

Cél: A tanulmány célja az, hogy a gyermekek és a fiatalkorúak bűnelkövetésének új jelenségeit nagyító alá vegyük, elsősorban a COVID-19-járvány által indukált társadalmi változások tükrében.

Módszertan: A szerzők statisztikai adatelemzés és forrásfeldolgozás módszerével vizsgálták a jelenséget.

Megállapítások: Az elmúlt évtizedekben a fiatalkorúak bűnelkövetése csökkent, amelyet a pandémia érdemben nem befolyásolt. A szerzők a járvány következményeként minőségi változásokat detektáltak a tinédzserek kriminalitásában. A gyermekkorúaknál az elmúlt évben jelentkező radikális növekedésből pedig arra lehet következtetni, hogy a járványt kísérő korlátozások és gazdasági változások kriminalitásra gyakorolt hatásai várhatóan az elkövetkezendő években jelennek meg.

Érték: A tanulmány megállapításai hozzásegíthetnek annak megértéséhez, hogy a szociális kapcsolatok korlátozása, a családokat érintő egzisztenciális bizonytalanság és a személyes jelenlét nélküli iskolai oktatás milyen káros hatást gyakorol a serdülők jelentős részére.

Kulcsszavak: gyermek- és fiatalkori bűnelkövetés, COVID-19-járvány, minőségi változások, digitális eszközök

Abstract

Aim: The purpose of the study is to examine the new phenomena of child and juvenile delinquency in the light of the social changes induced by the Covid–19 epidemic.

Methodology: The authors investigated the phenomenon using the method of statistical data analysis and source processing.

Findings: In recent decades, juvenile delinquency has decreased, which was not substantially affected by the pandemic. As a consequence of the epidemic, the authors detected qualitative changes in the criminality of teenagers, and from the radical increase in children in the past year, it can be concluded that the restrictions and economic changes accompanying the epidemic will have a longer-term effect on criminal deviance.

Value: The findings of the study may contribute to the understanding of how the limitation of social relationships, existential uncertainty affecting families and school education without personal presence affect the lives of significant number of adolescents.

Keywords: juvenile delinquency, Covid–19-pandemic, quality changes in criminality, digital tools

Dr. Gibicsár Gyula emlékére

Bevezető

„A fiatalok bűnözése a társadalmi és erkölcsi normáktól eltérő, törvénytörő magatartás, amely jelenség az egész társadalom aggodalmát felkelti. Számos tanulmány kimutatta, hogy a bűncselekményeket elkövető egyének motivációi eltérőek lehetnek” – írják Song és szerzőtársai a legfrissebb tanulmányukban (Song, Li, Wang & Zang, 2022).

A kriminológia – ellentétben a joggal – jelenségekben gondolkodik: így a fiatalok deviáns magatartásait sem pusztán „törvénytörő” voltuk esetén tartja veszélyesnek. A tinédzserek „problémás” viselkedése nem feltétlenül éri el a jogi értelemben büntetendő cselekmények szintjét, azonban ezek, mint például az alkoholfogyasztás, a szabálysértések vagy akár az önkárosító, önpusztító magatartások – a normasértéstől függetlenül – mindenképpen veszélyt jelentenek a személyiségfejlődésükre.

Song és munkatársai 2022-ben – a magyarországi vizsgálatokkal egybecsengő módon – három markáns csoportot különítettek el a kamaszok között: az átlagos (nem problémás/szabálykövető); a problémás és a bűnelkövető fiatalokét.

A bűnelkövető tinédzsereket a szerzők további két alcsoportra osztották: a visszaesőkre és nem visszaesőkre (Song et al., 2022). A klasszifikáció egybeesik saját kutatási eredményeinkkel, hiszen a hazai kriminológiai vizsgálatokból is az derült ki, hogy nem mindenki válik tartósan bűnelkövetővé azok közül, akik kamaszkorban – az agyi, emocionális és testi fejlődés képlékeny fázisában – szembe kerültek a törvénnyel.

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon több vizsgálat is zajlott deviáns fiatalokról, melyek körében volt olyan is, amely e három csoport összehasonlítására törekedett a viselkedésüket és értékrendjüket is mérve (Sárik, 2012). A magyarországi kutatások azonban jellemzően vagy az „átlagos” fiatalokra koncentrálnak, úgynevezett ifjúságkutatások (Domokos, Kántor, Pillók & Székely, 2020), vagy homogén kriminológiai elemzések (Bolyky & Sárik, 2005; Bolyky & Sárik, 2018; Tamási, 2015), amelyek kifejezetten a „problémás” és „bűnelkövető” tizenévesek sorsát veszik nagyító alá.

Noha a vizsgálatok iránya és módszere eltérő lehet, a problémás, diszfunkcionális családok, valamint az iskola szerepe mindig előkelő helyen szerepelnek a rizikófaktorok között. Míg a lélektani elemzések főként a nemkívánatos nevelési módszerekre helyezik a hangsúlyt, addig a hazai kutatások szerint az elsődleges nevelői közeg változékonyságának¹ van – szomorú – relevanciája. Ugyanígyen – megfogalmazásbeli – kettősség tapasztalható az iskolával kapcsolatban is. A pszichológia szemszögéből figyelve: a fiatal problémás viselkedése okán egyre kevesebb pozitív visszacsatolást kap, ami miatt csökken a motivációja, a társak és a tanárok pedig egyre inkább negatívan közelítenek hozzájuk (ad absurdum diszkriminálják őket), így az érintettek fokozatosan eltávolodnak az oktatási intézménytől, valamint a tanulástól is. A magyar vizsgálatok által detektált, úgynevezett negatív iskolai karrier sem fed le tartalmilag mást, a különbség mindössze a Magyarországon gyakran alkalmazott folyamat- és intézménycentrikus megközelítésben rejlik.²

A gyermekek és fiatalok bűnelkövetéséről, azok háttéréről a vizsgálatok alapján – viszonylag – sok ismeretünk van. Jelen tanulmányunkban egy átfogó képet szeretnénk nyújtani arról, hogy a statisztikai adatok tükrében hogyan

1 2022. évi elemzésünkben is kitént, hogy a kriminális deviancia által érintett fiatalok körében állandó a változékonyság. 321 fiatalos bűnelkövetőnél 799féle nevelői közeget tudunk számba venni pusztán a büntügyi akták (!) alapján; illetőleg beszédes volt az az adat is, hogy a bűnelkövetők 14%-a már születésekor sem élt vérszerinti szüleiével (Bolyky & Sárik, 2022).

2 A tanulmányi előmenetel sem mutatott ennél „rózsásabb” képet: a mintába került, jellemzően 14–17 éves fiatalok 42,7%-a volt tanulói státuszban az általános iskolában a bűncselekmény elkövetésének idején, ami azt jelenti, hogy legtöbbjük bizonyosan évet ismételt. Említésre méltó, hogy a tettesek 13,7%-a sem nem tanult, sem nem dolgozott. Kiemelkedően magas volt azok aránya, akik (akár többszörös) osztályismétlés miatt túlkorosnak számítottak osztályukban (Bolyky & Sárik, 2022).

alakult az elmúlt évek kriminális devianciája a fiatal korosztályokban. Az adatelemzés mellett utalunk a kamaszok körében felbukkanó új jelenségekre, illetőleg – aktualitása okán – kitérünk a COVID-19-pandémia miatti korlátozások feltételezett hatásaira is, mind a hivatalos statisztikák, mind saját vizsgálataink alapján.

A gyermek- és fiatalkorú elkövetőkkel kapcsolatos bűnözési statisztika (2011–2022)

A nemzetközi adatok nem vagy csak nehezen hasonlíthatók össze a fiatalkorú bűnelkövetők vonatkozásában, hiszen a büntethetőségi korhatár és a büntetések/intézkedések rendszere is egészen eltérő, még Európán belül is. (Campistol & Aebi, 2018). Ennek ellenére bizonyos tendenciákra nézve – a számok alapján – mégis levonhatunk óvatos következtetéseket. A *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics* szerint – ami 2021. évi kiadványában a 2010-es és 2015-ös adatokat veti össze – néhány országtól eltekintve csökkenésnek lehetünk szemtanúi (Aebi et al., 2021). A csökkenés mértéke azonban nem egyforma, ahogyan a fiatalkorúak hozzájárulása az össz-bűnözéshez sem tekinthető azonos arányúnak.

A legnagyobb százalékos arányt a fiatalok Franciaországban képviselik, ahol 2010-ben a bűnelkövetők 18,5%-át a kamaszok tették ki. Ez a szám 2015-re 17,2%-ra csökkent. Hollandiában 15,9-ről 12,4%-ra; Németországban a holland arányhoz hasonlóan 15-ről 12,6%-ra esett vissza a fiatalok részesedése. Radikális visszaesést egyedül Litvániában tapasztalhattunk ezekben az években, ahol csaknem megfeleződött a fiatalok kriminális devianciája (2010: 14,7%; 2015: 7,5%), amelynek a háttérében a növekvő kivándorlás is állhat. Meglepő módon előkelő helyen szerepelnek a skandináv államok³ is: Finnország 12,6%-os, Svédország pedig 13,2%-os fiatalkorú bűnelkövetési részarányt „könyvelhetett el” 2010-ben; ezek az arányok 8,7%-ra és 9,2%-ra csökkentek le öt év alatt.⁴

A nemzetközi adatokkal kapcsolatban két megállapítást kell rögzíteni. Az egyik, hogy a százalékos arányokból mindössze a fiatalkorúak össz-bűnözésen belüli aktivitására következtethetünk, a numerikus változásokra nézve ez az adatsor nem informatív; illetőleg azt, hogy a 2015 óta történő elkövetéseknek efféle rendszerezett regisztrációja még nem érhető el. Azt azonban érdemes

3 Dániából nem volt adatszolgáltatás, Norvégiából pedig csak a 2015. évi adatot tudjuk, ami 7,4% volt.

4 A *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics* adatainak értelmében két országban következett be növekedés a vizsgált időszakban: Oroszországban (2010: 2,8%; 2015: 5,2%) és Bulgáriában (2010: 7,8%; 2015: 8,1%). Ez a diszkrépancia azonban fakadhat adatfelvételi eltérésekből is.

megjegyezni, hogy a fiatalok bűnelkövetésének csökkenése Európa-szerte általános, és ez nincsen másképp hazánkban sem.

Magyarországi adatok

Az összbűnözés adatai szerint – a bűncselekmények számának csökkenése mellett – a regisztrált elkövetők száma is jelentősen csökkent az elmúlt tíz évben: 2011-ben 120 529 főt, míg 2021-ben 78 038 elkövetőt regisztráltak, ami a tízéves időszakban 35,2%-os visszaesést jelent (URL1). Ugyanez a trend volt megállapítható a fiatal korosztályba tartozó bűnelkövetők körében is, hiszen az összbűnözésen belüli arányuk is folyamatosan csökkent; stagnálással 2019–2021 között találkoztunk (URL2). A gyermekkorúak (14 év alattiak) 2011-ben még a 2,4%-át, a fiataikorúak (14–17 évesek) a 10%-át és a fiatal felnőttek (18–24 évesek) a 21%-át, 2019–2021 között a gyermekkorúak az 1%-át, a fiataikorúak az 5–6%-át, míg a fiatal felnőttek már csak a 17–18%-át tették ki az összes bűnelkövetőnek.

A bűnelkövetői létszám alakulásának vizsgálatakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a demográfiai változásokat. Ezek kiváltképpen akkor gyakorolhatnak hatást, ha a népességen belül a fiatalok aránya csökken vagy növekszik, tekintve, hogy a bűnözői aktivitás a 14–30 éves korosztályban – elsősorban a fiúk/férfiak körében – a legmagasabb. A nyolcvanas években például a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetők számának növekedése mögött az állhatott, hogy a „második Ratkó-hullám” gyermekei ebben az időszakban érték serdülő korbá, amikor a deviáns magatartások tipikusan elkezdődnek (Korinek, 1991). Megvizsgálva a 2011–2022 közötti időszak fiatal korosztályára vonatkozó magyarországi demográfiai adatokat láthatjuk, hogy a 18 év alattiak száma 5,3%-kal – ezen belül a 14–17 évesek száma 11%-kal –, a fiatal felnőttek (18–24 évesek) száma 17,2%-kal csökkent (URL3). A gyermekkorú elkövetők száma 2011–2021 között 35%-kal, a fiataikorú elkövetők száma pedig 30,5%-kal lett kevesebb (URL2). A fiatalok bűnözésének alakulása tehát ténylegesen egy irányba mutat e korosztály demográfiai változásaival.

Új jelenségek a fiatalok bűnelkövetésében és a COVID–19-pandémia hatásai

A számok azonban – önmagukban – keveset mondanak el egy korosztály viselkedéséről. A számok mögött mindig konkrét élettörténetek állnak, amelyek viszont nem ragadhatók ki a társadalmi kontextusból, amit az elmúlt években

több szempontból befolyásolt – hovatovább meghatározott – a COVID–19-járvány. A pandémia természetszerűen hatást gyakorolt a fiatalok viselkedésére, így a deviáns magatartásukra is. Alább – részben a COVID–19-járvány tükrében – azokat az új jelenségeket vesszük nagyító alá, amelyek az elmúlt néhány év alatt jelentek meg a kamaszok körében, és amelyek közrejátszottak (és feltételezhetően a jövőben is szerepet játszanak) a felnövekvő generációk bűnelkövetésében.

Ahogy arra már fentebb utaltunk, az összes bűnelkövető száma – kisebb kiugrásokkal – de 2002 óta csökkent. A fiatalok elkövetők száma 2014–2015-ben a korábbi 10–11 ezerről nyolcezer körülire fogyatkozott. 2019–2021 között a következő adatok szerepelnek a hivatalos bűnügyi statisztikában (1. számú táblázat).

1. számú táblázat

A gyermek- és fiatalkorúak elkövetéseinek száma és a regisztrált elkövetők száma 2019–2021 között

	Gyermekek		Fiatalok	
	Elkövetések száma	Regisztrált elkövetők száma	Elkövetések száma	Regisztrált elkövetők száma
2019	1826	1403	7863	4669
2020	1734	1294	8064	4958
2021	1763	1378	7666	4374

Forrás: Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENyÜBS).

Fontos felhívni a figyelmet, hogy az elkövetések száma az adott évben, adott személlyel szemben indított eljárások számát tükrözi, nem az elkövetők számát.⁵ A regisztrált elkövetők kategóriája a tényleges elkövetői létszámot jelenti.

A pandémia időszakában inkább minőségi változásnak lehettünk szemtanúi, hiszen a gyermek- és fiatalkorúak körében a korlátozások alatt a közterülethez, társasági együttléthez, szórakozáshoz köthető cselekmények (garázdaság, lopás, testi sértés) tipikusan visszaszorultak, míg az online is elkövethető deliktumok (zaklatás, csalás) stagnáltak. Feltehetően a távolságtartás betartatása érdekében megnövekedett rendőri jelenlét is akadályozta az offline bűnelkövetést, aminek következtében a személy elleni támadások száma és az utcai drogkereskedelem csökkent, azonban a családon belüli erőszak növekedett. A fiatalkorúakra jellemző társas bűnelkövetés sem valósulhatott meg a személyes szociális kapcsolatok hiánya miatt (Nan, Quintana, Shelton & Grigorenko, 2023). Az offline térben elkövetett bűncselekmények csökkenését a kutatók az online térben töltött időtartam meghosszabbodásával is magyarázták (Revital & Haviv, 2022).

5 Például, ha egy fő elkövető ellen egy év alatt három eljárás indul, ez három elkövetésnek számít, tehát ugyanaz a személy „háromszor” jelenik meg a statisztikában.

2022-ben aktavizsgálatot végeztünk arról, hogy a fiatalok bűnelkövetésének voltak-e és ha igen, milyen jellegzetességei a COVID–19-pandémia miatti korlátozások időszakában. Kutatásunkban olyan, a 2020–2021. években fiatalok által elkövetett, kriminológiai értelemben erőszakos bűncselekményeket tartalmazó bünygyi aktákat vizsgáltunk, amely bűncselekményeket a szociális kapcsolatok szigorú korlátozásának időszakában valósítottak meg, elsősorban az online oktatás alatt. Az általunk vizsgált ügyekben kevés esetben jelenthető ki egyértelműen, hogy az elkövetett bűncselekmény és a pandémia miatti bezártság között egyértelmű összefüggés lett volna. A bünygyi iratok azt mutatták, hogy az elkövetők tipikusan már a pandémiát megelőző években is erőszakosan viselkedtek, amelynek háttérében a kiemelkedően nagy arányban előforduló (diagnosztizált) pszichiátriai zavarok, fejlődési deficitek is álltak. A bűnelkövetők ebben az időszakban is elsősorban a hátrányos helyzetű családokból származó, alacsony intellektusú, iskolakerülő fiatalok közül kerültek ki. Az elkövetők között rendkívül magas volt a gyermekotthonban, lakásotthonban élő gyermekek aránya.

A 2022. év adatai a gyermekkorúak tekintetében adhatnak okot az aggodalomra, mert a 14 év alatti elkövetők száma egy év alatt egyharmaddal (33,4%), a fiataloké „csak” 3,6%-kal emelkedett. Ez a megugrás azonban nemcsak Magyarországra jellemző, hanem például Németországban (Whittle, 2023) is megfigyelhető. Hangsúlyozzuk, hogy egy év változásából nem vonható le messzemenő következtetés, ugyanakkor az a tény, hogy a német adatok szinte százalékosan egybeesnek a hazai eltéréssel – Németországban 2021-hez képest 35,5%-os növekedést rögzítettek ugyanebben a korcsoportban (Whittle, 2023) –, arra enged következtetni, hogy nem feltétlenül egyszeri különbségről van szó, hanem egy szélesebb kontextusban értelmezendő jelenséggel állunk szemben.

A jelenség háttérében több tényező állhat, amelyek közvetve vagy közvetlenül befolyásolják a bűnelkövetés alakulását. Ahogyan a társadalom egészében, úgy a kriminalitás területén is egyre nagyobb szerepet játszik az internet. A fiatal korcsoportokról tudjuk, hogy intenzív internethasználók,⁶ és ez rányomja a bélyegét a bűncselekmények kivitelezésére is.⁷ Az internethasználat azonban akkor jelent valódi veszélyt a gyermekekre, fiatalokra, ha hiányzik a felnőtt, leginkább pedig a szülői kontroll.

6 Tovább növekedett az internettel ellátott, saját okostelefonnal rendelkező 15–29 évesek aránya, tizből legalább kilenc fiatalnak van otthonában internet (93%), saját tulajdonában okostelefon (97%) (Domokos et al., 2020).

7 A 2022. évi kutatásunk adatai alapján úgy tűnt, mintha csökkent volna a(z) – egyébként a fiatalokra jellemző – csoportos elkövetés, azonban a körülményekből kiderült, hogy a bűncselekményt a „társak” már nem feltétlenül személyesen „asszisztálják”, hanem vagy az interneten keresztül „kísérik figyelemmel”, vagy maguk rögzítik, például a bántalmazó magatartásokat (Bolyky & Sári, 2022).

A digitalizáció részben a bűncselekmények rögzíthetősége szempontjából veszélyes a gyerekekre, részben pedig az online térben (akár passzívan) megtapasztalt negatív élmények miatt is, amelyek egyike az úgynevezett online zaklatás. Számos kutatás kimutatta, hogy az offline térben és az interneten keresztül megvalósított zaklatás sok hasonlóságot mutat, ugyanakkor az agresszió megjelenésének mikéntjében jelentős különbségek vannak. Bizonyos szempontból a cyberbullying veszélyesebbnek tűnik, mert nincsenek tér és idő korlátai, valamint kontrollálhatóságának nehézsége miatt lehetővé válik az áldozat folyamatos fenyegetése is (Zsila, Újhelyi & Demetrovics, 2015). Mindebből logikusan következik, hogy a kibertérben megvalósított bűnözés elterjedtebbé vált a pandémia időszakában. Egyrészt az erőszakos, fenyegetőző magatartások, másrészt a kábítószerekkel kapcsolatos bűnelkövetés is áttevődtek az online térbe, ahol a szülői vagy felnőtt kontroll kevésbé érvényesül (Nan et al., 2023).⁸ Látható tehát, hogy a fiatalok bűnelkövetése mindig azon a területen jelenik meg, illetve fokozódik, ahol a felügyeletük, ellenőrizhetőségük kevésbé hatékony.

Vitathatatlan tény, hogy a cyberbullying és az internetes drogkereskedelem mellett a pornográf tartalmak fogyasztása is fokozódott a „digitális felügyelet” nélküli bezártság idején. Nemzetközi adatok alapján a 15 év alatti gyermekek kétharmada és a 12 év alattiak egyharmada már találkozott pornográf képekkel, akár szándékosan, akár akaratlanul (URL5). A számok azt mutatják, hogy a nagyon fiatal tinédzserek sem kivételek. A 10–11 éves fiúk 21%-a havonta legalább egyszer néz pornográf oldalakat. A 12–13 éveseknél ez az arány 51%-ra emelkedik (URL5).

Ennek fényében nem meglepő a gyermekpornográfia bűncselekmény „népszerűsége” a 14 év alatti korosztályban. Az online világ „hatalomátvétele” a COVID–19-járvány alatt a szexualitás terén is megtörtént, amely a kiskorúaknál leginkább az önmagukról készített szexuális tartalmak egymásnak történő megküldésében és letöltésében, tárolásában és megosztásában nyilvánult meg. Utóbbi magatartások – amennyiben a felvételen tudottan vagy láthatóan 14 év alatti szerepelt – megvalósították a gyermekpornográfia tényállását. A mai pornográfia dehumanizáltsága, explicit erőszakossága a kiskorúakra fokozott hatással van, maguk is erőszakossá válhatnak, ami – sajnálatos módon – bűncselekményi szinten is manifesztálódhat.

8 Mindez megerősíti korábbi kutatási eredményeinket, amely szerint a szülői kontroll erőssége és az ifjúkori devianciák gyakorisága szoros összefüggést mutat (Kerezsi & Parti, 2008).

A gyermek- és fiatalkorúak bűnelkövetési jellegzetességei a COVID-19-pandémia miatti iskolabezárások hónapjaiban

Elemzésünk során összevetettük a statisztikában szereplő, a pandémia miatti legszigorúbb korlátozások időszakának adatait (2020. és 2021. március–június) a pandémia előtti (2019) és utáni (2022) évek azonos időszakának fiatalok bűnelkövetőire vonatkozó adataival. Előzetes feltevésünk szerint a kijárási és a szociális kapcsolatok „megcsappanása”, a gyermekotthonokban élők kapcsolattartási jogának korlátozása felerősítette az agresszív megnyilvánulásokat a fiatalok körében, így az erőszakos bűnelkövetés növekedését és/vagy minőségi változását – kegyetlenebb elkövetési módok, az indulatkezelési nehézségek fokozódása – eredményezte.

A 2022. március–június közötti időszakot vizsgálva – vagyis a korlátozások feloldása után – kétirányú változást láthattunk: a gyermekkorúaknál (14 év alattiak) növekedést, a fiatalkorúak esetében azonban a 2020-as adathoz való „visszatérést” detektálhattunk: csaknem a felére esett vissza a fiatalkorúak elkövetéseinek száma a 2021. év azonos időszakához képest⁹ (URL6).

A 14 év alattiak esetében a legszembetűnőbb változás a pandémia után, 2022-ben következett be a kriminológiai értelemben erőszakos bűncselekmények körében, így a garázdaság, a rongálás, a testi sértés és a szexuális erőszak esetében. Ez utóbbi bűncselekmény alakult a legérdekesebben: 2019 márciusától júniusáig összesen nyolc darab, gyermekkorúak által elkövetett szexuális erőszak valósult meg. A COVID-korlátozások idején nagyjából stagnált ez a bűncselekményszám (2020 ugyanezen időszakában hét db, 2021-ben kilenc db), majd 2022-ben ugrott a kétszeresére (16 db). Ennek lehetséges okaként felmerülhet a látencia növekedése a korlátozások idején. Ha viszont ténylegesen csökkent a szexuális erőszakok száma, arra az otthon tartózkodás, a szorosabb szülői/nevelői felügyelet is magyarázatul szolgálhat. A fiatalkorúak esetében a szexuális erőszak erőteljesen visszaesett a pandémia második hullámában (2021. március–június), és ez a tendencia folytatódott a 2022. évben is. Itt is gondolhatunk látencianövekedésre, de magyarázat lehet az is, hogy az online világban eltöltött kirívóan sok idő valóban csökkentette az erőszakos bűnözői alkalmakat, illetve magát a motivációt is.

9 2019. március–június között a gyermekkorú elkövetők általi elkövetések száma 622 volt, 2020. év ugyanezen időszakában, amikor a legszigorúbb korlátozások voltak érvényben, 442 elkövetésre esett vissza, majd 2021 ugyanezen időszakában – ahogyan a szabályok enyhültek – 604-re emelkedett, majd 2022 azonos időszakában 716-ra ugrott. A fiatalkorúaknál ugyanezen időszakot áttekintve: 2019-ben 2867, 2020-ban 2000, 2021-ben 2035 és 2022-ben mindössze 1069 elkövetést regisztráltak a március 1. – június 30. közötti időszakokban (URL6).

A szűkített időszak vizsgálata során megállapítható volt, hogy a COVID-korlátozások alatt a gyermek- és fiatalkorúak körében magasabb arányban fordultak elő a könnyű testi sértések, illetve a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak-bűncselekmények, mint a COVID-on kívüli időszakban. Ezek leginkább a gyermekotthonokban dolgozó nevelők sérelmére történtek, amely adat igazolja talán legjobban az összeczártságból adódó feszültségnövekedést és az ebből következő bántalmazást, amely a családokon belül is megfigyelhető volt.

A gyermekotthonokat különösen erősen sújtották a járványügyi intézkedések. Az itt élő speciális nevelési igényű gyermekek szokásos életvezetési rendje a korlátozások hatására megváltozott, amely önmagában is konfliktusforrásként jelent meg. A tanulók vizsgákra való felkészítése és az egyéb, kötelező feladatok (fertőtlenítés, hőmérés, kapcsolattartások ellenőrzése stb.) kiemelkedő terhet jelentettek a nevelőknek, és növelték a gyermekek és az ott dolgozó felnőttek közötti feszültséget (URL7). Más szempontból is hátrányos az oktatásból való kimaradás: a nap strukturált, értelmes eltöltésének hiánya unalomhoz és motivátlansághoz, mindez pedig agresszióhoz, deviáns viselkedéshez vezethet.

Összefoglaló

Összegzésként elmondható tehát, hogy a gyermekek és fiatalkorúak bűnelkövetése az elmúlt évtizedekben folyamatosan csökkent, majd 2015-től stagnálásnak lehetünk szemtanúi, amelyet numerikusan a COVID–19-járvány sem befolyásolt jelentős mértékben. A pandémia több vonatkozásban konkrétan is befolyásolta a fiatalok életét, melyek közül kiemelkedik az iskolabezárások ténye. A fizikai jelenléttel megvalósítható bűncselekmények lock-down idején tapasztalható csökkenésében tehát a családok jelentős részénél bizonyosan közrejátszott a szülők folyamatos otthoni jelenléte, a gyermekek feletti erősebb kontroll és idejük fokozott strukturálása, valamint a bűnelkövetési alkalmak elmaradása az üzletek, szórakozóhelyek bezárása miatt.

Áttekintésünkből azonban kiderült, hogy a COVID–19-járvány nem csak pozitív változásokat indukált a kriminális deviancia vonatkozásában. Az otthonmaradás és a szülői felügyelet nélküli internethasználat befolyásolta az internetes bűnelkövetést (online zaklatás), és a pornográf tartalmak intenzívebb „fogyasztását” is eredményezte. Az egyébként is erősen átszexualizált világunkban a kiskorban látott pornográfia egyelőre megjósolhatatlan következményekkel jár, de azt nem zárhatjuk ki, hogy a szexuális erőszak elkövetésének megnövekedésében, illetőleg más erőszakos bűncselekmények elszaporodottságában ez a faktor is szerepet játszik.

Az aktavizsgálatunkból és a statisztikai adatokból is az derült ki, hogy a járvány legnagyobb mértékben a gyermekotthonban élőket sújtotta. Azok a tinédzserek, akik a szülőktől távol, a korosztályi csoporttal összezárva, a feszültségoldási lehetőségektől megfosztva voltak kénytelenek elviselni a korlátozásokat, nagyobb arányban követtek el bűncselekményeket, mint korábban. És ebbe a körbe – sajnálatos módon – erőszakos, a nevelők ellen irányuló bűncselekmények is kerültek.

A tinédzserek körében felbukkanó új jelenségeken túl a kérdés azonban az, hogy a pandémia, illetőleg a(z) – egyelőre még nem teljesen körvonalazható – negatív gazdasági tendenciák megváltoztatják-e, és ha igen, miként a felnövekvő fiatalok kriminalitását. A gyermekkorú elkövetők 2022. évi, több mint 30%-os növekedése azonban arra enged következtetni, hogy a COVID-korlátozások és a jelenlegi háborús helyzet negatív hatásai hosszú távon velünk maradnak.¹⁰

Felhasznált irodalom

- Aebi, F. M. et al. (2021). *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*. Göttingen University Press. <https://doi.org/10.17875/gup2021-1787>
- Bolyky O. & Sárík E. (2005). A fiatalkorú elkövetők gyermekkora – az elkövetővé válás előzményei. In Irk F. (Szerk.), *Kriminológiai Tanulmányok 42.* (pp. 327–352). Országos Kriminológiai Intézet.
- Bolyky O. & Sárík E. (2018). A bűnelkövetéshez vezető út megismerése visszaeső elítéltek körében. – Előkészítő szakasz. *Börtönügyi Szemle*, 37(3), 5–24.
- Bolyky O. & Sárík E. (2022). *A fiatalkorúak bűnelkövetésének jellemzői napjainkban*. Kutatási jelentés. Kézirat. Országos Kriminológiai Intézet.
- Campistol, C. & Aebi, F. M. (2018). Are juvenile criminal justice statistics comparable across countries? A study of the data available in 45 European nations. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 24(1), 55–78. <https://doi.org/10.1007/s10610-017-9345-2>
- Domokos T., Kántor Z., Pillók P. & Székely L. (2020). *Magyar Fiatalok 2020. Kérdések és válaszok – fiatalokról, fiataloktól*. Erzsébet Ifjúsági alap. https://tarsadalomkutato.hu/wp-content/uploads/2021/07/magyar_ifjusag_2020_web-v%C3%9A.pdf
- Kerezsi K. & Parti K. (Szerk.) (2008). *Látens fiatalkori devianciák – ISRD-2. nemzetközi összehasonlító vizsgálat magyar blokkja*. ELTE ÁJK–Országos Kriminológiai Intézet.
- Korinek L. (1991). A bűnözés alakulása Magyarországon és a jövőbeli kilátások. *Info-társadalomtudomány* 5(16), 7–12.

¹⁰ Ugyanezzel számolnak a nemzetközi vizsgálatok is (Nan et al., 2023).

- Nan, L., Quintana, D., Shelton, M. & Grigorenko, E. L. (2023). Impact of the COVID–19 pandemic on youth delinquency: A discontinuous growth analysis. *Frontiers in Education*, 8. <https://doi.org/10.3389/educ.2023.1007807>
- Revital, S. S. & Haviv, N. (2022). Juvenile delinquency and COVID–19: the effect of social distancing restrictions on juvenile crime rates in Israel. *Journal of Experimental Criminology*, 19(3), 785–808. <https://doi.org/10.1007/s11292-022-09509-x>
- Sárik E. (2012). Ifjúsági értékrend és deviancia. In Vókó Gy. (Szerk.), *Kriminológiai Tanulmányok 49.* (pp. 130–165). Országos Kriminológiai Intézet.
- Song, F., Li, R., Wang, W. & Zhang, S. (2022). Psychological Characteristics and Health Behavior for Juvenile Delinquency Groups. *Occupational Therapy International*. (SI) <https://doi.org/10.1155/2022/3684691>
- Tamási E. (Szerk.) (2015). *Különös kegyetlenséggel... Fiatalok és fiatal felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata.* Országos Kriminológiai Intézet.
- Zsila Á., Ujhelyi A. & Demetrovics Zs. (2015). Online zaklatás a legújabb kutatások tükrében. *Imágó*, 4(4), 50–64. http://imagobudapest.hu/images/lapszamok/2015_4_Atmeneti_terek_atmeneti_valosagok_szam/Imago_Bp_2015_4_szam_full_text.pdf#page=50

A cikkben található online hivatkozások

- URL1: *Az összбүнözés egyes mutatóinak alakulása.* <https://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/2023/01/tajekoztato-a-bunozes-2021.-evi-adatairol.pdf>
- URL2: *A gyermekkorúak és a fiatalokúak бүнözésével, valamint a kiskorú sértettekkel összefüggő egyes adatok.* https://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/2023/01/lfiga_106_2_2023_melle%CC%81klet.pdf
- URL3: *Népszámlálási adatbázis 2011.* <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/#/table/WBS002/N4IgfGpghgJiBcBtEAVAgWQKIH0AKWASmgPIAiAugDQgDOAljBASgNJYBqOAggOJYATFVp0IAYwAuDAPYA7ViABYwBdgDKWABoiQAMwYAbSRABOdBKADWDOXHggMUA44haEOZNMIFpMnQ1AmJyN2tbexB1CEk3EAA3KEMAV19FQQAGA-EYsqgBfSko8vKA>
- URL4: *Germany sees rise in crime among children.* <https://www.dw.com/en/germany-debates-lowering-age-of-criminal-responsibility/a-65180780>
- URL5: *A pornográfia lélekgyilkos hatása a gyermekekre.* <https://katolikus.ma/a-pornografia-lelekgyilkos-hatas-a-gyermekekre/>
- URL6: *A бүнцselekmény elkövetőinek megoszlása nem és korcsoport szerint.* <https://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/2023/01/tajekoztato-a-bunozes-2021.-evi-adatairol.pdf>
- URL7: *Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-6899/2020. számú ügyben. Speciális gyermekotthonban történt látogatás a COVID–19 helyzettel összefüggésben.* <https://future-roundtable.org/documents/10180/3190211/Jelent%3%A9s+a+szedresi+Speci%3%A1lis+>

Gyermekotthonban+tett+1%C3%A1togat%C3%A1sr%C3%B3l+6899_2020/f35b2105-b52c-b696-3c26-c13917e889ae?version=1.0

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Bolyky O. & Sárík E. (2023). Gondolatok a gyermek-és fiatalkorúak bűnözéséről a statisztika tükrében. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1715–1727. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.2>

Tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekmények sajátosságai Magyarországon 2013–2021 között¹

Characteristics of Illicit Access to Data and Crimes against Information Systems in Hungary between 2013 and 2021

Deres Petronella

Dr. PhD, tudományos főmunkatárs
Országos Kriminológiai Intézet,
Bűntető Jogtudományok Osztálya
deres@okri.hu

Absztrakt

Cél: A tanulmány célja az Országos Kriminológiai Intézetben elvégzett kutatás során megvizsgált – a Btk. XLIII. fejezetébe sorolt tényállások alapján indult – büntetőeljárások hazai jellemzőit vázolni.

Módszertan: A tanulmány az adatfelvétel, az adatelemzés és a bűnügyi irat-elemzés módszertanának alkalmazásával készült.

Megállapítások: A hazai szabályozási környezet megfelelően lefedi a kibertámadások széles körét. A magyarországi jellemzők a kiberbiztonság és kiberbűnözés aktuális nemzetközi, európai fejleményeinek tágabb perspektívájában vizsgálhatók. Az adatokból megfigyelhető, hogy bár nem egyenletesen, de folyamatosan nő az ilyen bűncselekmények miatt tett feljelentések száma, hiszen egyre többen használnak a mindennapi életvitelük során különböző információs rendszereket úgy, hogy a biztonságos használatukkal kapcsolatos intézkedéseket részben vagy egészben mellőzik. Az országos vizsgálat konklúziója, hogy több, alapvetően jól körülhatárolható típusú cselekmény azonosítható. A jogalkalmazók számára kihívást jelenthet az új elkövetési módok nyomon követése, illetve az egyes elkövetési magatartások minősítése.

Érték: Következtetések és javaslatok megfogalmazása a Btk. XLIII. fejezetében foglalt bűncselekmények sajátosságaival kapcsolatban; az új kódex

¹ Köszönetet szeretnék mondani valamennyi főügyészség és járási ügyészség vezetőjének és kollégáiknak, hogy a kutatás során az empirikus vizsgálat lebonyolítását lehetővé tették. Külön köszönettel tartozom azon főügyészségeknek, akik a konzultációk során megosztották megyei szintű tapasztalataikat; ezen belül is kiemelten a Szabolcs-Szatmár-Bereg, a Borsod-Abaúj-Zemplén és a Csongrád-Csanád Vármegyei Főügyészségeknek.

hatálybalépése óta Magyarországon nem zajlott a témakörre vonatkozó ilyen ívű és tartalmú, bűnügyi iratelemzést is magában foglaló kutatás.

Kulcsszavak: kiberbűnözés, tiltott adatszerzés, információs rendszer elleni bűncselekmények, bűnügyi iratelemzés

Abstract

Aim: The aim of the study is to present the results of the research carried out by the National Institute of Criminology on the implementation of the Criminal Code. Chapter XLIII of the Criminal Procedure Code was conducted by the National Institute of Criminology.

Methodology: The study was conducted using the methodology of data collection, data analysis, criminal file analysis.

Findings: The domestic regulatory environment adequately covers a wide range of cyber-attacks. Hungarian characteristics can be seen in the broader perspective of current international and European developments in cyber security and cybercrime. The data show a steady but not uniform increase in the number of reports of such crimes, as more and more people use various information systems in their daily lives, while neglecting, in whole or in part, measures to ensure their safe use. The conclusion of the national survey is that there are several types of offences which are basically well defined. It may be a challenge for law enforcement to keep track of new types of offences and to classify individual offences.

Value: Conclusions and recommendations on the specifics of the offences covered by Chapter XLIII of the BPC; the (new) Criminal Code since its entry into force, there has been no research of this scope and content on the topic, including criminal document analysis, in Hungary.

Keywords: cybercrime, illicit access to data, crimes against information systems, criminal file analysis

Bevezetés

Hatályos magyar büntetőkódexünk (a továbbiakban: Btk.) – a budapesti egyezmény² előírásainak megfelelően – XLIII. fejezetében önállóan rendeli büntetni a tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekményeket (422–424. §) „*arra figyelemmel, hogy e tényállások egységesen meghatározható jogi tárgya az információs rendszerek megfelelő működtetéséhez és az abban foglalt*

2 Az Európa Tanács Budapesten, 2001. november 23-án kelt számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye.

adatok megőrzéséhez fűződő társadalmi érdek védelme” (Belovics, 2021). Ezen kívül más fejezeteiben is rendelkezik olyan tényállásokról, amelyeknek egyes elkövetési magatartásai a kiberbűnözés körébe is sorolhatók.³

Az informatikai rendszereket érintő egyes bűncselekmények számát tekintve az utóbbi években Magyarországon is emelkedés tapasztalható (Lajtár, 2019).

A kutatásról

Az Országos Kriminológiai Intézetben 2021–2022-ben végeztem kutatást a kibertérrel összefüggő bűncselekmények témakörében.

A kiberbiztonság és a kiberbűnözés hazai jellemzői (Deres, 2023) az aktuális nemzetközi, európai fejlemények tágabb perspektívájában mutatkoznak meg, így kutatásomban az Európai Bizottság biztonsági unióra vonatkozó új stratégiája alapján meghatározott legújabb irányvonalak mentén áttekintettem a pandémiás időszak főbb mérföldköveit a kiberbűnözés elleni küzdelem terén. „*A digitális kor technológiai, technikai és szolgáltatásforradalma miatt a digitalizáció megállíthatatlanul áthatja a digitális társadalom egészét*” (Jobbágy, 2022).

Megjegyzendő, hogy a digitális transzformációval kapcsolatos egyes kérdések megközelítése az Atlanti-óceán két partján eltérő eredők mentén alakult (Szecsi, 2021). Az Európai Unió 2022–2025 közötti időszakra elfogadott bűnüldözési prioritásaira is fókuszáltam, amelyek egyértelműen alátámasztják azt a megállapítást, hogy a kiberbűnözés a bűnözés szinte valamennyi ágensét áthatja.

A kutatásban ezen túl a Btk. XLIII. fejezetébe sorolt bűncselekmények sajátosságait elemeztem. Tanulmányomban az empirikus vizsgálat eredményeiről adok rövid áttekintést.

A kutatás empirikus szakaszának célja az volt, hogy képet adjon a Btk.

- 422. §-ában foglalt tiltott adatszerzés [és a bűncselekmény 2018. január 1-jén hatályba lépett új alapesete (422/A. §)];
- 423. §-ában foglalt információs rendszer vagy adat megsértése; és a
- 424. §-ában foglalt információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszása

bűncselekmények 2013–2021 közötti időszakáról, jellemzőiről, az ezen tényállások alapján indult eljárásokról, különös figyelemmel a minősítési kérdésekre és a nyomozás eredményességét befolyásoló körülményekre, a nyomozás során felmerülő problematikákra fókuszálva.

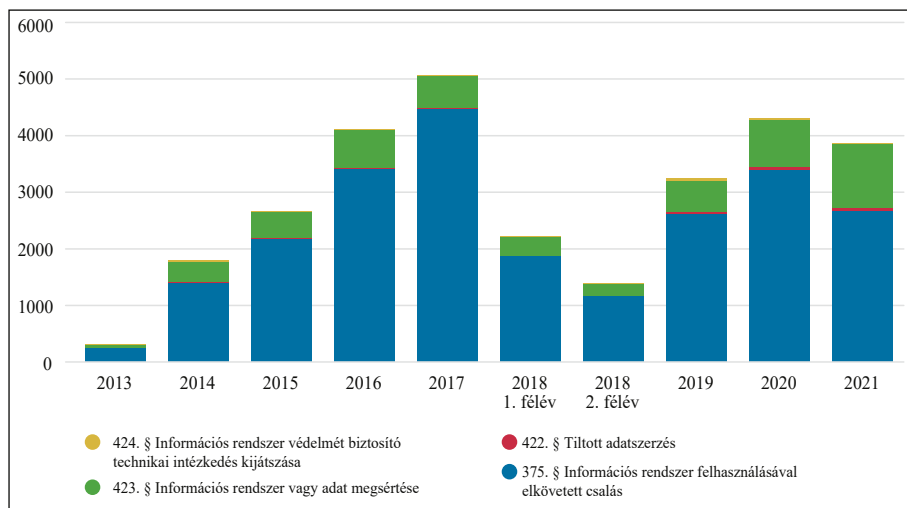
3 Lásd például a 375. szakaszt; továbbá az informatikai/számítástechnikai/infokommunikációs eszközök igénybevételeivel (is) elkövethető bűncselekményeket (zaklatás, gyermekpornográfia, kábítószer-kereskedelem stb.).

Közel 500 bűnügyi irat⁴ – az új Btk. hatálybalépése és a 2021. december 31. közötti időszakban indult és jogerős bírói ítélettel vagy végzéssel lezárult ügyek – alapján értékeltem és elemeztem a hazai kiberbűnözés egy „születét”; a Btk. XLIII. fejezetébe sorolt tényállások joggyakorlatban jelentkező jellegzetességeit. Az adatgyűjtés szempontjai között szerepeltek egyrészt a cselekmények megismerését lehetővé tévő jellemzők (ügymint az elkövetések tárgya, módja, az elkövetők, a passzív alanyok, illetve sértettek jellemzői stb.), másrészt az eljárások felderítésének, bizonyításának és megítélésének sajátosságai.⁵

Bár az adat-, illetve az érdemi elemzés tárgya a Btk. XLIII. fejezetébe sorolt tényállásokra szűkölt (a 422/A. § ügyében indult eljárás – a vizsgálat meghatározott paramétereinek keretében – nem volt), az adatelemzés során ugyanakkor a Btk. 375. §-ában foglalt információs rendszer felhasználásával elkövetett csalásra vonatkozó adatokat, azok szignifikánsan kiemelkedő volumenére figyelemmel, a diagramos kimutatásban feltüntettem (1. számú ábra).⁶

1. számú ábra

A Btk. XLIII. fejezetébe, valamint a 375. § alá sorolt bűncselekmények gyakorisága

Forrás: Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENyÜBS).

- 4 A Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztálya által megküldött VIR-adatok alapján a főügyészségek által megküldött (időközben jogerőre emelkedett) ügyekkel együtt mindösszesen 462 bűnügyi irat elemzését végeztem el.
- 5 Az értékeléshez kidolgozott adatlap 45 pontban, több mint 100 alpont segítségével ügyenként (ezen belül elkövetőként) rögzíti az elkövetőre, a sértettre, a bűncselekményre, az eljárásra és a jogkövetkezményekre vonatkozó adatokat.
- 6 A statisztikai adatok legyűjtését Koplányi Gergely segítségével végeztem.

A vizsgált bűncselekmények gyakoriságát tekintve a vizsgált időszakban:

- 229 tiltott adatszerzés bűncselekményét;
- 5153 információs rendszer vagy adat megsértése bűncselekményét;
- 151 információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés bűncselekményét regisztrálták Magyarországon.

A bűncselekmények megyei megoszlásában az látható, hogy

- a Btk. 422. §-át tekintve a legtöbb megyében tíz alatti az előfordulások száma;
- a Btk 423. § vonatkozásában a közel kilencéves terminusban Budapest (1261), Pest megye (582) és Győr-Moson-Sopron megye (410) szignifikánsan kiemelkedik a megyék közül; a többi megyében – Nógrád megye (63) kivételével – száz fölötti számadatokat látunk;
- a Btk 424. §-át szemügyre véve, Budapest és Csongrád-Csanád megye van az élvonalban, e két megye számadatai adják az ügyek közel felét.

Az empirikus kutatás tárgyát képező jogerős ügyek legnagyobb hányadát a Btk. 423. §-ába ütköző információs rendszer vagy adat megsértésének bűncselekménye teszi ki, míg a 422. és a 424. §-okba foglalt tényállások kisebb számban fordulnak elő.

Az adatokból megfigyelhető, hogy nem egyenletesen, de folyamatosan nő az ilyen bűncselekmények miatt tett feljelentések száma, hiszen a mindennapi életvitelük során egyre többen használnak különböző információs rendszereket (levelezőprogramok, közösségi oldalak stb.) úgy, hogy a biztonságos használatukkal kapcsolatos intézkedéseket részben vagy egészben mellőzik.

Következtetések

Az országos vizsgálat konklúziója szerint több, alapvetően jól körülhatárolható típusú cselekménykategória azonosítható.

Tiltott adatszerzés

A Btk. 422. §-ában foglalt tiltott adatszerzés vonatkozásában a cselekmények jelentősebb részét hozzátartozók vagy volt hozzátartozók, barátok sérelmére elkövetett bűncselekmények miatt tett feljelentések teszik ki. A leggyakoribb tényállás a más lakásában, egyéb helyiségében történtek technikai eszközzel történő megfigyelése, de előfordult kémprogram telepítése is. Itt említenénk, hogy az adatvédelmi kérdések tengerentúli anomáliáiról izgalmas összehasonlító elemzést olvashatunk a *The Texas Lawbook* hasábjain (Szecsi & George, 2023).

Az ügyek egy részében egymás közelségében élő személyek tettek feljelentést amiatt, hogy a szomszédos ház biztonsági kameráin keresztül megfigyelik őket. Ezekben az ügyekben a nyomozó hatóság a feljelentéseket rendszerint elutasítja, vagy az eljárást megszünteti, tekintettel arra, hogy sem a bűncselekmény elkövetéséhez megkívánt célzat, sem pedig az elkövetési mód nem állapítható meg.

A Kúria a Bfv.III.299/2017. számú jelentős ügyben a járásbíróság marasztaló végzését felülvizsgálati eljárás keretében megváltoztatta, és a terheltet az elle-ne emelt vád alól felmentette.

A Zalaegerszegi Járási Ügyészség ügyében az irányadó tényállás lényege szerint a terhelt 2015. március 26-án a munkahelyére egy kft. épületébe bevitt egy kamerát, amelyet a női WC-ben rejtett el az ajtó fölött lévő lámpabúra mellé. Ezzel az volt a célja, hogy a mellékhelyiség használata közben intim helyzetben megfigyelje a kolléganőit. A vádlott a jogosulatlanul megszerzett és megismert személyes adatokat, esetleges magántitkokat saját célra akarta felhasználni, a kamera által készített felvételeket stresszoldás gyanánt akarta nézegetni. A kamera 10 óra és 12 óra 45 perc között üzemelt, majd egy női munkatárs észlelte és levette. A kamera adattovábbításra nem volt alkalmas, az észlelésig három munkatársról készített felvételt, azokat azonban a terhelt már nem tudta megnézni.

A terheltet a járásbíróság tárgyalás mellőzésével hozott jogerős végzésével a Btk. 422. § (1) bekezdés b) pontjába ütköző tiltott adatszerzés büntette miatt egy év hat hónap időtartamra próbára bocsátotta. A jogerős ítélet ellen a Legfőbb Ügyészség a Be. 416. § (1) bekezdés a) pontjára hivatkozással a terhelt javára, a tiltott adatszerzés büntette miatt emelt vád alóli felmentés érdekében nyújtott be felülvizsgálati indítványt.

A magántitok jogosulatlan megismerése büntett tárgyában egységes volt az a joggyakorlat, hogy a bűncselekményt csak magánlakásban lehetett elkövetni (BH2014.134., Fővárosi ítéltábla 3.BÍ.98/2012/6.).

Figyelemmel arra, hogy a Btk. módosításakor csak a jogosulatlanul megszerzhető titokkör kibővítésére került sor, az elkövetési magatartások, illetve elkövetési tárgyak szélesítésére nem, a joggyakorlat megváltoztatására nem volt jogszabályi alap.

A Kúria megállapította, hogy a felülvizsgálati indítvány alapos. A terhelt maradéktalanul megvalósította az adott bűncselekmény elkövetési magatartását, vagyis a tárgyi oldal szükséges eleme tényállásszerű, viszont az elkövetés helye tekintetében nem, ezért bűncselekmény megállapítására sem kerülhet sor.

Megjegyzendő, hogy a Btk. 2018. január 1-jén hatályba lépett módosítása szerint megállapított új alapeset [422. § (1a)] alapján azonban az ilyen helyszínen megvalósított elkövetési magatartás (azóta) már tényállásszerű.

Több ügyészség gyakorlatában felmerült a bűncselekmény rendbeliségének problematikája (lásd például Budapesti IX. kerületi Főügyészség Gazdasági

Bűnügyek Részlege egyik ügyében a másodfokú bíróság megállapította, hogy a bűncselekmény rendbelisége nem a sértettek számához igazodik, hanem annyi rendbeli, ahány magánlakást az elkövető átkutat, megfigyel, az ott történeteket rögzíti, függetlenül attól, hogy hány személy titkának megismerésére törekszik).

A vizsgált tényállás és egyéb bűncselekmények vonatkozásában felmerült halmazati kérdéseket illusztrálja az alábbi jogeset.

A Debreceni Járási Ügyészség ügyében a vádlott informatikus foglalkozású, büntetlen előéletű. A vádlott és a sértett baráti kapcsolatban állt egymással.

2017. évben sértett megkérte vádlottat arra, hogy a Samsung márkájú notebookját javítsa meg. A vádlott a notebook javítása során a notebookon található tartalmakat, köztük a sértettről készült fényképfelvételeket lementette. A fényképfelvételek között több szexuális tartalmú erotikus beállítású kép is megtalálható volt, amelyeket vagy maga a sértett készített, vagy az ő hozzájárulásával készültek saját használatra. A letöltött képeket egy Micro SD kártyán tárolta.

A tartalommásoláshoz a sértett engedélyt nem adott, arról a későbbiekben a vádlott sem tájékoztatta.

2019. évben a vádlott megharagudott a sértettre, ezért a sértett nevében a Facebook közösségi portálon egy profilt hozott létre, amely oldalra a korábban jogosulatlanul megszerzett képekből 16 erotikus tartalmú képet feltöltött. A profilról ismerősnek jelölte a sértett édesanyját, édesapját és élettársát, akik előtt így megnyílt a lehetőség a feltöltött képek megtekintésére. A profilt a sértett édesanyja látta először, aki szólt a sértettnek és élettársának, így azt valamilyen módon megtekintve, a Facebook irányába jelzéssel éltek az álprofil törlése érdekében, ami meg is történt.

Az ügyben személyes adattal visszaélés miatt indult a büntetőeljárás.

A nyomozás során az ügyészség átiratában észrevételezte, hogy a terhelt cselekménye személyes adattal visszaélés vétségével halmazatban a Btk. 422. § (1) bekezdés e) pontja szerint minősülő és büntetendő tiltott adatszerzés bűntettét is megvalósított. Ezen cselekménye 2017. évben azzal valósult meg, hogy a sértett notebookján lévő fényképeket lementette. A bíróság tárgyalás mellőzésével a vádlottal szemben – a váddal egyezően – egyrendbeli, a Btk. 422. § (1) bekezdés e), és egyrendbeli, a Btk. 219. § (1) bekezdés a) pontjának megsértése miatt 280 óra közérdekű munka büntetést szabott ki.

Információs rendszer vagy adat megsértése

A Btk. 423. §-ában foglalt információs rendszer vagy adat megsértése miatt indult ügyekben jellemzően abból az okból tesznek feljelentést, hogy a sértett által használt levelezőrendszerbe, közösségi oldalhoz tartozó fiókba valaki – többnyire

a sértett által ismert, vele haragos viszonyban lévő személy (hozzátartozó, volt házastárs/élettárs, jelenlegi vagy volt munkavállaló, ismerős stb.) – belépett, ott módosításokat hajtott végre, üzenetet küldött, a hozzáférést a jelszó megváltoztatásával lehetetlenné tette, vagy az ott tárolt adatokat megismerte. Az elkövetést legtöbbször személyes ok motiválja: féltékenység, bosszú, harag, szexuális motiváció, de előfordult fiatalkori „csínytevés” is. Az ilyen személyes motivációból elkövetett – különösen a közösségi oldalakat érintő – cselekmények a sértettek számára különösen nagy pszichés terhet jelentenek. A sértő/ártó bejegyzések, tartalmak nemcsak a magánéletüket befolyásolhatják, hanem a társadalmi státuszukat – leginkább a munkahelyi viszonyaikat – is érinthetik, különösen a kisebb településeken történő elkövetéseknél.

Vádemelésre ilyen ügyekben legtöbbször akkor kerül sor, ha az elkövető büntetett előéletű vagy a bűncselekményt más bűncselekménnyel halmazatban követte el, egyéb esetekben az ügyészség elterelést (vádemelés elhalasztása, feltételes ügyészi felfüggesztés) alkalmaz.

Egyes esetekben más bűncselekményekhez kötődik az elkövetés: viszonylag nagy számban kapcsolódik vagyon elleni bűncselekményekhez, illetve a zaklatás tényállásához; előbbieket illetően legtöbbször az alapcselekmények leplezése ilyenkor a kiberbűncselekményt (is) elkövető célja (például lopott gépjármű elektronikájában adatváltoztatás az alvázsám átírásával).

A modern gépjárművekre elkövetett lopás bűncselekményéhez szintén kapcsolódik e tényállás, hiszen az ilyen autók rendszere informatikai rendszer, így ismert elkövető esetén szakértői vélemény alapján pontosan meg lehet állapítani, hogy mely módszerrel történt a gépjármű kinyitása vagy a motor beindítása.

A 423. §-sal kapcsolatban a vizsgált tényállásokkal „együttálló” becsület csorbítására alkalmas cselekmények megítélését illetően az úgynevezett „Facebookos” esetknél – olykor az úgynevezett „bosszúpornó” (revenge porn) esetkörének megvalósulásával – a becsület csorbítására alkalmas cselekmények értékelése több ízben elmarad (mivel az elkövető képfelvételeket hoz nyilvánosságra, adott esetben a nagy nyilvánosság előtti elkövetés is megállapítható, avagy privát üzenetváltás szövegét teszi közzé a sértett nevében becsületcsorbítására alkalmas tény állító bejegyzéssel). A képmáshoz való jog büntetőjogi védelme (lásd erről Gál & Szomora, 2016; EBH 2013.B.21.) aktuális szabályozásának áttekintése a jelen kutatásban vizsgált tényállások kontextusában külön értékelés tárgyát képezheti, ezzel összefüggésben szükségesnek mutatkozhat az ultima ratio és az arányosság elvével való összhang elemzésére is figyelmet fordítani, különös tekintettel a nagy nyilvánosság előtti elkövetés, a jelentős érdeksérelem (219. §, 226. §, 422. §) és a becsület csorbítására alkalmas tényre elkövetett magatartások értékelésére.

A 423. §-sal kapcsolatban az alábbi kérdéskörök érdemelnek még kiemelést.

A) Az egyik esetben a büntetőjogi felelősség megállapíthatósága körében alapvető jelentőséggel bírt az úgynevezett „etikus hacking” és a büntetőjogi normába ütköző, büntetőjogilag szankcionálandó magatartás elhatárolása (lásd erről még [Mezei, 2020](#)).

A vád rövid történeti tényállása szerint a vádlott a Magyar Telekom Nyrt. rendszergazda munkatársainak adatait felhasználva belépett az Nyrt. autentikációs feladatokat ellátó, úgynevezett LDAP szerverére, ahol jogosulatlanul saját felhasználói profilokat hozott létre és adatokat gyűjtött. A védelem az eljárás során hivatkozott arra, hogy a vádlott cselekményének társadalomra veszélyességében tévedett, hiszen felvette a kapcsolatot a sértetti társaság illetékeseivel, és tájékoztatást is adott a rendszer sérülékenységéről, azaz etikus hackinget végzett, amely magatartás nem járhat büntetőjogi felelősségre vonással.

A bizonyítási eljárás azonban egyértelművé tette, hogy a vádlott kifejezett sértetti tiltás ellenére is folytatta tevékenységét, így ezen a ponton túl a bíróság sem látta elfogadhatónak az etikus hackingre vonatkozó hivatkozást.

A vádhatóság közérdekű üzemre elkövetett információs rendszer megsértésének büntetésével vádolta a terheltet, amely minősített eset megállapítására a bíróság nem látott lehetőséget.

Az ügyben sor került igazságügyi informatikus szakértő kirendelésére is, többek között annak tisztázása érdekében, hogy az LDAP szerver pontosan milyen szerepet tölt be az elektronikus hírközlő hálózatban. A szakértői vélemény megállapításaiból ugyanakkor a bíróság és az ügyészség eltérő következtetéseket vont le.

Az ügyészség álláspontja szerint a módosított vádirati tényállásból egyértelműen megállapítható a közérdekű üzemre való elkövetés, még akkor is, ha az LDAP szerver nem működik közre közvetlenül a jelek továbbításában.

A bíróság ezzel szemben a Btk. utaló rendelkezéséből kiindulva úgy foglalt állást, hogy a támadott szerver nem feleltethető meg az Eht. 188. § 19. pontjában meghatározott elektronikus hírközlő hálózat, azaz a Btk. értelmezésében a közérdekű üzem fogalmának.

A Szolnoki Járásbíróság ítélete ügyészi fellebbezést követően másodfokon emelkedett jogerőre.

Kiemelésre méltó továbbá a „BKK-etikus hacker” néven elhíresült ügy.

Az elkövető számítógépes ismereteit felhasználva a frissen meginduló online jegy- és bérletvásárlást lehetővé tévő rendszerben hibát tapasztalt, amit kihasználva a tényleges ártól olcsóbban, 50 forintért tudott bérletet vásárolni. Ezt a hibát az elkövető a BKK részére jelezte, majd a hibát a nyilvánosság elé is tárta. A tevékenység – a Legfőbb Ügyészség álláspontjára is figyelemmel – azért

volt etikusnak tekinthető, mert nem okozott több kárt, a hibát azonnal feltárta, mindvégig transzparensten végezte a tevékenységét, hiszen saját azonosító adatait és bankkártyáját használta. Erre tekintettel a társadalomra veszélyesség hiánya okán került megszüntetésre a büntetőeljárás.

B) Több esetben DDoS túlterheléses támadás és kibertámadással összefüggő szolgáltatás nyújtása (cybercrime-as-a-service) volt az ügy tárgya.

Konkrét esetben az első- és másodrendű vádlottak által indított kibertámadások eredményeként nem volt megállapítható, hogy a megtámadott IP-címeken lévő alkalmazások vagy rendszerek nem lassultak le, nem váltak elérhetetlennek és nem „omlottak” össze.

Az illetékes járásbíróság jogerős ítéletében mindkét vádlottat folytatólagosan elkövetett információs rendszer megsértése büntetének kísérletében [Btk. 423. § (2) bekezdés a) pont I. fordulata] mondta ki bűnösnek.

C) Ide sorolhatóak azok az esetek is, amelyekben a hivatalos személy elkövető más (az elkövető munkatársa) érvényes felhasználói azonosítójával és jelszavával, például a RobotZsaru-rendszerbe vagy más hivatali információs rendszerbe jogosulatlanul bejelentkezett, ott adatokat törölt, illetve módosított [423. § (2) a) és b) pontok].

Információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszása

A 424. §-ában foglalt információs rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszása az információs rendszer vagy adat megsértéséhez, valamint az információs rendszer felhasználásával elkövetett csaláshoz kapcsolódó sui generis előkészületi deliktum, az ügyészségek gyakorlatában a legkisebb számban fordul elő (2021-ben 15 ügyet regisztráltak).

Valamennyi tényállás szempontjából jellemző, hogy a bíróság a bűncselekményt beismerő vádlottakkal szemben tárgyalás mellőzésével (büntetővégzésben) hoz érdemi döntést, valamint általánosnak mondható a bíróság elé állítás jogintézményének alkalmazása is. A kiszabott szankciók súlyossága a cselekmény tárgyi súlya mellett az elkövető személyi körülményeitől függ; a beismerő, büntetlen előéletű terheltekkel szemben a bíróság jellemzően próbára bocsátás intézkedést alkalmaz.

A nyomozás során felmerült tapasztalatok alapján megfogalmazott észrevételek

Végezetül néhány egyéb észrevétel a nyomozás eredményességét befolyásoló körülmények, a nyomozás során felmerülő problematikák körében.

- 1) A kutatás tárgyát képező bűncselekményi körben a legfőbb nehézséget a használt eszközök, programok elkövetőhöz kötése jelenti. A napi jogalkalmazás során a legtöbb gyakorlati probléma a hálózati kapcsolatokhoz tartozó előfizetők és az egyes előfizetések tényleges használójának megállapítása körében merül fel.
- 2) Az elkövető azonosítására a sértett által szolgáltatott adatokból vagy az internetes kommunikáció során használt azonosítókból (IP-címek, MAC-cím) lehet eredményesen következtetést levonni.
- 3) Több megyében (például Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Somogy) is jellemző az információs rendszer vagy adat megsértésének az az esetkörre, amikor az elkövetési magatartás a sértettek e-mail címéhez tartozó felhasználói fiókjába, közösségi oldalon (Facebook, Twitter, WhatsApp stb.) regisztrált profiljába, vagy egyéb internetes platformon regisztrált felhasználói fiókjába történő belépés, abban történő adatváltoztatás vagy adattörlés, illetőleg jelszó megváltoztatásával az adott felhasználói fiók hozzáférhetetlenné tétele (személyes indíttatásból, féltékenység, bosszú stb. miatt). Ilyen esetben indokolt a kommunikációs szolgáltatók megkeresése a használt IP-címek tekintetében. Bevett eljárásjogi gyakorlat, hogy önkéntes adatszolgáltatás keretében külföldi tartalomszolgáltatók is megkeresésre kerülnek, akik az úgynevezett forgalmi adatokat az esetek nagy részében közlik (regisztráció során/korábbi belépéseknél/jelszóváltoztatásnál használt IP-címek). Előfordul, hogy a regisztráció során megadott egyéb adatokat is közölnek a szolgáltatók (telefonszám, bankszámlaszám is rendelkezésre állhat).
- 4) Ide kapcsolódóan sajátos problémakört jelent a legelterjedtebb közösségi oldalak, tartalomszolgáltatók (Facebook, Google) amerikai egyesült államokbeli honossága.
- 5) A felderítés tekintetében további nehézséget jelentenek az internetszolgáltatók által egyre többet használt, úgynevezett NAT-olt, vagy más néven címfordítással alkalmazott hálózati kapcsolatok felépítése. E technológia alkalmazása a még jelenleg is túlnyomórészt használt IPv4-címek korlátozott száma miatt szükséges.
- 6) Az IP-cím azonosítása után magának a tényleges felhasználónak az azonosítása is problémákba ütközhet, hiszen egy internet-előfizetés mögött ma már jellemzően több tényleges felhasználó is használja ugyanazt a végpontot, mely túlnyomórészt vezeték nélküli útválasztóval kerül megosztásra, de lehetséges az is, hogy nagyobb felhasználói kört kiszolgáló munkahelelyi végponthoz vagy nyilvános internetelési ponthoz vezethető vissza az adott IP-cím. Ezen lokális hálózatok mögött a forgalmi adatok naplózására

vagy nem kerül sor, vagy olyan rövid ideig, ami nem teszi lehetővé a ténylegesen használt eszköz azonosítását.

- 7) Problémát jelent, hogy sokszor az elkövetők, a sértettek, az adatok és a bűnözői infrastruktúra részei különböző országokban találhatóak, ami joghatósági kérdést vet fel: melyik ország jogosult eljárni az ügyben, és mely ország jogrendszere szerint?
- 8) A menetíró készülék manipulálásával kapcsolatos ügyekben – ahol a tehergépjárművek menetíró készülékeinek manipulálásával (mágnes- vagy más személy aláíró kártyájának igénybevétele) követték el a bűncselekményt – az ügyek egy részének elhúzódsához az vezet, hogy az elkövetők külföldi állampolgárok, akiknek a cselekményét Magyarországon mint tranzitországon történő keresztülutazásuk során észlelik. A nyelvi nehézségek okán és a külföldre történő kézbesítés kapcsán többször szükséges fordító és tolmács igénybevétele.
- 9) Egyes megyék tapasztalatai szerint a Magyarországon foganatosítható eljárási cselekmények után a külföldi szervek megkeresése ritkán jár eredménnyel: több esetben az elkövetési magatartás kifejtése és a célzott rendszer helye eltér egymástól, országokat, akár földrészeket átívelve, így a bizonyítékokat külföldről kell beszerezni, ami hosszadalmas, nehézkes, a jogsegélyek eredményessége igen változó.
A külföldi hatóságokkal való jó együttműködésre példa többek között a Szombathelyi Járási Ügyészség ügye, amelyben a nyomozás elrendelésére a holland hatóságok által az Europol SIENA rendszerén keresztül megküldött információk alapján került sor. Az ügyben úgynevezett elosztott szolgáltatásmegtagadással járó túlterheléses támadás (DDoS) elkövetése miatt került sor – feltételes ügyészi felfüggesztés keretében – a büntetőjogi felelősség megállapítására.
- 10) Kibertérrel összefüggő (de nem a kutatásban vizsgált bűncselekményi körben) bűncselekmény nyomozása során szerzett pozitív tapasztalat volt, hogy a külföldi sértett Magyarországon megbízott a képviselőjével egy ügyvédi irodát, amely a kapcsolatfelvételt és a szükséges bizonyítékok beszerzését megkönnyítette és meggyorsította.
- 11) Kiemelést érdemel végül az Egeri Járási és Nyomozó Ügyészség ügye, amelyben magas szintű informatikai ismeretekkel rendelkező terhelt tagadta a bűncselekmény elkövetését, többirányú védekezést terjesztve elő. Ezért a bűnösségének bizonyítása mind a nyomozati, mind a bírósági eljárásban nehézségekbe ütközött, de az eljárás a vádlott elítélésével ért véget [Btk. 423. § (2) bekezdés b) pontjába ütköző és aszerint minősülő információs rendszer vagy adat megsértésének büntette].

Összegzés

A hazai szabályozási környezet megfelelően lefedi a kibertámadások széles körét, a jogalkalmazók számára kihívást jelenthet az új elkövetési módoknak a nyomon követése, az egyes elkövetési magatartások minősítése.

A 21. század globális kihívásaira figyelemmel „[N]em becsülhető alá egy megfelelő időben megalkotott, kellően megfontolt olyan tagállami megoldás, amely egyszerre van tekintettel a hazai jogrendszer koherenciájára és teszi lehetővé a nemzetközi és uniós vívmányok alkalmazását, ezáltal is integrálódva egy komplex eszközrendszerbe” (Polt, 2022).

Különösen fontos, hogy a jogalkalmazók is megismerhessék az informatikai bűnözéssel kapcsolatos legújabb trendeket, aktuális, naprakész ismereteket szerezzenek (az ügyészségen belül lásd többek között: Számítógépes Bűnözéssel Foglalkozó Országos Ügyészségi Hálózat, a Fővárosi Főügyészségen Európában másodikként felállított kiberkontaktpontok intézménye, majd annak tapasztalatai nyomán az egész ügyészi szervezetre történő elrendelése).

Az Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynökség (ENISA) 2020 áprilisában közzétett dokumentumának (URL1) célja a számítógépbiztonsági incidenskezelő csoportok és a bűnüldöző, igazságszolgáltatási szervek közötti együttműködés, valamint az igazságszolgáltatással való együttműködésük támogatása a kiberbűnözés elleni küzdelemben; szervezeti, jogi, technikai és kulturális együttműködési perspektívákról való tájékoztatással, valamint az aktuális hiányosságok azonosításával és az együttműködés további fokozására vonatkozó ajánlások megfogalmazásával.

Álláspontom szerint ennek mentén hazánkban megfontolásra javasolható egy olyan (multidiszciplináris) platform létrehozása, amely lehetővé teszi, hogy a számítógépbiztonsági incidenskezelő csoportok a büntetőeljárásokban részt vevő mindhárom állami szerv (nyomozó hatóság, ügyészség, bíróság) közös részvételével valósítsanak meg képzést, szakmai tréninget a vonatkozó – kiberbűncselekmények, kiberbiztonság, új, aktuális fenyegetettségek, kihívások, várható tendenciák – területen.

Felhasznált irodalom

Belovics E. (Szerk.) (2021). *Büntetőjog II. Különös Rész.* HVG-Orac.

Deres P. (2023). A kibertérrel összefüggő bűncselekmények sajátosságai Magyarországon. *Ügyészek Lapja*, 30(1), 75–79. <https://ugyeszeklapja.hu/?p=4096>

A kapcsolati erőszak bűncselekmény tényállásának 10. születésnapjára Összegző gondolatok a joggyakorlat tükrében

10th birthday of the criminal offense of domestic violence A summary in the light of case law

Garai Renáta

Dr., PhD, LL.M., tudományos munkatárs
Országos Kriminológiai Intézet,
Büntető Jogtudományok Osztálya
garai@okri.hu

Absztrakt

A családon belüli erőszak szankcionálására természetesen korábban is volt lehetőség, azonban 2013. július 1. napjától a magyar Btk. önálló bűncselekményi tényállásban és kibővített tartalommal rendelkezik a hozzátartozók sérelmére elkövetett bántalmazásokról. Jelen tanulmány bemutatja a szabályozás lényegét, az elmúlt tíz év statisztikai adatait, illetve a jogalkalmazás során felmerült nehézségeket és jó gyakorlatokat.

Cél: A tanulmány célja a kapcsolati erőszak bűncselekmény országos joggyakorlatának és tanulságainak első összegző ismertetése.

Módszertan: A tanulmány háttérét képező kutatások módszertanát kriminálstatisztikai és jogszabáyelemzés, kerekasztal, fókuszcsoport, mélyinterjúk és iratvizsgálatok képezték.

Megállapítások: Számos teendő fogalmazódik meg a jövőre nézve, többek között: utóvizsgálat lefolytatása, egységes joggyakorlat kialakítása, ORFK utasítás népszerűsítése, gyermekvédelmi jelzőrendszer felelősségvállalásának növelése, célirányos oktatások és képzések szervezése, szakmai együttműködések és a sértetti felvilágosítás erősítése, a büntetés kiszabási gyakorlat szigorítása, valamint a kommunikációs irányok megváltoztatása szükséges.

Érték: A bűncselekményi tényállás első tíz évének számos aspektusból történő összefoglaló elemzése segít levonni a következtetéseket és megtalálni a követendő irányokat.

Kulcsszavak: családon belüli erőszak, gyermekek, bántalmazás, bűncselekmény

Abstract

Although it was possible to sanction acts falling within the conceptual scope of domestic violence earlier as well, from 1 July 2013, the Hungarian Criminal Code contains an independent criminal offense covering a wide range of abusive behaviours committed against family members. This article presents the essence of the regulation, the statistical data of the last ten years, as well as the difficulties and best practices that we can encounter when analysing the application of the law. **Aim:** The first summary of the judicial practice of the criminal offense of domestic violence.

Methodology: The research methodology behind the study consisted of criminal-statistical and legislative analysis, round tables, focus groups, in-depth interviews and case file reviews.

Findings: A number of to-dos are being formulated for the future, including conducting a follow-up analysis, establishing uniform legal practice, popularizing the relevant instruction of the chief of police, increasing the responsibility of the child protection alert system, organizing targeted trainings, strengthening professional collaborations and providing information for victims, inspiring the imposition of more severe punishments, and a change in communication directions.

Value: The analysis of the first ten years of the criminal offense from many aspects helps to draw conclusions and find the directions to follow.

Keywords: domestic violence, children, physical and mental abuse, new criminal offense

A büntetőjogi védelem háttere

A család szónak különleges optikája van, hiszen benne foglaltatik minden, ami szép, kedves, szeretetteljes. De mi történik akkor, ha nem ad biztonságot és meghiúsítást, mert a megnyugvás és pihenés helyett sírás és félelem hatja át a közeget? A büntetőjog ernyője alatt nem jelent mást a család- és gyermekvédelem, mint hogy a jogalkotó – más jogágak mellé belépve – ultima ratio jellegrével is hadat üzen az oltalmazott személyek ellen irányuló cselekményeknek.

A családon belüli erőszak elleni büntetőjogi fellépés garanciát jelenthet a segítségére szorulóknak érdekében, a deliktum kódexbe illesztése kalandos úton és kisebb-nagyobb ráncfelvarrás után, de hatályba lépett. Bár a szankcionálásra korábban is voltak lehetőségek, a markáns szemléletváltást tükrözi, hogy a kapcsolati erőszak önálló bűncselekményként került be a 2013. július 1. napjától

alkalmazandó 2012. évi C. törvénybe (a továbbiakban: Btk.). Ez viszont önmagában nem jelent megoldást erre a komplex kezelést igénylő problémakörre, melynek oka egyrészt a kapcsolati erőszak felismerésének, és az emellett bűnhalmazatban felsorakozó bűncselekmények (be)minősítésének elmaradásában ragadható meg. Amennyiben az ügy eljut a bírósági szakig, de a büntetőeljárás befejezésével az igazságszolgáltatás elengedi a bántalmazó és a bántalmazott kezét, érdemi utánkövetés hiányában egy indulatvezérelt személy megváltozása korántsem oldható meg. Erre nyújtott megoldást a felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje alatt kötelező pártfogó felügyelet, és ezzel egyidejűleg különböző agressziókezelési tréningen, szociális készségfejlesztő foglalkozásokon való részvételre kötelezés előírása, valamint a távoltartás (Btk. 69–71. §). A másik gócpont továbbra is a jelzőrendszer működése, melynek tagjai – tisztelet a kivételnek – sokszor az igazságszolgáltatástól várják a megoldást, gyakran döntésképtelenek, várakozó álláspontra helyezkednek; noha a magas fluktuációval párhuzamosan köztudottan forrás- és kapacitáshiánnyal küzdenek.

Szögezzük le, hogy a Btk. a helyszínek között nem tesz különbséget, a hozzátartozókat ugyanolyan büntetőjogi védelem illeti meg az otthonukban, mint más áldozatokat ettől eltérő, tanúkkal körülbástyázott területen. Ugyanaz a védelem és ugyanolyan minőségben jár mindenkinek. A családon belüli erőszak társadalmi jelenléte a bűncselekményi tényállás(ok)ban manifesztálódik, melynek magánügyként való definiálását, vagy éppen az áldozathibáztatást remélhetően hamarosan és végérvényesen számúzhetjük, de ez csak a jogalkotói célokat nem negligáló, határozott és egyirányú jogalkalmazással valósítható meg. A deliktum 2023 nyarán a tizedik születésnapját „ünnepelhette”, így bizonyára sokakat foglalkoztat a kérdés, hogy miként jellemezhető ennek joggyakorlata, és vajon kerülhet-e tűzijáték a születésnapi tortára, vagy inkább csak a gyertyákat meggyújtva, csendben bizakodjunk tovább egy szebb és jobb, de leginkább a törvényesség vágányán haladó jövőben.

A kapcsolati erőszak bűncselekményének lényege

A Btk. 212/A. §-ában foglalt kapcsolati erőszak bűncselekményének megalkotásakor a jogalkotó tudatosan felépített, lépcsőzetes tényállást határozott meg. Az (1) bekezdés a) és b) pontjaiban foglalt alapesetek közös vonása, hogy mindkét alakzat szubszidiárius, azok elkövetője magánindítványra üldözendő, és vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Elkövetési magatartásként az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartások, illetőleg a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javak

elvonása és ezzel a sértett súlyos nélkülözésnek történő kitétele jelenik meg. Látható tehát, hogy az előretolt büntetőjogi védelem már a külvilág számára nem érzékelhető lelki bántásokat, szóbeli támadásokat is szankcionálja, ugyanakkor az (1) bekezdés megállapításának kizárólag addig van helye, míg ezen magatartás nem valósít meg könnyű vagy súlyos testi sértést, tetteges becsületsértést, személyi szabadság megsértését vagy kényszerítést (vagy ezek kísérletét).

A joggyakorlat olvasatában mindez azt jelenti, hogy a tettegesség szintjét el nem érő egyes magatartások az (1) bekezdésbe sorolandók, míg aki:

- gyermekének szülője, továbbá
- az elkövetéskor vagy korábban közös háztartásban vagy egy lakásban élő egyeneságbeli rokona (szülő, nagyszülő, dédszülő, gyermek, unoka, dédunoka),
- egyeneságbeli rokonának házastársa vagy élettársa (menye, veje),
- örökbefogadó/nevelőszülője (ideértve az együtt élő mostohaszülőt is),
- örökbe fogadott/nevelt gyermeke (ideértve az együtt élő mostohagyermeket is),
- testvére,
- testvérének házastársa vagy élettársa (sógora, sógornője),
- házastársa, élettársa, bejegyzett élettársa,
- volt házastársa, volt élettársa,
- házastársának vagy az élettársának egyeneságbeli rokona (anyósa, apósa, házastárs/élettárs gyermeke, unokája stb.),
- házastársának vagy az élettársának testvére (sógora, sógornője),
- gondnoka, gondnokoltja, gyámja, gyámoltja

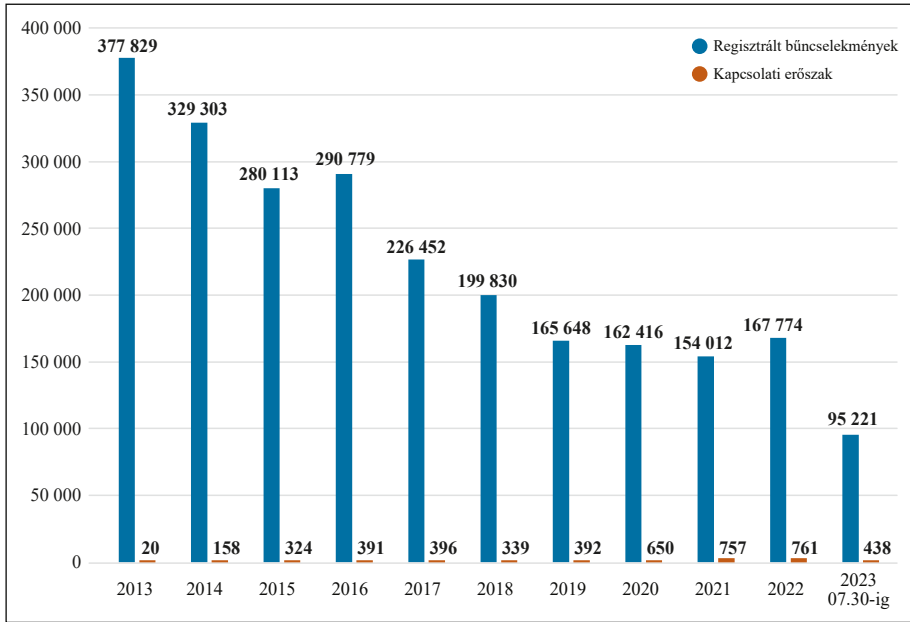
sérelmére rendszeresen: könnyű testi sértést, tetteges becsületsértést, súlyos testi sértés alapesetét, könnyű testi sértés minősített eseteit (aljas indokból vagy célból, védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen személy sérelmére, illetve a bűncselekmény elhárítására idős koránál vagy fogyatékosságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére), személyi szabadság megsértésének alapesetét vagy kényszerítést követ el, a Btk. 212/A. § (2) bekezdése szerinti, különböző büntetési tételekkel fenyegetett, nem magánindítványos és nem szubszidiárius, hivatalból üldözendő kapcsolati erőszak büntetettét valósítja meg.

Dióhéjban: bűnügyi statisztikai adatok

Ha ennyi potenciális sértett és ennyiféle elkövetési magatartás szóba jöhet, mégis mennyi ilyen bűncselekményt regisztrálnak évente? Amennyiben a hatályba lépés féltévét „próbaüzemnek” tekintjük, lehetnénk elnézőek, ám a következő évek adatai ugyancsak érthetetlenek.

1. számú ábra

Az összes regisztrált bűncselekmény és a kapcsolati erőszak

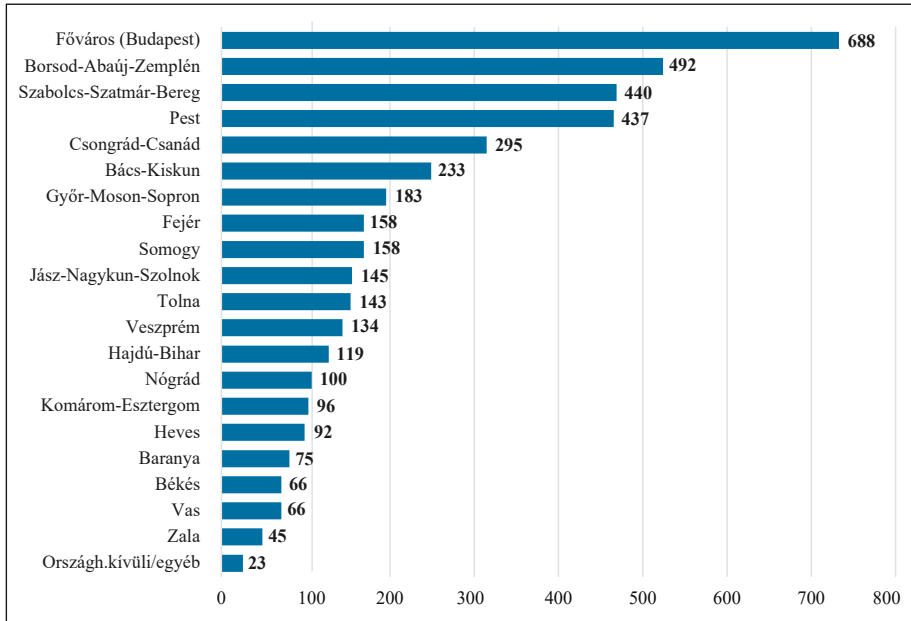

Forrás: Bűnügyi Statisztikai Rendszer (BSR).

A bűnözés összetettsége kapcsán pontosan tudjuk, hogy annak kizárólag az ismertté vált része jelenik meg a statisztikában, ez viszont az össz-bűnözésnek csak kisebb hányadát képezi. A látenciában maradó ügyek arányának becslését „tengerben úszó jéghegyhez” hasonlíthatjuk, ahol az ismertté vált cselekmények alkotják a jéghegy csúcsát, és a rejtve maradtak teszik ki a nagyobb, láthatatlan, „víz alatti” részét (URL1). Bárhonnan is nézzük, nyilvánvaló, hogy ezek a számok megközelítőleg sem reálisak, ami nemcsak a feljelentési hajlandóság mértékéből eredeztethető, hanem sokkal inkább minősítési problémákra vezethető vissza.

2. számú ábra

Kapcsolati erőszak regisztrált bűncselekményszáma vármegyéenként (2013–2022)

Forrás: Bűnügyi Statisztikai Rendszer (BSR).

Az elmúlt időszak területi megoszlásának számossága jól mutatja a vizsgált bűncselekmény „beminősítését” vagy elmulasztását, így lehetőség nyílik önrévizíót, felülvizsgálatot tartani, hogy miért nem észlelték és alkalmazták a benne rejlő lehetőségeket (családtagok okán magasabb büntetési tételek, kiskorú veszélyeztetésével halmazatban áll, a rendszerességre figyelemmel hosszú ideig fennálló bűncselekményi környezet jön létre, a többszörös bűnhalmazat súlyosító körülmény stb.).

1. számú táblázat

Rendőri eljárásban kapcsolati erőszak bűncselekményben regisztrált elkövetések, illetve sértetté válások száma (2019–2022)

Kapcsolati erőszak – elkövetések száma				
Az elkövető neme	2019	2020	2021	2022
Férfi	256	436	534	584
Nő	6	37	28	20
Összesen	262	473	562	604
Kapcsolati erőszak – sértetté válások száma				
A sértett neme	2019	2020	2021	2022
Férfi	32	68	83	60
Nő	361	584	686	697
Összesen	393	652	769	757

Forrás: Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENyÜBS).

Az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika egy követő jellegű statisztikai rendszer, amelyben az adatokat a nyomozás lezárását követően regisztrálják, ennek megfelelően azok nem a bűncselekmény elkövetésének, hanem a bekerülés időpontját tartalmazzák. A kriminálstatisztikai adatok szerint a családon belüli erőszak elkövetői alapvetően férfiak, de a nők (édesanyák, nagymamák, leánygyermek, lánytestvérek stb.) mellett fiúgyermek és felnőtt férfiak (édesapák, nagypapák, fiúgyermek, fiútestvérek stb.) is áldozattá válnak, ám ők talán ritkábban beszélnek róla. Annyi bizonyos, hogy a világ minden táján sokkal több a bántalmazott, mint a bántalmazó, vagyis egyetlen személy olykor kiterjedt hatósugarú körben alázza, gyalázza a körülötte élőket, és használja ki erőfölényét, mások bátortalanságát, érzelmi függését családtagjaival szemben.

Az aktavizsgálatok összegző eredményei

Az aktavizsgálatok (Garai, 2021) alapján rögzíthető, hogy a büntetőeljárások megindítását legtöbb esetben maguk a sértettek, illetve rokonaik kezdeményezték, azonban szomorú tény, hogy még a szomszédok is aktívabbak ezen a téren, mint a pedagógusok, a háziorvosok vagy a gyermekorvosok, akiknek jelzési kötelezettségük áll fenn. Sebestyén Eszter pszichológus jogosan mutat rá arra, hogy mindenki megítélésénél, szakmai álláspontjánál fontosabbnak kell lennie, hogy a gyermek biztonságban érezheti-e magát a családjában, vagy

csak mi gondoljuk a helyzetét annak. Vajon a döntést meghozó szakemberek szívesen töltenének időt azzal az emberrel, akinek a szárnyai alá egy védtelen gyermeket hazaengednek, sőt továbbmenve: rábíznák a saját gyermeküket? A családon belüli erőszak kegyetlenségének tudatát a hatóságok sem nyomhatják el magukban, és ha a rendszer rettegésre ítéli a gyermeket, akkor maga is bántalmazza őt. Minden sértettet egyediesítve kell meghallgatni, mert könnyebb megérteni őket, ha szembenézünk azzal, hogy a bántalmazás lényege a hatalomszerzés, uralkodás, jogosultságtudat, emellett viszont a bántalmazók nagyon is tudják, hogyan viselkedjenek a velük egy „súlycsoportban” lévőekkel, de főleg az igazságszolgáltatás színe előtt ([URL2](#)).

Bírósági szak, elítélések

A vizsgált időszakban (2015–2017) a vádlottak 99%-a férfi volt (n=443), legnagyobb arányban pedig a 36–50 év közötti, szakiskolával vagy szakmunkásképzővel rendelkezők követték el a bűncselekményt. Megdöbbentő tényadat, hogy az iratok 91%-ában hangsúlyosan megjelent az alkohol, a drog, illetve a tudatmódosító–hangulatjavító szerek, gyógyszerek vádlott általi fogyasztása, függősége. Az elkövetőknek nincs betegségtudatuk, ha kellene, akkor sem szedik a gyógyszereiket, s többségében mélyreható, az egész személyiségüket átszövő, érzelmileg labilis, rendkívül féltékeny, lobbanékony természetű, a bántalmazottak feletti teljes kontrollra törekvő, személyiségzavarokkal küzdő egyének. Mindez újabb és egyre durvább bántalmazásokat generál a külvilágtól elzárt, munkahelyi–családi–baráti kapcsolatait szoros ellenőrzés alatt élő, végül az anyagi függetlenséget is elveszítő családtagok sérelmére. A koronavírus-világjárvány idején még inkább fókuszpontba került a családon belüli erőszak jelensége, amelyben szerepet játszott a bezártság miatti korlátozott segítségkérés, de főként a bántalmazó személyiségjegyei. Véletlenül megverni, a hajánál fogva földön húzni, még fekvő állapotában is rugdalni és a csontjait eltörni senkinek nem lehet, vagyis az elkövetők minden alkalommal konkrét és tudatos döntéseket hoznak a bántalmazás mellett.

Hiába a mindvégig kitarató és következetes tagadás, mert az ügyek 93%-ában jogerős elítélés született, és az elkövető halála miatti eljárás megszüntetés mellett mindössze az ügyek 4%-a végződött felmentéssel úgy, hogy más bűncselekmények miatt elítélték őket. A kutatás során megdőlt azon hipotézis, miszerint túlbonyolítottság és bizonyosság nélkül a jogalkalmazók nem lehetnek sikeresek. Már az akkori tapasztalatok alapján kijelenthető: a bíróságok ismerik a bűncselekmény hátterét, pontosan tudják, hogy a morális értékek rombolása mellett az erőszak milyen alattomos módon fejt ki hatását, így egyre

magasabban pozicionált a közvetett bizonyítékok térnyerése (tanúvallomások, titokban rögzített hangfelvételek, sérülésekről készített fényképek stb.). Egy sorozatcselekménynél nem elvárható, hogy a bántalmazottak minden egyes zúzódással, arcpírral, szorítás- vagy rúgásnyommal orvoshoz forduljanak, és láttelelet csináltassanak csak azért, mert a hatóságok ezt megkövetelik tőlük (többnyire ennek hiányában fel sem veszik a feljelentést). Feltétlenül kiemelendő, hogy a sértett sérüléseiről kiállított orvosi leírás (láttelelet vagy ambuláns lap) egy lehetséges, de nem feltétlenül szükséges kelléke a büntetőeljárásnak, hiszen a vádlott bűnösségét semmiképpen nem igazolja; csupán azt rögzíti, hogy a sértettnek valakitől, valamiféle sérülései keletkeztek.

A büntetések és intézkedések megoszlása terén sem egységes az ország, amelyben kétségtelenül szerepet játszik, hogy a helyi, (szub)kulturális viszonyok sajátosságait egyes térségekben erőteljesebben figyelembe vették. A vádlottak legtöbbször felfüggesztett szabadságvesztés büntetésre ítélte a bíróság, és a sértettek csak az elkövetők 24%-ában nyugodhattak meg a tekintetben, hogy bántalmazójuk végrehajtandó szabadságvesztését tölti. Összességében megállapítható, hogy az érzelmileg és anyagilag a vádlottak ellentmondást nem tűrő irányítása alatt élő, olykor éveken át tartó brutalitásokat elszenvedő, a közös gyermekek iránt egyedül felelősséget vállaló személyek ritkán találkoznak a cselekmények tárgyi súlyához közelítő ítélettel. A kapcsolati erőszakkal halmazatban számos bűncselekményt megállapítottak, legfőképpen: kiskorú veszélyeztetése, zaklatás, rongálás, hamis tanúzásra felhívás, személyes adattal visszaélés, magánlaksértés, ittas járművezetés, tartási kötelezettség elmulasztása jelent meg az ítéletekben. A büntetéskiszabási gyakorlat – néhány kivételtől eltekintve – kifejezetten enyhe, a jövőbeni megelőzést, visszatartó erőt, elrettentést, az igazságosságot vagy a bűnért való szükséges viszonzást aligha szolgálja hatékonyan.

A sértettek 94%-a nő, 6%-a pedig férfi volt (n=461). A nők sérelmére legnagyobb arányban jelenlegi vagy korábbi házastársuk, élettársuk követte el a bűncselekményt, de több esetben szüleit, idősebb családtagjait vagy a testvérét bántalmazta a vádlott. Férfiak sérelmére leginkább gyermekük, nevelt gyermekük követte el a bűncselekményt, de előfordult féltestvér, fiútestvér és élettárs bántalmazása is. A kutatással érintett időszakban főként a 31–45 év közötti nők váltak áldozattá, de úgyszintén magas a 26–30, illetve a 46–50 év közöttiek száma is. Alapvető probléma, hogy a bántalmazottak többnyire akkor élnek bejelentéssel, védőnőhöz, családgondozóhoz csak akkor fordulnak, amikor a bántalmazó már nemcsak ellenük, hanem a gyermekek és/vagy más hozzátartozójuk felé is erőszakosan fordul. Ezt követően vallomást tesznek, dokumentálják a sérüléseiket, és távortartási eljárást kérnek, ezután nyomozás kezdődik hosszas bizonyítással, majd a bíróság előtt is újra, részletesen el kell

mondaniuk a történeteket (ha eljut az ügy ideig). A sértettek egy idő után „bele-fáradnak”, elveszítik a hitüket és bizalmukat a hatóságokban, miközben évek telnek el, és érdemben még mindig nem segített rajtuk senki sem.

Országos szinten kirajzolódott, hogy a védelem gyakran megkérdőjelezi a sértett szavahihetőségét pusztán arra figyelemmel, hogy a vádiratban szereplő bántalmazásokat követően is fenntartotta az életközösségét; ha a leírtak igazak lennének már elköltözött volna, ám továbbra is intim életet élnek, boldog családként közös programokat szerveznek, családi nyaralásokról vidám képeket posztolnak stb. A végtelen spirálként gyűrűző erőszakgalaxis igazi és hosszú távú vesztesei mindig a gyermekek, akiknek az átmeneti és ideiglenes intézkedések nem jelentenek mentsvárat és kapaszkodót sem. A gyermeknevelés és a szeretethiányos ridegtartás között óriási különbség van, a fojtogató közegben dagonyázó sivár gyermekkor terhét generációkon átívelő nemzedék cipeli. A gyermekvállalás nem kötelező feladat, akik pedig mégis vállalják, jogi és erkölcsi felelősséggel tartoznak saját viselkedésükért. A szeretetmegvonás később nem pótolható, a rossz bánásmód és a folytatólagosan elkövetett bántalmazássorozat énképtorzító hatása helyrehozhatatlan sérüléseket okoz. Mindez a szülő részéről kiskorú veszélyeztetése és kapcsolati erőszak bűncselekmények elkövetése, míg a gyermek számára modus operandi, tükör, követendő minta, megoldási javaslat, előremutató irány; csak aztán ne kérje rajtuk számon senki, ha maguk is erőszaktevővé válnak.

Feljelentéselutasítás, nyomozásmegszüntetés

A feljelentéselutasítás, nyomozásmegszüntetés és elterelés tárgykörében (2017) országos szinten csupán 22%-ban jelentek meg a vádemelés-elhalasztások (aktuálisan: feltételes ügyészi felfüggesztés), feljelentés elutasítására 38%-ban, a nyomozás megszüntetésére 40%-ban került sor (n=171). Kapcsolati erőszak miatti feljelentés elutasítására 86%-ban magánindítvány hiányára hivatkozással, 14%-ban pedig bűncselekmény hiánya miatt került sor. A megszüntető határozatok meghozatalára 71%-os legnagyobb arányban ugyancsak magánindítvány hiánya miatt került sor, nem csekély 12%-ban az elkövető halála okán, míg 10%-ban bűncselekmény hiányának indokolásával hoztak ilyen határozatot; 7%-ban pedig megrovás alkalmazásával fejeződött be a büntetőeljárás.

Az is kitűnt, hogy a nyomozó hatóságok egy része a tényállás egészét magánindítványosnak és szubszidiáriusnak tekinti (és ezt kommunikálják a sértettek felé is), holott a jogalkotó nem véletlenül csak az (1) bekezdést látta el ilyen záradékkal, a tettegességig fajuló eseményeket már nem. Tekintettel arra, hogy magánindítványt várnak el a Btk. 212/A. § (2) bekezdésében felsorolt

hivatalból üldözendő büntettek esetén is, ez nagyszámú törvénysértő határozatot és sértetti tájékoztatást eredményezett. A feljelentésről történő lebeszélésről is beszámoltak az érintettek azzal, hogy a rendőrség több helyütt a „felesleges körök” kategóriájába sorolja ezen eseteket (beszéljék meg, próbáljon megnyugodni, úgymint kibékülnek stb.), ráadásul láttelek nélkül mintha nem tudnának dolgozni ezekben az ügyekben.

Nyomozó hatóságok által rögzített tényállás az indokolásban, törvénysértő minősítés és elutasítási ok a rendelkező részben – talán így foglalhatók össze a feljelentéselutasítások és nyomozásmegszüntetések tapasztalatai. A vizsgált ügyek egyértelműen tükrözik a hatóságok sokszor helytelen hozzáállását a családon belüli erőszakhoz, valamint a félresiklott vagy abszolút mellékvágányon futó gyakorlatot. A pszichikai és a fizikai erőszak között valóban különbség mutatkozik, viszont a Btk.-t alkalmazó hatóságoknak tudomásul kell venniük, hogy már csak egy igen alacsony tűréshatárig nem kötelesek hivatalból eljárni. Mégpedig addig, és csak addig határolódhatnak el a családi viszályoktól és bízhatják a sértettre az események további sorsát, amíg csupán verbális bántalmazásról vagy anyagi nehézségekről számol be, vagyis fizikai értelemben vett bántalmazásra nemleges válasz érkezik tőle. Egy hivatalból üldözendő bűncselekmény eljárási lépéseit nem a sértett befolyásolja, ezért nincs relevanciája a magánindítványnak sem (ha pedig már előterjesztette, az nem vonható vissza, ahogyan a feljelentés sem, amely önmagában sértetti akarat az eljárás lefolytatása iránt).

Konklúziók, tanulságok, teendők

„Az ember hozzákopik a körülményeihez. Akit semmibe vesznek, semmivé válik” – mutatott rá Örkény István.¹ Számtalan közös vonás húzódik a szexuális bűncselekmények és a családon belüli erőszak között is, emellett az igazságszolgáltatás szereplői pontosan tudják, hogy a sértettek hatóságához fordulása már az utolsó utáni csepp a tengerben (Barabás, 2009). A gyermekáldozatok érintettsége aggasztó mértéket mutat, és a sebek idővel ugyan hegekké forrnak, de az emlék, az érzés örök lenyomatot hagy. Miért marad ott, miért nem hagyja el? Miért nem védi meg a gyermekeit, miért nem kér segítséget, miért nem jelenti fel? Az okokat és a válaszokat többnyire ismerjük.

A bűnügyi iratok a leghitelesebb források közé tartoznak, amelyek alapján a felszínre törő problémák a jogbizonytalanság irányába mutattak, ezért a jogalkotói célokkal ellentétes irányú gyakorlat felszámolása érdekében írásbeli

1 Örkény I. (1969). *Macskajáték*.

segédletek készítésére, előadások, képzések és oktatások megtartására került sor. A jogszabályi rendszer egy használható és effektív eszköz a családok biztonságának megszilárdításában, ezért mindent összevetve a legfőbb célkitűzés az lehet, hogy a hibák reflektorfénybe helyezése mellett napvilágra kerüljenek a jogalkalmazás követendő példái, és a rendszerhalmazból eredő anomáliák mielőbb kiiktatásra kerüljenek.

Utóvizsgálat lefolytatása

A közelmúltban áttekintett iratok és visszajelzések alapján még mindig alapvető hibaként tartható számon, hogy a nyomozó hatóságok nem igazán értik ezt a bűncselekményt, így nem kapcsolati erőszak miatt, hanem az alapul fekvő bűncselekményekben (tipikusan garázdaság, testi sértés, zaklatás) rendelik el a nyomozásokat annak ellenére, hogy a feljelentés/bejelentés nemcsak egyetlen, hanem többszöri bántalmazásról számol be.

Az országos iratvizsgálat által feltárt törvénytörő döntésekre, sértetti (félre) tájékoztatásokra és gyakorlati problémákra is figyelemmel utóvizsgálat mielőbbi lefolytatása indokolt.

ORFK utasítás népszerűsítése a rendőri állomány körében

Az iratok fényében látható, hogy az alapkövetelmények ellenére nem alkalmazzák maradéktalanul – az egyébként kellően problémaorientált – hozzátartozók közötti erőszak kezelésével összefüggő rendőrségi feladatok végrehajtásáról szóló 2/2018. (I. 25.) ORFK utasítást, így felszínese és hiányosak az összefoglaló jelentések, az eljárások korai szakaszában nem történnek meg a szükséges nyomozati cselekmények, a releváns tanúk felkutatása, a közvetett bizonyítékok beszerzése.

A jogalkalmazás segítése – a joggyakorlat egységesítése

Nagyban megoldaná az országosan tényyszerű problémákat az egyes definíciókat (szubszidiaritás, magánindítvány, rendszeresség), a minősítési–elhatárolási–halmazati kérdések megválaszolását, valamint a felsőbbíróági döntéseket is tartalmazó, a családon belüli erőszak jelenségét és bizonyíthatóságát összefoglalóan értékelő írásbeli iránymutatás/segédlet kiadása.

Információáramlás: célirányos oktatások és képzések

A kiskorúak és a hozzátartozók sérelmére elkövetett bűncselekmények speciális csoportot képeznek, ezért az ilyen tárgyú büntetőeljárások lefolytatásához speciális tudás szükséges. Tapasztalati tény, hogy egy-egy témakör kapcsán nem elegendő néhány oktatási nap beiktatása, mert a folyamatosan változó jogszabályi környezet újabb és újabb kihívásokat, más-más gyakorlati megoldásokat és lehetőséget tartogat. Az is fontos lenne, hogy a kötelezően előírt (tovább) képzéseken ne csak a vezetők vegyenek részt, hanem éppen azok számára biztosítsuk ezt a lehetőséget, akik a „terepen” dolgozva szemtől szemben találkoznak az érintettekkel.

Gyermekvédelmi jelzőrendszer felelősségvállalása

Bizonyossá vált, hogy a jelzőrendszer hiányosságokat mutat a megelőzés kérdésében, a gyermekbarát igazságszolgáltatás kiskorúak által is érezhető megvalósulása pedig még jócskán várat magára. Mindenkor szem előtt kell tartanunk, hogy a gyermekek nagyon gyenge érdekérvényesítők, amivel nem nehéz viszszaélni akár a szülőknek, a gyermekvédelmi rendszernek, vagy éppen az igazságszolgáltatásnak. Tulajdonképpen mindenkinek, akinek a legelhivatottabban és legelszántabban kellene a gyermekek érdekeit képviselni – értük, helyettük zászlót lengetve. A különleges bánásmód követelményére és a soron kívüliség elvére is figyelemmel a kiskorúak főszereplők és nem lehetnek mellékszálak, testi, érzelmi, értelmi és erkölcsi fejlődésük veszélyeztetését és bántalmazásukat nem párnázhatjuk ki ideológiákkal, a közöny, a sérelmek és a károkozások felett pedig nem hunyhatunk szemet. A gyermeki bizalom egyben a biztonságot jelenti számukra, amely nem független az anya és az apa személyiségétől, a közöttük lévő, valamint a családban uralkodó hangulattól és kedélyváltozásoktól sem (URL2). A gyermekvédelmi jelzőrendszer fegyelmi felelősséggel tartozó tagjainak nemcsak a már megtörtént esetekre kell fókuszálniuk, hanem az erre utaló gyanús „jeleket” kell keresniük, óvniuk és vigyázniuk kell a gyermeki életeket.

Szakmai együttműködések és sértetti felvilágosítás erősítése

A kapcsolati erőszak a jogi szabályozásnál sokkal összetettebb, ezért más eszközökkel is fel kell venni a harcot ellene. Világos és egyértelmű, kézzelfogható és közérthető sértetti felvilágosításra van szükség, amelyhez először különösen a velük találkozó rendőrség és egyéb hatóságok tagjainak szemléletén

kell változtatni. Javítana a helyzeten az erre szakosodott csoportok létrehozása, az együttműködések újragondolása, étellel való megtöltése. Különösen fontos a sértett minél részletesebb vallomásának felvétele (akár szó szerinti jegyzőkönyvezéssel), amelyhez felkészültebb, empatikusabb nyomozásokat kell társítani. Javasolható pszichológusok bevonása, akik nemcsak a szakvéleményt készítik el, hanem valós segítséget nyújtanak a bántalmazott gátlásainak, szégyenérzetének leküzdésében, segítenek megszabadulni a bántalmazások ellenére is fennálló érzelmi függőségtől és traumás kötődéstől (lásd más tagállamok ingyenes jogi segítségnyújtók mellett működtetett, évek óta bevált gyakorlata). A távoltartás szabályainak megszegése esetén súlyosabb szankciók alkalmazása indokolt, illetve fontos lenne a büntetőeljárások tényleges gyorsítása is. A 2018. július 1. napjától hatályos 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról részben orvosolta a bizonyítási nehézségeket, de társadalmi szintű, minden közösséget elérő felvilágosító kampányokat célszerű előirányozni, különös tekintettel az aprófalvas, zárt közösségekre, ahol a tényállásszerű magatartást még mindig megtűrik.

Büntetéskiszabási gyakorlat cselekményekhez igazítása

A kapcsolati erőszak bűncselekményében foglalt „rendszeresen” elkövetett különböző bűncselekmények nem idegenek között megvalósuló egyszeri indulati cselekmények, hanem a családi otthon, mint legszentebb hely varázsát sárba tipró, tudatosan és módszeresen véghez vitt elkövetési magatartások. A hozzátartozók és a kiskorúak sérelmére megvalósított egyes bűncselekmények a Btk. különös részén végigvonuló minősített esetek között találhatóak meg, vagyis az átlagostól eltérő megítélést, súlyosabb büntetési tételeket kívánnak meg. Számos esetben úgy tűnik, mintha az eljáró bíróság nem venné figyelembe kellő súllyal azt a ténytet, hogy a vádlott bántalmazó magatartásának folyamata hosszú időn keresztül fennállt, ami az ő kifejezett döntése volt, olykor több családtagjával és a gyermekeivel szemben is.

Kommunikáció, média

Figyelemmel kell kísérni azt is, hogy a média által bemutatott tartalmak hogyan csapódnak le a köztudatban: az események bírói optikán keresztül történő szemlélése, a családirtásokról szóló tudósítások, vagy a tárgyalótermi képek bevágása már megtörtént bántalmazásokra utalnak, ugyanakkor ezen a területen a prevenciónak van kiemelt jelentősége. Fontos lenne, hogy a kommunikációs csatornákon ne csak a kirívó bűnesetek, hanem a rizikófaktorok felismerése,

a segítségkérés fórumai, a jogalkotói akarat belső tartalmának promotálása, továbbá a büntetési célok és a bántalmazás ellenpontjaként a bűncselekményért járó szankciók is hangsúlyosan megjelenjenek.

Zárszó

Nem véletlenek a magyar jogalkotás háttéranyagát képező nemzetközi dokumentumok és a szakértői véleményekből levonható következtetések sem, hiszen a lelki terror legalább olyan nehezen elviselhető és feldolgozható, mint a fizikai bántalmazás. A pro és kontra érvek felsorakoztatása ellenére az új bűncselekmény beiktatása mégis kellő és méltó ünneplésre adhat okot ezen a kerek évfordulón, és igaz ez akkor is, ha a jogalkalmazásban vannak még nyitott, illetve eldöntendő kérdések. A deliktum szükségességét illetően már nincsenek kételyek, de akkor tud majd fényesen tündökölni az ünnepi tortán elhelyezett gyertyaláng, és akkor pukkanhat a képzeletbeli pezsgő, ha a joggyakorlat meg tudja mutatni az abban rejlő erőt, és fokozni tudja a hatóságokba vetett bizalmat. Erre a nagyszabású ünneplésre még egy kicsit várni kell, de az árnyoldalak mellett felcsillanó reménysugarak igen biztatóak, s talán a bűncselekmény 15. születésnapján már nyugodtabban dőlhetünk hátra.

Felhasznált irodalom

- Barabás A. T. (2009). Áldozattá válás Magyarországon: a statisztika és az empirikus vizsgálatok valóságképe. In Borbíró A., Kiss A., Velez E. & Garami L. (Szerk.), *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve* (pp. 39–53). Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium.
- Garai R. (2021). *A kapcsolati erőszak „szövevényei” – egy novum hatása és joggyakorlata*. Doktori (PhD) értékezés. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. https://ajk.kre.hu/images/doc2021/doktori/Garai_Renata_PhD_disszertacio.pdf

A cikkben található online hivatkozások

URL1: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia. (Kriminológia rovat, rovatszerkesztő: Barabás A. T.)* <http://ijoten.hu/szocikk/aldozatta-valas>

URL2: *A családon belüli erőszak.* <https://www.sebestyeneszter.hu/post/190861114288/more-vérzik-a-szívem-üvöltöni-tudnék>

Alkalmazott jogszabályok

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Garai R. (2023). A kapcsolati erőszak bűncselekmény tényállásának 10. születésnapjára. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1743–1758. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.4>

Az ökoszisztéma hálózati kockázatai és felelősségi kérdései Rendszerező alapvetés

Ecosystem network risks and liability issues A systems approach

Irk Ferenc

Prof. Dr. DSc, emeritus kutató
Országos Kriminológiai Intézet
professzor emeritus
Nemzeti Közszerológiai Egyetem,
Rendészettudományi Kar
irk@okri.hu

Absztrakt

Cél: Az ökoszisztéma kockázatai sokrétűségének bemutatásán keresztül annak bizonyítása, hogy a klímaváltozás bűnügyi következményeinek vizsgálata speciális kriminológiai és büntetőjogi megközelítést igényel.

Módszertan: A társtudományok által a tudományos szakirodalomban a hagyományos publikálási szokásoktól eltérő sebességgel produkált új megállapítások és következtetések tematikus rendszerezése. Ennek során a mesterséges intelligencia biztosította forrásirodalom-lekérdezési technikák kipróbálása és alkalmazása.

Megállapítások: A klímaváltozás következményei elérik a bűnügyi tudományokat. Fontos definiálni a károkozások egymás közötti rangsorát, megállapítani a károk következményeinek kölcsönös hatásait, a károkozások közvetlen és közvetett következményeit, a közvetlen és a közvetett áldozatok által elszendvedett következmények jelen idejű és várható jövőbeli súlyosságát. Ezek a jelenségek nemcsak hierarchikusan, hanem hálózatosan is kapcsolódnak egymáshoz. Ahhoz, hogy a környezetvédelem a jelenleginél hatékonyabban tudjon működni, szükség van a morális, politikai és jogi felelősségnek a fentiek szerinti csoportosítására és differenciálására.

Érték: Annak bemutatása, hogy az ökokid kategóriába sorolható bűncselekmények elleni hatékony büntetőjogi fellépés csak a globálisan megnyilvánuló károk rendszerszemléletű feltárásával lehetséges.

Kulcsszavak: ökoszisztéma, klímaváltozás, ökokid, kriminológia

Abstract

Aim: To demonstrate, through a demonstration of the complexity of ecosystem risks, that the criminal consequences of climate change require a specific criminological and criminal justice approach.

Methodology: The thematic systematisation of new findings and conclusions produced by the co-disciplines in the scientific literature at a speed different from traditional publishing patterns. This will involve testing and applying artificial intelligence-enabled source literature retrieval techniques.

Findings: The consequences of climate change are reaching the forensic sciences. It is important to define the hierarchy of damages, to establish the mutual effects of the consequences of damages, the direct and indirect consequences of damages, the present and expected future severity of the consequences suffered by direct and indirect victims. These phenomena are interlinked not only hierarchically but also in a networked way. If environmental protection is to be more effective than it is at present, moral, political and legal responsibilities need to be grouped and differentiated as described above.

Value: To demonstrate that effective criminal justice action against ecocide crimes can only be achieved through a systems approach to globally manifested harms.

Keywords: ecosystem, climate change, ecocide, criminology

Problémafelvetés

2023. július 4-én az *Inside Climate News* portálján a következő címmel jelent meg terjedelmes elemző tanulmány: „*A júniusi szélsőségek azt sugallják, hogy az éghajlati rendszer egyes részei fordulópontokhoz érkeztek*” (Berwyn, 2023). Hasonló gondolatok az utóbbi évtizedben egyre nagyobb hangsúlyt kapnak, a kiváltó okok és azok tényleges vagy lehetséges, illetve valószínű következményei a különböző tudományterületek művelőit is nézeteik kifejtésére ösztökélték. Mind a természet-, mind a társadalomtudományi szakirodalomban ma már megszámlálhatatlan azon publikációk száma, amelyek e témakörben mozognak.

Az is megállapítható, hogy ezen írások többsége (miként az imént hivatkozott is) csak egy-egy jelenség ismeretanyagát igyekszik mélységében kutatni. Természetesen ez nagyon fontos munka, azonban legalább ennyire szükséges megfigyeléseinket a kölcsönösen egymásra hatást gyakorló jelenségekre és folyamatokra irányítanunk.

Jelen dolgozat (ami egy nagyobb kutatás előfutára) ennek szem előtt tartásával igyekszik azt bemutatni, hogy miért van szükség a rendszerszemlélet alkalmazására a címbeli problémakör megismerésére. A munka hasznossága majd abban talán lemérhető lesz, hogy mennyire sikerül a kriminológiai szemlélet adaptálásával a jelenség büntetőjogi szabályozásának korszerűsítéséhez hozzájárulni (a kriminológia hasznosságáról lásd legutóbb például Korinek, 2023).

Fogalmak: biodiverzitás, ökoszisztéma, ökocid

Elsőként három fogalom: a biodiverzitás, az ökoszisztéma, valamint a későbbiek során még többször előkerülő ökocid definíciójának rövid bemutatása következik (részletesen lásd Irk, 2021).

A hierarchia legfelső fokán a biodiverzitás áll, amelynek viszonylag tömör definíciója a következő: „*A biodiverzitás, más néven biológiai sokféleség az élet megjelenési formáinak gazdagságát, sokféleségét jelenti*” (URL1; URL2). A biodiverzitás az élőlények és együtteseik minden öröklött változatossága, az élő természet létezésének eredendő formája. Általános tapasztalat, hogy minél kisebb egy ökológiai rendszerben a biodiverzitás, annál sérülékenyebb a rendszer, annál rugalmatlanabban reagál a változásokra (URL3). Az Európai Környezetvédelmi Ügynökség (European Environment Agency – EEA) szerint „*biodiverzitásnak (biológiai sokféleségnek) nevezik az ökoszisztémák (természeti tőke), fajok és gének változatosságát világszerte vagy egy bizonyos élőhelyen. Nélkülözhetetlen az emberi jóléthez, mivel olyan szolgáltatásokat nyújt, amely fenntartja a gazdaságainkat és társadalmainkat*” (URL4).

A biodiverzitás az ökoszisztémák egészséges működése esetén biztosítható. Ez utóbbi gyűjtőfogalom. Az ökoszisztéma olyan növények és más élő szervezetek halmaza, amelyek egymással kapcsolatban állnak, és bizonyos fizikai és kémiai jellemzőkkel ugyanazon a környezeten osztoznak. Az egyik ökoszisztéma különbözik a másiktól biológiai sokfélesége, éghajlata és földrajzi elhelyezkedése miatt (URL5). Más megfogalmazásban az ökoszisztéma élő szervezetek komplexuma, fizikai környezetük és minden kapcsolatuk egy adott téregységben (URL6). Láthatjuk, hogy bár a legfontosabb feladat a biodiverzitás tartós biztosítása, ám ez csak az ökoszisztémák védelme árán érhető el. Ezért különösen fontos annak hangsúlyozása, hogy „*[a]z ökoszisztémák egészsége gyorsabban romlik, mint valaha. Világszerte pusztítjuk gazdaságunk, megélhetésünk, élelmiszerbiztonságunk alapjait, saját egészségi állapotunkat és életminőségünket*” – fogalmazott Sir Robert Watson, a bonni székhelyű Biodiverzitási és Ökoszisztéma-szolgáltatási Kormányközi Tudományos Testület

(The Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services – IPBES) elnöke a szervezet plenáris ülésének zárónapján, 2019. május 6-án Párizsban tartott sajtókonferencián ([URL7](#)). Ebből a megfontolásból következően a továbbiakban részletesen ez utóbbi kockázataival foglalkozunk.

Utolsóként az ökocid (vagy ecocid) fogalmának rövid definiálása következik. Az ökocid gyökerei a görög oikosz (otthon) és latin cadere (megölni) szóból erednek, és a természeti környezet, az emberiség otthona súlyos pusztítását írja le ([URL8](#)). E meghatározástól eltérő vélemény szerint a szó az „ökológia” és a „genocid” szavak egyesítésének eredménye. Mindenesetre a szakkriminológiai és büntetőjogi nyelvezetben ma már általánosan használt fogalom ([URL9](#)), bár annak terjedelmét többen bírálják ([Heller, 2023](#)). Később látni fogjuk, hogy a nemzetközi büntetőjog jövőbeli alakulásában sokan fontos szerepet szánnak e kifejezés tartalmi feltöltésének. (Az ökocid részletes elemzéséhez lásd még például [Findlay, 2008](#); továbbá [South, 2010](#); [Sarliéve, 2020](#); legújabban [Branch & Minkova, 2023](#)).

Ökológiai kockázatok hálózata

Az emberi környezet kedvezőtlen irányban változik, és ennek a sokáig és sokak által tagadott jelenségnek a következményei egyre számosabbak és súlyosabbak. E tendencia megfordításához az emberiség alkalmazkodására volna szükség. Ezzel szemben tény, hogy a globalizáció és a fogyasztói társadalom meghatározó jellemzői nem vagy csak részben járulnak hozzá az „új világ” által támasztott követelmények kielégítéséhez. Azok az erőfeszítések, amelyek egy-egy kockázati forrás, vagy e forrás következményeinek csökkentését, felszámolását célozzák, nem elégségesek a jelenlegi környezetromboló folyamatok által okozott károk megszüntetéséhez. Egyebek mellett azért, mert a most tárgyalt társadalomra veszélyes jelenségek elleni fellépést a széttagoltság jellemzi. Így például mind a közösség látásmódját befolyásolni hivatott civil szervezetek, mind a különböző joghatósági felhatalmazással bíró nemzeti és államközi szervezetek külön-külön kísérelnek meg fellépni olyan jelenségek ellen, mint a károsanyag-kibocsátás, a szennyező anyagok szállítása és tárolása, a klímaváltozás. Ennek a rendszerelméleten alapuló gondolkodást nélkülöző beállítottságnak számos, részint morális, részint gazdasági, részint jogi következménye van. Ezért ma még a büntetőjog is – miként ezt később még látni fogjuk mind nemzeti, mind nemzetközi szinten – megreked a közvetlen ok-okozati összefüggések keresésénél, az ilyen kapcsolatok megállapításánál. Ennek folyamánaként a tettesi cselekmény súlyának megítélése során leggyakrabban csak

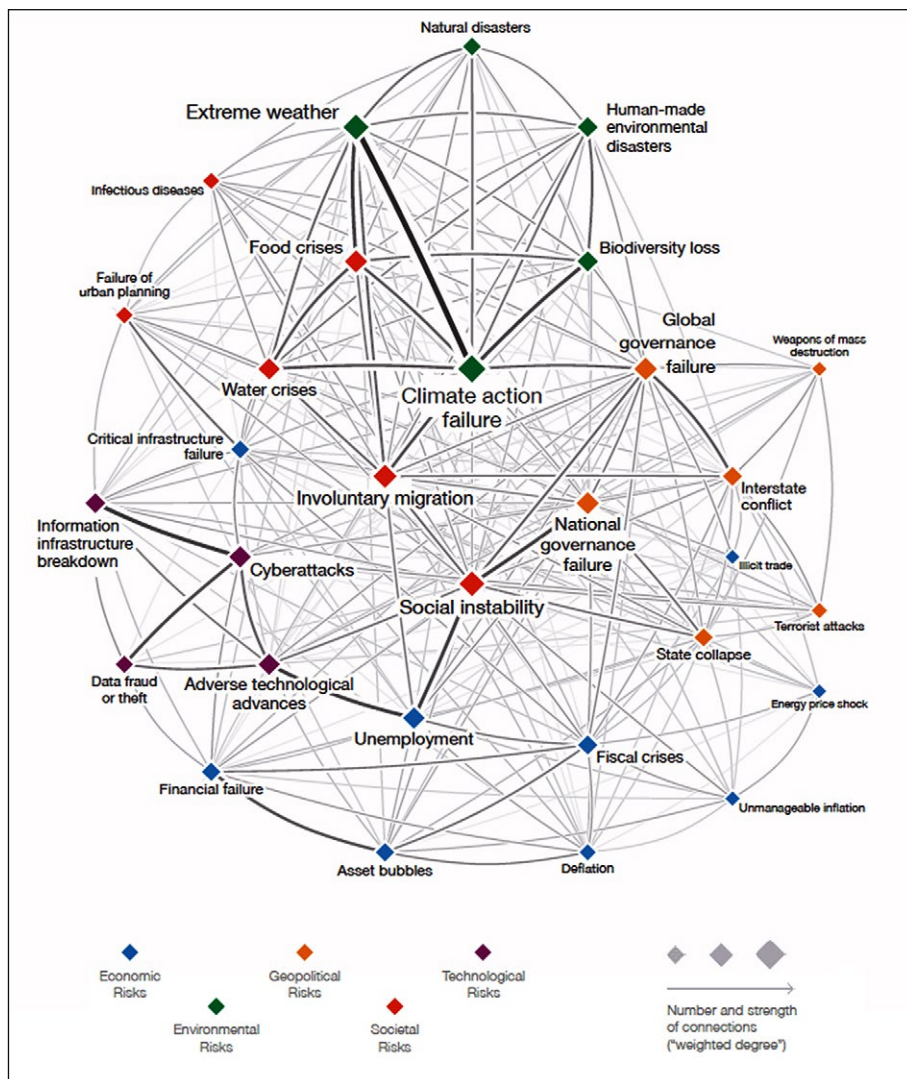
egyetlen tett vagy tetsorozat és az ezzel összefüggésbe hozható következmény (eredmény) kerül elbírálásra. Ez pedig teljességgel elégtelen az ökológiai kártételek hatékony kezelésére. A globális világban számos olyan tevékenység van, aminek térben és időben szerteágazóak a következményei.

A biodiverzitás megsértése által az ökoszisztémát károsító cselekmények következményei jellemzően hálózatos kapcsolatokban vannak egymással. E felismerés nem új, mégis indokolt példával igazolni. A Világgazdasági Fórum (The World Economic Forum – a továbbiakban: WEF) évenként megrendezett konferenciáin ez a megközelítés néhány éve általánosan elfogadott, sőt a fórum előkészítő szakanyagaiban a közvélemény-kutatásoknak is egyik fő szempontja. A következőkben a 2020-as ülésre készült összeállítás néhány részletének rövid bemutatása következik (World Economic Forum, 2020; a magyar nyelvű összefoglalását lásd Gere, 2020).

Az évenként ismétlődő kutatás (amelynek módszertani bemutatása meghaladná e tanulmány kereteit) a kockázatokat öt csoportba sorolja: a gazdasági, a geopolitikai, a környezeti, a technológiai és a társadalmi kockázatok. Az egyes kockázati típusokon belül számos jelenség eltérő relatív valószínűséggel szerepel, és ezeknek a jelenségeknek évről évre nemcsak az összetétele, hanem a rangsora is változhat, amelyekből tendenciák is kikövetkeztethetők. Így képezték a 2016–2020 közötti legnagyobb kockázati tényezőkből egy hálódigramot, amely világos képet ad a különböző kockázatok kapcsolatának szoroságáról (1. számú ábra).

1. számú ábra

A globális kockázatok összekapcsolódási térképe 2020

Forrás: World Economic Forum, 2020a, Figure IV; a témát érintően lásd még World Economic Forum, 2020b.

A rendszerszemléleten belül a hálózatos gondolkodás lehetővé teszi nemcsak azt, hogy – a hálózatelmélet fogalomrendszerét használva (Barabási, 2003; Csermely, 2004; Barabási, 2016) – rendszertanilag valamely csomópontnak

tekintett, és ennek alkategóriáiba sorolt, a hálózat elemeinek szerepét betöltő jelenségek kölcsönös kapcsolatainak erősségeit, hanem ez utóbbiak kölcsönös összefüggéseit is megismerhessük. Példabeli esetünkben a környezeti kockázat mint csomópont kiválasztásával egyrészt információkat kaphatunk a rendszeren belül alá sorolható részegységek (olyan elemek, mint az éghajlatvédelmi fellépés kudarca, a természeti katasztrófák, a szélsőséges időjárás, az ember okozta környezeti katasztrófa) egymásra gyakorolt hatásairól. Másrészt, az előbbiek fontosságát is tekintetbe véve, a többi (tehát a gazdasági, a geopolitikai, a társadalmi és a technológiai) csomópontok és az alájuk sorolt elemek kölcsönös összefüggéseiről is információkhoz juthatunk. Ezen ismeretek birtokában már esély nyílik arra, hogy például egy-egy káros jelenség közvetett hatásainak ne csak a tényét, hanem azok nagyságrendjét is megállapítsuk. Ugyanígy prognózisokat készíthetünk arra vonatkozóan is, hogy valamelyik kockázati típusban milyen beavatkozások valószínűsítik az egész hálózat mint rendszer komplexitásán belül a legoptimálisabb hatást. Ezek az ismeretek felhasználhatók olyan további kapcsolódó témakörök kidolgozásához, mint például a morális, a gazdasági, a társadalmi és a jogi felelősség mértéke és lehetséges változásai. Hozzájárulhatnak a prevenció legkülönbözőbb területén a jelenleginél észszerűbb költség-haszon (előny-hátrány) elemzés elvégzéséhez, végső soron a teljes rendszeren belül a társadalmi erőforrások racionális felhasználásához.

Felelősség az ökológiai kockázatokért

Az ökoszisztéma fő hálózati kockázatait ma már részét képezik a globális kockázatoknak, sőt 2020 óta az öt legnagyobb hosszú távú kockázat közül három a környezettel kapcsolatos. A WEF már említett felmérése azt jelezte, hogy a megkérdezettek véleménye szerint a legnagyobb hatású kockázatot (első hely) és a következő évtized második számú hosszú távú kockázatát „az éghajlatváltozáshoz alkalmazkodás kudarca” jelenti. A „biodiverzitás csökkenése” a második legnagyobb hatású kockázat a megkérdezettek szerint, valamint a harmadik számú hosszú távú kockázat. A környezeti kockázatok között előkelő helyen szerepeltek továbbá az emberi tevékenységhez köthető környezeti károk és katasztrófák veszélyei (World Economic Forum, 2020a; Gere, 2020). A 2020-as WEF-jelentésről készült egyik elemzés (World Economic Forum, 2020b) arra is felhívja a figyelmet, hogy a legfőbb fenyegetést a környezeti kockázatok jelentik, ami különösen azért fontos megállapítás, mert a tapasztalatok szerint e terület kezelése figyelmen kívül hagyja a közgazdasági szempontokat, és emiatt a keletkezett károkat nehezebb orvosolni.

Az ökológiai károkozások társadalmi és gazdasági következményei ugyancsak számosak. A környezetvédők és a közgazdászok szerint például a fenntartható fejlődést akadályozza és a környezeti problémákat növeli a globalizáció, és a szabadkereskedelmi rendszer is forrása a környezetszennyezésnek (Boda, 2006), továbbá az ökológiai gazdálkodás elvi szinten is olyan társadalmi-gazdasági kérdéseket vet fel, mint az egészséges ételmisszerellátás, a termelékenység, a versenyképesség, a piaci lehetőségek (Jávor, 2022), nemkülönben a jogi szabályozásokkal kapcsolatos problémák (Gyulai, 1988). Az említettek növelhetik a társadalmi egyenlőtlenségeket és a környezeti igazságtalanságot (Boyce, 2018). Az ökológiai károk fokozhatják a természeti katasztrófák kockázatát és súlyosságát is, amelyek további élet- és megélhetési veszteségeket okozhatnak (Botzen, Deschenes & Sanders, 2019).

A felelősségi kérdésekre rátérve érdemes utalni arra, hogy a „*felelősség arra a negatívumra, rosszra való reakció, amelyet az ember magatartásával elkövetett, s amelyért elvileg és általában felelősségre vonható. Ebből logikailag eleve következik, hogy a felelősséget meg kell hogy előzze ez a bizonyos negatívum*” (Földesi, 2000). A felelősségnek különböző fajtáit ismerjük, számunkra különösen a morális, a politikai és a jogi felelősség bír jelentőséggel. A következőkben röviden azt vizsgáljuk meg, hogy az ember milyen felelősséget visel a biodiverzitásért és a klímaváltozásért. Már itt érdemes megemlíteni azt paradoxont, hogy amíg a klímaváltozást – annak jól érzékelhető következményei miatt – egyre inkább mindenki észleli, addig a biodiverzitásban keletkező anomáliák szoros oksági kapcsolataik ellenére mindaddig rejtve maradhatnak, amíg a következmények a teljes ökoszisztéma-hálózatban nem idéznek elő fel-tűnően kedvezőtlen változásokat.

Bár a morális, a politikai és a jogi felelősség egymással szorosan összefügg, mégis általában egymástól elválasztva elemzik őket. A morális felelősség bemutatását azzal a többnyire mellőzött ténnyel érdemes kezdeni, hogy a biodiverzitás alakulásának legfontosabb aktora a vásárló, azaz mi valamennyien. Már csaknem fél évszázada napvilágot látott a *Treadmill of Production* elmélet (Schnaiberg, 1980). Ennek – a tényleges kapitalista gazdaság alapjaira épülő – lényege a következőkben foglalható össze: a vásárló, a termelők és a kereskedők különböző eszközei és módszerei által ösztönözve, s hatékony reklámfogásokkal kiszolgálva, egy olyan futópadon érezheti magát, amit a fogyasztási vágy működtet, és amiről nincs leszállás (részletesen lásd Irk, 2021). A jelenlegi, a világ gazdagabb részén élő polgárokra jellemző, a biodiverzitást romboló magatartás (ezen belül a fogyasztási szokások) megváltoztatásának kulcsa tehát a termékfogyasztó ember kezében van (Dobos & Éltes, 2022; URL10). Ez az állítás attól függetlenül igaz, hogy a klímaváltozásért, a környezetpusztításért,

összességében az ökoszisztéma egyensúlyának felborításért számos, részben luxusterméket és -szolgáltatást előállító/nyújtó vállalat is okolható. De ameddig az emberek milliói számára fontosak a költséges hobbik, az említett futópad egyre gyorsabban halad – egy ponton átbillenve már az emberiség egészének pusztulását okozó szakadék felé. A leírtakból az következik, hogy a jelenlegi kapitalista társadalom egyik legfontosabb rendszerhibájának az a következménye, hogy a túlfogyasztásnak nevezett vásárlói magatartás mint morális véték megszüntetése jelenleg lehetetlennek tűnik.

Az ökoszisztéma alakítói: nyertesek és vesztesek

A következőkben a kiválasztott jelenség néhány kriminológiai összefüggésének bemutatására kerül sor. Előljáróban álljon itt egy alapmegállapítás, amely szerint a bűnelkövetés létező szükségleteket elégít ki. A szükségletek kielégítése azonban olykor meg nem engedett módon, a társadalomra veszélyes magatartás tanúsításával valósul meg. Az ilyen viselkedési formák az ökoszisztémát veszélyeztető és/vagy károsító cselekmények körében a megszokottaktól részben eltérő formákat öltenek. Amikor azt vizsgáljuk, hogy ki a kárt okozó személy vagy szervezet és kik az áldozatok, a bűnügyi tudományokban általában (tehát nem mindig) „vagy-vagy” kapcsolati sémában maradvá tehető különbségtétel. A most tárgyalt jelenség körében ez az összefüggés továbbra is az elhatárolás egyik alternatívája. Azonban a lehetséges megkülönböztetés általában ennél bonyolultabb (Barabás 2009; Barabás 2020.) A tettes (bűnelkövető) és az áldozat (sértett) viszonyát vizsgálva a következő három variáció mindegyike előfordul, még hozzá többnyire nem „tisztá” összefüggésben. A károkozás körében beszélhetünk csak tettesi szerepről (nyomban hozzátéve, hogy bár ilyen a valóságban nincs, csupán a haszon élvezésében nyertes tettesi és áldozati szerep mértékében lehetséges a megkülönböztetés). A következő verzió szereplője jellemzően tettes is és áldozat is (haszon élvezése rövid távon, kárkövetkezmény elszenvedése közép, illetve hosszú távon). A harmadik kategóriába sorolhatók a csak áldozatok (akik mind rövid, mind közép-, illetve hosszú távon kizárólag a károkozás következményeinek elszenvedői).

Amikor a múlt, a jelen és a jövő kártételeiről és károkozóiról mint bűnelkövetőkről formáljuk meg véleményünket, ahogy már említettük, látnunk kell, hogy a fogyasztók döntenek arról: igénybe vesznek-e bizonyos szolgáltatásokat szükségleteik kielégítésére, ha igen, kitől, mit, mennyiért, és választási lehetőség előtt állva miért azt a szolgáltatást és miért annyiért veszik igénybe? Ennek során egy háromszereplős munkamegosztásnak vagyunk részesei, amelynek

elemei: a fogyasztó, az ő igényeit kielégíteni igyekvő termelő, és a szükségletek kívánatos mederében tartására hivatott állam. A globalizálódott világban ez a „triumvirátus” rosszul vagy egyáltalán nem kooperál, s mindegyik kizárólag saját érdekeinek érvényesítésére koncentrál. (Az okok bemutatására területi korlátok miatt ezúttal nincs lehetőség.)

A már jelzett rendszerhiba lényege abban foglalható össze, hogy a termelő mindent megtesz annak érdekében, hogy rövid távon a lehető legnagyobb haszonra tegyen szert. Bár (közvetve a fogyasztóra hárítva) adót fizet az államnak, ám – ha teheti – figyelmen kívül hagyja mindazokat a károkat, amelyeket működése során másoknak (így az államnak és a tevékenységében indifferens szerepet betöltő polgároknak) okoz. A fogyasztóra ugyancsak a rövidtávú szemlélet a jellemző, azaz (vagyoni helyzetétől függően) minél gyorsabban és minél több pénzt igyekszik elkölteni, amelynek során adófizetésével szintén támogatja az államot. Az államnak pedig (sok egyéb, e témakörbe tartozó feladata mellett) az volna a feladata, hogy mind a termelőt, mind a fogyasztót mértéktartásra ösztönözze – sőt ha ez indokolt, erre kötelezze – azért, hogy az általa képviselt polgárainak közép- és hosszú távon is garantálhassa a biztonságot. (E feladatának teljesítését mind a termelő, mind a kereskedő, mind a fogyasztó adófizetőként kényszerűen támogatja.) Az állam polgárai általában éppúgy, mint a termelők és a fogyasztók, ennek a képviseletnek a minőségét többnyire nem tekinthetik gyökeres magatartásváltoztatásra ösztönző erőnek.

Ökocid: a szervezetek lehetőségei és korlátai

Napjainkban az ökoszisztéma pusztításáért vállalandó felelősség politikai és jogi eszköztára gyakorlatilag kimerül a politikai fogadkozásban, partikuláris értékeket és érdeket védeni szándékozó jogszabályok megalkotásában, azaz lényegében problémamegoldásokat elodázó pótcselekvésekben. (Az Európai Unió környezetvédelmi jogalkotásának tárházáról bőszeges beszámoló olvasható például itt: [Zsigmond, 2023](#).) Ezek a szabályok nemzeti szinten fontos hozzájárulások a klímavédelemhez, vagy annak valamelyik eleméhez, azonban gyakorlatilag hatástalanok a teljes ökoszisztéma pusztító ellen. A korábban már definiált ökocid-bűncselekmények büntetőjogi eszközökkel történő hatékony üldözése csakúgy, mint a nyilvánvalóan nagy károkat okozók elleni fellépés mindeztidáig eredménytelen, annak ellenére, hogy az ökocid fogalmáról már 1947 óta vitatkoznak abban az ENSZ égisze alatt működő bizottságban, amelynek feladata az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények kódexének előkészítése volt. Az 1970-es években olyan javaslat született, hogy az 1948-as népiertási egyezménybe foglalják

bele az ökokidot mint bűncselekményt, amit 1995-ben a kódex tervezetéből eltávolítottak, ezért a Római Statútumban sem szerepel. Ezeket a próbálkozásokat még számos erőfeszítés követte annak érdekében, hogy az ökokid csatlakozzon az emberiség elleni bűncselekmények csoportjához. Az éghajlati rendellenességek felgyorsulásával és az ökoszisztémák megkérdőjelezésével számos nem kormányzati szervezet sürgősnek ítélte a nemzetközi jog kidolgozását a környezetvédelem területén, valamint globális éghajlati joghatóságok felállítását, hogy ugyanazokat a szabályokat érvényesítsék a bolygón (URL11).

Figyelemre méltó, hogy Ferenc pápa nyomatékosan ellenzi az ökokid kategóriába tartozó bűnöket. Azt állítja, hogy az „*ökokidot egy adott terület ökoszisztémáinak elvesztése, károsodása vagy megsemmisüléseként kell érteni, úgy, hogy a lakosság általi felhasználásuk komoly veszélybe került vagy kerülhet*”. Hozzátette, hogy egy ilyen bűn „*a béke elleni bűncselekmények kategóriája, amelyet a nemzetközi közösségnek el kell ismernie*”. A pápa azt mondta, hogy az ilyen cselekedeteket „*általában*” a vállalatok okozzák, és „*az igazságérzet megköveteli*”, hogy megbüntessék őket (URL12).

Az ökokidnak mint a nemzetközi büntetőjog által szankcionált bűncselekményi tényállás kidolgozásának követelói valószínűleg a büntetőjog hatékony működésének néhány fontos ismervét figyelmen kívül hagyják. Ilyenek például a következők:

- Adott-e a bűn hatékony üldözésének (ideértve a tettesi és a sértetti személyek megállapításának, előbbieket büntetőbíróóság elé állításának) lehetősége?
- Megállapítható-e az a közvetlen, még inkább közvetett sértetti kör, amelyeknek érdekét közvetlenül vagy járulékosan az elkövetett bűncselekmény megsértette és/vagy veszélyeztette?
- Megállapítható-e az a közvetlen vagy járulékos, tehát közvetett kár, amit a tettesek a sértetteknek okoztak, okoznak és/vagy okozni fognak?
- Van-e társadalmi támogatottsága annak, hogy a legsúlyosabb (az emberiség elleni) bűncselekmények kategóriájába sorolni szándékolt bűncselekmény elkövetésével vádolt személyek és szervezetek (esetleg a társadalom hangulatát befolyásolni képes személyek, szervezetek szemléletével is sikeresen megküzdve) hatékony büntetésben részesüljenek?

Jelenlegi körülményeinket megismerve az mondható, hogy a felsorolt feltételek egyike sem teljesülhetne maradéktalanul. Sem a tettesek, de különösen a sértettek (körükben is a közvetett áldozatok) köre nem ismerhető meg maradéktalanul, következésképpen az okozott kár nagysága sem állapítható meg, különösen nem a prognosztizálható károk tekintetében. A kiszabott büntetés társadalmi támogatottsága pedig szintén kérdéses, különösen amiatt, hogy a gazdag országokban

nagy befolyással rendelkező morálformáló erők változással szembeni ellenállását csak nehezen lehet megtörni. Ezért – sokak óhajával szemben – e cselekményeket a Nemzetközi Büntetőbíróság döntési körébe vonni jelenleg nem látszik időszerűnek, annak ellenére, hogy a kiemelten társadalmi veszélyes tevékenységük vitathatatlan.

És végül...

... még arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy a fogyasztók a Föld különböző részein más-más helyzetben vannak. Leegyszerűsítve az mondható, hogy a gazdag Észak fogyasztja el a szegény Dél országainak lakossága által – gyakran klímapusztító ipari és mezőgazdasági eszközökkel és módszerekkel – megtermelt és feldolgozott javak többségét. Ugyanakkor Észak az általa produkált szemetet/hulladékot a szegény országokba küldi megsemmisítésre, azokhoz, akik nem mellékesen a klímaváltozásnak nem az okozói, hanem a vétlen elszenvedői. Nyitva marad az a kérdés, hogy mi lesz a harmadik világ több milliárd polgárával? Mi lesz azokkal, akik az első világ pazarló gazdasága, morális érdektelensége miatt épp most süllyednek a második rabszolgaságba, ami abban legalább különbözik a korábbtól, hogy az éhhalál elől, életüket kockáztatva menekülnek oda, ahol hallani sem akarnak róluk? Hiszen az előzőekben tárgyalt összefüggések őket már ma sújtják, mi majd csak később kerülünk sorra. De akkor valamennyien, a jelen nyertesek és a már ma is vesztesek egyetlen sorsközös társaságban fognak találkozni egymással (URL13; URL14).

Felhasznált irodalom

- Barabás A. T. (2009). Áldozattá válás Magyarországon: a statisztika és az empirikus vizsgálatok valóságképe. In Borbíró A., Kiss A., Velez E. & Garami L. (Szerk.), *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve* (pp. 39–53). Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium.
- Barabás A. T. (2020). Áldozattan. In Barabás A. T. (Szerk.), *Alkalmazott kriminológia* (pp. 219–238). Dialóg Campus.
- Barabási A.-L. (2003). *Behálózva*. Magyar Könyvklub.
- Barabási A.-L. (2016). *A hálózatok tudománya*. Libri.
- Berwyn, B. (July 4, 2023.). June Extremes Suggest Parts of the Climate System Are Reaching Tipping Points. *Inside Climate News*. <https://insideclimatenews.org/news/04072023/june-extremes-climate-tipping-points/?s=03>
- Boda Zs. (2006). A gazdasági globalizáció környezeti hatásai. *Eszmélet*, 18(69), 169–185. https://www.eszmelet.hu/boda_zsolt-a-gazdasagi-globalizacio-kornyezeti-hatasai/

- Botzen, W. J. W., Deschenes, O. & Sanders, M. (2019). The Economic Impacts of Natural Disasters: A Review of Models and Empirical Studies. *Review of Environmental Economics and Policy*, 13(2), 167–188. <https://doi.org/10.1093/reep/rez004>
- Boyce, J. K. (2018). The Environmental Cost of Inequality. *Scientific American*, 319(5), 72–77. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican1118-72>
- Branch, A. & Minkova, L. (2023). Ecocide, the Anthropocene, and the International Criminal Court. *Ethics & International Affairs*, 37(1), 51–79. <https://doi.org/10.1017/S0892679423000059>
- Csermely P. (2004). *A rejtett hálózatok ereje*. Vince Kiadó.
- Dobos, E. & Élertő, A. (2022). Regulation of the fashion supply chains and the sustainability–growth balance. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 14(1), 101–129. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-04-2022-0182>
- Findlay, M. (2008). Chapter 5: International criminal justice and governance. In Findlay, M., *Governing Through Globalized Crime. Futures for International Criminal Justice* (pp. 108–139). Willan Publishing. <https://doi.org/10.4324/9781843925620>
- Földesi T. (2000). *A politikai felelősség dilemmái*. Rejtjel Kiadó.
- Gere L. (2020). *Global Risk report 2020*. Geopolitikai Kutatóintézet. <http://www.geopolitika.hu/hu/2020/02/05/global-risks-report-2020/>
- Gyulai I. (1988). A gazdasági és társadalmi fejlődés ökológiai összefüggései. In *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 25–26. Tanulmányok Szabadfalvi József tiszteletére* (pp. 867–874). Herman Ottó Múzeum. https://epa.oszk.hu/02000/02030/00022/pdf/HOM_Evkonyv_25-26_867-874.pdf
- Heller, K. J. (2023). ELI's Overly Narrow Definition of Ecocide. *Opinio Juris*. <https://opinio-juris.org/2023/02/23/elis-overly-narrow-definition-of-ecocide/>
- Irk F. (2021). *Megbüntethetetlen bűnök II. Az ember és környezete kizsákmányolásának metamorfózisa*. Bíbor Kiadó.
- Jávor A. (2022). *Ökológiai gazdálkodás elvi, társadalmi és gazdasági kérdései*. Prezentáció. Debreceni Egyetem. https://www.nak.hu/images/2022/okoexpo/P_01_Javor-Andras.pdf
- Korinek L. (2023). *Paradoxonok a kriminológiában*. ORAC Kiadó.
- Sarliève, M. (2020). Ecocide: Past, Present, and Future Challenges. In Leal Filho, W., Azul, A., Brandli, L., Lange Salvia, A. & Wall, T. (Eds.), *Life on Land. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals* (pp. 1–11). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71065-5_110-1
- Schnaiberg, A. (1980). *The Environment: From Surplus to Scarcity*. Oxford University Press.
- South, N. (2010). The Ecocidal Tendencies of late Modernity: Trans-national Crime, Social Exclusion, Victims and Rights. In White, R. (Ed.): *Global Environmental Harm: Criminological Perspectives* (pp. 143–158). Willan Publishing.
- World Economic Forum (2020a). *The Global Risks Report 2020. Insight Report 15th Edition*. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf
- World Economic Forum (2020b). *Top risks are environmental but ignore economics and they'll be harder to fix*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/what-s-missing-from-the-2020-global-risks-report/>

Zsigmond Cs. (2022). *Védett állat- és növényfajok illegális kereskedelmével foglalkozó nemzetközi bünszervezetek*. Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Rendészettudományi Doktori Iskola. https://rtk.uni-nke.hu/document/rtk-uni-nke-hu/dr_Zsigmond_Csaba_Doktori_ertekezes_muhelyvitara_2023_januar.pdf

A cikkben található online hivatkozások

URL1: *Biodiverzitás*. <https://utajovobe.eu/oktatasi-segedlet/biodiverzitas>

URL2: *Biodiversity*. <https://plato.stanford.edu/entries/biodiversity/>

URL3: *Biodiverzitás*. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Biodiverzit%C3%A1s>

URL4: *Biodiverzitás – Ökoszisztémák*. <https://www.eea.europa.eu/hu/themes/biodiversity/intro>

URL5: *Ecosystems: Definition, Types, Features, Characteristics And Examples*. <https://crgsoft.com/ecosystems-definition-types-characteristics-and-examples/>

URL6: *Ecosystem*. <https://www.britannica.com/science/ecosystem>

URL7: *ENSZ: egymillió faj pusztulhat ki a földről az emberi tevékenység miatt*. <https://qubit.hu/2019/05/06/ensz-egymillio-faj-pusztulhat-ki-a-foldrol-sz-emberi-tevekenyseg-miatt>

URL8: *To stop climate disaster, make ecocide an international crime. It's the only way*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/feb/24/climate-crisis-ecocide-international-crime>

URL9: *Ecocide*. <https://en.wikipedia.org/wiki/Ecocide>

URL10: *A divat és ami mögötte van*. <https://tudasvasarlo.hu/divat-es-ami-mogotte-van/>

URL11: *Ökocid*. <https://hu.frwiki.wiki/wiki/%C3%89cocide>

URL12: *Pope Francis: Catechism Should Include 'Ecological Sin'*. <https://www.techocracy.news/pope-francis-catechism-should-include-ecological-sin/>

URL13: *Már nem tudjuk visszafordítani ezeket a folyamatokat... Interjú Gelencsér Andrással*. <https://24.hu/belfold/2022/06/10/nyersanyagok-globalis-krizis-klimavaltozas-gelencser-andras-interju/#>

URL14: *Korrekkt számítások szerint 2050 körül jöhet az emberiség totális összeomlása. Interjú Szathmáry Eörssel*. <https://24.hu/tudomany/2023/05/15/szathmary-eors-klimavaltozas-evolucio-civilizacios-osszeomlas-interju/>

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Irk F. (2023). Az ökoszisztéma hálózati kockázatai és felelősségi kérdései – Rendszerező alapvetés. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1759–1772. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.5>

A szakértői bizonyítás hatékonyságának növelése – egy empirikus kutatás nyomán

Increasing the efficiency of expert evidence – based on an empirical research

Kármán Gabriella

Dr. PhD, tudományos főmunkatárs
Országos Kriminológiai Intézet,
Büntető Jogtudományok Osztálya
karman@okri.hu

Absztrakt

Cél: A szakértői bizonyítás kérdésköre a büntetőeljárás hatékonyságával összefüggésben kevésbé tárgyalt téma a szakirodalomban, holott a szakértői közreműködés elterjedtsége és jelentősége az eljárásokban kétségtelen, ugyanakkor költség- és időigénye a hatékonyság szempontjából közismerten kritikus. A tanulmány célja a szakértői bizonyítás hatékonysága tényezőinek áttekintő elemzése, szoros összefüggésben a bizonyítás eredményességének követelményével. A szerző kifejtett álláspontja alátámasztásaképpen bemutatja az Országos Kriminológiai Intézetben a szakértői bizonyítás jogalkalmazói tapasztalatairól 2020–2022-ig folytatott empirikus kutatás legfontosabb eredményeit, ezzel kívánva új impulzust adni a szakértői bizonyítás hatékonysága további vizsgálataihoz.

Módszertan: A tanulmány az elmúlt években született büntetőeljárásai és szakértői törvény indokai, szabályozási megoldásai és a szakirodalom rendszerező bemutatása mellett a hatékonyság vizsgálatának statisztikai adatelemzési és empirikus vizsgálati lehetőségeibe enged betekintést egy az elmúlt évben befejezett kutatás eredményei alapján.

Megállapítások: A szakértői bizonyítás hatékonyságának tényezői között az idő- és a költségtényezők mellett fokozott hangsúllyal kell szólni az eredményesség követelményeiről. A szakvélemények eredményességének mutatója az, hogy aggálytalanul elfogadható a bizonyításban és a tényállás megállapítása során felhasználható, ekként az ítéletben hivatkozható. A szakértői bizonyítás eredményességének és hatékonyságának vizsgálata, tapasztalatok összegzése és visszacsatolása időszerű a szakértői bizonyítás öt-hétéves szabályozása tükrében.

Érték: A tanulmány a szakértői bizonyítás büntetőjogalkotási eredményeinek elemzésén és jogalkalmazási tapasztalatainak átfogó, empirikus vizsgálatán alapszik, ehhez hasonló kutatásra az 1980-as évek óta nem volt példa Magyarországon. A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóságok közreműködésével folytatott kérdőíves kutatást az egész országra kiterjedően, valamennyi szervezeti egység bevonásával folytatták. A kutatás eredményei a téma további vizsgálataihoz is adalékot nyújtanak.

Kulcsszavak: szakértői bizonyítás, hatékonyság, időszerűség, hiteltérdemlőség

Abstract

Aim: The issue of expert evidence in the context of the efficiency of criminal procedures is less discussed in the literature, while the prevalence and importance of expert involvement in proceedings is undoubted, its cost and time requirements are notoriously critical. The aim of the study is to provide an overview of the factors influencing the efficiency of expert evidence, in close connection with the requirement of factual accuracy of the evidence. In order to support my viewpoint, I will present the most important results of the empirical research conducted at the National Institute of Criminology on the experiences of law enforcement between 2020 and 2022, in order to give new impetus to further research on the effectiveness of expert evidence.

Methodology: The paper presents the literature, the regulatory solutions and the rationale of the Criminal Procedure and Forensic Expert Act and provide an insight into the empirical research opportunities of efficiency based on the results of a study completed last year.

Findings: In addition to time and cost factors, the results of expert evidence should be given greater weight among the efficiency requirements. An indicator of the effectiveness of an expert opinion is that it can be admitted into evidence without any concerns and used in establishing the facts, and thus relied upon in the judgment.

Value: The study is based on an analysis of the criminal legislation and comprehensive empirical research of the experience of law enforcement of expert evidence, the like of which has not been seen in Hungary since the 1980s. The questionnaire survey was carried out in cooperation with the court, the prosecution and the investigating authorities and involved all departments throughout the country. The results of the survey also provide input for further research on the subject.

Keywords: expert evidence, efficiency, timeliness, credibility

Fókuszban a büntetőeljárás hatékonyságának fokozása

A büntetőeljárások hatékonyságának és időszerűségének fokozása a legújabb kori büntetőjog-alkotás deklarált követelménye. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: Be.) indokolása szerint a büntető igazságszolgáltatás hatékony működése azt jelenti, hogy „*a bűncselekmények elkövetőit [...] kivétel nélkül, minél kevesebb társadalmi ráfordítás mellett, tisztességes eljárásban vonják felelősségre*”. A hatékonysággal szoros összefüggésben – véleményem szerint részben átfedésben – jelenik meg az időszerűség követelménye. Bár a törvény kifejezetten nem fogalmazza meg, az indokolás szól arról, hogy a törvény elsődleges célja az igazság kiderítése; a döntéseket valószínű tényállásra kell alapozni. Ekként az új törvény újításainak a célja csak egy olyan keret- és szabályrendszer lehet, amely az igazság feltárását hatékonyabban, gyorsabban, a garanciák feltétlen érvényesülése mellett teszi lehetővé. A büntetőeljárásról szóló törvény ezt a célt új jogintézményekkel, illetve a meglévők korszerűsítésével kívánja elérni.

A büntetőeljárás reformok folyamatában a hatékonyság követelményével Farkas Ákos foglalkozott visszatérően. A hatékonyság szempontja Farkas Ákos levezetése szerint – a bűncselekmények felderítése és a büntetőjogi felelősségről való döntés mint minden korban irányadó célok mellett – a 19. században került előtérbe, az ekkor bekövetkezett változások következtében (Farkas & Róth, 2018). A bűnözés dimenzióinak 20. század végi elmozdulása és az ezzel párhuzamosan egyre fokozottabban megjelenő társadalmi elvárások a jogállami és az emberi jogi szempontok mellett a hatékonyság követelményét is a büntetőeljárás azonos értékű céljai közé emelték (Farkas & Róth, 2018). „*A hatékony működés megteremtése, a teljesítőképeség fokozása, a bűnözés teremtette kihívásnak, a társadalmi elvárásoknak való megfelelés kényszere miatt, mára a büntető igazságszolgáltatás alapkövetelményévé vált*” – fogalmazta meg Farkas Ákos már 2002-ben (Farkas, 2002).

A büntetőeljárás hatékonyságának mibenléte ugyanakkor korántsem egyértelmű. A büntetőeljárás hatékonyságának tényezői között leggyakrabban az egyszerű, gyors, költségkímélő megoldásokat említik, kiemelten kell szólni azonban a hatékonyság kapcsán az eredményesség követelményéről is. Farkas Vass Kálmánra hivatkozik: „*A hatékonyság fogalma elválaszthatatlan az eredményességtől. Hatékony csak az a tevékenység lehet, amely eredményes, de az adott eredményt többféleképpen is el lehet érni.*” (Vass, 1986; Farkas, 2002).

Kiss Anna és Mészáros Ádám 2016-ban az Országos Kriminológiai Intézetben folytatott kutatásuk során a büntetőeljárás gyorsítása és hatékonysága tényezőit, valamint az eredményességgel való összefüggéseit vizsgálták. Ennek

kapcsán megállapították, hogy „*az eljárás gyorsításánál fontosabb szempont mind a bűnüldözés, mind a büntetőjogi felelősségre vonás eredményessége*”. Ezt a gondolatmenetet folytatva kijelentették: „*A hangsúly tehát az eredményességen van, ami csak úgy javítható, ha a felderíthetőség és a bizonyíthatóság hatékony és sikeres. A hatékonyság és a sikeresség alapvetően független a kielégítésbe helyezett szankció súlyától.*” Ezek mellett a büntetőeljárás garanciális elemeinek fontosságát hangsúlyozták, „*amelyek annak ellenére, hogy sokszor »túlbonyolítottá« teszik az eljárást, szükségesek az anyagi igazságot kideríteni hivatott és humánus eljáráshoz*” (Mészáros & Kiss, 2016).

Konklúzióik napjainkban, a 2017. évi XC. évi törvény hatálya alatt is érvényesek.

A szakértői bizonyítás jelentősége és szerepe a hatékonyság fokozásában

Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény (a továbbiakban: Szaktv.) megszületésének indokai között szerepelt a szakértői bizonyítás jelentőségének növekedése, „*a jogi problémáknak más szakmákhoz tartozó kérdésekkel való összefonódása és emiatt megítélésük egyre nehezebbé válása*”.

Bár a bizonyítási eszközöknek nincs a törvényben előre meghatározott bizonyító értéke, az igazságszolgáltatásban a szakvélemény hitelességét tekintve kiemelt bizonyítási eszköznek tekinthető, a szakértő különleges szakértelme, az ennek alapjául szolgáló tudományos és szakmai ismeretek, módszerek alkalmazása okán (Kármán, 2019). Ebben a szakértő függetlenségének és a szakértői vélemény objektivitásának is szerepe van; a szakértő „*a hivatali minőségében készíti el a szakvéleményét; b) személyét tekintve semmilyen formában nem kötődik a bűncselekményhez*” (Bérces, 2018).

A szakértői bizonyítás fokozott szerepe a büntetőeljárásban állandó kihívást jelent a hatóságok számára a hatékonyság–eredményesség relációjában; egyrészt a relevancia–költséghatékonyság–gyorsaság, másrészt a hiteltérdemlőség–büntetőeljárásbeli felhasználhatóság dimenziójában.

A Szaktv. indokolása az igazságügyi szakértői működéssel kapcsolatos múltbeli problémák, egyúttal az új törvény megalkotásának indokai között kiemelten említi az igazságügyi szakértőkkel kapcsolatos eljárások elhúzódását, emellett a névjegyzék nehéz használhatóságát, a minőségbiztosítás elégtelen voltát, a magánszakértői vélemények felhasználhatósági feltételeinek szabályozatlanságát, az etikai eljárásokkal kapcsolatos problémákat, és végső soron a szakértői működéssel kapcsolatos statisztikai adatgyűjtés hiányát.

Az igazságügyi szakértői tevékenység 2016. évi XXIX. törvényben történt szabályozása, majd a Be. szakértői bizonyítást érintő újításai – a korábbi jogalkalmazási tapasztalatokból kiindulva – lényegében a hatékonyság és az eredményesség érdekében születtek: az igazságügyi szakértők nyilvántartásba vételéről, igazgatásáról, igénybeviteléről, tevékenységéről, díjazásáról, értékeléséről és képzéséről.

Úgy vélem a hét, illetve öt éve hatályos szabályozás hatékonyságának vizsgálata időszerű, ennek a lehetséges szempontjait szeretném tanulmányomban felvázolni. Megállapításaimat az Országos Kriminológiai Intézetben folytatott, 2022-ben zárult empirikus kutatásunk néhány releváns eredményével támasztom alá (Kármán, 2023).

A szakértői bizonyítás hatékonyságának vizsgálati lehetőségei

A büntetőeljárás hatékonyságának mérése több nézőpontból közelíthető meg. Farkas Ákos szerint „*a büntető igazságszolgáltatás teljesítménye megragadható, mérhető. Az utóbbi közel másfél száz évben erre szolgáltak a kriminál-, illetve ügyforgalmi statisztika többé-kevésbé hiteles adatai*” (Farkas, 2002). Farkas is utal azonban arra, hogy a hatékonyság kérdése ennél összetettebb; arra világít rá, hogy a struktúrájában és dinamikájában is állandóan változó bűnözéssel szemben hogyan tud az igazságszolgáltatás megküzdni.

Más rendszerekhez hasonlóan a büntetőeljárás hatékonyságának vizsgálatához is hozzátartozik a közgazdasági megközelítés: „*az adott szervezet a korlátozottan rendelkezésre álló erőforrásait mennyiben tudja a leoptimalisabban felhasználni*” (Farkas, 2002). Az „optimális felhasználás” itt a büntetőeljárás céljának a mind jobb támogatását is kell jelentse.

Pecsenye Máté a hatékonyság mérésének mutatóit mennyiségi és minőségi kategóriákba sorolja, ekként az időszerűség mint mennyiségi jellemző mellett a jogszerűség és a megalapozottság minőségi jellemzőit vonultatja fel. A három mutató „piramiskénti” összefüggéseit példákkal támasztja alá (Pecsenye, 2021).

Metzinger Péter a polgári perben a bizonyítás hatékonyságának megítéléséhez az abszolút költség és a költségelemek allokációja figyelembevétele mellett a per szakértői bizonyításon túlmutató célját, a tisztességes eljárás követelményét hangsúlyozza, ami álláspontja szerint magában foglalja az ítélet igazságosságát is (Metzinger, 2012).

E vélekedésekkel egyetértve, azokra támaszkodva térek rá témámra, a szakértői bizonyítás hatékonyságának vizsgálatára.

A szakértői bizonyítás eredményességének tényezőit korábbi kutatásaim folyamán részletesen elemeztem. Ezek során Erdei Árpád nyomán abból indultam

ki, hogy a szakértői tevékenység eredményessége a szakvélemény hiteltérdemlőségének fő tényezőjeként fogható fel (Erdei, 1987; Kármán, 2019). Ettől meg kell különböztetni a szakvélemény mint bizonyítási eszköz eredményességét.

A hiteltérdemlőség a bizonyítékok értékelése során gyakran használt fogalom, bár a szakvélemények „megfelelőségét” kifejező irányadó terminológia nem szerepel az eljárásjogi kódexekben, és ezzel kapcsolatban a szakirodalomban sincs konszenzus. Magam a „hiteltérdemlőség” fogalmát Gödöny József és Erdei Árpád nyomán a bizonyítékok „valósággal való egyezésének, vagyis igaz voltának” megállapítása során kiindulópontnak tekintem (Gödöny, 1968; Erdei, 1987).

A hiteltérdemlőség álláspontom szerint ebben az összefüggésben annak a mérceje, hogy a szakvélemény mennyiben közvetíti az igazságot a vizsgált kérdésben, pontosabban mennyiben alkalmas a bizonyítékkénti felhasználásra, és hozzájárul-e a tényállás megállapításához. A hiteltérdemlőség értékelése összefoglalva annak vizsgálatát jelenti, hogy az igazság megismerése az adott eszköz/jogintézmény által – nagyon távoli megközelítésben – meghatározott megismerés szabályai szerint történik-e. A megismerés szabályaihoz tartoznak a szakértői bizonyítás esetében a szakterület „szabályai”, tudományos alapjai, ismeretanyaga, és emellett az eljárásjogi rendelkezések, végső soron az eljárási alapelvek is (Kármán, 2023). A hiteltérdemlőséget a bizonyítékok értékelése során kell vizsgálni, ez a bizonyítékok felhasználásának alapvető feltétele.

Itt kell megjegyezni, hogy a szakvéleménynek reálisan csak a processzuális igazsága állapítható meg az eljárásban (a bíró jogi és kriminalisztikai ismeretei alapján), a szakvélemény tudományos (szakmai) igazsága megítélésére csak a szakterület képviselői hivatottak. A szakvélemény mint a különleges szakértelem igénybevételével készülő bizonyítási eszköz bírói megítélésének képességét illetően számos kétely fogalmazódik meg. A bíró feladata az eljárásban a szakvélemény kapcsán végső soron az, hogy a szakvélemény hiteltérdemlőségéről kriminalisztikai ismeretei, tapasztalatai és a Be.-ben meghatározott eljárási lehetőségek segítségével véleményt formáljon, ettől függően a szakvélemény megállapításait mint bizonyítékot a többi bizonyítékkal együtt mérlegelje, és a tényállást mindezek figyelembevételével állapítsa meg.

A hiteltérdemlőség valójában a Be.-ben is szereplő „aggálytalanságot” jelenti, a bírótól ennek a megítélése várható. A szakértői bizonyítás megfelelése és „eljárásjogi eredményessége” ebben a terjedelemben értelmezhető. (A szakvélemények eredményességének mutatója eszerint az, hogy a bizonyítás során aggálytalanul elfogadható és a tényállás megállapítása során felhasználható, az ítéletben ekként hivatkozható.) Meg kell különböztetni ettől a szakvélemények tudományos-szakmai érvényességét és megbízhatóságát, valamint a szakterületek

ismeretanyagának és módszertanának érvényességét és megbízhatóságát, ennek megítélése a szakterületek feladata. Ezek vizsgálata a szakértői minősítés és minőségbiztosítás részét kell képezze.

A szakvélemény hiteltérdemlőségét a szakmai szabályokon és az eljárásjogi kereteken túl a szervezeti-igazgatási feltételrendszer is befolyásolja. Mindazonáltal úgy vélem, hogy a szakértő igénybevétele feltételeinek, tevékenysége határidejének meghatározása; a szakértői szervezetrendszer felépítése; a szakértővé válás, a szakértelem megszerzésének, a kompetencia ellenőrzésének, a minőség biztosításának, valamint a szakértő díjazásának kérdései elsősorban a hatékonyság meghatározó tényezői.

A szakértői bizonyítás csak akkor támogathatja hatékonyan az igazságos ítéletet, ha a megfelelő, kompetens szakértő hitelt érdemlő, jogszerű és szakszerű véleményt készít, ezen túl a szakkérdés eldöntése releváns a tényállás szemszögéből, a szakértő kirendelése szükséges volt.

Fantoly Zsanett a büntetőeljárás hatékonyságára általában ható oksági tényezőket hasonlóan rendszerezi; mindenekelőtt jogon kívüli és a jogszabályok által befolyásolt tényezőkre vezeti vissza. Az általa felépített struktúrában a „belső eredetű”, jogi hatékonysági tényezők tovább bonthatók a tág értelemben vett büntetőjogon kívüli okokra (ide sorolja a szervezeti-igazgatási szabályokat), valamint a tág értelemben vett büntetőjogot érintő tényezőkre (Fantoly, 2012).

A szakértői bizonyítás hatékonyságának vizsgálata mint igény visszatérően megfogalmazásra került a Kúria Joggyakorlat-Elemző Csoportjának vizsgálatában és az annak eredményéről szóló *Összefoglaló véleményben* is.

Csirmaz László a hatékonyság vizsgálata körében a szakértők igénybevitelével kapcsolatos hiteles statisztikai adatok hiányát kifogásolja, emellett a megfelelő, kompetens szakértő megtalálása feltételeinek javítását a bírósági eljárások hatékonyságának fokozása tényezőjeként határozza meg (Csirmaz, 2014a). A szakértői vizsgálat szükségességétől a különleges szakértelmet igénylő kérdések agálytalan megállapításáig számos ponton vizsgálható a szakértői vélemény, mely tényezők szintén befolyásolják a bizonyítás hatékonyságát (Csirmaz, 2014b).

Az ügyészség is több vizsgálatot végzett a szakértő igénybevétele megfelelőségének – áttételesen hatékonyságának – vizsgálatára. A 2013-ban végzett vizsgálat eredményeként a problémák orvoslására tett javaslatok között szerepel az igazságügyi szakértői rendszer reformja, a szakértői létszám és kapacitás bővítése, a szakértői intézmények és a szakértők minőségbiztosításának bevezetése, valamint az adminisztráció hatékonyságának javítása (Láng, 2014).

A 2016. évi szakértői törvényben és az új büntetőeljárás törvényben a korábban megfogalmazott problémák orvoslására új szabályozási megoldások születtek.

A szakértői bizonyítás a jogalkalmazás tükrében – átfogó empirikus kutatás a szakértői bizonyításról

Az Országos Kriminológiai Intézetben 2020–2022 között, a Legfőbb Ügyészség kezdeményezésére kutatást folytattunk az igazságügyi szakértői bizonyítás jogalkalmazási tapasztalatairól. A kutatás célja az volt, hogy az igazságügyi szakértő kirendelését és a szakvélemény értékelését befolyásoló feltételeket, valamint ezek gyakorlatát és a szakvéleményekkel kapcsolatos tapasztalatokat átfogóan vizsgálja helyzetértékelő, illetve a szakértői és a jogalkalmazó tevékenységet egyaránt segítő céllal, az új jogszabályok tükrében.

A kutatás elsősorban a szakvélemény hitelt érdemlőségének tényezőit és megvalósulását vette górcső alá, ennek megfelelően így főként a szakértői bizonyítás eredményességének elemzésére koncentrált, számos olyan kérdést is tartalmazott azonban, amely a szakértői bizonyítás hatékonyságával kapcsolatos megállapításokra is alapot adott (Kármán, 2023).

A szakértő kirendelésének jellemzői a statisztikák tükrében

A szakértői bizonyítás hatékonyságának vizsgálatához mindenekelőtt a szakértő büntetőeljárásokban történő igénybevételének gyakoriságát szükséges megismerni. Az adatgyűjtés alkalmával megállapítottuk, hogy nem áll rendelkezésre olyan statisztikai rendszer, amely a kirendelések számát, az alkalmazott szakterületeket, illetve a szakértői bizonyítással kapcsolatos legfontosabb adatokat (így például az azonos kérdés megítélésére egy ügyben kirendelt szakértők számát) a nyomozási szakasztól a bírósági eljárásig egységesen és hitelesen tartaná nyilván.

Az egyes hatóságok nyilvántartási rendszerei különböző módon és részleteséggel tartalmaznak adatokat erről. A legkiterjedtebb a rendőrség Robotzsaru-rendszere, amelyből az egyes ügyekben a szakértők kirendelésének a számáról, az igénybe vett szakterületekről, valamint egy adott időszakban – akár területi megoszlás szerint – a kirendelt szakértők számáról összesen is nyerhetők adatok.

A nyomozó hatóságok és az ügyészség által rendelkezésre bocsátott adatok alapján a szakértői kirendelések túlnyomó többsége a nyomozási szakban, a rendőrség által történik (1. számú táblázat).

1. számú táblázat

A szakértői kirendelések gyakorisága hatóságonként

	Rendőrség	NAV	Ügyészség
2015	60 689	2390	1372
2016	67 917	2421	1358
2017	66 588	1729	1307
2018	59 493	1200	1129
2019	53 190	1371	762
2020	70 381	(n. a.)	851
2021	68 078	(n. a.)	792

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

A szakértői bizonyítás hatékonyságának megítélése szempontjából lényeges adat az egy ügyben kirendelt szakértők száma, eszerint nem ritka, hogy egy ügyben tíz vagy annál is több szakértő kirendelésére kerül sor.

A hatékonyság elemzése szemszögéből tovább vizsgálandóak az egy ügyben több szakértő kirendelésének okai, az igénybe vett szakterületek száma, illetve az azonos szakkérdés megválaszolására kirendelt szakértők száma.

A kérdőíves kutatás legfontosabb megállapításai a hatékonyság megítéléséhez

A jogalkalmazók tapasztalatainak megismeréséhez kérdőíves módszert alkalmaztunk a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóságok (a rendőrség és a NAV) munkatársai körében, az egész országra kiterjedően, valamennyi szervezeti egység bevonásával (2. számú táblázat). A közel száz kérdésből álló, azonos vázra épülő, szervesenként részben eltérő kérdéssor lehetőséget biztosított az egyéges vizsgálathoz és az eredmények összehasonlító elemzéséhez. Az adatok feldolgozása SPSS programcsomaggal történt. (A módszertan kialakítását és a statisztikai elemzést Kó József és Koplányi Gergely végezték.)

2. számú táblázat

A kutatásban részt vevők száma hatóságokként

Szervezet	Kitöltött kérdőívek száma	Aránya (%)
Rendőrség	242	36,3
NAV	42	6,3
Ügyészség	163	24,4
Bíróság	220	33,0
Összesen	667	100,0

Forrás: A szerző saját szerkesztése.

Az igazságügyi szakértő kirendelésétől a szakvélemény értékeléséig vezető kérdéssor szándékaink szerint jórészt a kitöltő általános tapasztalatait mérte fel zárt kérdések (megadott válaszlehetőségek) alapján, azonban számos ponton lehetőséget biztosított egyedi vagy szakterület-specifikus tapasztalatok közlésére.

E tanulmányban csak jelen vizsgálódásunk szoros értelemben vett tárgyával, a szakértői bizonyítás hatékonyságával kapcsolatos főbb eredményeket, megállapításokat ismertetjük. (A teljes kutatási összefoglalót lásd [Kármán, 2023.](#))

A szakértő kirendelése

A kérdőíves kutatás eredményei is alátámasztották azt a statisztikai adatok által már számszerűen igazolt tény, miszerint az eljárás során szakértők kirendelésére jellemzően a nyomozási szakban, a nyomozó hatóságok által kerül sor.

„Az ügyek mekkora hányadában kerül sor hatósága részéről hivatalból a kirendelésre?” kérdésre az ügyészek 93%-a válaszolt úgy, hogy az ügyek elenyésző hányadában vagy sohasem rendelnek ki szakértőt. A bírák 70%-ának válasza szerint a bíróság csak az ügyek kisebb vagy elenyésző hányadában rendel ki szakértőt.

A hatékony szakértői bizonyítás első feltétele a szakértő kirendelése relevanciájának a felismerése. A hatékonyság szemszögéből ezt követően lényeges a megfelelő kompetens szakértő megtalálása, kirendelése és a szakkérdések helyes meghatározása.

A szakértő kirendelésével kapcsolatos válaszok azt mutatják, hogy mind a négy szervezet válaszában leginkább névjegyzékbe felvett igazságügyi szakértőt, illetve szakértői intézményt rendelnek ki szakértőként. Eseti szakértő kirendelésére jellemzően abból az okból kerül sor, hogy az adott szakterületen nincs bejegyzett igazságügyi szakértő, vagy az adott szakterületen dolgozó szakértő nincs elérhető távolságban, elektronikus úton a szakvéleményadás nem lehetséges, illetve nem lehet az elvárt időszerűséget tartani.

Az igazságügyi szakértő kiválasztásának forrásaként az ügyészek és a bírák elsősorban az interneten megtalálható igazságügyi szakértői névjegyzéket említik, emellett a szakértőkkel való korábbi munkakapcsolat, valamint a kollégák tapasztalatai is meghatározóak a szakértő megtalálásánál. A nyomozó hatóságok tagjainak válaszai között a korábbi munkakapcsolatok szerepeltek leggyakrabban, azonban az igazságügyi szakértői névjegyzék használata és a kollégák ajánlása is közel azonos arányban játszik szerepet a szakértő kiválasztásában.

A megfelelő kompetenciával rendelkező szakértő megtalálása az ügyészi, a bírói szervezet, valamint a nyomozó hatóság válaszadóinak véleménye szerint is csak az esetek elenyésző hányadában, vagy egyáltalán nem jelent problémát. A válaszadók aggály esetén előzetesen konzultálnak a szakértővel.

A magánszakértők igénybevételének aránya a hatóságok tapasztalatai szerint nagyon alacsony, a válaszadók túlnyomó többsége azt tapasztalta, hogy csak az ügyek elenyésző hányadában vagy sosem fordul elő. Amennyiben mégis sor kerül rá, annak az oka főként az, hogy az ügyészség vagy a nyomozó hatóság elutasította a védelem szakértő kirendelésére vonatkozó indítványát. Az ügyészek 17%-ának és a bírák 10%-ának válaszában megjelenik az az ok, miszerint a terhelt és a védő nem fogadják el a kirendelt szakértő véleményét, az új szakértővel kívánják vitatni azt és alátámasztani a saját verziójukat.

A felteendő kérdések összeállításának a szakértő kirendelése során meghatározó jelentősége van; a szakértő azokra a kérdésekre válaszol, amelyeket a kirendelő megfogalmazott, ezért azoknak szakszerűnek, pontosnak és teljesnek kell lenniük. A nyomozó hatóságok tagjai – mint a szakértőket legnagyobb arányban kirendelők – a legmagabiztosabbak a kérdések meghatározása során: a rendőrök 84%-a, illetve a pénzügyi nyomozók 78%-a számára ez nem igazán jelent nehézséget. A kérdőívet kitöltő bírák 55%-ának az esetek kisebb (vagy elenyésző) hányadában jelent nehézséget a szakkérdések meghatározása, 35%-uknak sosem.

Ilyen problémát néhány kérdés esetén jelöltek meg a válaszadók: például speciális orvosi kérdések, műszaki, illetve informatikai kérdések, foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés esetén bizonyos foglalkozási szabályok tartalma, pszichológiai és pszichiátriai kérdések, illetve természetvédelmi kérdések esetén. Amennyiben nehézség merül fel, többnyire magához a szakértőhöz fordul a kirendelő személy, emellett a kollégák tapasztalata is segítséget nyújthat. A bírák esetében a szakirodalom, az interneten megtalálható anyagok, a korábbi jogerős ítéletek, a döntvények is hozzájárulnak ahhoz, hogy valóban megfelelő, kompetens kérdéseket tegyenek fel.

Az általános kérdésekre adott válaszok túlnyomó többsége szerint sem a kompetens szakértő megtalálása, sem a szakkérdések megfogalmazása nem jelent problémát a kirendelő hatóságok számára. A nyitott kérdésekre adott válaszok

alapján azonban konkrét problémák körvonalazódtak a szakértő kirendeléséhez kapcsolódóan: visszatérően felmerülnek olyan kérdések, amelyek esetén nem egyértelmű, hogy kell-e szakértőt kirendelni; a névjegyzék aktualizálását illetően is tapasztalhatóak anomáliák; a szakértők száma egyes szakterületeken és egyes megyékben nem elegendő, leterheltségük nehezíti a hatékony és gyors bizonyítást. E problémák célirányos felmérése, megfogalmazása, a szervezetben belüli tapasztalatok, jó gyakorlatok megosztása a kérdések egy részében megoldást jelenthet, más esetekben a szakértői szakmával történő áthidaló együttműködésre van szükség.

A szakértő tevékenysége és eredménye, a szakvélemény

A szakvélemények elkészülésének határideje alapvetően meghatározza a bizonyítás hatékonyságát. A szakértő igénybevétele az eljárásokban jellemzően időigényes.

A megszabott határidőre irányuló kérdésre a szakértőt leggyakrabban kirendelő rendőrség válaszadóinak 93%-a azt a választ adta, hogy jellemzően 31–60 nap határidőt határoz meg a szakértő számára. A válaszadó bírák 62%-a szintén 31–60 napot jelöl meg, 32%-uk pedig 30 napot vagy annál kevesebbet.

A határidők betartását illetően a válaszadó bírák 67%-a, illetve a rendőrök 71%-a úgy látja, hogy a szakértők véleményüket határidőben terjesztik elő, azonban gyakran élnek határidőhosszabbítási kérelemmel. Késedelmes előterjesztés esetén a bírák leginkább telefonon egyeztetnek a szakértővel, a rendőrök írásban vagy telefonon hívják fel a szakértőt a teljesítésre. Rendbírság kiszabására a válaszadó bírák 20%-a által, a rendőrök által pedig csak néhány esetben kerül sor. A névjegyzéket vezető hatóságot csupán öt bíró, illetve egy rendőr értesítette a késedelembe esésről.

A szakvélemények értékelése

A szakvélemények értékelése során a szakvélemény felhasználhatóságának és a vélemény tényálláshoz történő hozzájárulásának vizsgálata történik. A felhasználhatóság feltételei: a szakvélemény legyen releváns, jogszerű és megalapozott. Mindhárom feltételnek hatása van a hatékonyságra is.

A kérdőíves kutatás során az e körben megjelölt válaszok szerint jogellenesen beszerzett szakvélemény, illetve nem jogszerűen és szakszerűen beszerzett vizsgálati tárgy a válaszok szerint csak néhány esetben fordul elő. Relevancia-probléma is csak az esetek elenyésző hányadában merült fel, bár néhány kérdés esetében visszatérően szükségtelenül rendelnek ki szakértőt.

Csak az ügyek kisebb részében vagy elenyésző hányadában fordul elő, hogy a szakvélemény valamely fogyatékosága miatt aggálytalanul nem fogadható el; a részletes válaszokból körvonalazhatók ezek okai, a leginkább problémás szakterületek, valamint a fogyatékoság orvoslásának lehetőségei.

A hatékonyság és eredményesség követelményének teljesülésével is kapcsolatos a következő kérdés: *A szakvélemények mekkora hányada járul hozzá a tényállás megállapításához, illetve az ezen alapuló határozat meghozatalához?* A válaszok közel 80%-a szerint a szakvélemények túlnyomó többsége e célnak megfelelő, eredményes.

Összegzés

A szakértői bizonyítás jogalkalmazói tapasztalatait vizsgáló átfogó empirikus kutatás alapján összességében pozitívan értékelhető a szakértői közreműködés és eredménye a büntetőeljáráásban. A helyes gyakorlatra, valamint a problémákra és a nehézségekre főként a nyitott kérdésekre adott válaszok utalnak. Ezek a jelzések fontos kiindulópontjai lehetnek a további célzottabb, egyes szakterületek gyakorlatának vagy szűkebb problémaköröknek a feltárására irányuló vizsgálatoknak.

Megállapítható, hogy a szakértő kirendelésénél a szakértői névjegyzéknek kulcsszerepe van, ennek naprakész, hiteles információi jelentik az első lépést a megfelelő szakértő megtalálásához. A szakértői utánpótlás biztosítása, a szakértőképzés, továbbképzés, minősítés feltételeinek működőképes megteremtése hosszú távon elengedhetetlenek lennének a hatékony működéshez. Ennek a jogszabályi feltételei részben már megvannak, a megvalósítás azonban még vár magára. A szakterületek aktuális kompetenciájának megismeréséhez, a kérdések megfogalmazásához a módszertani levelek jelentenének elengedhetlen támpontot a hatóságok számára, ezek a szakterületek képviselői által kidolgozott útmutatók a szakvélemények értékelését is hatékonyan támogathatnák.

Felhasznált irodalom

-
- Bérces V. (2018). A szakvélemények büntetőperbeli felhasználásának elvi és gyakorlati kérdéseiről. *Belügyi Szemle*, 66(9), 58–81. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.9.4>
- Csirmaz L. (2014a). A szakértői bizonyítási rendszer megújításának szükségessége. Az igazságügyi szakértői névjegyzék. In Kúria Joggyakorlat-Elemző Csoport: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bíróság eljárásban. Tanulmányok a szakértői bizonyítás témaköréből* (pp. 53–63). Kúria. https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf

- Csirmaz L. (2014b). A szakvélemény elkészítésének szabályai és a módszertani levelek problémája. In Kúria Joggyakorlat-Elemző Csoport: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bíróság eljárásban. Tanulmányok a szakértői bizonyítás témaköréből* (pp. 158–169). Kúria. https://kuriabirosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeny_2.pdf
- Erdei Á. (1987). *Tény és jog a szakvéleményben*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Fantoly Zs. (2012). *A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága*. HVG-ORAC.
- Farkas Á. (2002). *A falra akasztott nádpálca*. Osiris.
- Farkas Á. & Róth E. (2018). *A büntetőeljárás*. Wolters Kluwer. <https://doi.org/10.55413/9789632959054>
- Gödöny J. (1968). *Bizonyítás a nyomozásban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kármán G. (2019). *A kriminalisztikai szakértői bizonyítás. A hitelt érdemlőség építőkövei*. Országos Kriminológiai Intézet. https://www.okri.hu/images/stories/konyvajanlo/2019/Karman_Kriminalisztika/kg_web_s.pdf
- Kármán G. (2023). *A szakértői bizonyítás a jogalkalmazás tükrében. Egy átfogó empirikus kutatás eredményei*. Országos Kriminológiai Intézet. <https://www.okri.hu/index.php/publikacio/egyeb-kiadvanyok/okri-kotetek>
- Láng L. (2014). Jelentés a szakértők igénybevételéről a nyomozó ügyészségek eljárásában. In Kúria Joggyakorlat-Elemző Csoport: *Összefoglaló vélemény. A szakértői bizonyítás a bíróság eljárásban. Tanulmányok a szakértői bizonyítás témaköréből* (pp. 284–297). Kúria. https://kuriabirosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeny_2.pdf
- Mészáros Á. & Kiss A. (2016). A büntetőeljárás hatékonysága. In Barabás A. T. & Belovics E. (Szerk.), *Sapiens in sapientia. Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából* (pp. 115–127). Országos Kriminológiai Intézet–Pázmány Press.
- Metzinger P. (2014). A szakértői bizonyítás hatékonysága a gazdasági perekben, de lege lata és de lege ferenda. In Németh J. & Varga I. (Szerk.), *Egy új polgári perrendtartás alapjai* (pp. 528–569). ORAC.
- Pecsenye M. (2021). Hatékonyság és egyéniesítés a büntetőeljárásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 16(1), 76–93. <https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.1.942>
- Vass K. (1986). Törvényesség – büntetőpolitika – bűnüldözés. In Gödöny J. (Szerk.), *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 23.* (pp. 378–409). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Alkalmazott jogszabályok

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény és indokolása

Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény és indokolása

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Kármán G. (2023). A szakértői bizonyítás hatékonyságának növelése – egy empirikus kutatás nyomán. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1773–1787. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.6>

A nyomozó hatóság és az ügyészség kapcsolata

The relationship between the investigative authority and the prosecution

Kiss Anna

Dr. PhD, tudományos főmunkatárs
Országos Kriminológiai Intézet,
Büntető Jogtudományok Osztálya
kiss@okri.hu

Absztrakt

Cél: A tanulmány célja annak bemutatása, hogyan élnek tovább a múlt hagyományai a hazai büntetőeljárás első szakaszában; továbbá hogyan alakult a nyomozóhatóság és az ügyészség viszonya az elmúlt ötven évben, kitekintve az 1896. évi bűnvádi perrendtartás (Bp.) korabeli megoldásaira is.

Módszertan: A korábbi és a hatályos büntetőeljárás kódexek összehasonlítása, a bennük lévő összefüggések felismerése, továbbá a témával kapcsolatos szakirodalom feldolgozása.

Megállapítások: A büntetőeljárás továbbra is szakaszosan felépülő folyamat, ahol bár részben az ismeretelmélet általános tételeinek megfelelően, de attól mégis eltérően, sajátos megismerési folyamat zajlik. A különböző hazai eljárási kódexekben a nyomozó hatóság és az ügyészség szerepe időnként változik; a két hatóság kapcsolatát tekintve pedig megfigyelhető, hogy a viszonyuk sem állandó. A jogalkotó gyakran merít a múlt megoldásaiból, ezeket a hétköznapi joggyakorlata viszont olykor felülírja.

Érték: A hazai büntetőeljárás eltérő megoldásai mögötti összefüggések kimutatása.

Kulcsszavak: büntetőeljárás, nyomozás, nyomozó hatóság, ügyészség

Abstract

Aim: The aim of the study is to observe how the tradition of the past is reflected in the first stage of domestic criminal procedure and how the relationship between the investigating authority and the prosecution has evolved over the last fifty years, examining also the contemporary solutions of the 1896 Code.

Methodology: To compare previous and existing legislation on the subject, identifying the links between them and analyze the available literature.

Findings: Criminal procedure is still a stage-by-stage process, in which – although partly in line with the general principles of cognitive theory, but still different from it – a specific cognitive process takes place. The roles of the investigating authority and the prosecution vary from time to time in different national procedural codes; the relationship between the two authorities is not stable. Although the legislator often relies on the solutions of the past, they are overridden by everyday practice.

Value: Exploring the background to the different solutions used in domestic criminal procedure.

Keywords: criminal procedure, investigation, investigative authority, prosecution

Előszó

A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk (továbbiakban: Bp.) megalkotása óta, egészen napjainkig a büntetőeljárás szakaszosan felépülő folyamat; fő részeit tekintve két szakaszból, a nyomozásból és a bírósági eljárásból áll. Az egyes fázisokban, a funkciómegosztásnak megfelelően, három jogalkalmazó, a nyomozó hatóság, az ügyészség és a bíróság rendelkezik döntési jogosultsággal. A különböző szakaszokban egyrészt az ismeretelmélet általános tételeinek megfelelően, másrészt attól eltérően olyan megismerési folyamat zajlik, ahol a tényállás rekonstruálásán munkálkodó jogalkalmazók különböző szerepeket töltenek be, és sajátos viszonyt alakítanak ki egymással.

A tanulmány a bíróság szerepére nem tér ki, bár a főszakaszok közötti kompetenciaelosztást az összefüggések megértése érdekében érinti. A cél a bírósági eljárást megelőző szakasznak, a nyomozásnak a vizsgálata az 1973. évi I. törvény (továbbiakban: 1973. évi Be.), az 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: régi Be.) és a 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: hatályos Be.) alapján, kitekintve a Bp. korabeli megoldásaira is. Ezen belül is elsősorban a nyomozó hatóság és az ügyészség szerepét, valamint a közöttük lévő viszony alakulását mutatja be a tanulmány.

A nyomozó hatóság és az ügyészség kapcsolata a Bp. alapján

A Bp. a büntetőper két fő részre, előkészítő és ítélező szakra való felosztásának elvét vallja azzal, hogy a súlypontnak a tárgyaláson kell lennie:

„A legtermészetesebb munkafelosztás elve követeli, hogy az ítélelbiróság nehezkesebb és költségesebb eljárása csak akkor vegye kezdetét, ha már az ügyre vonatkozó kellő adatok összegyűjtve vannak, mert különben az ítélelbiróságnak kellene az egyfolytában legtöbbször meg sem szereshető adatkészletet összegyűjteni, a gyanúsítottat kutatni, lefoglalást, házkutatást, személymotozást teljesíteni stb. [...] Természetesen egészen más jelentősége van e szétválasztásnak az inquisitorius eljárásban, mint a vádperben. Amott az előkészítő eljárás nyugszik a súlypont, itt a főtárgyaláson. A mit az inquisitorius per előkészítő eljárása felderített, az az ítélet anyaga. A vádperben az előkészítő eljárás csak tájékoztató arra nézve, van-e helye a vádnak, illetve a nyilvános közvetlen főtárgyalásnak, az ítélet alapjául azonban csak a főtárgyalás anyaga szolgálhat” [Bp. indokolása, VIII. fejezet (83–101. §)]. A Bp. előkészítő szakasza, amit a törvény cikk indokolása előzetes eljárásnak is nevez, több részből állt, ide tartozott a nyomozás és a vizsgálat. A nyomozás a Bp.-ben az az eljárás, „midőn nem a bíró, hanem a közvádat képviselő hatóság, rendszerint a rendőrség segítségével vezeti az adatgyűjtés munkáját” [Bp. indokolása, VIII. fejezet (83–101. §)], vagyis a Bp.-ben a vádemelés előtt adatgyűjtés folyt. A nyomozás feladata így nem a valóság hű megismerés, hanem a bizonyítékok összegyűjtése volt a közvádat képviselő hatóság által. Utóbbi azt jelenti, hogy a Bp. a nyomozás utának – akárcsak a 21. században a régi Be. – az ügyészt tartotta, aki többnyire a rendőrség segítségével nyomoztatott.

A Bp. szerint a vizsgálat célja „azoknak az adatoknak birói kiderítése és megállapítása, melyek alapján eldönthető, hogy van-e helye a főtárgyalás elrendelésének, vagy hogy meg kell-e szüntetni a bűnvádi eljárást” (Bp. 102. §).

A Bp. a vizsgálatot nem minden esetben tartotta kötelezőnek. (Tehát a Bp. által szabályozott előzetes eljárás nem ugyanaz, mint a hatályos Be.-ben lévő felderítés és vizsgálat.) A Bp.-ben a vizsgálat feladata szintén azoknak az adatoknak az összegyűjtése volt, amelyek „alkalmasak lesznek bizonyítékokul szolgálni akár a terhelt ellen, akár mellette” [Bp. indokolása, IX. fejezet, 1. A vizsgálat célja (102. §)], de nem a közvádat képviselő hatóság és a rendőrség, hanem a vizsgálóbíró által. Így a nyomozás és a vizsgálat nem azt a szerepet töltötte be a Bp.-ben, mint a hatályos eljárásban a felderítés és a vizsgálat.

A Bp. előzetes eljárásának a jellemzését a legjobban a Bp. indokolásában olvashatjuk: „Ha a nyomozást és a vizsgálatot ily értelemben illesztjük a peres eljárásba: akkor tulajdonképpen a két előkészítő mód között nemcsak a végcél, hanem a tartalom és az eszközök tekintetében sincs lényeges különbség. Mert ha a tételes jog a nyomozás közvetlen célját rendszerint akként jelöli is meg, hogy ez arra nézve tájékoztassa a vádlót, vajjon bűnvádi eljárásnak egyáltalában legyen-e helye –, a vizsgálat pedig a főtárgyalás lehetőségének megállapítását

tartja szem előtt: ez korántsem egyértelmű az előkészítő eljárás merev széttagolásával, mert hisz igen sok esetben már a nyomozás kellő tájékozást ad a főtárgyalás megtarthatására. És ekkor szabadságában állván a közvádlónak vádiratát azonnal előterjeszteni, a bíróság előtti bünvádi eljárás nem a vizsgálattal, hanem a főtárgyalásnak indítványozásával veszi kezdetét; tehát a két előkészítő mód egyenlő eredményre vezethet. De minőségükre nézve sem különböznek lényegesen a nyomozás során teljesítendő cselekmények a vizsgálatiaktól. A terhelt kihallgatása, tanúk vallomása, szakértők véleményei, házkutatás, lefoglalás, személyes szabadság korlátozása egyaránt eszköze a nyomozásnak és a vizsgálatnak. Még a nyomozás során teljesített bírói cselekmények sem teszik a nyomozást vizsgálattá, - mert hisz nincs újabb perrendtartás, mely a scrutinialis eljárásban bizonyos előkészítő tények hatályát ne kötné bírói közbenjáráshoz, esetleg megerősítéshez” [Bp. indokolása, VIII. fejezet (83–101. §)].

Ha a tanulmány címében ígért, a nyomozó hatóság és az ügyészség között fennálló kapcsolatot a Bp.-ben vizsgáljuk, akkor látható, hogy elvben ekkor a nyomozás ura az ügyész volt (vagyis a királyi ügyészség), ebből pedig az is következik, hogy a nyomozó hatóság az ügyészség „megkereséseinek és meghagyásainak” [Bp. indokolása, III. fejezet, 7. A kir. ügyészség viszonya a rendőri hatóságokhoz (39. §)] köteles volt eleget tenni.

A 19. századi jogalkotó úgy képzelte el a nyomozást, hogy fő szabály szerint a királyi ügyészség – mint a nyomozás ura – rendeli azt el, és nem a rendőri hatóság, de a törvénycikk hatálybalépését követően nem sokkal a fő szabályból kivétel lett, és a jogalkotói elv leginkább csak a jogszabályban érvényesült, a hétköznapiakban nem (Ernyes, 2015).

Az ügyészi szerep a vizsgálati szakasztól megváltozott, elveszítette hatósági jellegét, az ügyész ügyfélévé vált, és megszűnt a rendőrséggel szemben fennálló utasítási joga (Székely, 2021).

A Bp.-ben az eljárás említett két szereplője közötti kapcsolatot modern viszonyok között leginkább a régi Be.-ben figyelhetjük meg, ahol elvileg szintén az ügyész a nyomozás ura, aki nyomoz vagy nyomoztat, de a gyakorlatban ez az elv sem valósult meg.

A nyomozó hatóság és az ügyészség kapcsolata az 1973. évi Be. alapján

A harminc évig hatályban lévő 1973. évi Be., számos módosítása ellenére, bár érintette az ügyész szerepét, de az eljárási szakaszok kompetenciájára, valamint a nyomozó hatóság és az ügyészség viszonyára alapvetően nem hatott ki.

A jogszabályban a nyomozás nem csupán egységes és önálló szakaszként jelent meg, hanem a Be. egyenértékűnek tartotta azt a bírósági eljárással, annak ellene, hogy a garanciák többsége a nyilvános és szóbeli tárgyaláson teljesedett ki. Mindkét főszakasz a törvény értelmében külön-külön is alkalmas volt a valóság megismerésére, egyiknek sem voltak olyan sajátosságai, amelyek megakadályozták volna az eljáró jogalkalmazót az igazság feltárására. A nyomozás végén is ugyanúgy az (objektív/anyagi) igazságot kellett a nyomozó hatóságnak és az ügyésznek megállapítania, mint a bírónak.

A 1973. évi Be. alapján a nyomozás feladata, hogy a bűnügyet minden oldalról, a terhelő és a mentő tényekkel, az enyhítő és a súlyosító körülményekkel egyaránt feltárja, így ez a szakasz a jogszabály alapján nem rendelődött a bírói szakasz alá, azzal egyenértékű volt. A terhelt bűnösségével kapcsolatban az ügyésztől ugyanúgy számonkérhető ekkor a bizonyosság, mint a bírótól.

Király Tibor (1972) a különböző eljárási szakaszokban végzett tényállás-rekonstruálást a fizikában/kémiában alkalmazott mérési/vegyi kísérletekhez hasonlítja, mivel szerinte a terhelt bűnösségét is csak akkor lehet megállapítani, ha az összes szakasz, az összes „kísérlet” egymástól függetlenül ezt az eredményt igazolja.

Az 1973. évi Be. 5 §-ának (1) bekezdése is ezt juttatta kifejezésre: „*A hatóságok feladata, hogy az eljárás minden szakaszában a tényállást alaposan és hiánytalanul tisztázzák, a valóságnak megfelelően állapítsák meg a terhelő és mentő, valamint a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket egyaránt figyelembe vegyék. Fel kell deríteni azokat az okokat és körülményeket is, amelyek a bűncselekmény elkövetését közvetlenül lehetővé tették.*”

Az 1973. évi Be. tehát az eljárási szakaszok egyenértékűségének az elvét vallotta, ugyanakkor ezen túlmenően a nyomozásnak egyfajta szűrő szerepet is tulajdonított a negatív eljárási feltételek megléte esetén, hiszen ezekben az esetekben a büntetőeljárás már a nyomozás szakaszában véget ért. Most sincs ez másképp.

A kompetenciaelosztás tekintetében az akkori jogalkalmazásban nem mindig a jogszabály elveinek megfelelően folyt a büntetőeljárás. A valóságban az eljárási szakaszok egyenértékűségi elmélete kudarcot vallott, és a két szakasz mégsem egymástól függetlenül működött; az egyes jogalkalmazók felosztották egymás között a törvényben előírt és mindenkire egyformán kiterjedő teljes körű feladatokat. A nyomozás elsődleges célja a bűncselekmény felderítése és nem a bizonyítékokkal való alátámasztása, hanem csupán azok összegyűjtése volt. A nyomozó hatóság az eljárás, vagyis a megismerés kezdetén több verzióból indult ki (ma is ezt teszi), ezek mindegyikéhez bizonyítékokat igyekezett szerezni, olyanokat is, amelyek csak valószínűsítették, nem bizonyították az

elkövetést, kihagyva az idézett törvényhely azon fordulatát, miszerint figyelembe kell venniük a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket egyaránt. Az ügyész – a törvényességi felügyelet szabályait betartva – a vádiratát a nyomozás folyamán beigazolódn látszó verzióra építette, nem törődve a Be. követelményei közül az egyik fordulattal.

A bíróság sem a törvény elvárásainak megfelelően folytatta le az eljárás további részét, nem kezdte előlről a megismerést, hanem az ügyek 97 (vagy ennél is magasabb) százalékában elfogadta a vádirati tényállást, és a büntetékiszabással, ezen belül is leginkább az enyhítő és a súlyosító körülmények feltárásával foglalkozott. Ezt a fajta feladatmegosztást jól érzékelteti Bárd Károly megállapítása, miszerint a tárgyalás végeredményét „*a rutinos tárgyaláslátogató a vád ismertetése után jó eséllyel megtippelheti*” (Bárd, 1987).

A bíró előzetes iratismerete, az erre épülő tárgyalás kitűzése óhatatlanul azt a látszatot keltette, hogy a bíró a vádat elfogadja, és „*a tárgyalás a terhelt elítélésével*” (Bárd, 1987) végződik. Bár ezek a megállapítások nem kifejezetten a korábbi hazai eljárásokra vonatkoztak, hanem általában a hagyományos tárgyalási modellre (Bárd Károly nevezi így), ami a hetvenes évek kontinentális eljárási rendszereire volt érvényes, ugyanakkor a magyar váderedményesség mutatók az 1973. évi Be. hatálya idején is ezeket a kijelentéseket igazolták.

A nyomozó hatóság és az ügyészség kapcsolata a régi Be. alapján

1998-ban a törvényhozó szakított az eljárási szakaszokra vonatkozó egyenértékű elmélettel, és a kompetenciaelosztás területén változtatásokat hajtott végre. Újraértékelte az eljárási szakaszokat és a jogalkalmazói szerepeket. A nyomozás feladata „csak” a vádemeléshez szükséges bizonyítékok összegyűjtése lett, az ügyész pedig a nyomozás uraként, a vádemelés megállapítása végett nyomozott vagy nyomoztatott.

A gyakorlat ekkor sem mindig követte az elméletet. Egy korábbi OKRI kutatáshoz szervezett kerekasztal-beszélgetés eredményeként kiderült, hogy a jogalkalmazás ezekben az években (is) eltért a jogalkotói szándéktól. A mindennapok gyakorlatában nem tudott érvényesülni a régi Be.-nek a kompetenciaelosztással kapcsolatos változtatása, mert azt sem a nyomozó hatóság, sem az ügyészség vagy nem akarta, vagy nem tudta alkalmazni. Az okok sokrétűek voltak, a létszámmal kapcsolatos problémáktól a kriminalisztikai szaktudás hiányáig több nehézségbe ütközött a jogalkalmazó.

A jogalkotói akarat tehát a mindennapi jogalkalmazás folyamán nem tudott érvényesülni, mivel sem a nyomozó hatóság, sem az ügyészség nem volt nyitott

erre a reformra, és ennek következtében nem történt meg a szemléletváltás sem, így az 1973. évi Be. alapján folyt továbbra is a nyomozás.

Az ügyész nem akart az ügy ura lenni, a nyomozó hatóság pedig nem örült annak, hogy elveszíti az önállóságát (Kiss, 2010; Finszter, Kiss & Mészáros, 2010).

A fentieket erősíti Nyeste Péter kutatása is: „*hazánkban az új szellemiségű büntetőeljárás nem tudott hatályosulni*” (Nyeste, 2015), és a nyomozó hatóság szemlélete szinte megegyezik a nyolcvanas és kilencvenes években lévővel.

A reform halálát már az is jelezte, hogy a tervezetet a kodifikációs bizottságban is sokan bírálták (Király, 2003), az 1998-ban elfogadott törvény pedig, számos módosítását követően, csak 2003-ban tudott hatályba lépni, sok szempontból más szöveggel, mint amit a kódex megalkotói az úgynevezett professzori alkotásban elképzelték.

A hatályba lépő régi Be. szövegére elmondható, hogy csaknem a felét kigyomlázták, az 1973. évi Be. szabályainak egy részét pedig visszahelyezték. Így ironikusan azt is mondhatjuk, hogy az 1973. évi I. törvénnyel módosított 1998. évi XIX. törvény lépett hatályba 2003-ban.

A reform megálmodóival készített interjú (Fahidi & Tordai, 2002) is a fentieket támasztja alá. Bárd Károly szerint a hatályba lépő törvényben „*nem sikerült a rendőri és ügyészi feladatokat olyan világosan elhatárolni egymástól, ahogyan az még a kodifikációs bizottság javaslatában megvolt*”. Nem sikerült az elszakadás „*a rendőri és ügyészi feladatokat egybemosó régi szocialista felfogástól*”. Az eredeti reform néhány elképzelése a kódexben benne maradt: például az elv, miszerint az ügyész az előzetes eljárás (nyomozás) ura, „*a rendőrség pedig végrehajtó szervként ezt szolgálja ki*” (Fahidi & Tordai, 2002).

Ugyanakkor a gyakorlat ezeket is megvétózta, ezért 14 évvel a régi Be. hatálybalépését követően, 2017-ben a jogalkotó engedett a jogalkalmazói nyomásnak, és a hétköznapiakban folytatott gyakorlatot törvényerőre emelte (Fantoly, 2021).

Jó-e, ha az elmélet és a gyakorlat eltér egymástól, és az utóbbi primátusa úgy nyer igazolást a törvényben, hogy az elmélet kontrollját ebből kihagyják? Erdei Árpád és Bálint György megadják erre a kérdésre a választ: Erdei Árpád szerint a jog gyakorlata „*csak kellő elméleti megalapozottsággal lehet megfelelő, és minden elméleti munka – ha többszörös áttételen keresztül is, de – a gyakorlati hasznosításban leli meg az értelmét*” (Erdi, 2021). Bálint György is hasonlóan gondolja, véleménye szerint nagyon fontos a két terület együttműködése, hiszen „*a valóság teremti az elméletet, és az elmélet teremti tovább a valóságot. A gyakorlat tehát az elméleten keresztül fejleszti és erősíti magát. Nincs végzetes baj az életben vagy a tudományban, nincs kiheverhetetlen kudarc a gyakorlatban, amíg az elmélet megvan. Az elmélethez mindig vissza lehet térni, az elmélettől mindig újra el lehet indulni. Az elmélet a gyakorlat nagy bírálója, korrigálója*

és újjáépítője. Az elmélet a nagy vigasztaló és útmutató egy szerencsétlen és zavaros gyakorlatú korban. Nem lehet elvenni vagy megsemmisíteni, és nem lehet elrontani vagy megvesztegetni” (Bálint, 1961).

A nyomozó hatóság és az ügyészség kapcsolata a hatályos Be. alapján

A kompetenciaelosztás terén újabb változtatást hajtott végre a jogszabály. Mivel a korábbi reform nem tudott megvalósulni, ezért a jogalkotó feladta a régi Be.-ben szabályozott nyomozással kapcsolatos elképzeléseit, és a jogalkalmazói akaratnak megfelelően az addigi gyakorlatot szentesítette; bár elviekben sem tért vissza az 1973. évi Be.-hez, amely az eljárási szakaszok egyenértékűségének elméletét vallotta, de a nyomozás szempontjából újra törvényerőre emelte a korábbi szerepeket, a nyomozó hatóság és az ügyészség közötti feladatmegosztásokat.

A hatályos Be. újdonsága, hogy a régi Be.-ben egységes nyomozási szakaszt két fő részre osztja: felderítésre és vizsgálatra. Mivel az 1973. évi Be.-ben csak nevében volt egységes a nyomozás, ennek jogalkalmazói a gyakorlatban ezt már osztott szakasszá alakították, vagyis a hatályos Be. ebből a szempontból lényegében a valóságban már korábban működő rendszert keltette életre.

A hatályos Be. a nyomozás két alszakaszában az ügyészség és a nyomozó hatóságra vonatkozóan egyrészt elhatárolja a felelősségi köröket, másrészt pedig az ehhez kapcsolódó eszközrendszereket. Ezzel megváltoztatja a régi Be. kompetenciaelosztását, de mivel a 20. század utolsó harmadában lévő gyakorlati megoldásokat viszi a törvénybe, így igazi újításról mégsem beszélhetünk. Csak a nevek változnak, a lényeg ugyanaz marad.

A kötetlenebb formájú felderítést a nyomozó hatóság végzi. Feladata a tényállás tisztázása, vagyis az, hogy megvalósult-e bűncselekmény vagy sem, és ha igen, akkor az elkövető kilétének a megállapítása is az ő feladata. A nyomozó hatóság a felderítést önállóan végzi, a felelősséget kizárólag ő viseli.

Ebben a szakaszban a nyomozó hatóság nem bizonyítási eszközöket, csupán adatokat gyűjt. Ahogy a szakasz neve is mutatja, itt a cél a felderíthetőség és nem a bizonyíthatóság. Ez utóbbi már a másik alszakasz, a vizsgálatnak a feladata.

A vizsgálat akkor veszi kezdetét, ha a terhelt bekapcsolódásával eljut az eljárás a megalapozott gyanúig. Ebben a részben már fontossá válik, hogy melyek azok a bizonyítási eszközök, amelyek később a bírósági eljárásban is felhasználhatóak lesznek.

A nyomozó hatóság és az ügyészség viszonya másképp alakul a nyomozás két alszakaszában. A felderítés fázisában a felügyeletre jellemző ügyészi

jogosítványok szerepelnek, a vizsgálati részben pedig ügyészségi irányításról van szó. Az ügyészség irányítási és felügyeleti jogkörét, illetve a nyomozó hatóság eljárásának önállóságát nem érinti, ha a nyomozás során egyes eljárási cselekményeket az ügyészség maga végez.¹

A hatályos Be. felsorolja, hogy az ügyészség felügyeleti jogkörében pontosan mit tehet:²

- a) „a nyomozást vagy a feljelentés kiegészítését a nyomozó hatóság önálló eljárására utalhatja,
- b) a nyomozó hatóság eljárásának törvényességét ellenőrzi,
- c) a nyomozó hatóság törvénysértő határozatát megváltoztathatja vagy hatályon kívül helyezheti,
- d) megállapíthatja, hogy a nyomozó hatóság az eljárási cselekményt törvénysértően végezte el vagy törvénysértő intézkedést tett,
- e) a megállapított törvénysértés orvoslására a nyomozó hatóságot felhívja,
- f) az e törvényben meghatározott esetekben eljárási cselekmény elvégzését vagy határozat meghozatalát engedélyezheti,
- g) a nyomozó hatóság határozata, valamint a gyanúsítás ellen bejelentett panaszt elbírálja,
- h) az eljárás elhúzódása miatt a nyomozó hatósággal szemben előterjesztett kifogást elbírálja,
- i) az eljárási cselekményeknél jelen lehet, a nyomozás ügyiratainak bemutatását kérheti.” [Hatályos Be. 26. § (2) bekezdés.]

Az eljárási cselekményeket a felderítés fázisában tehát a nyomozó hatóság önállóan teljesíti, ugyanakkor azokkal kapcsolatban az ügyészség felé beszámolási kötelezettsége áll fenn. Az utólagos beszámolási kötelezettségből viszont az is következik, hogy a nyomozó hatóság önálló eljárása során elvégzett nyomozási cselekményeiről az ügyészség fő szabály szerint előzetesen nem értesül (Vári, 2022). Ez azt is jelenti, hogy az ügyészség csak utólag tud beavatkozni a nyomozó hatóság eljárásába. A hatályos Be. tehát itt az ügyészségnek kizárólag felügyeleti jogot biztosít.

A vizsgálati szakra jellemző irányítási jogkör viszont megváltoztatja az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolatát, és az ügyészséget kezdeményező szerepbe juttatja. A hatályos Be. ekkor „*olyan eszközöket biztosít az ügyészség számára, amelyek által operatív módon képes irányítani a nyomozó hatóság által végzett nyomozást*” (Belovics, 2021).

1 Be. 26. § (4) bekezdés.

2 A Be. mellett az ügyészségről szóló, többek között 2017-ben és 2018-ban is módosított 2011. évi CLXIII. törvény (Ütv.) is szabályozza az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolatát, de nem utal az osztott nyomozásra és nem választja külön a felügyeleti és az irányítási jogosítványokat.

A hatályos Be. alapján az ügyészség irányítási jogkörében

- megteheti a felügyeleti jogkörében meghatározott intézkedéseket,
- a nyomozó hatóságot eljárási cselekmény elvégzésére utasíthatja,
- eljárási cselekmény elvégzését megtilthatja,
- a nyomozó hatóság határozatát megváltoztathatja, vagy hatályon kívül helyezheti,
- a nyomozó hatóságot határozat hozatalára utasíthatja,
- a nyomozó hatóságot az ügyészség határozatainak előkészítésére utasíthatja,
- eljárási cselekmény elvégzését vagy határozat meghozatalát előzetes jóváhagyáshoz kötheti,
- a nyomozó hatóságot beszámolásra kötelezheti,
- az ügyészség bármely ügyben magához vonhatja a nyomozást.³

Látható tehát, hogy más típusú feladatok jellemzik a felderítés és a vizsgálat szakaszát, mert eltérő kompetenciát követel az ismeretlen személy által elkövetett bűncselekmény feltárása, mint amikor már a megalapozottan gyanúsítható személy büntetőjogi felelősségét vizsgálják.

A hatályos Be. alkalmazása az első években éppen a nyomozó hatóság és az ügyészség viszonya kapcsán ütközött nehézségekbe abból kifolyólag, hogy a nyomozás osztottá vált. Mivel a felderítési szakban a nyomozó hatóság 2018-tól nagyobb önállóságot kapott, az eljárás e részében az ügyészségi eszközök korlátozottabbak lettek. Így a bonyolult ügyekben a nyomozó hatóság elveszítette azt a mankót, amit az ügyész korábban nyújtott neki.

A hétköznapi joggyakorlata megint a jogalkalmazó segítségére sietett, és a hatályos Be. szabályai mögött megtalálta magának a kiutat.

Sinku Pál szerint ugyanis a nehezebb ügyekben formális irányítás nélkül is képes az ügyészség a nyomozó hatóság számára segítséget nyújtani, és a felderítési szakban javaslat formájában tájékoztatják a nyomozó hatóságot a szükséges eljárási cselekményekről (Sinku, 2019).

Utószó

Az elemzett Be.-kódexekben azt látjuk, hogy részben a múlt hagyományaitól merítenek, részben pedig a meglévő joggyakorlatot emelik törvényerőre.

A nyomozó hatóság és az ügyészség kapcsolata szempontjából, amennyiben nemcsak a Be.-re vonatkozó törvénykönyveket nézzük, hanem a mögöttük

³ Be. 26. § (3) bekezdés.

lévő joggyakorlatot is elemezzük, akkor látható, hogy az elmúlt ötven évben az ügyész sohasem volt a teljes nyomozás ura, még a régi Be. hatálya alatt sem, hiszen az előzetes eljárás első szakaszában minden korban a nyomozó hatóságé volt a főszerep. A második alszakaszban – amit ma vizsgálatnak hívunk, de külön elnevezés nélkül is mindig létezett – teljeseedett csak ki az ügyészi szerep.

Tévedés azt gondolni, hogy a vizsgálattal 2017-től megjelent egy régi hagyomány, ugyanis a nyomozás mai második alszakasza nem azonos a Bp. által szabályozott vizsgálattal; utóbbi a bírósági eljárás részeként nem minden ügyben létezett, és itt a főszerepet a vizsgálóbíró, nem az ügyész kapta.

Tanulmányom végéhez érve azon gondolkodom, hogy érdemes-e ennyi energiát fordítani az újabb és újabb kodifikációkra, hiszen a gyakorlat gyakran felülírja a jogalkotói elképzeléseket, amennyiben azok meg akarják reformálni a jogalkalmazást. Igazi jogalkalmazói elfogadás akkor érhető el, amikor a jogszabály szentesíti a gyakorlatot, törvényerőre emelve a hétköznapi munkát.

Egyetértek Finszter Gézával, amikor azt mondja, hogy a 21. századi büntetőeljárás kodifikáció „rohanásban”, a szakma és a tudomány kizárásával történik (Finszter, 2022). Ezt támasztja alá Erdei Árpád és Bárd Károly korábbi véleménye is, előbbi szerint a hatályos Be. kodifikáció a színpalak mögött, a szakma teljes kizárásával, alattomban zajlott (Erdei, 2018).

Bárd Károly is úgy gondolja, hogy a legutóbbi kódexnél a büntetőeljárás tudomány művelőit „nem engedték a kodifikáció közelébe” (Bárd, 2019).

Felhasznált irodalom

- Bálint Gy. (1961). *A toronyőr visszapillant*. Magvető Kiadó.
- Bárd K. (1987). *A büntetőhatalom megosztásának buktatói*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Bárd K. (2019). Az út az igazsághoz – büntetőeljárás törvényünk a jogállami elvek tükrében. *Belügyi Szemle*, 67(3), 5–17. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2019.3.1>
- Belovics E. (2021). Az ügyészség feladatai a megújult büntetőeljárás tükrében. *Magyar Jog*, 68(6), 337–342.
- Erdei Á. (2018). Újítások, találmányok, felfedezések a büntetőeljárás bizonyításban. *Belügyi Szemle*, 66(3), 5–21. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.3.1>
- Erdei Á. (2021). *A büntető eljárásjog tudománya*. In Holé K. & Király E. (Szerk.), *Haladás és ellenállás. Erdei Tanár Úr és más szerzők dolgozatai* (pp. 319–324). ELTE Eötvös Kiadó.
- Ernyes M. (2015). Nyomozás, vizsgálat, vizsgálóbíró. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 25(47-50) 21–44. <https://doi.org/10.31627/RTF.XXV.2015.47-48-49-50N.21-44P>

- Fahidi G. & Tordai Cs. (2022). „A legfontosabb kérdésekben nem értünk el eredményt”. Király Tibor akadémikussal és Bárd Károllyal, az ELTE Büntetőjogi Tanszékének vezetőjével Fahidi Gergely és Tordai Csaba beszélget. *Fundamentum*, 6(2), 41–45. https://epa.oszk.hu/02300/02334/00010/pdf/EPA02334_Fundamentum_2002_02_041-045.pdf
- Fantoly Zs. (2021). Az előkészítő eljárás és a nyomozás feladatai a büntelfelderítésben és a bizonyításban. *Rendőrségi tanulmányok*, 4(1), 22–42.
- Finszter G., Kiss A. & Mészáros Á. (2010). *Az új Be. novella hatályosulása*. Kutatási jelentés. Kézirat. Országos Kriminológiai Intézet.
- Finszter G. (2022). *Hogyan írják a büntetőeljárás törvényt? Rohanok kodifikálni*. Előadás „Az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolata az előkészítő eljárásban, illetve a felderítési és a vizsgálati szakaszban” című konferencián. Nemzeti Közzolgálati Egyetem. <https://rtk.uni-nke.hu/hirek/2022/05/26/konferencia-az-ugyeszseg-es-a-nyomozo-hatosag-kapcsolatarol>
- Kiss A. (2010). Kerekasztal-beszélgetés az ügyészség és a rendőrség együttműködéséről, valamint az ügyész és a nyomozó kapcsolatáról. *Ügyészek Lapja*, 20(6), 113–118.
- Király T. (1972). *Büntetőítélet a jog határán*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Király T. (2003). A magyar büntetőeljárás jog fél évszázados történetének vázlata. *Belügyi Szemle*, 51(1), 17–34.
- Nyeste P. (2015). A titkos információszerezés szükséges és lehetséges reformja. *Belügyi Szemle* 63(1), 59–79. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2015.1.3>
- Sinku P. (2019). Megújult ügyészi szerepfelfogás a büntetőeljárás vádemelést megelőző szakaszában. *Miskolci Jogi Szemle*, 14(2), 374–384.
- Székely Gy. L. (2021). A nyomozás státusza és funkciója a büntetőeljárás rendszerben – történeti és rendszertani háttér, szabályozási koncepciók és megoldások. *Állam- és Jogtudomány* 62(3), 74–99. <https://doi.org/10.51783/ajt.2021.3.04>
- Vári V. (2022). Az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolata a szerb és a magyar büntetőeljárás kezdeti szakaszában. *Miskolci Jogi Szemle*, 17(1), 129–149. <https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1942>

Alkalmazott jogszabályok

1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról
1896. évi XXXIII. törvénycikk indokolása a bűnvádi perrendtartásról
1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról
1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

- Kiss A. (2023). A nyomozó hatóság és az ügyészség kapcsolata. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1789–1800. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.7>

Vannak-e kriminogén foglalkozások?

Are there criminogenic occupations?

Korinek László

Prof. Dr. DSc, az MTA rendes tagja, tudományos tanácsadó
Országos Kriminológiai Intézet
secret@okri.hu

Absztrakt

Cél: A jelen tanulmányban arra vállalkozik a szerző, hogy a foglalkozások és a bűnözés közötti kapcsolat néhány elméletileg is fontos aspektusát tárgyalja a rendelkezésre álló ismeretek alapján, különös tekintettel a téma irodalmára.

Módszertan: A szerző a nemzetközi szakirodalom és a hazai statisztikák alapján áttekinti a foglalkozások és a bűnözés közötti kapcsolat néhány kérdését. A hivatásos bűnözőkkel kapcsolatos kérdéseket is felveti a tanulmány.

Megállapítások: A tanulmány szerzője arra a következtetésre jut, hogy nincs egyszerű oksági kapcsolat a foglalkozás és a bűnözés között. Az egyéni tulajdonságok befolyásolhatják egy meghatározott hivatás választását, míg a különböző munkakörök is hatással vannak egyes bűncselekmények elkövetésének lehetőségére, és az arra való hajlandóságra.

Érték: Az írás javaslatokat fogalmaz meg a foglalkozással kapcsolatos bűnözés megelőzésére és felderítésére.

Kulcsszavak: foglalkozási bűnözés, fehérgalléros bűnözés, szervezeti bűnözés, a bűncselekmények megelőzése és felderítése

Abstract

Aim: The author discusses some problems of the relationship between occupations and crime, with particular reference to the literature on the subject.

Methodology: Based on international literature and domestic statistics, the author reviews some issues of the relationship between occupations and crime. Issues related to problems of career criminals are also addressed.

Findings: The Author comes to the conclusion that there is no simple causal link connecting them. Individual characteristics may influence the choice of

a profession while circumstances of different jobs also have impact on the possibilities of and inclination to commit certain offences.

Value: Finally, some recommendations to prevent and detect occupational crime are formulated.

Keywords: occupational crime, white-collar crime, corporate crime, prevention and detection of crime

Az emberek foglalkozása és a bűnözés közötti összefüggések a kriminológia legrégebbi kérdései közé tartoznak. Magától értetődő, hogy a büntetőjogilag – legalábbis hagyományosan – felelőssé tehető egyének és a társadalom közötti kapcsolatban óriási jelentősége van a közvetítő intézményeknek. A család és az iskola mellett a munkahely játszik meghatározó szerepet az erkölcsi és jogi értékek, valamint az őket védő normák tiszteletben tartásának előmozdításában. Ugyanakkor az ember életének fontos színtereként az üzem vagy iroda alkalmat is adhat a szabályokkal való szembe fordulásra, rosszabb esetben pedig még a devianciát kiváltó vagy felerősítő tényezőként is funkcionálhat. A bűnözéssel foglalkozó tudomány feladata azoknak a különös okoknak a feltárása, amelyek ilyen szempontból a megelőzés, de akár a felderítés eredményességét szolgálhatják.

Logikusan merül fel a kérdés: vannak-e olyan szakmák, foglalkozások, amelyek másokhoz képest erősebb korrelációt mutatnak a kriminalitással. Igenlő válasz esetén nyilvánvalóan tisztázni kell az alapvető okozati összefüggéseket. Ilyen tudásra alapozhatók a speciális megelőzési megoldások.

A bűnügyi statisztika adatokat tartalmaz az elkövetők foglalkozásáról is. A 2009. január 1-jétől 2018. június 30-ig terjedő időszak összesítése alapján az állapítható meg, hogy nincs markáns összefüggés a terheltek munkavégzése és a kriminalitás között. Meg kell jegyezni, hogy az adatgyűjtés meglehetősen eltérő módon ragadja meg és fejezi ki a bűnüldözés által érintett személyek tevékenységét. Egyes területek (például kereskedelem) a maguk általánosságában jelennek meg (vagy ilyen módon is), mások (így az informatikával és kommunikációval foglalkozó elkövetők) akár öt külön csoportban. Ezért is lehetetlen az egyes foglalkozások és a bűnelkövetés közötti viszonyt feltárni a közzétett számok alapján. A publikált adatok nem jeleznek kiugró értékeket a meghatározott foglalkozást űző emberekre vonatkozóan. A megjelölt, közel tízéves időszakban nullától körülbelül tízezerig terjed az a szám, ami az egyes munkafajták szerint csoportosított elkövetők összességét jelzi.

Az abszolút számokat illetően, csupán kiragadott példákkal el lehet mondani, hogy a 9115 ablaktisztítótól kezdve a 389 világosítóig inkább esetlegesnek

nevezhető a szóródás. Ha az említett informatikai foglalkozásokat egynek tekintjük, akkor a felhasználókat támogató technikusok (3142), a rendszereket kezelő technikusok (3141), a műszerészek és javítással foglalkozó szakemberek (7342), az értékesítők (2534) és az iskolarendszeren kívül tevékenykedő oktatók (2495) együttesen több bűncselekményt követtek el, mint a bármelyik más kategóriába soroltak. Meglepőnek tűnik, hogy a filozófusok és politológusok (közös csoport) 2621 deliktummal szerepelnek a statisztikában. Az logikusan magyarázható, hogy az eltulajdonítható dolgokkal szorosabb kapcsolatba kerülő dolgozók viszonylag magasabb elkövetői részvételt valósítottak meg (háztartási alkalmazott – 9237; háztartási takarító, kisegítő – 9111; csomagkihordó – 9234), de messzemenő következtetéseket ezekből az adatokból nem lehet levonni (URL1).

Nyilvánvaló, hogy az elkövetők munkában eltöltött ideje, a megállapított cselekmények jellege, továbbá számos más körülmény egybevetése alapján lehetne érdemi megállapításokat tenni, egy ilyen elemzés számára azonban a statisztikai rendszer néhány kivételtől (például végzettség) eltekintve nem kínál megfelelő adatokat. Egy kriminológiailag értékelhető korrelációs táblázat kidolgozásához a kutatóknak kellene feltárni a forrásokat (ilyenek lehetnek a bűnyügek iratai).

Jelen tanulmányban arra vállalkozunk, hogy a kérdés néhány elméletileg is fontos aspektusát tárgyaljuk a rendelkezésre álló ismeretek alapján, különös tekintettel a téma irodalmára.

Van-e foglalkozási bűnözés?

A kriminalitás nincs kötve a társadalmi munkamegosztáshoz. Bármely foglalkozás keretében megvalósíthatók különböző deliktumok. Ebben a legáltalánosabb értelemben beszélnek foglalkozási bűnözésről a kérdés vizsgálatával foglalkozó kutatók. Gary Green szerint azok a cselekmények tartoznak ide, amelyek megvalósítását legális munka által nyújtott alkalmak teszik lehetővé (Green, 1997). Tekintettel az ilyen lehetőségek sokféleségére, kevés használható támpontot nyújt ez a definíció. Természetesen arra felhívja a figyelmet, hogy a kísértés csökkenthető, az egyes tevékenységekhez kapcsolódó bűnalkalmak feltárása és azok szűkítése feltétlenül szükséges. Példaképpen említhető a rendőrök helyszíni bírságotlasi gyakorlata, ami korábban a viszonylag nagy, és az érintettek számára kevésbé átlátható döntési szabadság mellett a készpénzfizetés lehetőségével kriminogén hatásúnak volt nyilvánítható. Ezért döntött úgy a jogalkotó, hogy ma már csak az intézkedés során átadott csekkszelvényvel vagy készpénz-helyettesítő eszközzel történhet a bírság befizetése [22/2012. (IV. 13.) BM rendelet 22/A., 23. §-ok].

A foglalkozásnak a kriminalitással való kapcsolatára – nem előzmények nélkül – Edwin Sutherland irányította a figyelmet. A fehérgalléros bűnözésről kifejtett nézetei egyidejűleg hangsúlyozzák a betöltött állások nyújtotta lehetőségeket, valamint az elkövetők társadalmi-munkahelyi státusát. Az e körbe tartozó elkövetések többnyire a vállalkozások pénzügyi helyzetéről adott hamis információkban, tőzsdei manipulációkban, vesztegetésekben testesülnek meg. Jellemző továbbá a megtévesztő reklám, az áruk tulajdonságaival kapcsolatos hamisítás és az adócsalás is (Sutherland, 1979).

Figyelmet érdemel, hogy a fehérgalléros és az általános bűnözés közötti szakadék áthidalására irányuló törekvések is tapasztalhatók. Az előbbi ugyanis feltételez egyfajta monopolhelyzetet, amennyiben a vezetők, vagy különleges szaktudással rendelkező dolgozók lehetőségei nem adatnak meg a közönséges elkövetőknek. A számítógépes bűnözés körében azonban megfigyelhető az ismeretek megosztása a kevésbé felkészült, kevésbé képzett bűnözőkkel. A tudás átadása természetesen nem ingyen történik. Ezt a tudásátadást nevezik szolgáltatásszerű bűnözésnek. A számítógépes, illetőleg a komputeres felhasználásával végrehajtott bűncselekmények elkövetésének háttérét biztosító tevékenységre vonatkozóan a „szolgáltatás” szó használata egyáltalában nem túlzás. A kutatók rámutattak: az ilyen működést kifejtő személyek vagy vállalkozások tényleg számos tekintetben követik a legális, normális szolgáltatások rendjét. Mary Aiken például arra hívta fel a figyelmet, hogy még a kliensek elégedettségének a felmérésére is gondot fordítanak a kínálatot biztosító ágensek (Aiken, 2000).

Emellett számos szolgáltatásszerű kriminális megnyilvánulás létezik (például embercsempészás, vagy akár a bérnyilkosság), ezeket is zömmel foglalkozásként üzik az elkövetők. Azt kell hangsúlyozni, hogy az ilyen esetekben mindig valami valós igényre épül rá a tevékenység. Ugyanez a helyzet a kereskedelmi jellegű bűnözés terén (például kábítószer-kereskedelem).

Ez a fajta, korábban kevésbé vizsgált deviancia az elkövetők társadalmi státusán túlmenően abban is sajátosnak nevezhető, hogy szükségképpen összekapcsolódik az elkövetők intézményi-szervezeti környezetével. Olyannyira, hogy egyesek szerint beszélhetünk csoportok, társaságok által elkövetett bűncselekményekről is (Adler, Mueller & Laufer, 2000). Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy ez a felfogás a büntetőjog szigorúan egyéni felelősségi alapjait is megkérdőjelezi. A vállalkozási vagy szervezeti bűnözés (corporate crime) tehát a fehérgalléros elkövetéshez szorosan kapcsolódik, hiszen a vezetők és a felelős döntések hozói valósítják meg az e körbe tartozó cselekményeket. Az alkalmazott technika egybemossa a kriminális tevékenységet a vállalkozás normális működésével, ezért – továbbá az elkövetők magas társadalmi presztízse miatt is – magas a látencia, a „fehérgallérosok” cselekményei nehezen leplezhetők le.

Jellemzőek a szervezeti lopások, a szervezeti pénzügyi manipulációk, a szervezeti politikai korrupció (Inzelt & Bezsényi, 2021).

A foglalkozási bűnözés illeszkedhet az említett kategóriához, azonban annál szélesebb kört ölel fel. Annyiban más, amennyiben a tettesek és részesek itt nem feltétlenül fonódnak össze a szervezet egészével, sőt: azok a deliktumok is foglalkozásinak tekinthetők, amelyeket éppen a munkáltatóval szemben követnek el (Gottschalk & Glaso, 2013).

A hatályos magyar jogi szabályozás néhány bűncselekmény tényállását az elkövető munkájához kapcsolja. Legáltalánosabb a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés, ami nem kötődik konkrét szakmákhoz, azonban tipikusnak mondhatók az orvosi tevékenység során előforduló műhibák (Tóth & Rózsa-völgyi, 2012). Vannak kifejezetten meghatározott hivatás gyakorlása során elkövetett deliktumok is, ilyen az ügyvédi visszaélés.

Oksági kérdések

Az nem vitatott, hogy bizonyos munkák végzése a bűnalkalmakkal való találkozást lehetővé, sőt elkerülhetetlenné teszi. A gépkocsivezetők üzemanyagmanipulációitól a kereskedők számlaadási kötelezettségének elmulasztásáig széles körben nyílik lehetőség a kriminális magatartás tanúsítására. Okkal merül fel a meghatározó, vagy legalábbis erősebben befolyásoló tényező problémája. Magyarul: azért követnek el egyesek bűncselekményeket, mert a munkavégzésük során arra alkalom kínálkozik, vagy pedig éppen azért választják az elkövetők az adott tevékenységet, mert eleve készen állnak a társadalomra veszélyes magatartások tanúsítására?

Ha nem is ennyire egyértelműen és tudatosan kriminális alapon történik a pályaválasztás, a második verziót kutatási adatok támasztják alá.

Konek Sándor a bűnügyi statisztika sokoldalú tanulmányozásával már a 19. század végén gondolatébresztő tételeket publikált a deliktumok okairól. Egyebek mellett kitért a foglalkozás kriminológiai relevanciájának vizsgálatára is. Szerinte, ha a bűnözésre való általános hajlamra nem is, de egyes tényállásokat illetően a személyi körülmények és az elkövetés között lehet összefüggést találni. Konek szerint a munka világának adatrögzítési hiányosságai határozott következtetések levonását nem tették ugyan lehetővé, bizonyos tendenciák felismerhetők voltak. A napszámosok, a cselédek és a földművesek (az előző két csoport 40, a harmadik 30%-kal) szerepeltek a legnagyobb arányban az elkövetők számához képest. Az alacsony jövedelmű, mások számára szolgáló terhelteknél elsősorban – logikusan – a vagyon elleni bűnös magatartások voltak

jellemzőek, míg a földműveseknél az indulatosság, az erőszakos cselekmények domináltak (54%) (Konek, 1879). Megítélésünk szerint ebből nem csupán a foglalkozások és a bűnözés közötti kapcsolatra, hanem a büntetőjog alkalmazásának a társadalmi kontrollban játszott szerepére is következtetni lehet.

Földes Béla a bűnözés társadalmi hátterének feltárására irányuló törekvései keretében fizikai, gazdasági, jogi, politikai, valamint szellemi-erkölcsi tényezőket vizsgált, szerinte ezek komplexitásán belül kell a választ keresni a kriminalitás helyzetére. A gazdasági faktorok között szerepel a munka és a jövedelem is. A bűnözés és az elkövetők foglalkozása viszonylatában – Konek Sándorhoz hasonlóan – Földes Béla is látott összefüggést a hivatás és az elkövetett bűntettek között. Nem vitatta, hogy van ilyen korreláció, azonban arra következtetett, hogy már magának a foglalkozásnak a megválasztása is függ az illető egyén hajlamaitól és lelkületétől, így az mindössze jele az utóbbinak, nem pedig közvetlen oka a bűn elkövetésének (Perényi, 2007).

Egyes kutatási eredmények azt támasztják alá, hogy vannak elkövetők, akik alappal feltételezhetően tudatosan választanak meghatározott foglalkozást a cselekmények megvalósítása, illetőleg azok leplezése érdekében.

Ilyen megállapításra lehet jutni a sorozatgyilkosok esetében. Christina Elise Ledezma 36 kanadai tettet vizsgált abból a szempontból, hogy milyen foglalkozásokat részesítenek előnyben. Megállapítása szerint a menedzsment, az áruk és szolgáltatások értékesítése, valamint a kereskedelmi, szállítási és berendezések működtetésével járó munkák iránt volt a legnagyobb a többszörös emberölések elkövetőinek az érdeklődése. Ezek természetesen átfedhetik egymást, hiszen a vezetői pozíció betölthető a többi tevékenységi kört érintően is. A fehérgalléros állás a kifejtettek szerint önmagában csökkenti a lebukás veszélyét, amellet a főnök és a beosztottak viszonya lehetővé teszi azt a hatalmi helyzetet, ami a gyilkosok számára egyébként is vonzó. A többi előnyben részesített tevékenységi terület pedig a mobilitás biztosításával járulhat hozzá a lebukás kockázatának minimalizálásához (Ledezma, 2018).

Hasonló eredményre vezetett a vagyon elleni bűnelkövetők munkaerőpiacon való részvételét érintő kutatás. Van olyan feltételezés, amely szerint a hivatásos tolvajok, betörők a saját törvényszegő működésüket tekintik életpályának, ezért nem keresnek konvencionális állást. Ezzel szemben tény, hogy a 39 474 személyből álló, vagyon elleni cselekményeket visszaesőként elkövető mintának 78%-a állt munkavégzésre irányuló jogviszonyban a legutolsó elfogásakor. A foglalkoztatottak 95%-a pedig teljes munkaidőben dolgozott. Ebből következően a kriminalitást fő foglalkozásként választó elkövetők jelentős kisebbségben vannak. A lopás, betörés, valamint a többi vagyon elleni cselekmény inkább másodállászerű megnyilvánulási forma. Amerikában különbség mutatkozott

a fehérbőrű, illetőleg az afroamerikai bűnözők között. A választott munkát illetően a fehérbőrűek 10,1%-a szakmával rendelkezett, sőt közöttük voltak vezető beosztásúak is. Ugyanez az arányszám az afroamerikaiak körében 5,7% volt. Ágazatok szerint markáns csoportok nem voltak megfigyelhetők. A fehérek 34,6%-a dolgozott kisiparban vagy családi vállalkozásban, az afroamerikaiak között ez 20,2%-ot tett ki. Az előbbieket 15%-a, míg az utóbbiak 22,8%-a segédmunkásként tevékenykedett (Holzman, 1982).

Az okokat illetően jelen van a megélhetés biztonsága iránti vágy, amellett természetesen a rendszeres, intézményes munkavégzés a lebukás kockázatát is csökkenti. Mindamellett az a megállapítás is helytálló, hogy a bűnözők részei kívánnak lenni a „normál” társadalomnak, abból nem áll szándékukban kivonulni. Erre vonatkozóan ugyan a hivatkozott kutatás nem szolgáltat adatokkal, de a munkavégzéssel szükségszerűen együtt járó kontroll jelenléte miatt is megkockáztathatjuk, hogy dolgozóként az érintett személyek illeszkednek a társadalom általános normarendjéhez, míg „másik énjük” szembehelyezkedik azzal, miközben – és ezt börtönkutatások eredményei is alátámasztják – a cselekmények elkövetése szempontjából irreleváns viszonyokban az értékek elfogadása is igazodik a többségi felfogáshoz, aminek a reintegráció szempontjából is kiemelkedő jelentősége van. Példaképpen lehet említeni a család fontosságának elismerését (Folk, Stuewig, Mashek, Tangney, & Grossmann, 2019).

Az említett kutatások eredményei az egyén szerepét teszik hangsúlyossá, sőt meghatározóvá a választott foglalkozás üzésében. Nem ellentmondás, hogy magának a munkának, az annak színteret adó szervezetnek is lehet kriminogén hatása. A vagyoni elleni cselekmények elkövetői például akár a saját munkáltatójukat is megkárosíthatják, ebben az esetben a főállás és a bűnelkövetés időben és térben is egybeeshet. Nincsenek feltétlenül érvényesülő törvényszerűségek, a kriminalitás és a foglalkozás közötti viszony nem írható le a maga általánosságában valamely leegyszerűsített oksági képlettel.

Azt biztosan lehet állítani, hogy a bűnelkövetők és a munkahelyi oksági kapcsolata nem egyoldalú. Ha az egyéni indítatásnak van is jelentősége a foglalkozás megválasztásában, a munkavégzés körülményei maguk is lehetnek kriminogén hatásúak. Különösen így van ez a társadalom egészétől viszonylag elkülönülő szervezetek esetében, ahol a belső értékek és normák eltérhetnek a szervezeten kívüliektől. A szervezeti kultúra önmagában segíti az egyén azonosulását a közösségi célokkal (Ahsanullah & Asp, 1995). A célratörés azonban nem azonos a jogkövetéssel. Sajátos módon még azok a szervezetek (például a rendőrség) is kitermeli a saját elvárásait, adott esetben a törvényes követelményekkel is szembemenve, amelyek a testületen belül tevékenykedő egyének magatartását meghatározzák.

A rendőri szubkultúra egyetemes jelenség (Krémer, 2003), ami bizonyos esetekben (helyzetekben) egyenesen jogsértő, akár bűncselekményt is megvalósító magatartást vár el a közbiztonság őreitől (Skolnick, 1975). A „túlkapások” szinte minden esetben büntetőjogilag is értékelendő magatartásokat jelentenek. Az amerikai szakirodalomban honosodott meg a „testilying” fogalma (valótlan tartalmú tanúvallomást tenni), ami azt jelenti, hogy a bíróság előtti hamis tanúzás elfogadható, sőt elvárható akkor, ha ez a testület, illetőleg az egyes rendőrök védelmét szolgálja, vagy hozzásegít azon személyek elítéléséhez, akik a nyomozók szerint bűncselekményt követtek el, de a bizonyítékok nem elég meggyőzőek (Slobogin, 1996).

Hasonló a helyzet más olyan intézményeknél is, ahol a működési rend megköveteli a demokratikus társadalmakban általános szabályoktól való eltérést. Ilyennek tekintendők mindenekelőtt a katonai mintára szervezett testületek. Ezek sorába tartozik a büntetés-végrehajtás is, ami ténylegesen totális intézmények együttese. A fogvatartottak szinte feltétlen engedelmisségi kötelezettséggel tartoznak az öröknek. Philip Zimbardo a híressé vált stanfordi börtönkísérlete alapján kifejtette, hogy a fegyintézetek személyzete nem egyszerűen jogsértő magatartást tanúsíthat, hanem az örök az emberi mivoltukból is kivetkőzhetnek, ami a munkavégzés körülményeire is visszavezethető (Zimbardo, 2012).

Összességében megállapítható tehát, hogy a foglalkozás megválasztásában – természetesen – szerepet játszik az egyén gondolkodása és magatartása. Bűnözésre való hajlam esetében ez jelentheti az elkövetéshez szükséges feltételek megteremtésére, valamint a megvalósított cselekmények leplezésére irányuló törekvést. Ez egyáltalában nem zárja ki – akár ugyanezen személyeknél – a munkahely és a tevékenységnek keretet adó intézmény olyan visszahatását, ami messze túlmutat az adott személy eredeti szándékain.

A foglalkozás bűnözéssel való összefüggéseire több elméleti magyarázat is alkalmazható, ezek lehetnek egymás mellett igazak, különösen az egyes cselekményi vagy elkövetői kategóriáktól függően. Sőt, az is megállapítható, hogy az emberi élet különböző korszakaiban más-más hatások érvényesülnek a munka és a kriminalitás korrelációját illetően. A racionális döntések elmélete magyarázhatja a (vagyon elleni) bűnözéstől való tartózkodást, amennyiben a munka anyagilag is kielégítő a dolgozó számára. Az anómia, illetőleg a differenciált lehetőségek elméletei alapján érthetjük meg azokat a bűnös magatartásokat, amelyek a hivatalos, elfogadott út megkerülését jelentik egy személy érvényesülésének a szolgálatában. A társadalmi kontroll teóriája szerint a munkahelyi ellenőrzöttség segítheti a jogkövető magatartás kialakítását és fenntartását, szemben az ilyen kereteken kívül tevékenykedő egyének helyzetével. A rutintevékenységek elmélete arra hívja fel a figyelmet, hogy az emberek találkozására szolgáló helyek, intézmények az interakció keretében kriminális magatartást is kiválthatnak (Lageson & Uggen, 2013).

Bűnös foglalkozások

Vannak olyan „hivatások”, amelyek a maguk közvetlenségében és teljességében bűncselekményt (akár többet is) valósítanak meg. Nyilván ilyennek tekinthető a megélhetését teljes mértékben lopásokból, illetőleg vagyoni elleni cselekményekből fedező, társadalmilag elfogadott munkát nem vállaló személy működése. A hivatásos bűnözőkkel kapcsolatos problémákra még visszatérünk. Itt azokra a tevékenységekre összpontosítunk, amelyeknek legális megfelelőik vannak, tehát nem feltétlenül veszélyesek a társadalomra, csupán a gyakorlásukra vonatkozó jogi tilalmak miatt minősülnek kriminálisnak (malum prohibitum).

Példaképpen hivatkozhatunk a bordélyházak működtetésére, általában a legális prostitúcióhoz kapcsolódó működési feltételek megteremtésére, azok fenntartására. Igaz, hogy ezek a magyar jog szabályai szerint kategorikusan tiltott büntetendő tevékenységek (Btk. 200–202. §). A magyar prostituáltak által frekventált országokban (Ausztria, Svájc, Németország) azonban nem csupán maga a prostitúció törvényes, hanem a hozzá kapcsolódó kiegészítő működés is. Ez óriási feszültséget eredményez, hiszen a tipikusan bordélyházakban megvalósuló szexuális szolgáltatások külföldi szervezői a létesítmények tulajdonosaival, illetőleg üzemeltetőivel együtt hivatalosan elfogadott polgári foglalkozást üznek.

Furcsa helyzet alakult ki mára. A legális tevékenységet folytató prostituáltak szolgáltatásokat nyújthatnak, de ők maguk ilyeneket a munkafeltételek megteremtéséhez nem vehetnek igénybe. Ennek közvetlen oka az, hogy az 1950. évi, az emberkereskedelem és mások prostitúciója kihasználásának elnyomásáról szóló New York-i egyezmény (Magyarországon kihirdette az 1955. évi 34. tvr.) szigorú – bár magának a prostitúciónak a kriminalizálását nem elváró, az ilyen tevékenységet folytató nőket áldozatként kezelő – rendelkezései nem teszik lehetővé a prostitúció mások által működtetett vállalkozásban való gyakorlását. Magyarországon ezek a szabályok hatályban vannak, a magyar prostituáltak tevékenységének fontosabb külföldi színhelyein azonban nem. Ez a helyzet az idegen nyelvet gyakran nem ismerő prostituáltak számára is hátrányos, az állampolgárság szerinti megkülönböztetés pedig – a külföldi erotikus vállalkozások működtetői és a magyar „stricik” között – diszkriminatív.

Ezek a példák is jelzik, hogy az ultima rationak tekintett kriminalizálás körültekintő megfontolást igényel. Megítélésünk szerint a valós társadalmi veszélyességnek, nem pedig a hatalmi, vagy a hatalom által garantált monopóliumhelyzet védelmére irányuló törekvésnek kell a szabályozás alapjául szolgálnia.

A hivatásos bűnöző

Szó volt róla, hogy az elkövetők többsége a cselekményekkel kapcsolatban nyilvánvalóan felmerülő normasértéseken túlmenően törekszik a társadalomba való beilleszkedésre, ezzel magyarázható, hogy a vagyoni elleni deliktumok megvalósítóinak többsége legális foglalkoztatási viszonyban is áll. Kétségtelenül léteznek azonban olyan bűnözők, akik kizárólagossá teszik a törvénytisztelettel működést, ezt tekintik „hivatásnak”, és így megélhetési forrásnak is.

Edwin Sutherland híressé vált munkája: *A hivatásos tolvaj (The Professional Thief)* irányította a 20. században a figyelmet a bűnözésre mint foglalkozásra. Valójában nem is a kriminológus, hanem maga a bűnöző – Chic Conwall – írta a könyvet, Sutherland magyarázatokat fűzött hozzá, és elvégezte a szerkesztési munkát. Mindenekelőtt megállapította, hogy a hivatásos tolvaj jellemzői sok mindenben emlékeztetnek más szakmák művelőire. A bűnöző az egész „munkaidejét” a tevékenységre fordítja. Gondosan előkészíti az egyes cselekményeket, felkészül a lebukás esetén tanúsítandó magatartásra is. Saját „szakmája” más képviselőivel szoros kapcsolatot ápol, ennek során bizonyos etikai szabályokat is kötelezőnek tart magára nézve. Ez azt jelenti, hogy a társadalom más tagjaival nem, de velük teljes mértékben tisztességesen kell eljárnia. Sajátos érték- és normavilágában a bűnüldözés és a bíraskodás nem valamiféle tartalmi értelemben vett igazságszolgáltatásként jelenik meg, hanem inkább ellenfélként, sőt ellenségként. Célja a felelősségre vonás elkerülése (Sutherland, 1937).

Számos további kutatás keretében vizsgálták a hivatásos (karrier-) bűnözők pályafutását meghatározó tényezőket. Az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Akadémiájának kutatócsoportja négy kérdésre összpontosított: az egyik a jogkövető magatartás hiánya, a másik az elkövetési gyakoriság. További szempont volt a deliktumok súlyossága, valamint az aktív bűnözői működés tartama. Az alkalmi bűnelkövetőknél az abbahagyásra ható tényezőknek a hivatásosok működésének folyamatosságát kiváltó okokkal való összehasonlítása fontos következtetések levonására adhat alapot. Nyilvánvalóan az a cél, hogy a megrögzött bűnözőket eltérítsék ettől a pályától, hogy minél többen visszailleszkedjenek a társadalom normális kereteibe. Egyébként erre is van példa, hiszen a hivatásos elkövetők közül sem mindenki tölti az egész aktív életét bűnözéssel (Blumstein, Cohen, Roth & Visher, 1986).

Etikai kérdések nem csupán a bűnözők magatartásával, hanem a kívánatos, illetve elfogadható hatalmi válaszokkal kapcsolatban is felmerülnek. Különösen a jövőre vonatkozó valószínűségi ítéletek és a hozzájuk kapcsolt jogkövetkezmények problémája igényel körültekintő, igazságos választ (Blumstein et al., 1986).

A foglalkozás és a bűnözés kapcsolatára vonatkozóan fontos megállapítás, hogy a bűnözői karrier kialakulásának megakadályozásában, ritkábban annak megszakításában érzékelhető szerepe és pozitív hatása van a szakmai képzésnek – ami történhet a szabadságvesztés végrehajtása során is – továbbá a szabadulás utáni, a társadalomba való visszailleszkedést szolgáló segítségnek (Blumstein et al., 1986). Ezek mindenekelőtt a vagyon elleni kriminalitás terén hoztak eredményeket, elsősorban a fiatalabb korosztályhoz tartozó személyek bűnelkövetői pályafutásának megakadályozása terén. Természetes, hogy az elfogadott társadalmi értékekhez való visszatérítés, azok erősítése a szükségképpen kirekesztettséget eredményező életmód ellen hat.

Következtetések: a foglalkozási bűncselekményekkel szembeni fellépés, a megelőzés lehetőségei

A bűnözésnek az egyes foglalkozásokkal való összefüggései távolról sem egyértelműek, még kevésbé egyirányúak. Ki lehet mondani: nem önmagában a szakmák, hivatások válhatnak ki társadalomra veszélyes magatartásokat akár elkövetést, akár sértetté válást eredményezve. Ez a lehetőség inkább a konkrét körülményektől, a munkavégzés helyétől és közegétől függően merül fel. A kereskedő egy biztonsági szolgálat által is védett plázában az utazó ügynökhöz képest nagyobb biztonságban van, de intézményes felügyelet, ellenőrzés alatt is áll. Ezért a védettsége mind a kísértéssel, mind pedig a személye vagy az általa kezelt vagyon elleni támadással szemben nagyobb.

Ennek megfelelően szükséges a prevenció eszközeit megtervezni és alkalmazni. Ha foglalkozásnak tekintjük a hivatásos bűnöző tevékenységét (bizonyos értelemben az, hiszen „teljes munkaidőben” végzi, és abból tartja el magát, esetleg a családját is), akkor a racionális döntések elmélete feltétlenül figyelembe vevendő az ilyen kriminalitás visszaszorítása végett. Ez körültekintő megfontolást igényel, hiszen a kilátásba helyezett büntetés súlyossága lehet ugyan tényező az elkövető gondolkodásában, de – legalább Beccaria óta tudjuk – önmagában nem képes azt a visszatartó hatást kifejteni, amit a leegyszerűsített gondolkodás alapján várni lehetne. A legsúlyosabb szankciókkal való fenyegetettség akár az „innen már mindegy” típusú felfogást is kiválthatja, így akár súlyosbíthatja is a helyzetet (például a tanúk megölése, amikor az elkövetett cselekmény miatt reálisan várható a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés), másrészt ösztönözhet „friss erők”, vagyis az előéletük miatt enyhébben büntetendő személyek bevonására is.

Más esetekben a rutintevékenységek elméletének elfogadott megállapításait célszerű alapul venni. Nem vitatható, hogy az emberek számos foglalkozás

üzése során veszélybe kerülhetnek, akár még életüket is veszíthetik egy-egy balul sikerült – ha nem éppen szándékos – mozdulat, döntés, vagy egy súlyos következményekkel járó mulasztás miatt. Logikus válasz: az ilyen deliktumok megelőzése érdekében a munkavégzés körülményeit kell úgy alakítani, hogy minimalizálni lehessen az elkövetés veszélyét. Az egyik megoldás magától értetődően a nyílt megfigyelés (Pandit, Bevilacqua, Mountrakis & Malmshemer, 2016). A kamerák – akár a testre is szerelve – ellenőrizhetővé teszik egyes szakmák gyakorlása során a dolgozók tevékenységét. Különösen fontos ez ott, ahol az emberek gyakran vitatják a velük szemben eljáró közegek fellépésének jogszerűségét. A rendőri működés során például bizonyító erővel szolgálhatják a testkamera-felvételek a vitatott esetek tisztázását. Számolni kell viszont azzal, hogy az ellenőrzés intézményei, megoldásai is rejthetnek magukban visszaélési, esetleg bűnelkövetési lehetőségeket. A testkamerák például arra ösztönözhetik a közbiztonság őreit, hogy tartózkodjanak a kétes kimenetelű intézkedésektől, kényszeralkalmazástól (Wasserman, 2015). Szélsőséges esetben ez akár bűnös kötelességzegést is eredményezhet.

A fehérgalléros és szervezeti kriminalitással szemben a működés ellenőrizhetősége az intézmény struktúrájának megfelelő kialakításával, garanciák beépítésével javítható. Ilyen lehet például a döntések és más lényeges mozzanatok (például átutalások) többes aláírásának a megkövetelése, de az üzleti titkot nem sértő külső kontroll is (Wheeler & Rohman, 2015). Természetesen erre is vonatkozik a körültekintő tervezés követelménye, hiszen az erős ellenőrzés bizalomhiányt eredményezhet, az esetleges bűnös tevékenység körében a konspiráció erősödhet, ami a szervezeti bűnözést a bünszervezet felé mozdíthatja. A nyíltság, átláthatóság ettől függetlenül is kívánatos, persze az adott körülményektől függően.

Általánosságban annyit lehet mondani, hogy a bűnmegelőzés szempontjainak a munkakörök tervezésébe és a vezetésbe való beépítése a kockázati társadalomban egyre fontosabbá válik. Azon területekre is ki kell terjednie, ahol ez sokáig kevésbé volt szempont. Ilyen például az épületek kialakítása (Korinek & Hima, 1995; Korinek, 1995). A kontroll intézményrendszerének kialakítása során tiszteletben kell tartani az alapvető emberi jogokat, a dolgozók méltóságát. Az ellenőrzöttség és az ártatlanság védelme nem szükségképpen mond ellent egymásnak. Fontos, hogy a munkavállalók ne egyszerűen célszemélyek legyenek a jogszerűség előmozdítását szolgáló megoldások terén, inkább maguk is aktív részeseivé váljanak a munkakörülmények alakításának is. Ugyanez értelemszerűen irányadó a felderítésben, a megtörtént deliktumok nyomozásában is. Kutatási eredmények támasztják alá, hogy az eljárási igazságosság, vagyis a folyamatok résztvevőinek komolyan vétele, a szavuk meghallgatása

és megfontolása segíti magának a munkavégzésnek a kívánatos mederben való tartását, valamint a jogsértésekkel szemben történő fellépés eredményességét is. Az egymásba, valamint az intézményekbe vetett – és kölcsönösségen alapuló – bizalom pozitív hatással van a sikerre (Tyler & Lind, 2001).

Felhasznált irodalom

- Adler, F., Mueller, G. O.W. & Laufer, W. S. (2000). *Kriminológia*. Osiris.
- Ahsanullah, A. & Asp, E. (1995). A vállalati kultúra mint sikertényező. *Vezetéstudomány*, 26(12), 42–49.
- Aiken, M. (2020). *Cybercsapda – Hogyan változtatja meg az online tér az emberi viselkedést?* Harmat – Új ember.
- Blumstein, A., Cohen, J., Roth, J. A. & Visher, C. A. (Eds.) (1986). *Criminal Careers and “Career Criminals”*. National Academy Press. <https://doi.org/10.17226/922>
- Folk, J. B., Stuewig, J., Mashek, D., Tangney, J. P. & Grossmann, J. (2019). Behind Bars but Connected to Family: Evidence for the Benefits of Family Contact During Incarceration. *Journal of Family Psychology*, 33(4), 453–464. <https://doi.org/10.1037/fam0000520>
- Gottschalk, P. & Glaso, L. (2013). Corporate Crime Does Pay! The Relationship Between Financial Crime and Imprisonment in White-Collar Crime. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 1(5), 63–78. <https://doi.org/10.18052/www.scipress.com/ILSHS.5.63>
- Green, G. (1997). Occupational Crime. In Luckenbill, D. & Peck, D. (Eds.), *Encyclopedia of Criminology and Deviant Behavior. Volume II: Crime and Juvenile Delinquency* (pp. 404–409). Brunner–Routledge.
- Holzman, H. R. (1982). Serious Habitual Property Offender as Moonlighter: An Empirical Study of Labor Force Participation among Robbers and Burglars. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 73(4), 1774–1792. <https://doi.org/10.2307/1143304>
- Inzelt É. & Bezsenyi T. (2021). *A vállalati bűnözés jellemzőinek megértése: elméleti megfontolás és empirikus kutatás eredményei alapján*. ELTE Eötvös.
- Konek S. (1879). *Öt év Magyarország bűnvádi statisztikájából*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-hivatala.
- Korinek L. (1995). *Félelem a bűnözéstől*. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó.
- Korinek L. & Hima T. (1995). Az építészeti bűnmegelőzés. „A bűn barikádjai”. I. rész. *Falu Város Régió*, 1-2., 15–19.
- Krémer F. (2003). *A rendőri hatalom természete – társadalmi szerep és foglalkozási kultúra*. Nagyvilág.
- Lageson, S. & Uggen, C. (2013). How Work Affects Crime – And Crime Affects Work – Over The Life Course. In Gibson, C. L. & Krohn, M. D. (Eds.), *Handbook of Life-Course Criminology: Emerging Trends and Directions for Future Research* (pp. 201–212). Springer Science–Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5113-6_12

- Ledezma, C. E. (2018). *Cold Careers and Occupational Hazards: The Occupational Preferences of Canadian Serial Killers*. MS Dissertation. Grand Valley State University, School of Criminal Justice.
- Pandit, K., Bevilacqua, E., Mountrakis, G. & Malmshheimer, R. V. (2016). Spatial Analysis of Forest Crimes in Mark Twain National Forest, Missouri. *Journal of Geospatial Applications in Natural Resources*, 1(1), 39–53.
- Perényi R. (2007). A bűnözés mérése a „hosszú” XIX. században. *Statisztikai Szemle*, 85(6), 524–541.
- Skolnick, J. (1975). *Justice Without Trial: Law Enforcement in Democratic Society*. John Wiley and Sons.
- Slobogin, C. (1996). Testilying: Police Perjury and What to Do about It? *University of Colorado Law Review*, 67(4), 1037–1060.
- Sutherland, E. H. (1937). *The Professional Thief*. University of Chicago Press.
- Sutherland, E. H. (1979). White-collar Kriminalitát. In Sack, F. & König, R. (Hrsg.), *Kriminalsoziologie* (pp. 187–200). 3. Aufl. Akademische Verlagsgesellschaft.
- Tóth E. B. & Rózsavölgyi B. (2012). A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés bűncselekményének hatályos szabályozása, különös tekintettel az orvosi műhibákra. *Debreceni Jogi Műhely*, 9(1), 59–65. <https://doi.org/10.24169/DJM/2012/1/5>
- Tyler, T. R. & Lind, A. E. (2001). Procedural Justice. In Sanders, J. & Hamilton, L. V. (Eds.), *Handbook of Justice Research in Law* (pp. 65–92). Kluwer Academic Publishers. https://doi.org/10.1007/0-306-47379-8_3
- Wasserman, H. M. (2015). Moral Panics and Body Cameras. *Washington University Law Review*, 92(3), 831–843.
- Wheeler, S. & Rohman, M. L. (1982). The Organization as Weapon in White-Collar Crime. *Michigan Law Review*, 80(7), 1403–1426. <https://doi.org/10.2307/1288554>
- Zimbardo, P. (2012). *A Lucifer-hatás*. Ab Ovo.

A cikkben található online hivatkozás

URL1: *Bűnügyi Statisztikai Rendszer*. <https://bsr-sp.bm.hu>

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Korinek L. (2023). Vannak-e kriminogén foglalkozások? *Belügyi Szemle*, 71(10), 1801–1814. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.8>

Önbevallásos kérdezéstechnika a kriminológiai kutatásokban

Self-report method in criminological research

Kó József

tudományos munkatárs
Országos Kriminológiai Intézet,
Bűnözéskutatói és Elemzési Tudományos Osztály
ko@okri.hu

Absztrakt

Cél: A cikk célja, hogy bemutassa a külföldön már elfogadott, és széleskörűen alkalmazott, de Magyarországon még kevésbé ismert és használt önbevallásos kérdezéstechnikát.

Módszertan: A szerző rövid történeti áttekintés után ismerteti az önbevallásos kérdezéstechnika alkalmazási lehetőségeit a kriminológiai kutatásokban.

Megállapítások: Az eddigi eredmények bemutatása meggyőzően bizonyítja, hogy megfelelő módszertan alkalmazásával az önbevallásos kérdezéstechnika megbízható eredményeket produkál a bűnözéssel, bűncselekményekkel kapcsolatos adatgyűjtés során.

Érték: A kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy a megfelelő módszertani eljárásokat alkalmazva a self-reported technikával készült kutatások éppen olyan valid eredményeket hoznak, mint a hivatalos bűnügyi statisztikákból származó adatok.

Kulcsszavak: kriminológia, bűnözés, kutatás, adatgyűjtés

Abstract

Aim: The aim of this article is to introduce the technique of self-report questioning, which is already accepted and widely used abroad, but is still little known and accepted in Hungary.

Methodology: After a brief historical overview, the Author describes the application of the self-report questioning technique in criminological research.

Findings: The presentation of the results so far convincingly demonstrates that, with the application of appropriate methodology, the self-report questioning produces reliable results in the collection of data on crime and criminality.

Value: The research results show that, with the right methodological procedures, self-reported surveys can produce results that are just as valid as official crime statistics.

Keywords: criminology, crime, research, data collection

Bevezetés

A 20. század végére az angolszász kriminológiai irodalomban teljesen elfogadottá vált, hogy a kriminológiai elemzéseknek, elméleteknek három lehetséges adatforrása van (Gaines & Miller, 2012). Az első és legkézenfekvőbb a hivatalos kriminálstatisztika, amely az ismertté vált bűncselekményekről ad számot. Az adatokat az igazságügyi szervek gyűjtik és szolgáltatják. A második adatforrást a viktimizációs vizsgálatok jelentik. Az Amerikai Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában rendszeresen végzik ezeket a vizsgálatokat, elsősorban a lakosság körében, de a 20. század végére sok európai országban is folytattak hasonló adatfelvételeket (NCVS, BCVS, ICVS). Alkalmanként a vállalati szférában is sor kerül adatfelvételekre (PCWCS). Ezek a vizsgálatok is a viktimizációs adatfelvételek körébe sorolhatók. A nonprofit szféra – egyelőre – rendszerint kimarad a vizsgálódások köréből.

A legáltalánosabban alkalmazott, lakossági körben elvégzett viktimológiai vizsgálatok adatai ma már a hivatalos bűnügyi adatokkal együtt kerülnek elemzésre és feldolgozásra. A két, egyenrangúnak tekintett adatforrás mellé sokszor odarendelik a harmadik adatgyűjtési módszerrel összegyűjtött adatokat is. Ez az egyre inkább felzárkózó és mind nagyobb figyelmet követelő adatgyűjtési technika az önbevallásos (self-reported) adatgyűjtés.

A kriminológiai kutatások területén a 20. század legfontosabb technikai innovációja az önbevallásos adatgyűjtés alkalmazása volt (Klein, 1989), amely az Egyesült Államokból indult hódító útjára. A korai kutatások óta nagyon sokat fejlődött ez az adatgyűjtési módszer. Mára már megfelelő validitást mutatnak az eredmények ahhoz, hogy a self-reported módszer a kriminológiai elemzések harmadik legfontosabb adatforrásává váljon, a hivatalos bűnügyi statisztika és a viktimológiai vizsgálatok mellett.

Az önbevallásos felmérések (self-report study)

Az önbevallásos módszerrel végzett adatgyűjtés felhasználása – Pepper és Petrie (2013) szerint – az utóbbi időkből a kriminológiai kutatások fejlődésének legfontosabb eredménye. Ezt a kutatási módszert ma már széles körben alkalmazzák az amerikai kriminológusok.

A gyakori használatot az indokolja, hogy ezzel a módszerrel sok olyan információhoz juthatnak a kutatók, amelyek korábban nem voltak hozzáférhetők a tudományos elemzés számára. Mára a kriminalitás és a kriminális cselekményt elkövetők legfontosabb vizsgálati eszközévé az önbevallásos felmérések váltak (Klein, 1989).

Kezdetben erős kételkedés fogadta a módszer alkalmazását, ugyanis a kutatók egy része nem hitt abban, hogy az emberek beszámolnak illegális tevékenységeikről. Az első vizsgálatok eredményei még a kutatókat is meglepték (Porterfield, 1943; Wallerstein & Wylie, 1947). Az emberek nemcsak, hogy beszámoltak arról, milyen törvénybe ütköző cselekedeteket követtek el, de a vártnál jóval nagyobb számban tették ezt. Az eredmények a módszert nem ismerő kutatókban sokszor kételkedést ébresztettek.

Az alkalmazott eszközök az utóbbi ötven év során sokat finomodtak. A jelenleg elfogadott módszertani előírások jelentősen növelték az ilyen jellegű kutatások érvényességét és megbízhatóságát. Az alkalmazott módszerek ismertetése és a kapott eredmények használhatósága napjainkban ezt a módszert már teljesen elfogadottá tették. A kidolgozott mérési eszközök validálása és standardizálása lehetővé tette, hogy az önbevallás módszerével készülő felmérések megbízhatóak és összehasonlíthatóak legyenek.

Ezek a fejlemények tették az önbevallásos módszeren alapuló kutatásokat a jelenlegi kriminológiai gondolkodás szerves részévé.

Az „új” módszer alkalmazása forradalmasította a kutatási elképzelések megvalósíthatóságát is. Az alkalmazott felmérési eljárás az eddig tabu témának számító területekre is kiterjesztette a vizsgálódást, például a bűnözői magatartás megismerésének és leírásának teljesen új területeit nyitotta meg (Hindelang, Hirschi & Weis, 1981).

Short és Nye (1958) kutatásaik során egy 21 itemből álló kérdéscsoportot dolgoztak ki, amelynek segítségével egységesíteni lehetett a korábban alkalmazott önkitöltős kérdőíveket, és amivel megbízhatóan lehetett mérni az antiszociális és kriminális magatartást.

A kezdeti vizsgálatok középpontjában a szocioökonómiai státusz és a kriminális magatartások megjelenése állt. Az eredmények alapján megkérdőjeleződött az a korábban elfogadott álláspont, amely szerint fordított kapcsolat áll

fenn a társadalmi státusz és a kriminális magatartások előfordulási gyakorisága között. A hivatalos bűnügyi statisztika adataira támaszkodó „hagyományos” elemzésekben ugyan kimutatható ez az összefüggés, de ez az eredmény inkább az igazságszolgáltatási rendszer működési sajátosságaira vezethető vissza, s nem a tényleges összefüggést mutatja. Számos kutatás használt önbevallásos technikát az adatgyűjtés során a késő 1950-es és a korai 1960-as években arra, hogy megvizsgálja a kapcsolatot a társadalmi státusz és a bűnözői magatartás között (Pepper & Petrie, 2013). Ezek a vizsgálatok megállapították, hogy míg a legtöbb fiatal életében előfordul valamilyen illegális magatartás, viszonylag kevesen követtek el súlyos bűncselekményeket, és a legtöbben egy-két alkalom után felhagytak a törvénytörésekkel.

Az önbevallásos módszer azonban nemcsak egy-egy társadalmi csoport bűnözéssel kapcsolatos viselkedésének feltárására, hanem bizonyos bűncselekménycsoportok (áldozat nélküli, konszenzuális bűncselekmények) esetében a látencia és a tényleges előfordulás becslésére is jól használható.

Az önbevallásos vizsgálatok felhasználása a látencia becslésére eddig nem tekinthető elterjedtnek, egyrészt mert a vizsgálatok célcsoportját rendszerint nem az átlagnépesség, hanem valamilyen kisebb, jól elkülöníthető csoport alkotta, másrészt a módszer önmagában nem is alkalmas a teljes látencia becslésére, viszont a viktimológiai vizsgálatokkal összekapcsolva, azokat jól kiegészítheti.

Az önbevallásos módszer alkalmazása

Austin Porterfield az elsők között használta ezt a kutatási módszert (Porterfield, 1943). Főiskolai hallgatókat vizsgált, illetve kérdezett arról, hogy középiskolás éveikben követtek-e el törvénytörő cselekményeket. A kapott eredményeket összehasonlította a fiatalok bírósága elé került esetekkel. A kutatás egyik eredménye, hogy a fiatalok saját bevallása szerint jóval több bűncselekményt követtek el, mint ami megjelent az igazságszolgáltatás intézményrendszerében. A legfontosabb megállapítás azonban az volt, hogy a serdülőkorú fiatalok a kriminális viselkedésük alapján nem különíthetők el egyértelműen bűnelkövető és nem bűnelkövető csoportokra. A hivatalos eljárásban megjelenő bűnelkövetőkhöz nagyon hasonló mintázottság volt kimutatható a hivatalosan nem bűnelkövetőnek tekinthető fiatalok viselkedésében is. A bűncselekmények elkövetői sokkal egyenletesebben oszlanak meg a különböző társadalmi csoportokban, mint az a hivatalos statisztikai adatokból következne.

Az amerikai társadalom különböző rétegeiben sokkal több bűnelkövető található, mint azt a bűnügyi eljárásokban megjelenők gyakorisága és összetétele

sugallja. A hivatalos bűnügyi adatokban, statisztikákban megjelenő bűnelkövetői kör egyáltalán nem tükrözi a ténylegesen törvénysértést elkövetők társadalmi rétegződését.

Ezeknek a korai vizsgálatoknak az egyik legfontosabb megállapítása az volt, hogy a társadalomban sok olyan ember él, akiket nem tekintünk bűnözőnek, holott akár több törvénysértést is elkövettek már, míg az igazságszolgáltatási eljárásba bekerült személyek bűnözőnek minősülnek, függetlenül attól, hogy a viselkedési és gondolkodási rendszerük nem különbözik a látenciában maradókéétól. A láthatóvá váló és a rejtve maradó bűnelkövetők elemzésével, és az ebből fakadó társadalmi és kriminológiai következtetések levonásával azóta is adós a kriminológia tudománya.

A munka folytatódott, és később mások is kimutatták (Short & Nye, 1958), hogy jelentős eltérés van az önbevallásos felmérésekben mérhető és a hivatalos bűnügyi statisztikákban megjelenő bűnelkövetői kör között. Ezek az eredmények megkérdőjelezték a hivatalos bűnügyi statisztikákra alapuló elméleteket a bűnözés, különösen a fiatalkori bűnözés okait és az elkövetők összetételét illetően. A vizsgálatok szerint az elkövetett törvénysértések jelentős hányada sosem derül ki, nem jut a hatóságok tudomására, ezért mind az elkövetők körét, mind a cselekmények összetételét tévesen mutatja a hivatalos statisztika. Akadtak olyan elméleti szakemberek is, akik az új eredményekre alapozva alakították ki az elkövetőkkel kapcsolatos elképzeléseiket, és szociális kontroll elméletükben erősen támaszkodtak a self-reported kutatások eredményeire (Conger, 1976; Hirschi, 1969).

A kezdetektől fogva erős kritikák is megfogalmazódtak a módszerrel kapcsolatban. Voltak, akik épp olyan megbízhatatlannak tekintették a self-reported technikával készült felméréseket és a viktimológiai kutatásokat, mint a hivatalos bűnügyi statisztikát (Nettler, 1984).

A kritikák a megbízhatóságot és az érvényességet kérdőjelezték meg, a megfogalmazott problémák többsége azonban minden olyan empirikus kutatásra érvényes, amelyek során valamilyen lakossági mintán igyekeznek adatokat gyűjteni a kutatók. Ide sorolhatóak például a megkérdozettek elképzelései arról, hogy mi lenne az elvárt „helyes” válasz az adott kérdésre; a telescoping-hatás; az emlékezettel kapcsolatos problémák; az értelmezési nehézségek, és még folytathatnánk a sort. A közvélemény-kutatásokkal kapcsolatos elméleti munkák azonban megmutatták, hogy ezek az ellenvetések, bár valóban létező problémákra hívják fel a figyelmet, de a megfelelő módszertani eljárások alkalmazásával az ezekből adódó pontatlanságok kiszűrhetők, korrigálhatók, illetve nem jelentenek szisztematikus hibát, így az eredmények megbízhatóságát és érvényességét nem veszélyeztetik.

A felmerülő problémákat négy főbb csoportba sorolhatjuk:

- 1) A mintával, mintaválasztással kapcsolatos problémák.
- 2) A minták összetételével kapcsolatos ellenvetések.
- 3) Az általánosíthatóság problémája.
- 4) Az alkalmazott módszerből fakadó nehézségek.

A mintával kapcsolatos problémák

A kritikusok főleg azt szokták kiemelni, hogy a self-reported technikát felhasználó kutatások jellemzően valamilyen kisebb csoportot érintenek. Általában valamilyen iskolai környezetben (főiskola, egyetem vagy középiskola) kerül sor a kutatásra, így a kutatásban részt vevők köre semmiképpen nem tekinthető reprezentatívnak, és nem képvisel semmilyen nagyobb társadalmi csoportot, így nagy hiba lenne ezek eredményeit országos szinten általánosnak tekinteni (Blackmore, 1974). A középiskolás korcsoportból – figyelembe véve a tankötelezettség korhatárát – még lehet reprezentatív mintát venni, de a főiskolás, egyetemista korosztály tagjainak csak egy része érhető el az oktatási intézményekben, így ebből a csoportból nem lehet országos reprezentatív mintát előállítani.

A kritikusoknak ebben a vonatkozásban igazuk van. A kutatási eredmények interpretálásánál ezeket a tényezőket figyelembe kell venni. A mintaválasztással kapcsolatos problémákat kiküszöböli, ha a self-reported módszert a nagy, országos reprezentatív mintákon kérdezett viktimológiai vizsgálatok (NCVS, BCVS, UCR) részeként alkalmazzák, és ugyanazon a mintán kérdezik le.

Az mindenesetre már a korai vizsgálatokból is kiderült, hogy a hivatalos bűnügyi statisztikából megismerhető elkövetői kör és az önbevallásos vizsgálatokból azonosítható elkövetők társadalmi és szociális összetétele jelentősen eltér egymástól.

A minták összetételével kapcsolatos ellenvetések és az általánosíthatóság problémája

A másik leggyakoribb ellenvetés, amit a kritikusok a self-reported technikát alkalmazó kutatásokkal kapcsolatban hangoztatnak, az a mintába került személyek összetételére vonatkozik (Akers, 1964; Beebe et al., 1998). Ez a probléma részben a mintaválasztással kapcsolatos, ugyanis az már eleve meghatározza, hogy kiknek lesz esélyük bekerülni a mintába. Sajnos a kutatók többsége hajlamos a legkönnyebb, legegyszerűbb megoldást választani, ezért a leggyakrabban

valamilyen oktatási intézményben, tanulók körében végzik el az adatgyűjtést. Ez valóban jó módszer a költségek csökkentésére, de az eredmények nem terjeszthetők ki a teljes populációra.

A cél többnyire nem is az, hogy valódi epidemiológiai becslést adjanak a vizsgált jelenség elterjedtségére, hanem hogy felhívják a figyelmet egy ténylegesen jelenlévő problémára. A kapott eredményeket nem érdemes félresöpörni azzal, hogy a minta nem volt reprezentatív, de nem is szabad általánosítani az ott tapasztaltakat. Egy ilyen – csak egy viszonylag szűk csoportot érintő – kutatás nem jogosítja fel a kutatókat arra, hogy az eredményeiket általános tendenciaként interpretálják. Igaz az eredmények korlátozott keretek között, de érvényesek.

Az önbevallásos módszerrel végzett kutatásokkal szemben felhozott érvek sokszor nem alaptalanok. Főleg a kezdeti időszakban sok olyan kutatás készült, amelyek nem megfelelő módszertant követtek, így az eredményekkel kapcsolatban joggal vetődtek fel validitási problémák. Ezeknek a kutatásoknak a jelentősége nem az eredmények megbízhatóságában és számszerű megfelelésében mutatkozik, hanem abban, hogy felhívták a figyelmet olyan létező jelenségekre, amelyek a hivatalos bűnügyi statisztikából nem kimutathatóak. Az eredmények alapján a bűnelkövetőkkel kapcsolatos elméleteket át kellett értékelni, de sok helyen gyakorlati haszonnal is jártak a kutatások, mert az új ismeretek birtokában az igazságügyi rendszernek is válaszolnia kellett az új kihívásokra.

Az alkalmazott módszerből fakadó nehézségek

Néhány kritikus a módszer egészének elvetését javasolja, főleg a kezdetben alkalmazott megoldások elégtelensége, illetve hiányosságai miatt. Ekkoriban az adatgyűjtés korlátozott bűncselekményi kört érintett. Ilyen volt például a már fentebb említett Nye és Short (1957) 21 itemből álló cselekményi listája, de előfordultak ennél rövidebb, 7–9 elemre fókuszáló vizsgálatok is. Ezekből az adatfelvételekből kimaradtak az erőszakos és a súlyosabb vagyon elleni bűncselekmények.

Jelentős problémát okoz a vizsgálatokban szereplő elemezni kívánt időszak meghatározása is. A vizsgált időszak hosszán kívül az időszak elhelyezkedése is problémát jelent. Elsősorban a válaszadás megbízhatóságának növelése érdekében – és hogy elnyerjék a megkérdezettek bizalmát – egyes kutatások sokszor olyan időszak cselekményeiről kérdezték a résztvevőket, amelyek a megkérdezés időpontjában már elévültek. Ezt azért tartották lényegesnek, hogy senki se tartson az esetleges felelősségre vonástól. (Korábbi tapasztalatok hiányában a kutatók nem tudhatták, hogy a megkérdezettek miként fogadják majd ezeket

a szokatlan kérdéseket.) A kutatók motivációja érhető, de a régebbi időszakra vonatkozó kérdésekkel kapcsolatban több probléma is felmerült.

Az egyik az emberi emlékezet működését érintette: bizonyos idő elteltével emlékeink halványulnak, illetve eltűnnek, nem tudjuk felidézni a velünk történeteket. S mivel az adatgyűjtés során főleg a kisebb súlyú vagy elleni cselekményekre kérdeztek, valószínűsíthető, hogy az emlékezet nem működött tökéletesen minden vizsgálati alany esetében. Ez a fajta kérdésfeltevés azonban szisztematikus hibához vezet. Nagyon valószínű, hogy a megkérdezettek nagyobb eséllyel felejtik el a kisebb súlyú, kevésbé jelentős eseteket, mint a komolyabbakat. A válaszok tehát a komolyabb cselekmények irányába fognak torzítani. Másrészt a gyakoriságok sem fogják tükrözni a ténylegesen megtörtént eseteket. Akik több ilyen cselekményt is elkövettek, nagyobb valószínűséggel fognak megfeledezni néhányról, mint azok, akik csak egy ízben követtek el ilyesmit. Az emlékezet mellett a büntudat is szerepet kap az adatok összegyűjtése során. Hiszen azok, akiknek büntudatuk van az elkövetett cselekmény miatt, valószínűleg sokkal inkább emlékezni fognak, mint azok, akiket már régen nem foglalkoztat a régen történt eset. Az eredmények igazolják is ezeket a hipotéziseket, hiszen Porterfield is azt találta (1943), hogy a „jobb” társadalmi státuszú fiatalok a vártnál jóval nagyobb arányban vallottak be valamilyen törvénytörtő cselekedetet. A gyakoriságok pontos megállapításával pedig valóban gondok adódtak.

A régebbi és hosszabb időszakra vonatkozó kérdezéssel az összehasonlíthatóság szempontjából is problémák adódhatnak. Már kezdetben is felmerült az igény, hogy a self-reported technikával gyűjtött adatokat összehasonlítsák (validálják) a hivatalos bűnügyi statisztika adataival. Az összehasonlítás több esetben meg is történt, de ez nem volt zökkenőmentes. Régebbi időszakokra vonatkozó adatokat kellett összegyűjteni a statisztikából, és a területi elkülönítés is nehézségeket okozott. A korábbi évekből rendelkezésre álló nagy mennyiségű adat, illetve eset kedvezett a kutatóknak, így az adatok tömege „elmosta” a különböző problémák miatt adódó eltérések jelentőségét. A legfontosabb üzenet azonnal nyilvánvalóvá vált: jóval többen és jóval több bűncselekményt követnek el, mint azt a bűnügyi statisztika alapján gondolták.

A későbbi kutatások, figyelembe véve a kritikákat, olyan módszert alakítottak ki, amivel kiküszöbölhetőek voltak a kezdetben felmerülő nehézségek. Elliottnak és munkatársainak sikerült megoldást találniuk a legfontosabb problémákra (Elliott & Ageton, 1980). Az adatfelvétel során jelentősen bővítették a vizsgált bűncselekmények körét: már nem csak néhány item előfordulását vizsgálták. A súlyosabb bűncselekmények is bekerültek a vizsgálatok látókörébe. Továbbá a mintakeret és a mintaválasztás pontosítása révén nem csak

egy szűk társadalmi csoport sajátosságait elemezték. Bekerülhettek a mintába a bűnelkövetői múlttal rendelkezők is. A gyakoriságok vizsgálatánál feloldották a zárt kérdések szabta korlátokat. A tényleges gyakoriságok mérésével az összehasonlíthatóság is lehetővé vált. Végezetül több módszerrel, például követéses vizsgálatokkal validálták az eredményeket.

Összegzés

Összességében ezek a vizsgálatok igazolták, hogy az önbevallásos kérdezéstechnika elfogadható megbízhatósággal rendelkezik. A teszt–reteszt módszerrel végzett ellenőrzések rendkívül jó eredménnyel zárultak. A korreláció gyakran 0,80 vagy még magasabb értékeket mutatott. Az önbevallásos módszer tehát nem kevésbé megbízható, mint más, a társadalomtudományi elemzésekben használt eszközök.

Az önbevallásos módszert alkalmazó kutatások esetében különösen nagy gondot kell fordítani a módszertani előírásokra, a megfelelő mintakeret kialakítására és a minta kiválasztására.

A kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy a megfelelő módszertani eljárásokat alkalmazva a self-reported technikával készült kutatások éppen olyan valid eredményeket hoznak, mint a hivatalos bűnügyi statisztikából származó adatok.

Az önbevallásos módszer továbbra is előremutató technikának számít a kriminológiai kutatásokban. Az alkalmazásnak kialakultak olyan új technikai elemei, amelyek a tartalmi eredmények vonatkozásában is jelentősen javítják az ilyen jellegű kutatások megbízhatóságát.

Az eredmények kiterjeszhetőségét illetően akadnak még megoldásra váró feladatok, a mintakeret és a mintaválasztás körültekintő megvalósításával az itt felmerülő problémák jó része elkerülhető. A módszer önállóan nem alkalmas a teljes látencia becslésére, de más módszerekkel együttesen alkalmazva megbízható és érvényes eredményeket szolgáltatathat ezen a területen is.

Felhasznált irodalom

- Akers, R. L. (1964). Socio-economic status and delinquent behavior: A Retest. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1(1), 38–46. <https://doi.org/10.1177/002242786400100105>
- Beebe, K. R., Randy, J. P. & Seasholtz, M. B. (1998). *Chemometrics: A Practical Guide*. Wiley.
- Blackmore, J. (1974). The relationship between self-reported delinquency and official convictions amongst adolescent boys. *British Journal of Criminology*, 14(2), 172–176.

- Conger, R. (1976). Social control and social learning models of delinquency: A synthesis. *Criminology*, 14(1), 17–40. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1976.tb00002.x>
- Elliott, D. S. & Ageton, S. S. (1980). Reconciling race and class differences in self-reported and official estimates of delinquency. *American Sociological Review*, 45(1), 95–110. <https://doi.org/10.2307/2095245>
- Gaines, L. K. & Miller, R. L. (2012). *Criminal Justice in Action*. Wadsworth Cengage Learning.
- Hindelang, M. J., Hirschi, T. & Weis, J. G. (1981). *Measuring Delinquency*. Sage.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. University of California Press.
- Klein, M. W. (Ed.) (1989). *Cross-National Research in Self-Reported Crime and Delinquency*. Kluwer Academic Publishers.
- Nettler, G. (1984). *Explaining crime*. McGraw-Hill.
- Pepper, J. V. & Petrie, C. V. (2013). *Measurement Problems in Criminal Justice Research*. National Research Council.
- Porterfield, A. L. (1943). Delinquency and outcome in court and college. *American Journal of Sociology*, 49(3), 199–208. <https://doi.org/10.1086/219369>
- Short, J. F. Jr. & Nye, F. I. (1958). Extent of unrecorded juvenile delinquency: Tentative conclusions. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 49(4), 296–302. <https://doi.org/10.2307/1141583>
- Wallerstein, J. S. & Wylie, C. J. (1947). Our law-abiding law-breakers. *Probation*, (25), 107–112.

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

- Kó J. (2023). Önbevallásos kérdezéstechnika a kriminológiai kutatásokban. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1815–1824. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.9>

Sportrendezvények kockázatelemzése

Risk analysis of sport-events

Nagy László Tibor

Dr. PhD, osztályvezető, tudományos főmunkatárs, főtanácsos
Országos Kriminológiai Intézet,
Bűnözéskutatási és Elemzési Tudományos Osztály
nagy@okri.hu

Absztrakt

Cél: A sportrendezvényeken az események mindig egyedileg alakulnak, így tökéletes bizonyossággal nem lehet előre látni azokat. Kockázatelemzéssel, a körülmények pontos feltérképezésével azonban jó eséllyel azonosítani lehet a potenciális veszélyforrásokat, és ezáltal fel lehet készülni a prevencióra, a jogsértő magatartások megakadályozására, illetve megszüntetésére, eskalációjuk megfékezésére.

Módszertan: A rendelkezésre álló szakirodalom, jogszabályi környezet és statisztikai adatok elemzése, valamint a Sportrendezvényeket Biztonsági Szempontból Minősítő Bizottság gyakorlatának résztvevő megfigyelése.

Megállapítások: A sportrendezvények biztonsága az elmúlt években sokat javult a változó jogszabályi környezet, az infrastrukturális beruházások, technikai fejlesztések és nem utolsósorban az új biztonsági filozófia hatására. Mindazonáltal néhány területen célszerűnek látszik további fejlesztés, illetve a szabályozás átgondolása. Ezek közé sorolható a sportrendezvények látogatásától eltiltás, kitiltás, kizárás, illetve a beléptetés hatékonyabb és racionálisabb érvényesítése, a sportrendezvények biztonsági szempontból történő háromfokozatú minősítésének megreformálása, a spotterek (rendőri kapcsolattartók) tevékenységének fejlesztése, a pirotechnikai termékek jogellenes használatának eredményesebb megakadályozása, valamint a rasszista megnyilvánulások elleni hathatósabb fellépés.

Érték: A tanulmány a kockázatelemzés jelentőségének hangsúlyozásával, a gyakorlati tapasztalatokat is figyelembe véve törekszik a sportrendezvények biztonságának javítására.

Kulcsszavak: kriminológia, rendészet, sportjog

Abstract

Aim: Events at sport-events are always unique, so they cannot be predicted with perfect certainty. However, risk analysis and accurate mapping of the circumstances can help to identify potential sources of danger and thus prepare for prevention, to prevent or eliminate illegal behaviour and to control its escalation.

Methodology: Analysis of the available literature, legislative environment and statistical data, as well as participant observation of the practice of the Commission for the Safety Evaluation of Sport-events.

Findings: The safety of sport-events has improved a lot in recent years due to the changing legislative environment, infrastructure investments, technical developments and last but not least the new security philosophy. However, in some areas, further improvements and a rethinking of the legislation seem advisable. These include more effective and rational enforcement of bans, exclusion, exclusion from and entry to sporting events, reform of the three-step security classification of sporting events, improvement of the activities of spotters (police liaison officers), more effective prevention of the illegal use of pyrotechnic articles and more effective action against racist manifestations.

Value: The study aims to improve the safety of sport-events by emphasising the importance of risk analysis, taking into account practical experience.

Keywords: criminology, law enforcement, sports law

Bevezetés

Nyugodt szívvel állíthatjuk, hogy Magyarország az utóbbi időben kiemelkedő sportesemények megrendezésének nagyhatalmává vált. Vizes világbajnokságok, labdarúgó Európa-bajnokság, labdarúgó Európa-liga-döntő, Forma-1 versenyek és az atlétikai világbajnokság, amely hazánk történetének legnagyobb sporteseménye, hogy csak néhány példát említsünk, és minden jel arra utal, hogy 2026-ban vagy 2027-ben UEFA férfi Bajnokok Ligája-döntőt rendezhetünk a Puskás Arénában (URL1).

Ezek az események nemcsak országunk külföldiek általi megismerését, presztízsét növelik, de kiemelkedő hatással bírnak a hazai idegenforgalom szempontjából is. Az idei Forma-1 Magyar Nagydíjjal összefüggésben például 150 ezer vendégéjszakát regisztráltak. A sportturizmus egyre népszerűbb módja annak, hogy a turisták új úticélokot fedezzenek fel, különböző kultúrákat ismerjenek meg, és sporttal kapcsolatos tevékenységekben vegyenek részt. Az idegenforgalomnak ez a formája jelentős gazdasági és társadalmi előnyökkel

is jár, támogatja a helyi vállalkozásokat, bevételt generál, munkalehetőségeket teremt, miközben kiváló közösségi élményszerzésre is módot nyújt. Emellett a kapcsolódó infrastrukturális beruházások, közlekedési rendszerek hosszú távú előnyökkel járhatnak nem csak a látogatók, de a helyi lakosok számára is az általános életminőség javításával. Budapest 2022-ben is már a 13. legkiemelkedőbb városa volt a világ sportturizmusának, többek között megelőzve Dohát, a 2022-es labdarúgó világbajnokság házigazdáját. Fővárosunk 2023-ban pedig még előrébb lépett, és már a 10. legnépszerűbb célpontja lett a nemzetközi sportturizmusnak ([URL2](#)).

Az ilyen nagyszabású sportrendezvények színvonalas lebonyolítása ugyanakkor óriási feladatot, előkészületeket és háttérmunkát jelent, nem csak sportszakmai, de biztonsági vonatkozásokban is. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az elmúlt évtizedekben világszerte a sport környezetében is egyre erőteljesebben jelentkezik az agresszió, ami első közelítésben a sport növekvő társadalmi jelentőségével hozható összefüggésbe (Szabó, 2003). Ez a folyamat a sportolók és a szurkolók körében egyaránt érzékelhető. A lelátón az agresszív cselekmények jellemzően indulati cselekmények, azaz a szurkolás során fellépő érzések generálják, illetve jelentős befolyást gyakorol a tömeg hatása. Tömegben, csoportban az ember „bátrabb”, a többiekkel együtt könnyebben átlépi a szabályokat.

A mai óriási arénák több tízezer embert képesek befogadni. Kevés hasonló hely van, ahol ekkora tömeg gyűlne össze viszonylag kis területen. A tömeg pedig bizonyos szempontból sajátos „búvóhely”, amelyben az egyén elveszíti társadalmi láthatóságát és személyes azonosíthatóságát (Pataki, 2001). A tömegben az egyén feloldódik, deperszonalizálódik, anonimá válik, kikerül a társadalmi ellenőrzés alól, önkontrollja és önszabályozó késztetése fellazul. A lebonizmus elmélete szerint a tömeg minden időben és minden esetben engedelmeskedik a külső ingereknek, így nem nehéz pusztító, deviáns magatartásra ösztönözni, minthogy egyáltalán nem rendelkezik az előrelátás és a megfontolás képességével (Tóth, 2017). Ezen kívül újabb veszélyforrások is megjelentek, például a terrorizmus és az extrémizmus nemzetközi szinten is egyre nagyobb aktivitást mutat (Mátyás, Tóth, Bujdosó, Dávid & Gogo, 2023).

A vonatkozó hazai jogszabályi környezet sokat csiszolódott az idők során, egyre cizelláltabb lett (Bérces, 2017). Ugyanakkor a gyakran kiszámíthatatlan, heves érzelmi megnyilvánulások sokszor váratlan helyzet elé állítják a biztonságért felelős személyeket is, improvizálásra készítve őket. Valójában azonban megfelelő felkészültséggel, szakmai tapasztalattal, és a körülmények pontos feltérképezésével jelentősen csökkenthetők a biztonsági kockázatok, éppen ezért döntő fontosságú a sportrendezvények előzetes kockázatelemzése.

A sportrendezvények biztonságos megrendezésének alapvető kérdései

A sportrendezvények megfelelő – a jogszabályokban és a sportági szövetségi szabályzatokban meghatározottak szerinti – lebonyolításáért a szervező, illetve rendező szerv (rendező) alkalmazása esetén a szervező és a rendező egyetemlegesen felelős.

A szervező – rendező alkalmazása esetén a rendező – köteles megtenni és az illetékes hatóságnál kezdeményezni minden olyan intézkedést, amely a sportrendezvényen résztvevők személyi és vagyónbiztonságának megóvása, valamint a jogsértések megelőzése érdekében szükséges. A szervező felelőssége a résztvevők sportesemény helyszínén történő megjelenésétől addig tart, amíg a résztvevők a sportesemény helyszínét elhagyják.

A sportrendezvény biztonsága érdekében a szurkolótáborok sportrendezvényen való részvételének megszervezésekor, valamint a sportrendezvény időtartama alatt, és a rendőrség igényei szerint a sportrendezvényt megelőzően, illetve azt követően a szervező köteles az illetékes rendőri vezetővel együttműködni, és részére az igényelt segítséget megadni.

A rendőrség határozattal megtiltja a sportrendezvény nézők részvételével történő megtartását, vagy korlátozza a nézők számát, ha a biztonságos megrendezés feltételei hiányoznak; az előzetesen meghatározott biztonsági szabályokat a szervező – rendező alkalmazása esetén a rendező – nem tartja be, vagy az évenkénti kötelező biztonságtechnikai ellenőrzés elmaradt.

Ha a sportrendezvényen részt vevők, valamint a nézők testi épségének, életének, illetve a sportlétesítmény megóvásának érdekében szükséges, a sportrendezvényt meg kell szakítani. A rendőrség jelen lévő képviselője a szervezővel, a vendég sportszervezet képviselőjével, valamint a játékvezetővel lefolytatott egyeztetést követően kezdeményezi a játékvezetőnél a mérkőzés befejezté nyilvánítását, aki a rendőrség kezdeményezésének köteles eleget tenni, és a mérkőzést befejezetté nyilvánítani.

A nézők biztonságos távozása érdekében a rendőrség a nézőket az ellenérdekű szurkolói csoportok sportlétesítményből, a rendőri biztosítás működési körzetéből, illetve a szurkolók kísérési útvonalából történő eltávozásáig a sportlétesítményben visszatarthatja. Ha a sportrendezvényen a rendőrség nincs jelen, a szervező a visszatartásról önállóan is dönthet.

Az ellenérdekű szurkolói csoportok közterületi összecsapásának megakadályozása érdekében a rendőrség – amennyiben azt a biztonság fenntartása érdekében szükségesnek ítéli – a szervezetten vagy szervezetlenül érkező szurkolói csoportokat a közterület egy bizonyos részének elkerülésével, illetve meghatározott útvonalon a sportlétesítménybe kísérheti.

A jogszabályban¹ meghatározott jelentősebb sportrendezvényekre történő felkészülés során nagy jelentőséggel bír a sportesemények biztonsági kockázat szerinti minősítése, amelyet az Országos Rendőr-főkapitányság az általa működtetett Sportrendezvényeket Biztonsági Szempontból Minősítő Bizottság (a továbbiakban: Minősítő Bizottság) javaslata alapján határoz meg. A Minősítő Bizottság az ORFK, a katasztrófavédelem, az Országos Mentőszolgálat, az Országos Bírósági Hivatal elnöke, a Legfőbb Ügyészség, a sportpolitikáért felelős miniszter, valamint a sportágak országos sportági szakszövetségei által delegált szakértőkből áll.

A minősítési eljárás alapvetően az öt látványcsapat sportág: a labdarúgás-, a kézilabda-, a kosárlabda-, a vízilabda-, valamint a jégkorongsportágak országos sportági szakszövetsége által, illetve közreműködésével szervezett versenyrendszer legmagasabb bajnoki osztályában szervezett mérkőzésekre, a legmagasabb bajnoki osztályban szereplő sportszervezetek részvételével megtartott nemzeti kupamérkőzésekre, a nemzetközi kupamérkőzésekre, valamint a nemzeti válogatottak mérkőzéseire vonatkozik. A megjelölt sportágak tekintetében egyéb esetekben is minősíteni kell a sporteseményt, például ha a részt vevő sportszervezetek szurkolóival szemben – a csapatuk részvételével megrendezett sportrendezvénnyel összefüggésben a sportrendezvény időpontját megelőző egy évben – jogsértő cselekmény elkövetése miatt rendőri intézkedésre került sor, vagy ha olyan körülmény merült fel, amely a szurkolók, illetve a szurkolótáborok közötti várható összecsapásra utal. Ugyanakkor a szabályozás – a női kézilabda-mérkőzések kivételével – nem vonatkozik a női bajnokságok mérkőzéseire.

A sportról szóló 2004. évi I. törvény (a továbbiakban: Stv.) alapján a sportrendezvény biztonsági minősítése normál, fokozott vagy kiemelt biztonsági kockázatú lehet.²

A minősítést arra figyelemmel kell kialakítani, hogy a sportrendezvényről az előzetesen rendelkezésre álló adatok alapján alaposan feltehető-e, hogy valamely, a nézők magatartására visszavezethető ok következtében nagyobb, meghatározatlan számú résztvevő életének, testi épségének, vagyonának sérelme vagy annak közvetlen veszélye fenyeget.

A minősítési eljárás során hozott határozatnak jelentős anyagi kihatása is van, ugyanis míg a kiemelt biztonsági kockázatú sportrendezvény biztosítását a rendőrség közfeladatként (azaz díjtalanul) végzi, addig fokozott minősítés esetén a sportlétesítményen belüli biztosításért a szervezőnek térítési díjat kell

1 54/2004. (III. 31.) Korm. rendelet a sportrendezvények biztonságáról.

2 Stv. 68/A. § (2) bekezdés.

fizetnie a rendőrség részére, valamint a rendezői létszámot is a rendőrség által meghatározott számra kell emelni.

Normál és fokozott biztonsági kockázatú sportrendezvényeken a sportlétesítményen belüli biztonságért a szervező felel. A fokozott biztonsági kockázatú sportrendezvény szervezője a sportrendezvény időpontját megelőző 15 napon belül köteles felkérni a sportrendezvény helye szerint illetékes helyi rendőrkapitányságot a sportlétesítményen belüli rend fenntartásában térítés ellenében történő közreműködésre. Normál biztonsági kockázatú sportrendezvényen a szervező a rendőrség közreműködését térítés ellenében igénybe veheti. A normál és a fokozott biztonsági kockázatú sportrendezvény térítés ellenében végzett biztosításához szükséges rendőri erő- és eszközigényt, valamint annak ellenértékét a rendőrség és a szervező a tervezett rendezői létszám, a sportlétesítmény biztonságtechnikai állapota, a sportrendezvény időtartama, valamint a szükséges rendőri létszám figyelembevételével határozza meg. A közterületek biztosítását valamennyi mérkőzés idején a rendőrség közfeladatként – tehát díjtalanul – látja el.

Fokozott biztonsági kockázatú sportrendezvény esetében a szervező a biztonságos lebonyolítás érdekében köteles

- a) a sportrendezvény térítés ellenében történő sportlétesítményen belüli biztosítását kezdeményezni;
- b) a belépésre jogosító igazolások számáról a rendőrség részére tájékoztatást adni;
- c) a rendezői létszámot a rendőrség által meghatározott számra emelni;
- d) a szurkolók parkolását, az elhelyezett gépjárművek őrzését szervezni és biztosítani; valamint
- e) a rendezői listát előzetesen a rendőrség részére átadni.

Labdarúgássportág esetén külön előírások vannak a kiemelt biztonsági kockázatú mérkőzésre utazó sportszervezet tekintetében. Az ilyen sportrendezvényre utazó sportszervezet vagy annak biztonsági felelőse a sportesemény biztonságos lebonyolítása érdekében köteles

- a) megszervezni a vendégjátékra utazó szurkolók szervezett utaztatását;
- b) intézkedni a sportszervezet szurkolóinak létszámával arányban álló számú, a vendég sportszervezet által biztosított utazó rendező biztosításáról; valamint
- c) részt venni a szurkolói beléptetésben és a vendégsektor biztosításában.

Napjainkban igen fontos szerepe van a térfigyelő kameráknak – különösen az egyre inkább elterjedő nagyfelbontású optikai eszközöknek – elsősorban

a megvalósult jogsértések bizonyítása során, de a prevenció tekintetében is. E vonatkozásban is figyelembe kell venni a sportrendezvény biztonsági kockázat szerinti minősítését. A szervező – rendező alkalmazása esetén a rendező – és az utazó sportszervezet képviselője a sportrendezvények biztonságáról szóló kormányrendelet hatálya alá nem tartozó versenyrendszerben szervezett, valamint a normál és fokozott biztonsági kockázatú sportrendezvény ideje alatt, annak helyszínén, a beléptetésre váró szurkolók által elfoglalt közterületen és a nézők részére kijelölt parkolókból jogosult a résztvevőket a rendező testére rögzített, a résztvevők egyedi azonosítását lehetővé tevő minőségű felvétel biztosító kamerával megfigyelni, és a felvételt rögzíteni. A labdarúgásporthoz tekintetében a fokozott, valamint valamennyi kiemelt biztonsági kockázatú sportrendezvény ideje alatt ez nemcsak jogosultságot, hanem kötelezettséget is jelent. A rendőrség meghatározhatja a felvételt készítő kamerák számát és elhelyezésük helyszínét.

A 2022/2023-as bajnoki idényben összesen 1774 sportrendezvény minősítésére került sor. Ezek közül a túlnyomó többség, 1737 sportesemény normál, míg 37 kiemelt minősítést kapott. Kiemelt minősítés labdarúgásporthoz esetében 21, kosárlabdánál 12, kézilabdánál 4 esetben fordult elő, míg a jégkorong- és a vízilabda-mérkőzéseknél erre nem került sor.

Fokozott biztonsági kockázat szerinti minősítés egyetlen sportrendezvény esetén sem történt. Ez a tény is felhívja a figyelmet arra, hogy erősen megkérdőjelezhető a fokozott biztonsági szint létjogosultsága. A szervező klubok vagy sportági szakszövetségek anyagi szempontból a fokozott minősítés elkerülésében érdekeltek, mivel ebben az esetben térítési díjat kellene fizetniük a rendőrség részére. Az adatok azt mutatják, hogy a nagyobb biztonsági kockázatot jelentő sportesemények inkább kiemelt fokozatúak lesznek, ami ugyanakkor ellentmondásosnak tekinthető, hiszen általában pont ezek a mérkőzések vonzanak több nézőt és generálnak magasabb bevételt. Éppen ezért a gyakorlati tapasztalatok alapján megfontolandó a minősítési rendszer kétszintűre történő átalakítása, illetve kiemelt sportrendezvény esetén is térítési díj fizetésének előírása (például a nézőszám vagy a bevétel meghatározott arányában).

A kockázatelemzés szempontjai

Hangsúlyozni kell, hogy a közterületek rendjének biztosítását a rendőrség közfeladatként látja el, a sportrendezvények biztonsági kockázat szerinti minősítése a sportlétesítményeken belüli területre vonatkozik. Így értelemszerűen a megfelelő szakmai felkészültséggel és tapasztalatokkal bíró rendezők sok esetben

szükségtelenné teszik a belső rendőri biztosítást. Mindazonáltal a megfelelő biztonsági kockázati szint megállapítását nagyon alapos és körültekintő előkészítő tevékenységnek kell megelőznie.

Ennek során kitöltésre kerül egy ügynevezett szempontrendszer a sportszervezetek sportrendezvényvel kapcsolatos minősítési javaslatához. Ez a szempontrendszer tartalmazza a sportrendezvény alapadatait. A sportág és a mérkőzés megnevezését, időpontját, helyszínét, típusát (például az adott bajnokság vagy kupa megnevezését). Ezen kívül a bérletesek számát, a várható, valamint (amennyiben már volt ilyen mérkőzés) a korábbi nézőszámot, illetve a vendégszurkolók várható, valamint korábbi számát. Közölni kell a részt vevő klubok vagy jogelődjeik érintett csapatainak szurkolói által a megelőző egy évben sportrendezvény kapcsán elkövetett bűncselekményekre vagy elzárással is sújtható szabálysértésekre vonatkozó adatokat, valamint a mérkőzés biztonságát befolyásoló párhuzamos rendezvények megnevezését, jellemzőit. Ilyen eset lehet, amikor egymáshoz közeli sportlétesítményekben (például a Groupama Arénában és az Új Hidegkúti Nándor Stadionban), közeli időpontban sorra kerülő sportesemények kapcsán ellenséges viszonyban lévő szurkolók találkozására lehet számítani.

Ezt követik a sportlétesítményre vonatkozó adatok. A tulajdonos megnevezése, a befogadóképesség, valamint arról történő tájékoztatás, hogy a sportlétesítmény rendelkezik-e a szükséges szakhatósági engedélyekkel, az infrastruktúra állapota a jogi normáknak megfelelő-e, valamint a biztonságtechnikai berendezések részletezése. Így például annak közlése, hogy van-e kamerarendszer, vagy a dokumentálás kézi kamerával történik, van-e telepített beléptető rendszer, biztosított-e a kihangosítás, a jegyárúsítás és a beléptetés a hazai és vendégszurkolók tekintetében elkülönül-e, illetve milyen módon történik a szektorok elválasztása (például kordonelemek telepítésével).

Ezután a biztosítást végző biztonsági cég adatai következnek. A cég megnevezése, címe, kamarai nyilvántartási száma, a biztosítást vezető személy neve, telefonszáma, valamint a tervezett biztosítási létszám, amely kardinális kérdésnek tekinthető.

Ezt követően a szurkolókra vonatkozó információknál meg kell jelölni, hogy a hazai szurkolók korábban okoztak-e problémát, szervezett-e a vendégszurkolók utazása, illetve megtörténik-e kísérésük, milyen a szurkolótáborok egymáshoz való viszonya, szabályozott-e a jegyértékesítés, mennyi a vendégszurkolók számára biztosított jegyek száma, valamint a hazai és a vendégszurkolók kockázat alapján történő besorolása.

Végül a szervező és a rendőrség szövegesen indokolt minősítési javaslata zárja a szempontrendszert. A minősítési eljárás során ezzel kapcsolatban szokott

a legtöbb hiányosság felmerülni, különösen azokban az esetekben, amikor magasabb szintű minősítési javaslat ellenére is csak sematikus, túlságosan tömör megfogalmazással találkozni, például részletes indokolás helyett pusztán a szurkolótáborok ellenséges viszonyára, vagy a magas nézőszámra való hivatkozás. A Minősítő Bizottság rendszeresen fellép az ilyen gyakorlat ellen, az akár a szervező, akár a rendőrség részéről nyilvánul meg, és mindent megtesz annak érdekében, hogy szakmailag megfelelően előkészített dokumentumok és kielégítő információk alapján történjen meg a kockázatelemzés, és születhesenek meg a felelősségteljes minősítési javaslatok.

A közelmúlt jogsértő cselekményei

Az alábbiakban bemutatunk néhány, a 2022/2023-as bajnoki idényben történt, figyelmet érdemlő eseményt, amelyek elemzése és a tanulságok levonása elősegítheti a sportbiztonság növelését, és a jövőbeni eredményesebb prevenciót.³

Budapesten rövid időn belül öt olyan esemény következett be, amikor csak nagyobb létszámú rendőri egységek bevonásával, kényszerítő eszköz alkalmazásával lehetett további jogsértő cselekmények bekövetkezését megakadályozni. Az elmúlt években ilyen szurkolói magatartás nem volt jellemző.

- 2022. augusztus 13-án Budapesten, a Szusza Ferenc Stadionban megrendezett normál biztonsági kockázatú Újpest FC – ZTE FC OTP Bank Liga NB I. bajnoki labdarúgó-mérkőzést megelőzően az ellenérdekű szurkolók közterületen összeverekedtek, hús fővel szemben könnygázt kellett alkalmazni, két fő előállításra került, akik ellen csoportos garázdaság miatt indult eljárás.
- 2022. augusztus 31-én Budapesten, az Illovszky Rudolf Stadionban megrendezett kiemelt biztonsági kockázatú Vasas FC – Ferencvárosi TC OTP Bank Liga NB I. bajnoki labdarúgó-mérkőzést követően a szurkoló csoportok, körülbelül ötven fő részvételével közterületen megkíséreltek összecsapni, amelyet a rendőrök könnygáz alkalmazásával akadályoztak meg. Elfogásra, előállításra nem került sor, ismeretlen személyekkel szemben eljárás indult.
- 2022. szeptember 3-án Budapesten, a Bozsik Arénában megrendezett kiemelt biztonsági kockázatú Budapest Honvéd – Újpest FC OTP Bank Liga NB I. bajnoki labdarúgó-mérkőzést megelőzően, a szurkolók kísérése során a Budapest Honvéd szurkolók az UFC szurkolókkal verekedést próbáltak provokálni, hat fővel szemben rendzavarás miatt indult eljárás.

3 A Sportrendezvényeket Biztonsági Szempontról Minősítő Bizottság által készített háttéranyag alapján.

- 2023. február 5-én a budapesti Groupama Arénában megrendezett kiemelt biztonsági kockázatú Ferencvárosi TC – Újpest FC OTP Bank Liga NB I. bajnoki labdarúgó-mérkőzést megelőzően az MVM Dome parkolójában mintegy 200 fő újpesti és ferencvárosi szurkoló verekedett össze. A rendőrök helyszínre érkezésekor a verekedők szétfutottak, azonban 13 fő ÚFC szurkolót sikerült elfogni, akik előállításra kerültek. Csoportos garázdaság büntette miatt indult ellenük eljárás.
- 2023. május 27-én Budapesten, az Illovszky Rudolf Stadionban megrendezett normál biztonsági kockázatú Vasas FC – MOL Fehérvár FC OTP Bank Liga NB I. bajnoki labdarúgó-mérkőzést megelőzően a rendőri mozgócsoportok észleltek egy fehérvári szurkolói jellegeket viselő családot, akik tévedésből a hazai bejárat közelében parkoltak. A család védelme érdekében a rendőri erőknek a hazai szurkolók és a család közé kellett állniuk. Ezt követően a vendég és a hazai szurkolók között hangos, másokban félelmet keltő kölcsönös szidalmazás alakult ki, majd a Vasas-szimpatizánsok egy csoportja a stadion külső kerítését néhány rúgással áttörte, és megindultak a fehérváriak irányába. A vendégszurkolók a saját szektoruk kerítését szintén néhány rúgással beszakították és elindultak a hazai szurkolók irányába, de a rendőri egységek felszólítások és könnygáz alkalmazásával a két szurkolócsoportot szétválasztották, az összecsapást megakadályozták. 23 személyt igazoltattak, illetve a videofelvételek alapján két főt csoportos garázdaság büntetének gyanúja miatt előállítottak. A művelet során a rendőrök 15 ismeretlen személlyel szemben alkalmaztak könnygázt.

A bajnoki idényben két sportesemény kapcsán indult büntetőeljárás hivatalos személy elleni erőszak miatt.

- 2022. október 8-án Körmenden, a Városi Sportcsarnokban megrendezett kiemelt biztonsági kockázatú EGIS Körmend – Zalakerámia ZTE KK NB I/A bajnoki kosárlabda mérkőzés során a rendezők kikísértek három zalaegerszegi szurkolót, akik a rendezvényen egymást és a többi nézőt lökdözték. Az egyik személy az udvaron a velük szemben intézkedő rendőrt ököllel arcon ütötte. Az ügyben hivatalos személy elleni erőszak büntette és rendezavarás szabálysértése miatt indultak eljárások.
- 2023. március 19-én Szombathelyen, a Haladás Sportkomplexumban megrendezett – az 54/2004. (III. 31.) Korm. rendelet hatálya alá nem tartozó – Szombathelyi Haladás – Pécsi MFC Merkantil Bank Liga NB II. bajnoki labdarúgó mérkőzést megelőzően ismeretlen személyek által elkövetett csoportos garázdaság bűncselekmény miatt történt rendőri intézkedés során egy – feltéhetően a pécsi szurkolótáborhoz tartozó – személy két kézzel szándékosan

meglökte az egyik, a mérkőzés biztosításában részt vevő rendőrt, aki a lökéstől egyensúlyát elveszítve két-három métert hátralépett. A fentiek alapján hivatalos személy elleni erőszak büntett elkövetése miatt büntetőfeljelentést kezdeményeztek, illetve csoportos garázdaság büntette miatt indult eljárás.

Végül néhány szervezői és rendezői hiányosságok miatt bekövetkezett eseményt említenék meg.

- 2022. november 5-én Zalaegerszegen, a ZTE Arénában megrendezett normál biztonsági kockázatú ZTE FC – Újpest FC OTP Bank Liga NB I. bajnoki labdarúgó-mérkőzésen a zalaegerszegi szurkolótábor ultrái a nyugati lelátót elhagyva kihasználta, hogy az ütköző szektorban kevesebb rendező teljesített szolgálatot, így a nyitott kapukon bementek oda, és annak az északkeleti kerítéséhez tömörülve, arra felmászva, arcukat maszkkal eltakarva hergelték a keleti szektorban lévő újpesti ultrákat. A vendégek szurkolótáborára ennek hatására székeket tört össze, rongált meg és dobott a pályára a ZTE szurkolók irányába. A rendbontás során a szektorban pirotechnikai eszköz került elműködtetésre. A rend helyreállítása érdekében, a szervező kérésére, rendőri állomány került bevonásra. Előállításra nem került sor, ismeretlen személyek ellen indultak eljárások. A rendező szerv ellen közigazgatási eljárás indult.
- 2023. március 18-án Körmenden, a Városi Sportcsarnokban megrendezett normál biztonsági kockázatú EGIS Körmend – Szolnoki Olajbányász NB I/A bajnoki kosárlabda-mérkőzésen belső rendőri biztosítás nem volt. A *Hirado.hu* internetes oldalon a mérkőzésről megjelent felvételek alapján megállapítható volt, hogy a mérkőzés félbeszakadt, mivel a szurkolók a játéktérre bementek, és a rendezők felszólítására sem voltak hajlandók azt elhagyni. A szervező felelőssége vizsgálható, mert ha nem tudja saját maga a rendet helyreállítani, akkor kötelessége lett volna erre a rendőrséget felkérni. A helyi rendőri szerv a szervezőt megkereste, amely alapján két fővel szemben tettek feljelentést, pedig a felvételen jól látható, hogy a játéktéren több illetéktelen személy is tartózkodott. Az ügyben rendbontás bűncselekmény miatt folyik eljárás.
- 2023. május 7-én a balmazújvárosi Városi Stadionban megrendezett normál biztonsági kockázatú Nyíregyháza Spartacus FC – DVTK Merkantil Bank Liga NB II. bajnoki labdarúgó-mérkőzés befejezését követően a külső biztosításban részt vevő rendőri erők parancsnoka azt a tájékoztatást kapta, hogy a sportlétesítményben maradt ellenérdekű szurkolók nincsenek elkülönítve, és köztük verekedés tört ki. A szervező felkérte a rendőrséget, hogy vonuljon be a stadion területére a rend helyreállítása érdekében, mivel a biztonsági személyzet már nem képes kezelni a kialakult helyzetet. A rendőri

egységek felszólították a pályán lévő szurkolókat a stadion elhagyására. A játéktéren ekkor 20–30 szurkoló tartózkodott, akik sállal és kámzsával takarták el az arcukat. A csapatszolgálati állomány gyors és hatékony intézkedésének köszönhetően a pályára özönlő szurkolók elhagyták a játékteret és a stadion területét. A mérkőzés befejezését követően kialakult dulakodás miatt két nyíregyházi szurkoló jelentkezett az Országos Mentőszolgálat munkatársainál, akiket kórházba szállítottak. Mindkét személy nyolc napon túl gyógyuló súlyos sérülést szenvedett. Az eseménnyel kapcsolatban csoportos garázdaság büntette miatt indult eljárás, illetve a szervezővel szemben közigazgatási eljárást kezdeményeztek.

Összefoglalás

A sportrendezvényeken az események mindig egyedileg alakulnak, így tökéletes bizonyossággal nem lehet előre látni azokat. Kockázatelemzéssel, a körülmények pontos feltérképezésével azonban jó eséllyel azonosítani lehet a potenciális veszélyforrásokat, és ezáltal fel lehet készülni az adekvát prevencióra, a rendellenességek, jogsértő magatartások megakadályozására, illetve megszüntetésére, eskalációjuk megfékezésére.

A sportrendezvények biztonsága az elmúlt években sokat javult a változó jogszabályi környezet, az infrastrukturális beruházások, technikai fejlesztések és nem utolsósorban az új biztonsági filozófia hatására. A sporttörvény, a Büntető Törvénykönyv, a rendőrségről, illetve a szabálysértésekről szóló törvények, valamint az alacsonyabb szintű jogszabályok módosításával a korábbi hiányosságok kiküszöbölését célzó átfogó szabályozás történt, amelynek keretében a Magyar Labdarúgó Szövetség is megalkotta biztonsági stratégiáját, összhangban a hatályos magyar jogszabályokkal, valamint a FIFA és UEFA követelményekkel. A biztonság–biztosítás–szolgáltatás hármasszisztémában az új szemlélet integráltan kezeli a stadionbiztonságot, a megelőzést, a kommunikációt, valamint a személy- és vagyonbiztonsághoz nélkülözhetetlen infrastrukturális feltételek kérdését.

Mindazonáltal néhány területen célszerűnek látszik további fejlesztés, illetve a szabályozás átgondolása. Ezek közé sorolható a sportrendezvények látogatásától eltiltás, kitiltás, kizárás, illetve a beléptetés hatékonyabb és racionálisabb érvényesítése, a sportrendezvények biztonsági szempontból történő háromfokozatú minősítésének megreformálása, a spotterek (rendőri kapcsolattartók) tevékenységének fejlesztése, a pirotechnikai termékek jogellenes használatának eredményesebb megakadályozása, valamint a rasszista megnyilvánulások elleni hathatósabb fellépés.

A háromfokozatú (normál, fokozott, kiemelt) biztonsági kockázat szerinti minősítési rendszer jelenleg a legnagyobb veszélyeket jelentő, „legbalhébább” szurkolókkal rendelkező kluboknak kedvez, mivel a kiemelt biztonsági kockázat szerinti, és jellemzően a legmagasabb bevételt hozó mérkőzéseket a rendőrség közfeladatként, azaz díjtalanul biztosítja. Ezt az álláspontot alá támasztja a fokozott biztonsági kockázatú minősítések de facto eltűnése, mivel erre a 2022/2023-as bajnoki idényben már egyetlen alkalommal sem került sor.

Felhasznált irodalom

- Bérces V. (2017). A futball-huliganizmus visszaszorításának jogi eszköztára. *Jogelméleti Szemle*, 18(1), 2–19. https://jesz.ajk.elte.hu/2017_1.pdf
- Mátyás Sz., Tóth N. Á., Bujdosó Z., Dávid L. D. & Gogo, F. C. A. (2023). A sportrendészet és a turizmusbiztonság szerepe a nyári olimpiai játékokon. *Belügyi Szemle*, 71(1), 25–52. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.1.2>
- Pataki F. (2001). Tömeg és bűnözés. *Belügyi Szemle*, 49(7-8), 21–31.
- Szabó J. (2003). *Futballhuliganizmus*. PolgART Kiadó.
- Tóth N. Á. (2017). A sportrendezvények biztosítása az elmúlt évszázad eseményeinek tükrében. *Gazdaság és Jog*, 25(1), 13–19.

A cikkben található online hivatkozások

- URL1: *Bajnokok Ligája-döntő a Puskás Arénában. A jó munkának beérik a gyümölcse.* <https://mandiner.hu/velemeney/2023/07/bajnokok-ligaja-donto-a-puskas-arenaban>
- URL2: *Mi az a sportturizmus és mi a jelentősége?* <https://www.oeconomus.hu/ocobright/mi-az-a-sportturizmus-es-mi-a-jelentosege/>

Alkalmazott jogszabályok

2004. évi I. törvény a sportról
54/2004. (III. 31.) Korm. rendelet a sportrendezvények biztonságáról

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

- Nagy L. T. (2023). Sportrendezvények kockázatelemzése. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1825–1837. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.10>

Európai iszlamisták és dzsihádisták motivációi

Motivations of European islamists and jihadists

Póczik Szilveszter

Dr. CSc, tudományos főmunkatárs
Országos Kriminológiai Intézet,
Bűnözéskutatási és Elemzési Tudományos Osztály
poczik@okri.hu

Absztrakt

Cél: A tanulmány bemutatja az iszlamista radikalizálódás folyamatát, katalizátorait és az iszlamista radikalizálódás push és pull tényezői alapján egy dichotóm szociálpszichológiai modellt vázol fel.

Módszertan: A tanulmány a nemzetközi szakirodalom kritikai áttekintése után új kutatási szempontokat fogalmaz meg.

Megállapítások: Az iszlám radikalizmussal való azonosulás három alapotívumon nyugszik: a) a társadalmi igazságtalanságokra érzékenyen reflektáló és a radikalizmusra hajló személyiség szerkezet; b) az euroatlanti világ országaiban szerzett negatív tapasztalatok miatti morális pánik; végül c) a Nyugat külpolitikájával kapcsolatos politikai attitűd. Társadalmi fejlettségünk jelenlegi fokán a keresztény alapokon nyugvó berendezkedés és jogrend kibékíthetetlen ellentmondásban áll az iszlám világból importált társadalom- és jogértelmezéssel. Ezért a muszlim közösségek szeparációja még hosszú ideig fennmarad, és továbbra is társadalmi feszültségek forrása lesz. Hosszabb távon Magyarországon is számolnunk kell az iszlám közösség fokozatos bővülésével és az iszlamista radikalizmus megjelenésével.

Érték: A tanulmány Csíkszentmihályi Mihály flow-élményre vonatkozó kutatásai alapján új megközelítést vezet be a kutatásba.

Kulcsszavak: iszlamista radikalizálódás, szociálpszichológiai modell, személyiség szerkezet, flow-élmény

Abstract

Aim: The study presents the process of Islamist radicalization, and outlines a dichotomous social psychological model based on the push and pull factors of Islamist radicalization.

Methodology: After a critical review of the international literature, it formulates new aspects for subsequent research.

Findings: Identification with radicalism is based on three basic motives: a) personality structure that reflects sensitively on social injustices and prefers radical solutions; b) the moral panic due to the negative experiences of young Muslims in the countries of the Euro-Atlantic world, and finally c) the political and attitude towards the foreign policy of the (collective) West. At the current level of our social development, the social-economic and legal system based on Christian foundation are in irreconcilable contradiction with the social and legal interpretation imported from the Islamic world. Therefore, the separation of Muslim communities will continue for a long time and remains a source of heavy social conflicts. In the longer term, Hungary also have to reckon with the gradual expansion of the Islamic community and the emergence of Islamist radicalism.

Value: Based on the research by Mihály Csíkszentmihályi onto the flow experience, present study introduces a new approach to understanding the radicalization.

Keywords: Islamist radicalization, social-psychological model, personality structure, flow experience

Bevezetés

A médiák által közvetített hétköznapi percepció, a rendészeti tapasztalat és a tudományos vizsgálódás egyaránt alátámasztják, hogy a 21. század első két évtizede a társadalmi feszültségek kiéleződésének időszaka volt. Ezzel párhuzamosan megélnékvült a radikalizmus minden formája. Különösen az iszlamista radikalizálódás és az ahhoz kötődő politikai erőszak veszélye nőtt Európában (Sroka, Castor-Rial Garrone & Kumbrián, 2017).

Az 1970–1990-as évek európai terroristáinak legtöbbje a saját országában etnikum- és kultúraazonos környezetben tevékenykedett valamely forradalmi politikai ideológia képviselőjében. A regnáló államot és az azt fenntartó társadalmi rendet kívánták megdönteni. A terrorista szervezeteket parancs- és ellenőrzési struktúra, határozott politikai, társadalmi vagy gazdasági cél jellemezte. Ezekben a szervezetekben férfiak és nők egyaránt tevékenykedtek, bár eltérő szerepkörben és a férfiak dominanciája mellett. Átlagéletkoruk 20–25 év körül mozgott. Általában képzetek voltak, kiegyensúlyozott társadalmi környezetből származtak (Tamási, 2013).

A korábbiakkal szemben a 21. századi terrorizmus domináns változatának ideológiai alapja a vallási gyökerű iszlamizmus lett. Alappillérei négy karizmatikus

személy, Hassan al Banna, Sayyid Mawdudi, Sayyid Qutb és Khomeini Ayatollah filozófiájában keresendőek. Gondolatviláguk szorosan összefügg a gyarmati felszabadítás és az iszlám modernizáció (versus tradicionalizmus) eszméivel (Póczik, 2011). Az iszlám világközösség (umma) dzsihád révén történő felszabadításának eszméjét az 1980-as években Abdallah Azzam és Ibn Taymiyya, a legfiatalabbak közül pedig a ma legtöbbet idézett – a többi laikus teoretikus-sal szemben kivételként képzett imám – Abu Muhammad al-Maqdisi alapozták meg. Érdekes még megemlíteni Yusuf al-`Uyayri és Abu Ubayd al-Qurashi személyét (McCants, Brachman & Felter, 2006). Gondolkodásuk középpontjában a Nyugat- és Izrael-ellenesség, a saría uralma, a muszlim föld megvédeése, a kalifátus visszaállítása és az iszlám állam megteremtése áll. A modern dzsihádizmust ma mintegy ötvenfős gondolkodói kör táplálja. Az umma helyreállításáért folytatott harc kiterjed az egész világra, de fő ellenség a kollektív Nyugat. Célja a máshitűek és a hitehagyottnak tekintett muszlimok leigázása, illetve elpusztítása. Ez a kizárólagosságot követelő „takfiri” ideológia megengedi a muszlimok számára, hogy a célszerűség érdekében megszegjék az iszlám szabályait, és környezetükbe látszólag beleolvadva tervezzék támadásaikat. A hit védelmében minden muszlimnak kötelessége fegyverrel harcolni a dzsihád keretében, és ha kell, mártíromságot szenvedni. A radikálisok egy mitikus, apokaliptikus végső csata résztvevőinek tekintik magukat a Gonosszal, vagyis a nyugati világgal folytatott harcban.

A terroristák célpontjai korábban – a régi típusú terrorizmus filozófiájának megfelelően – polgári létesítmények voltak. A merényletek viszonylag alacsony számú áldozatot követeltek, de erős médiahatást váltottak ki. Céljuk leginkább a figyelemfelhívás, a félelem és fenyegetettség érzetének felkeltése volt. Mára a terrorizmus filozófiájának akciórádiusza megváltozott. Az újfajta terrorizmus aszimmetrikus háborúként értelmezi magát (Laqueur, 1999). Célja a polgári és katonai létesítmények elleni nagyarányú pusztítás; célterületei a rendezvények, az éjszakai élet színterei, igazgatási és vallási intézmények, ahol az ott tartózkodók tömegben támadhatók meg, valamint a kritikus infrastruktúrák. E valós és kibertámadások sokban hasonlítanak a szervezett bűnözés akcióira (Papp, 2018).

Élénkülő terrorista aktivitás Nyugat-Európában a 21. század elején

A terrorista tevékenység globális élénkülése a 2000-es évek elejétől figyelhető meg. Az Al-Kaida globális aktoorrá vált, és a vele szövetséges terrorhálózatok is számos jelentős támadást hajtottak végre. A legismertebbeken kívül említést

érdemelnek a Balin 2002-ben és 2005-ben, a jakartai Marriott Hotel és az ausztrál nagykövetség ellen 2003-ban, illetve 2004-ben elkövetett merényletek.

Mára a radikalizálódás és a merényletek szervezése a nyugati világba tevődött át. A vezetők a Nyugat országaiban nőttek fel, ismerik azok politikai és kulturális értékeit, működési rendjét és gyenge pontjait. Ilyen önálló helyi iszlamista terrorista sejtek léptek akcióba például Torontóban, Melbourne-ben, Miami-ban stb. Londonban műtrágyából készült pokolgéppel terveztek merényletet 2004-ben ([URL1](#)). 2004. március 11-én összehangolt pokolgépes merényletsorozatra került sor a madridi helyi érdekű vasúton. 2005. július 7-én koordinált robbantássorozat történt a londoni metróban. 2005 és 2007 között több terrorcselekményt kíséreltek meg Dániában. Theo van Gogh iszlam- és bevándorlásellenes holland politikust 2004-ben a nyílt utcán gyilkolta meg egy holland állampolgárságú marokkói iszlamista. Azóta is számos, lőfegyverrel, késsel, gépkocsival vagy más eszközzel elkövetett egyéni terrorcselekmény történt Európa nagyvárosaiban. A terroristák újabb nyugati generációjában egyszerre lángol az újra felfedezett iszlam hit és a Nyugat iránti gyűlölet (Hoffman, 2006). Laza kapcsolati hálókbán a szociális médiumokon keresztül szerveződnek, saját chat-szobákat és weboldalakat üzemeltetnek. Legnagyobb részük második vagy harmadik generációs bevándorló háttérű, Nyugaton született fiatal. Akad köztük konvertita is. A betértek gyakran a Karib-térségből vagy Ázsiából érkezett bevándorlók leszármazottai. A betért nyugati őshonosok között sok a nő (Precht, 2007).

Joggal kérdezhető, megalkotható-e a „bennszületett” európai dzsihadista profilja, azonosíthatóak-e a radikalizálódásra és erőszakos cselekmények elkövetésére készítő tapasztalatok. A radikalizálódás többdimenziós folyamat, és igen különféle személyiségekkel találkozhatunk a radikálisok között. Egyesek jól képzettek, van munkájuk, családjuk és aktívak a helyi közösségeikben, míg mások – kemény mutatókkal mérten – hátrányos helyzetűek. A 2000-es évek elejére az ezzel kapcsolatos vita kilépett korábbi kereteiből. Le kellett számolni azzal a sztereotípiával, hogy a terroristák általában szegény, alacsonyan képzett, harmadik világbeli személyek. A radikalizálódás okait a politikai és szociális mezőben kell keresni, megértésükhöz nem a pszichopatológia, hanem a kollektív identitás mozzanata, valamint a szervezet- és szociálpszichológia nyújthat segítséget (Post 2005; Póczik, 2007). Az érintettek profilja alig tartalmaz általánosítható elemeket, kimerül a fiatal életkorról, etnikai/vallási kisebbségi helyzetről, bevándorlóról, ezek második vagy harmadik generációs nagyvárosokban élő leszármazottairól szóló általánosságban. Robert Pape 315 elkövetőt vizsgálva azt találta, hogy a merénylők olykor nagyon is képzettek és politikailag tudatosak (Pape, 2005). Egy 2001 és 2006 között végzett és 242 európai dzsihadistát felölelő kutatás szerint többségük egyedülálló férfi, 40–50%-uk Európában született vagy nőtt fel, európai

állam polgára vagy tartózkodási engedély birtokosa. Többségük a társadalom alsóbb rétegeiből származik, és sok közülük büntetett előéletű (Bakker, 2007).

A radikalizálódás dinamikája

A radikalizálódás nem vezethető vissza egyetlen kitüntetett okozati tényezőre. A folyamat legtöbbször olyan – akár látszólag jól integrált – személyeknél indul be, akik nagyon elégedetlenek az életükkel, vagy a társadalmi és politikai környezettel. Közösségi platformokon, nem utolsósorban a közösségi média anonimitást és konspirativitást kínáló felületein ismerkednek hasonló gondolkodásúakkal, és különböző fejlődési utat járnak be. Csak néhányukból válik terrorista, a többiek megrekednek a radikalizálódás korai fázisaiban, vagy kiválnak abból.

A szakirodalom a radikalizálódási folyamat számos tényezőjét sorolja fel, mint az elidegenedés érzése, a marginalizálódás, a politikai elnyomás érzékelése, diszkrimináció, szegénység, negatív iskolai tapasztalat, az ellenségesnek érzékelt nyugati (kül)politika, a „tenni akarás” készítése vagy egy karizmatikus vezető megjelenése (Kruglanski & Fishman, 2006). E tényezők egyike sem döntő a terrorizmus választása felé vezető személyiségfejlődésben. Sokkal fontosabb lehet a hasonló háttér-motivációval bíró egyének csoportjában működő szinergia és dinamika. A radikalizálódási folyamatban négy elméleti fázis különíthető el (Pressman, 2006), de a fejlődésnek nincs következetes logikája vagy menetrendje, megtörténhet néhány hónap alatt, vagy évekig tarthat. Némelyek egyetlen ugrással jutnak el az aktivizmusig.

- 1) A radikalizáció előszobájában összegződnek azok a háttértényezők, amelyek egyeseket fogékonyra tesznek a szélsőséges eszmékre. Ezek lehetnek személyes vagy családi krízishelyzetek, munkahelyvesztés, az elvárt társadalmi mobilitás kudarca, diszkriminációs tapasztalat, a muszlim identitás válsága, elidegenedés, súlyos igazságtalanságok észlelése, a lakókörnyezet és család hatása, életkörülmények, az iszlám terrorizmusról szóló nyilvános vita jellege stb. A diaszpórában vagy párhuzamos társadalomban élők körében növekedhet az elszigeteltség érzése, de az elszigeteltség ideológiai, szubkulturális menedékként is szolgálhat (Wiktorowicz, 2005). A muszlim imaházak és könyvesboltok látogatói között termékeny talajra lel a radikalizmus. Számos radikális korábban nem gyakorolta hitét, radikalizálódásukat az ezzel kapcsolatos hiányérzet vagy büntudat is inspirálja.
- 2) A konverzió és azonosulás fázisában az érintettek hitéleti változáson esnek át, és mélyen azonosulnak új elkötelezettségükkel. A formális vallási szabályok betartásától eljutnak a teljes önátadásig és a vallástételek radikális

értelmezéséig. A meg- és betérők (konvertiták) a neofiták buzgóságával követik (új) hitüket, a lelki elkötelezettséget erősítheti a szerelmi vagy házastársi viszony. Az identitásváltással együtt járó perspektívaváltás megváltoztatja a személyiséget, a világi élet, benne a társadalom és politika megítélését, és küldetéstudattá alakulhat. A demonstratív azonosulás (szimbolikus ruházat, szakáll stb.) aláhúzza a korábbi csoportból történő kiilleszkedést, és az azzal szembeni (már) ellenséges attitűdöt. Az érintett a mecsetben megismeri a radikális iszlám politikai oldalát, a karizmatikus vezető pedig képes feltűzteni a muszlim világgal szembeni igazságtalanságok feletti felháborodást, és az új vagy megerősített hitből eredő teljességérzést.

- 3) A meggyőződés és indoktrináció fázisában a radikalizálódók szakítanak korábbi életükkel, elszigetelődnek környezetüktől, egyre intenzívebben vesznek részt a radikális rituálékban, maradéktalanul elfogadják a harcos iszlám szellemét és céljait.
- 4) Az aktív cselekvés szakaszában a terrorcselekmények tervezése és megvalósítása zajlik. Ez a szakasz tovább osztható a megfigyelés, felkészülés és kivitelezés periódusaira. A vezetők felgyorsítják a képzést, külföldi tanulmányútra vagy kiképzésre küldik a jelöltet. Az indoktrinációt képi és szöveges propagandaanyagok tanulmányozásával teszik intenzívebbé. A kommunikáció konspirálttá válik, a találkozások a vezetőkkel és társakkal már nem a nyilvános térben, hanem magánterekben bonyolódnak.

Radikálisok és terroristák társadalmi háttere és motivációi

A 2010-es évtized terroristái esetében nem találunk olyan közös tapasztalatot, ami indokolná a fogékonyságot a radikalizmusra. Csak a vallás, a csoportdinamika és a nyugati kultúra egyöntetű elutasítása, valamint a generációs hovatartozás a közös nevező. Az alábbiakban a társadalmi háttér néhány fontos elemét vesszük górcső alá. Sok nyugaton élő muszlim (származású) fiatal életében súlyos feszültséghez vezet a hagyományos iszlám kultúra és az európai (poszt)modernitás, vagyis a szüleiket befogadó ország szekuláris multikulturális értékei és társadalma közötti ellentmondás. A muszlim identitásválságot okozó értékfeszültség személyes traumájukká válik. Nehézségeik vannak az iskolában, de kérdéseikre ellentétes válaszokat kapnak saját közösségüktől és a társadalom intézményi oldaláról, így döntéskényszerbe kerülnek a két kultúra között. Különösen a második és a harmadik generáció tapasztalja ezt: még nem tudják, hogyan kell jó nyugati polgárnak lenni, és már nem tudják, hogyan kell

jó muszlimnak lenni. Ez a táptalaja az identitásválságnak, a tudatos kiilleszkedésnek és a kisztílú – esélykiegyenlítő – bűnözésnek. A különbözni akarás az elődnemzedék politikailag passzív magatartásának kritikájával párosul. A radikalizálódási folyamat – legalábbis eleinte – gyakran szekuláris alapon a lelki prekondíció szintjén megy végbe, csak később talál magának eszmei alapot az iszlám szub-, illetve ellenkultúrában (Wiktorowicz, 2005). A nyugati társadalom által frusztrált fiatalok a számukra megfelelő ellenkultúra keresése során bukkannak rá – a Nyugat fordított tükörképeként – az idealizált iszlám világgözösség víziójára (Roy, 2004). A képzelt, ám néma közösség képzele legitimálja a nevében végzett radikális tevékenységet. A logikai rend megfordításával valójában nem a közösség legitimálja a radikalizmust, hanem a radikálisok nevezik ki magukat a közösség legitim képviselőivé. Ennyiben az európai iszlám radikalizmus egyúttal muszlim jelképekkel demonstrált provokatív ellenidentitás és ellenglobalizáció.

A társadalmi kirekesztettség élményével szemben a radikális iszlám elfogadása a méltóság, az összetartozás, a tisztelet és elhivatottság élményét nyújtja. Az European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia által közölt statisztika szerint az európai muszlimok oktatási eredményei átlag alattiak, munkanélküliségük magasabb az átlagnál, felülreprezentáltak az alulfizetett munkahelyeken (URL2), ami a közösségben a diszkrimináció és a társadalmi ellenszenv (például a rasszista rendőrség) érzetét kelti, és a frusztráció/agresszió/depresszió spirál megjelenését valószínűsíti.

A szociális környezet, a szegregált helyzet és a párhuzamos társadalom meghatározó tényezők. A fiatalok a családi és lakóhelyi közösségben találkoznak először szélsőséges gondolatokkal. Az elszigetelt etnikai közösség ideológiai municiót szolgáltat és toleráns a radikalizálódó vagy szélsőséges szubkultúrákkal szemben. Az etnikai koncentráció egyszerre erősíti az kirekesztettség élményét és az elszigetelődési igényt. A párhuzamos társadalmak tagjai nem osztják a társadalom domináns értékvilágát, sőt homlokegyenest ellentétes értékeket képviselnek. A bevándorlással erősödő közösség vonzása és az iszlámofóbia erősödése miatt számos, részlegesen integrált muszlim inkább saját közösségének kulturális és politikai értékei felé fordult: a radikális csoportok koncentrálódtak, a saría visszatért a hétköznapokba, a bűnözés etnikai jelleget öltött (Wiktorowicz, 2005).

A párhuzamos társadalmak nem elszigeteltek: állandó interakcióban állnak a befogadó nyugati országok politikai és társadalmi világával. A konfliktusok széles skálán variálódnak, például az erkölcsi, esztétikai értékek és a biológiai nemek egymáshoz való viszonyának kérdésében. A politikai erőszak fő gyökere azonban a politikai értékütközésekben rejlik. A Nyugat politikája

és katonai fellépése egyes muszlim országokban a bevándorolt muszlimok körében felháborodást kelt, erősítve a muszlim világközösséggel szemben egységesen ellenséges Nyugat képzetét. Míg az egykor menekültként vagy vendégmunkásként bevándorló szülők biztonságot és megélhetést találtak a befogadó országokban, az ifjú európai muszlimok erős ellenszenvet mutatnak a felmenőiket befogadó társadalmakkal szemben (Neumann, 2006). A felháborodás másik oka a többségi társadalom iszlámmal kapcsolatos kulturális recepciója és társadalompolitikai reakciója. A Nyugat társadalmában jellemzővé vált az iszlám (és minden vallás) szentnek számító értékeinek gúnyolása. Az iszlámról alkotott médiakép kitüntetett eleme az erőszak, a nők elnyomása és a terrorizmus, valamint más, hasonló mozzanatok napirenden tartása. Reakcióként a fiatal muszlimok egy része elutasítja a többségi társadalom multikulturalizmusát, és rokonszenvez a terroristákkal (Mirza, Senthilkumaran & Ja'far, 2007).

A dzsihad az iszlámban a legfontosabb hívó szó. A militáns iszlám eszméje a fiatalok aktivizmus iránti vágyával ötvözve rendkívül hatékony motiváció. A dzsihad a Jó és a Rossz harca, részben az egyén önmagával, részben a közösségnek a külső ellenséggel szembeni harca. A fiatalokat a tettvágy hajtja, hogy jó muszlimként az egész világot az iszlám(ista) értelmezés szerinti helyes végállapot felé tereljék. Különösen a radikalizálódás utolsó fázisában válik rendkívül motiváló tényezővé a (közösség általános nagyra becsült) mártírium (shahid) vállalása.

A karizmatikus közösségszervezők és szuggesztív vezetők jelenléte szintén fontos tényező. A velük szembeni bizalmat tekintélyük, alapos vallási és politikai ismereteik és meggyőző erejük alapozza meg. A karizmatikus prédikátor köré tömörülő fiatalokat sokáig összetartja a csoportkötődés (Vidino, 2007). Ezek az igehirdetők készítik elő a meg- vagy betérést, a „jó” muszlimmá válás útját. Mivel a terrorfenyegetés nyomán fellépő titkosszolgálati figyelem okán egyre inkább kiszorultak a nyilvános térből, közösségszervező tevékenységüket magánlakásokba, „garázsmecsetekbe” és a kibertérbe helyezik át. Nyomukban előlépnek a rafinált pszichotechnikákat alkalmazó és konkrét terrorcselekményekre végrehajtókat kereső toborzók.

A radikalizálódás terei

A radikalizáló célú közösségszervezés helyszínei a közösségi terek, mecsetek, büntetés-végrehajtási intézetek, iskolák, egyetemek, ifjúsági klubok, munkahelyek és a sportélet terei, valamint a virtuális információs csatornák.

Az internet és más elektronikus csatornák könnyű utat kínálnak a válaszkereső fiatal muszlimok felé és erősítik bennük a világgözösséghez tartozás élményét; kapcsolatokat teremtenek a szélsőséges csoportok között, hálózatként szolgálnak az indoktrinációhoz, a széles körű előfelderítéshez és toborzáshoz. A „civilizációk összecsapásának” elmélete visszajára fordulva igazolja a Nyugat elleni dzsihadot. A videókultúrán nevelődött fiatalok esetében különösen hatásos a képi megjelenítés, ami képes összezavarni a valóságérzékelést.

A börtönök mindig is a radikalizálódás színterei voltak, hiszen a következetes bűnözői magatartás és a bűnözői szubkultúra értelmezhető egyfajta radikalizmusként, a társadalmi ellenállás egyik formájaként. A börtön sajátos, zárt szociális környezet, ahol az őrizetese a külső társadalomtól, közeli és szélesebb szociális környezetüktől elszigetelten élnek. Számukra a vágyott kinti világgal szemben a börtön egyszerre sívár valóság és válságkörnyezet, amely az összetart(oz)ás, a csoportidentitás, a védelem és a lelki vagy vallási útmutatás iránti vágyat erősíti, csoportosan megközelíthetőek a célzottan toborzó radikálisok számára. Emblematikus, hogy Sayyid Qutb, a Muszlim Testvérek teoretikusa egyiptomi börtönévei alatt írta meg *Mérföldkövek* című könyvét.¹ Abu Musab al-Zarqawi jordániai börtönbüntetése alatt vált erős vezetővé. A digitális televíziózás számos arab csatornát tett elérhetővé, a börtönviszonyok liberalizálódásával egyre többen férnek hozzá az interneten közvetített rádiális tartalmakhoz. Bakker (2007) szerint az általa vizsgált európai dzsihadisták többségének volt korábbi börtönbüntetése. A börtönimámok mellett a befolyásos rabok is szerepet játszanak a radikális iszlám terjesztésében. Antiszociális attitűdjeik könnyen transzformálhatóak Nyugat-ellenes ideológiává, racionalizálva a bűnelkövetési hajlandóságot.

A radikalizál(ód)ás természetes környezetei lehetnek az oktatási intézmények, a részben vagy egészében vallási vagy etnikai alapon szervezett ifjúsági és sportklubok, edzőtermek, etnohomogén munkahelyek és szórakozóhelyek. Nemkülönb a kulturális közösségi terek, radikális irodalmat terjesztő boltok, tanulóköri és informális közösségi hálózatok. A rejtőzködő radikálisok által szervezett kempingezés, harcművészeti tanfolyamok vagy félkatonai kurzusok és kalandtúrák a csoportkötődés és szolidaritás erősítésére szolgálnak. Az alkalmasakat a szervezők végül külföldi utazásokra, edzőtáborba, legvégül kiképzőtáborokba küldik, főként Pakisztánba és Afganisztánba, ahol oktatásban részesülnek, vagy meg is szerzik első harci tapasztalataikat valamely (polgár) háborús országban.

1 Sayyid Qutb (2008): *Milestones*. Islamic Book Service.

Külföldi harcosok az Iszlám Államban és annak klónjaiban

Az Iszlám Államba kivándorolt nyugati „külföldi harcosokkal” kapcsolatos kutatások kicsiny mintákra támaszkodnak, és csak óvatos következtetéseket engednek meg. A felszámolt, illetve szétaprózódott Iszlám Állam szolgálatába állt nyugatiakról készült tanulmányok szerint többségük muszlim bevándorló családokból származó fiatal férfi, de mintegy 20 százalékuk nő volt. A harcosok átlagéletkora 26 év, a nőké 21 év volt. A nők többsége hajadon, de legalább harmaduk házas volt, néhányan gyerekeikkel együtt vándoroltak ki. Nem tudható, hány konvertita volt közöttük, becslések szerint a körülbelül 15 százalékuk betért lehetett. A kivándorló harcosok mintegy 80 százaléka annak az országnak a polgára volt, ahonnan kivándorolt (Dawson, 2021).

A kutatások bizonyos mértékig alátámasztják a közönséges bűnözés és a terrorizmus közötti összefüggést. A GLOBSEC kutatása 11 európai országból származó 197 dzsihadista esetét dolgozta fel OSINT-adatok alapján a 2017–2019 időszakból (Rekawek et al., 2019). Eszerint az európai dzsihadisták közel 30 százalékának volt bűnügyi előzménye. Akadtak közöttük „nehézfűk”, akik pénzmosás, súlyos testi sértés, emberölés, illegális fegyver- és robbanóanyag-kereskedelem vagy terrorcselekmények miatt kerültek bíró elé. A terroristák több mint fele a börtönben radikalizálódott. Börtönbüntetésük hossza átlagosan 7–8 év volt. A tanulmányok többsége a külföldi harcossá válás motivációinak rangsorában a vallást tartja elsődlegesnek (Dawson, 2021), mások szerint a szocioökonómiai tényező fontosabb (Voortman, 2015).

Egy dichotóm szociálpszichológiai modell vázlata

Az alábbiakban az iszlamista radikalizálódás push és pull tényezőit vesszük számba és kísérletet teszünk egy dichotóm szociálpszichológiai modell felvázolására. A modellkísérletben a migráció szociológiájában használt sémára támaszkodva szembeállítjuk a radikalizálódásra hajlamos egyéneket kiilleszkedésre (kivándorlásra) sarkalló társadalmi és egzisztenciális hiányosságokat a bevándorlás célterületével kapcsolatos idealizált iszlám világ hívószavaival.

A nyugati társadalomba beilleszkedett muszlim bevándorlók utódai többretegű identitásválsággal küszködnek. Szorongatja őket a muszlim világhoz és az azzal szembenálló nyugati (érték)világhoz tartozás kettős (de sokban féloldalas) kötődés, és az abból eredő választási kényszer. Mivel őket már nem nyomasztja a szüleik esetében elsődleges megélhetési kényszer, világszemléletükben előtérbe kerül az evilági és túlvilági metafizika: a társadalmi és politikai,

valamint a vallási identitás és azonosulás meghatározó elemei (Maslow, 2003; Garai, 2003). E kínzó feszültséggel szemben az „igazi iszlám” megvalósítását zászlajára tűző Iszlám Állam – annak idealizált elképzelése – a teljes önátadás és azonosulás, egyfajta virtuális otthontalálás vagy hazatérés lehetőségével kecsegtet. Azt ígéri, hogy keretei között – sőt, egyedül az ő keretei között – lehet teljes életet élni, egyesítve az evilági és transzcendens értékeket. A nyugati világban kigúnyolt istent és a nevében cselekvőt isten katonáját visszahelyezi jogaiba. Míg Nyugaton a politikai értékek (evilági metafizika) síkján egyre nagyobb a bizonytalanság, addig az ígéret szerint a muszlimok számára adott egyedül érvényes kinyilatkoztatás mutatja meg az utat az evilági politikai, társadalmi és magánéleti cselekvés helyes módja felé, vagyis maradéktalanul teljes érték- és életvilágot kínál, megszüntetve a dilemmákat és a – nyugaton megszokott – folytonos döntéskényszerből és mindenkori feltételelességből eredő belső feszültséget.

Az iszlám világ egészével (látszólag) szembenálló Nyugat ellen harcoló iszlamista – önértelmezése szerint – katona a közösség hiányos Nyugaton megszokott röghöz kötöttségből, a földhözragadt anyagiak kényszerű szolgálatából egy magasabb közösség, a muszlim világgözség szolgálatába lép. Vagyis a gyarmatosítók – muszlim szóhasználatával „keresztesek és zsidók” – országaiban lakó és ezek szolgálatába kényszerült, szociális juttatásoktól függő, csonkított identitású muszlim egy magasabb erkölcsi szintre lépve a megnyomorított és a (fél)gyarmati sorba taszított hittestvéreiért veszi fel a harcot, vezekelve a szülői nemzedék hitehagyással felérő kivándorlása miatt is.

Ez a frontváltás feloldja a nyugati születés, az iskoláztatásban és a munkaerőpiacon elfoglalt szerény státusz és alacsony önértékelés, illetve az azzal szembenálló magas státuszigény közötti feszültséget. Így a nyugati világ jelentéktelen tömegemberéből az Iszlám Államban a katona, hős vagy mártír szerepében jelentékeny személy válik. Az önmagát a nyugati világgal szemben eleve magasabb rendűnek tartó iszlám, illetve az Iszlám Állam ígérete szerint a harcos alacsony kondicionalitás mellett is magas státuszt érhet el. Ez a Nyugat társadalmában elfoglalt valóságos vagy percipiált marginalitásból eredő belső feszültség feloldását jelenti, vagyis a párhuzamos, tehát másodlagos társadalomból való átlépést az iszlám világ elsődleges társadalmába, azon belül is az uralkodó, szabályalkotó vagy a szabályok megszegését ellenőrző szegmensbe.

A külföldön harcoló iszlamista számára megszűnik az elérhető anyagi javak korlátozottságától, a szociális juttatásoktól való függőségből és a relatív depriációból eredő megalázottság. Helyébe az Iszlám Államban katonák esetében a zsold, polgári alkalmazottak esetében a magas fizetés, tehát az önálló keresettel szerzett anyagi biztonság lép.

A magasabb önértékelés egyik gyökere a szétzilált európai magánértékekkel szembeállított muszlim magánértékek stabil és megkérdőjelezhetetlen rendszere: a férfi és nő fogalma, a törzsi, nemzeti és családi azonosság és hovatartozás tudata, a nemi szerepek és tilalmak, összességében a magánerkölcs szilárd(nak látszó) szerkezete.

A nyugati társadalomból való kiilleszkedés egyfajta tudatos(ult) antikapitalizmus is, azonosulás a kamatszedés tilalmát, a tisztességtelen gazdálkodást tiltó, a szegények támogatását (zakát) előíró szabályokkal.

Az önmagukat kiszorítottak érző (részben muszlim) fiatalok szenvednek a külvilággal szembeni tehetetlenség és manipuláltság érzése miatt. Ezzel szemben áll a harcos aktivizmusa, szembetűnő és mérhető hatékonysága.

A korábban büntetettek vagy büntetésüket töltők immorális életvitele és az ahhoz kapcsolódó közmegvetés vagy annak érzete helyett az iszlámba való be- vagy visszatérés az egyén erkölcsi minőségének, önbecsülésének helyreállítását jelenti, a harcosává válókat felruhazza a vezeklés lehetőségével, és a köz-tiszteletben álló, nemes ügyért harcoló személy státuszának elnyerésével. Az érintettek korábban perspektívátlanak érzékelt életüket egy magasabb célokat követő jövőképre cserélhetik, amelyben életük és pályáivuk értelmet nyer egyéni, közösségi és végső soron globális értelemben.

A kommunista tömb széthullásával világszerte megkezdődött a jóléti társadalmak felszámolása. A munkaerő-piaci feltételek szigorodnak, a szociális ellátások szűkülnek. Az egykori Iszlám Állam klónjai az általuk uralt területeken (például a Boko Haram) állami funkciókat gyakorolnak, beleértve a közellátás, oktatás és egészségügyi ellátás stb. szervezését, a harcosok kiházasítását: a csatlakozókat, különösen a képzetteket viszonylag magas jövedelem és jelentős szociális juttatások várják. A csatlakozók egy új társadalom építésének vagy a társadalom újjáépítésének résztvevőivé válnak.

A Balkánon további push, illetve pull effektusként jelentkezett a muszlim identitás elnyomása a kommunista időszakban, majd annak visszanyerése, illetve fegyveres kiharcolása a jugoszláv polgárháború és széttagolódás idején, ami- ben radikális külföldi iszlamisták is mintaadó szerepet játszottak. A jugoszláv polgárháborúban megnyilvánult gyűlölködés és kegyetlenkedés nemcsak vallási, hanem etnikai ellentétekkel és modernizációs félelmekkel felülretegzett jelenség volt, ami – nemzetépítő erővé válva – felerősítette a külön identitásokat. A balkáni háborúban részt vevők az összecsapások idején professzionalizálódtak, így képessé váltak arra, hogy katonai képességeiket más hadszíntereken áruba bocsássák (Póczik, 2016).

Végül, de nem utolsósorban említést kell tennünk a „flow-élményre” törekvésről. A pozitív pszichológia eszmevilágában mozgó és a fogalmat megalkotó

Csikszentmihályi Mihály szerint a flow-élmény összpontosult, a motivációt a maximumig fokozó élmény, amely az embert képessé teszi arra, hogy egyetlen dologra összpontosítson a legjobb teljesítmény érdekében. A flow-élmény elemei: belülről vezérelt világos célkitűzések követése; azonnali (ön)reflexió képessége a célmegvalósítás során; a lehetőségek és képességek összehangolása a teljesítmény érdekében; a célra összpontosított figyelem; feszültség-, szorongás- és zavarmentes tiszta tudatállapot; az egyirányú előrehaladás érzete; az éntudat háttérbe szorulása, teljes azonosulás és önátadás, szinte eggyé válás a tevékenységgel és a célokkal, az időérzék átalakulása (Csikszentmihályi, 1997). Álláspontom szerint az elmélet egy elengedhetetlen mozzanattal kiegészítésre szorul a politikai és társadalmi magatartást illetően, ez pedig a világ fősodratú eseményeiben való részvétel vágya: ez a radikálisok magatartásának közös konstitutív mozzanata. A társadalmi fősodorban való részvétel felszabadító élménye megvilágosodásszerű boldogságérzettel párosulhat, ami szöges ellentéte a modernitás körülményei közé szorított ember alkatrészszerűen gépies és monoton működésének.

A prevenció lehetőségei

Az iszlamista radikalizálódás megelőzése annak kettős természete miatt – egyszerre köz- és nemzetbiztonsági probléma – különbözik a bűnmegelőzés más területeitől. Mivel bizonyos esetekben a radikális attitűd elsődleges az ideológiai mezővel szemben, az iszlám vallás sokak esetében valószínűleg a radikális attitűd – nem tudatos – igazolására szolgál. A leghatékonyabb preventív stratégia az, ha sikerül megakadályozni a fiatalok belépését a radikalizmus előszobájába (Post, 2005). A megelőzésben egyre fontosabb a közösségorientált megközelítés, mivel a helyi közösségek ellenérdekeltek a fiatalok radikalizálódásában. A biztonsági kommunikáció a békés többséget vezető tekintélyes személyekre és a közösségi (érdek)struktúrákra irányul. A radikálisokról, veszélyeztetett személyekről és tervezett terrortámadásokról szóló közösségi információk a hírszerzés fontos forrásai. A közösségi információk gyűjtésére a különösen veszélyeztetett országokban speciális intézményeket hoztak létre (Neumann, 2006). Hollandiában helyi bűnmegelőzési együttműködés áll fenn az iskola, a gyermekvédelmi hivatal, a szociális hivatalok és a rendőrség között. A „pentito” programok enyhébb büntetést vagy amnesztiát ajánlanak a hatóságokkal való együttműködésért (Post, 2005).

A muszlim radikalizmus veszélyétől leginkább érintett országok szakirodalmában a prevenció négy fő területét azonosítja: társadalmi integrációs intézkedések minden szociális részterületen, ellenideológiák kidolgozása és felvilágosító

kampányok folytatása, a nyilvánosság számára méltányolható diplomácia, a közösségi bűnmegelőzésre támaszkodó titkosszolgálati és rendészeti munka. A prevenció célja a pragmatikus alkalmazkodás a kulturális igényekhez, a kiszolgáltatottság és elidegenedés érzésének csökkentése, a muszlimok előítélet-mentes kezelése, közösségtudatuk és értékeik tisztelete, a többséget és kisebbséget összekötő értékek hangsúlyozása (Mirza et al., 2007).

Nyugat-Európa államai a modern kollektív iszlám identitás kialakítása érdekében támogatják az euro-izlám szellemű imámok képzését. Több nyugat-európai ország, miközben óvatosan kerüli az iszlamofóbia látszatát, betiltotta a szélsőséges muszlim szervezetek (URL3) és mecsetek külföldi (jobbára szaúdi és török) alapítványok általi finanszírozását, illetve minimumszabályok betartását írták elő az iszlám intézmények számára. Ilyenek az extrémizmus-ellenes programok indítása; a kényszerházasság, női körülmetélés és becsületgyilkosságok elítélése; nők és fiatalok számára indított programok, vallásközi párbeszéd támogatása stb. A jelenlegi helyzet mégis az, hogy sem a hagyományos európai intézményrendszer, sem a muszlim közösség nem képes hatékony ellennarratívát kínálni a radikális (politikai) iszlámmal szemben.

Összegzés

Az euroatlanti országok mindegyike rendelkezik az etnikai csoportokat segítő integrációs politikával, amelyek elősegítik oktatási, munkahelyi és lakhatási hátrányaik leküzdését. Ennek ellenére az integrációs és multikulturális politikájukról ismert országokban jelentkezik legerősebben a belső eredetű iszlám extrémizmus. Ezek az országok nem képesek megoldást találni a kulturálisan kettős kötődésű másod- és harmadgenerációs bevándorlók identitásválságára, és megerősíteni bennük a Nyugathoz való tartozás érzését. Ugyanígy nem képesek feloldani a többségi közvélemény félelmeit és ellenséges érzületét a kultúrájukhoz mereven ragaszkodó muszlim közösségekkel szemben. Egyfelől a médiából nap mint nap a „terrorizmus elleni háború” és a „muzulmán terroristák” fogalmaival közvetített negatív üzenetek érkeznek a többségi közösség felé, másfelől a muszlimok által elkövetett jellegzetes bűncselekmények elhallgatására irányuló törekvés érvényesül. Tudatában kell lennünk, hogy társadalmi fejlettségünk jelenlegi fokán a keresztény alapokon nyugvó berendezkedés és jogrend kibékíthetetlen ellentmondásban áll az iszlám világból importált társadalom- és jogértelmezéssel. A multikulturális társadalom koncepciója megbukott, a muszlim közösségek kívülről és belülről egyaránt támogatott szeparációja pedig még hosszú ideig fennmarad, és folyamatos konfliktusokkal fenyeget.

Felhasznált irodalom

- Bakker, E. (2007). *Jihadi terrorists in Europe, their characteristics and the circumstances in which they joined the Jihad: An exploratory study*. Clingendael Institute.
- Csíkszentmihályi M. (1997). *Flow – Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó.
- Dawson, L. L. (2021). *A Comparative Analysis of the Data on Western Foreign Fighters in Syria and Iraq: Who Went and Why?* ICCT Research Paper. International Centre for Counter-Terrorism. <https://doi.org/10.19165/2021.1.02>
- Garai L. (2003). *Identitásgazdaságtan. Gazdaságpszichológia másképpen*. Tas.
- Hoffman, B. (2006). *Islam and the West: Searching for Common Ground. The Terrorist Threat and the Counter-Terrorism Effort*. RAND Corporation.
- Kruglanski, A. W. & Fishman, S. (2006). The Psychology of Terrorism: “Syndrome” Versus “Tool” Perspective. *Terrorism and Political Violence*, 18(2), 193–215. <https://doi.org/10.1080/09546550600570119>
- Laqueur, W. (1999). *New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*. Oxford University Press.
- McCants, W. (Szerk.), Brachman, J. & Felter, J. (2006). *Militant Ideology Atlas. Executive Report*. Combating Terrorism Center.
- Maslow, A. (2003). *A lét pszichológiája felé*. Ursus.
- Mirza, M., Senthilkumaran, A. & Ja’far, Z. (2007). *Living apart together. British Muslims and the paradox of multiculturalism*. Policy Exchange.
- Neumann, P. R. (2006). Europe’s Jihadist Dilemma. *Survival*, 48(2), 71–84. <https://doi.org/10.1080/00396330600765518>
- Pape, R. A. (2005). *Dying to win: the strategic logic of suicide terrorism*. Random House.
- Papp Z. I. (2018). *A kiberterrorizmus módszerei, lehetséges eszközei és az ezek ellen történő védekezés alternatívái*. Doktori értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola.
- Póczik Sz. (2007). A terrorizmus biológiai és pszichológiai elméletei. *Világosság*, 48(5), 25–41.
- Póczik Sz. (2011). A radikális politikai iszlám eszmevilága. *Magyar Tudomány*, 172(5), 580–589. <http://www.matud.iif.hu/2011/05/09.htm>
- Póczik Sz. (2016). Muszlim radikálisok Kelet-Európa két régiójában, a Balkánon és a Visegrádi országokban, Magyarország példáján. *BHKK Műhely*, 1(1), 32–44.
- Post, J. M. (2005). When Hatred is Bred in the Bone: Psycho-cultural Foundations of Contemporary Terrorism. *Political Psychology*, 26(4), 615–636. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2005.00434.x>
- Precht, T. (2007). *Home grown terrorism and Islamist radicalisation in Europe. From conversion to terrorism. An assessment of the factors influencing violent Islamist extremism and suggestions for counter radicalisation measures*. Research report funded by the Danish Ministry of Justice.

- Pressman, E. (2006). *Countering Radicalization. Communication and Behavioral Perspectives*. CCSS Insight, 1. Clingendael Centre for Strategic Studies.
- Rekawek, K., Matějka, S., Szucs, V., Beňuška, T., Kajzarová, K. & Rafay, J. (2019). *Who Are the European Jihadis? From Criminals to Terrorists and Back? Midterm Report*. GLOBSEC Policy Institute.
- Roy, O. (2004) *Globalised Islam. The Search for a New Ummah*. Columbia University Press.
- Sayfo, O. (2007). *Allah tágas földje*. Kárpát-medencei Tehetséggondozó.
- Sroka, A., Castro-Rial Garrone, F., Kumbrián, R. D. T. (Szerk.) (2017). *Radicalism and Terrorism in the 21st Century: Implications for Security*. Peter Lang. <https://doi.org/10.3726/978-3-653-06974-7>
- Tamási E. (2013). *Terrorista nők*. Rejtjel.
- Vidino, L. (2007). The Hofstad Group: The New Face of Terrorist Networks in Europe. *Studies in Conflict & Terrorism*, 30(7), 579–592. <https://doi.org/10.1080/10576100701385933>
- Voortman, A. (2015). *Terrorism in Europe. Explaining the disparity in the number of jihadist foreign fighters between European countries*. Institut Barcelona Estudis Internacionals.
- Wiktorowicz, Q. (2005). *Radical Islam Rising: Muslim Extremism in the West*. Rowman & Littlefield.

A cikkben található online hivatkozások

- URL1: *Fertiliser bomb plotters jailed for life*. <https://www.theguardian.com/uk/2007/apr/30/terrorism.world>
- URL2: *European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*. <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/industrial-relations-dictionary/european-monitoring-centre-on-racism-and-xenophobia>
- URL3: *Islamist extremism and Islamist terrorism*. https://www.verfassungsschutz.de/EN/topics/islamist-extremism-and-islamist-terrorism/islamist-extremism-and-islamist-terrorism_node.html;jsessionid=A5A327D28AF39439E5971C1AA8B780CF.intranet231#doc725666bodyText6

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

- Póczik Sz. (2023). Európai iszlamisták és dzsihadisták motivációi. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1839–1854. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.11>

Testépítő szubkultúra a vádlottak padján

The accused bodybuilder subculture

Ritter Ildikó

tudományos munkatárs
Országos Kriminológiai Intézet,
Bűnözés-kutatási és Elemzési Tudományos Osztály
ritter@okri.hu

Absztrakt

Cél: A testépítő tevékenység széles körű elterjedése és a szubkultúrához kapcsolódó nyílt teljesítményfokozószer-használat növekvő egészségügyi és gazdasági kockázatai a 21. századra „bevonzották” a büntetőjogi szabályozást mint társadalmi eszközt a problémakezelésbe. A tanulmány a jogérvényesülés és az elkövetői kör jellemzőit veszi górcső alá.

Módszertan: A szerző az általa 2022-ben, országos teljes mintán, dokumentumelemzés módszerével, a 2014–2021 között ismertté vált teljesítményfokozó szerrel visszaélés bűncselekmények jellemzőiről végzett kriminológiai vizsgálat főbb eredményeit adja közre.

Megállapítások: A kutatás eredményei azt jelzik, hogy a teljesítményfokozó szerhasználatot, illetve annak üldözését „senki nem veszi komolyan”. Az aláírt nemzetközi egyezmények ratifikációjával kipipáltuk a nemzetközi kötelezettségeinket, de a végrehajtáshoz ténylegesen szükséges keretek és eszközök hiányoznak. A teljesítményfokozó szerek, hamis vagy vényköteles, illetve a Magyarországon nem engedélyezett gyógyszerek iránti egyre szélesebb globális kereslet és az e-kereskedelem által megkönnyített beszerzés azt eredményezi, hogy egy roppant tőkeerős piac épült ki, amely dinamikájában közelít és össze is ér a kábítószerpiaccal. Kiemelendő, hogy az elkövetők körében a testépítők és a személyi edzők mellett jelentős a rendőrök érintettsége.

Érték: A kutatási eredmények képet adnak arról, hogy milyen profilú elkövetők ellen és milyen szerekekkel történő visszaélések kapcsán indulnak a hazai eljárások, illetve azt is tükrözik, hogy milyen mintázatok jellemzők az elkövetésekben és az ítélkezési gyakorlatban.

Kulcsszavak: testépítés, teljesítményfokozó szer, gyógyszerhamisítás

Abstract

Aim: Due to the widespread of bodybuilding activities and the growing health and economic risks of the open use of performance-enhancing drugs associated with the subculture, criminal law regulation as a social tool became involved in problem management. The study examines the characteristics of law enforcement and the group of offenders.

Methodology: The author presents the main results of the criminological scientific research she conducted in 2022, on the entire national sample, using the method of document analysis, on the characteristics of performance-enhancing drug abuse crimes that became known between 2014–2021.

Findings: The results of the research indicate that „no one takes seriously” the use of performance-enhancing drugs and its prosecution. By ratifying the signed international agreements, we have ticked off our international obligations, but the frameworks and tools actually required for implementation are missing. The ever-widening global demand for performance-enhancing drugs, fake or prescription drugs, or drugs not authorized in Hungary, and the procurement facilitated by e-commerce, result in the development of an extremely capital-intensive market, which in its dynamics approaches and even matches the drug market. It should be noted that, in addition to body builders and personal trainers, among the offenders, the involvement of the police is significant.

Value: The research results give an overview of what kind of offenders and what kind of substance abuse procedures are initiated in Hungary, and also reflect what patterns are typical in the offenses and in judicial practice.

Keywords: body building, performance enhancing drugs, drug counterfeiting

Bevezetés

A Sally McNeil történetéből készült, a testépítő szubkultúra világát is látványosan bemutató dokumentumfilm-sorozatot *Killer Sally* (magyarul: A gyilkos testépítő) címmel, 2022 őszén mutatta be a Netflix ([URL1](#)). A főszereplő, a korábbi tengerészgyalogos, illetve testépítő Sally, nyolc év szexuális és fizikai bántalmazás elszenvédését követően, 1995-ben megölte a bántalmazó, szintén extengerészgyalogos és bodybuilder férjét, Ray McNeilt. A nő a következő mesélte az *RX Muscle* magazinnak: „*[A] bántalmazás egyenes következménye volt annak, hogy Ray anabolikus szteroidokkal pumpálta tele magát. Az anabolikus szteroidok okozták azt, hogy Ray erőszakos volt velem. Amikor 1987-ben összeházasodtunk, fogalmam sem volt arról, hogy szteroidokat használ. Nem*

tudtam, hogy milyen dűhrohamokat válthatnak ki ezek a szerek, és hogy a lelket is kiveri majd belőlem miattuk.” (URL2).

A filmsorozat a személyes drámák mellett egyben az 1990-es évek amerikai testépítő szubkultúrájának hiteles lenyomata. Túl az 1930–1940-es évek Santa Monica-i Muscle Beach-én („Izompart”), amely a testépítő kultúra és életstílus bölcsője volt (Locks & Richardson, 2012), a nyolcvanas évek végén kezdődött az a folyamat, amely a fehérjedús, egészséges táplálkozás és tudatos életvitel mellett az újonnan megjelent mesterséges hormonok, izomtömeg-növelő szerek, az anabolikus szteroidok fogyasztásának elterjedését eredményezte a testépítők körében (Andreasson & Johansson, 2019). Habár a testépítő- és a fitnesskultúra ebben az időben egyre népszerűbbé vált, annak árnyoldalai is kezdtek kirajzolódni. Az izomtömeg-növelésre és teljesítményfokozásra használt szubsztanciák mellékhatásai kezdetben még ismeretlenek voltak, de hamar szembesültek ezekkel nemcsak a szerhasználók, de a hozzátartozók és az orvosok is.

Hazánkban a testépítés ez idő tájt még gyerekcipőben járt, „gyakran a lakótelepeken garázsokból kialakított edzőtermekben zajlott” (Németh, Gál & Szekeres, 2020). Habár 1970-ben rendezték az első magyar bajnokságot, széles körű elterjedésére egészen a 2000-es évekig kellett várni, ahogy a testépítő szubkultúra egyik sajátosságának, a teljesítményfokozószer-használat mellékhatásainak kiterjedt megjelenésére is.

„Teljesítménykényszer” a bűnöző szubkultúrában

A 2013-ban, majd 2019-ben a kínálati kábítószer-bűnözés és az igazságszolgáltatás arra adott válaszait vizsgáló kutatásaim során (Ritter, 2013; 2019) több alkalommal is találkoztam olyan ügyekkel, ahol lehallgatott telefonbeszélgetésekben, megfigyelt üzenetváltásokban szó esett teljesítményfokozó, de kiváltképp potencianövelő szerekről, és azok hatásairól. Kezdetben nem tulajdonítottam neki nagy jelentőséget, csak konstatáltam, hogy miközben a hazai bűnöző szubkultúra azon része, amely komoly kábítószerkereskedelmi tevékenységet folytat, lelkes és gyakori használója az illegális potencianövelő, illetve egyes teljesítményfokozó szereknek, és ezekkel kapcsolatos élményeit izgalmas részletességgel osztja meg ismerőseivel. A 2000-es évek elején a bűnözői szubkultúrában egyre szélesebb kereslet mutatkozott az ilyen típusú szubsztanciák iránt, majd később – felismerve ennek piaci potenciálját és a belőle származtatható, a kábítószer-nél kisebb kockázattal realizálható, gyors extraprofitot – egyes kis- és középvállalkozók felvették kínálatukba ezeket a szereket is. Ugyanakkor a piac többségét alkotó mikrovállalkozók szintjén

szervesen a testépítő szubkultúrához kötődött és kötődik ma is ezeknek a szerekeknek a kereskedelme.

A teljesítményfokozó szerek használatának elterjedtségéről hazánkban nem készültek még felmérések, így nem rendelkezünk erről adatokkal, ahogy a jelenséghez társuló bűnözés morfológiájának és tényleges nagyságának terjedelméről sem.

Ugyanakkor 2022-ben, országos teljes mintán, dokumentumelemzés módszerével vizsgálatot végeztem a 2014 (ebben az évben detektálta a kriminálstatistika az első esetet) és 2021 között ismertté vált teljesítményfokozó szerrel visszaélés bűncselekmények jogérvényesüléséről, arról, hogy a hatályos jogszabály alkalmazása képes-e elérni a jogalkotói célt, alkalmas-e a sporttevékenységgel kapcsolatos teljesítményfokozás visszaszorításának elősegítésére. Vizsgáltam továbbá, hogy milyen profilú elkövetők ellen és milyen szerekekkel történő visszaélések kapcsán indulnak a hazai eljárások, illetve hogy felfedezhető-e valamilyen mintázat az elkövetésekben, az elkövetők jellemzőiben és az ítélkezési gyakorlatban.

Hibrid szabályozás

Teljesítményfokozó szerek vagy doppingszerek kifejezés alatt a Nemzetközi Doppingellenes Ügynökség (World Anti Doping Agency – a továbbiakban: WADA) évente megújuló tiltólistáján szereplő hatóanyagok és az azokból készített készítmények értendők ([URL3](#)), és e listán szereplő szubsztanciák az elkövetési tárgyai a teljesítményfokozó szerrel visszaélés (Btk. 185. §) bűncselekménynek is. Ezek között számos olyan anyag található, amely a hatályos jogi rendelkezések alapján kábítószernek, pszichotróp anyagnak, gyógyszernek vagy Magyarországon nem engedélyezett gyógyszernek is minősülhet az elkövetés körülményeitől és az elkövetői magatartástól függően.

A teljesítményfokozó szerrel visszaélés bűncselekmény különös kegyeltje a jogalkotónak. A tényállás nehezen illeszkedik a hazai jogrendbe, hiába igyekezett a jogalkotó a kábítószer-bűncselekmények kaptafájára szabni a szabályozást, és hiába rugaszkodott ennek kétszer is neki, a jelenség valahogy kifog rajta.

Hazánk 1989-ben csatlakozott az Európa Tanács (ET) 135. számú Doppingellenes Egyezményéhez. Az egyezmény aláírásával Magyarország vállalta, hogy alkotmányos keretei között megteszi a lépéseket a tiltott doppingszerek és módszerek sportban való alkalmazásának és hozzáférhetőségének visszaszorítása érdekében. Az első kifejezetten doppingellenes jogszabály a 86/1998. (V. 6.) kormányrendelettel a sportról szóló 1996. évi LXIV. törvénybe iktatott módosítás volt, amely a meg nem engedett teljesítményfokozó szerek, készítmények

és módszerek használata tilalmának szabályairól rendelkezett. Ezzel egy időben, a 1998. évi LXXXVII. törvény 65. §-a beiktatta az 1978. évi IV. törvénybe a visszaélés teljesítményfokozó szerrel vagy módszerrel tényállást (283/B. §), amely 1999. március 1-jével hatályosult, és amelyet az Alkotmánybíróság alaki hiányosságok okán a 47/2000. (XII. 14.) AB határozattal megsemmisített. A jogalkotó a kérészetű, 1978. évi IV. törvénybe illesztett visszaélés teljesítményfokozó szerrel vagy módszerrel tényállást (283/B. §) követően, habár számos rendelkezés született a doppingjelenség szabályozására, a büntetőjogot több mint egy évtizedig nem vonta be. A 2012. évi C. törvény megszületésével azonban ismét teret kapott a büntető jogszabályi környezet a jelenség kezelésében. A jogalkotó a korábbi tényállást erősen módosult tartalommal és új címmel (185. § Teljesítményfokozó szerrel visszaélés) iktatta be a 2012. évi C. törvénybe, ahol azóta is változatlan formában szerepel. Míg az „első” visszaélés teljesítményfokozó szerrel vagy módszerrel tényállást alapvetően az ET 135. doppingellenes egyezményében foglaltak határozták meg, addig a jelenleg hatályos szabályozást elsősorban az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) létrehozásáról szóló 2009/371/IB tanácsi határozat mellékletében foglaltak.

Az elhatárolási kérdések körében kiemelendő, hogy a Btk. büntetni rendeli az egészségügyi termék hamisítását (186. §), illetve 2019. január 1-je óta – átvéve a gyógyszerekkel kapcsolatos visszaéléseket – a gyógyszerhamisítást (185/A. §). Az egészségügyi termékek (köztük a gyógyszerek) hamisítása büntetőjogi szabályozására az „új Btk.” keretei között került sor. Ezzel Magyarország megteremtette az Európa Tanács egészségügyi termékek hamisításáról és más hasonló bűncselekményekről – ideértve a közegészség veszélyeztetését is – szóló egyezményéhez, a Medicrime Egyezményhez való csatlakozás büntetőjogi feltételeit. Magyarország 2014. január 9-én ratifikálta az egyezményt (2013. évi CCVIII. törvény). A teljesítményfokozó szerrel visszaélés és a gyógyszerhamisítás tényállások nemzetközi egyezmények ratifikációinak olyan „interiorizációi”, amelyek elkövetési tárgyai azonosak lehetnek. Sőt akár a kábítószer-kereskedelem és kábítószer-prekurzorral visszaélés elkövetési tárgyaival is mutathatnak egyezést. Az elhatárolás szempontjából a célzat a meghatározó. A tényállás kényszer szülte létrejöttét nem ellensúlyozza, hogy a teljesítményfokozó szerrel visszaélés elkövetési magatartásai és a gyógyszerhamisítás tényállások nem harmonizálnak egymással, sőt az egyes elkövetői magatartásokhoz társuló mennyiségi határértékek is különböznek.

Mivel a jogalkotó a nemzetközi egyezményekhez való csatlakozás okán, az abban foglaltak teljesítése érdekében alkotta meg a fenti tényállásokat, és tette büntetendővé az abban szereplő magatartásokat, ha az egyezmény szövegében nem szerepelt egy adott magatartás, a jogalkotó nem tette tényállási elemmé.

Így lehetséges, hogy a teljesítményfokozó szerrel visszaélés és 2019. január 1-je óta a gyógyszerhamisítás tényállások eltérő elkövetési magatartásokat tartalmaznak, ugyanakkor hasonló, de akár azonos elkövetési tárgyakat. Jogi szempontból akár lehet releváns is az eltérés, azonban az életszerűség szempontjából több kérdés merül fel, mindenekelőtt tekintetbe véve azt, hogy ezen bűncselekmények kereskedelmi tevékenységet folytató elkövetői egyidejűleg jellemzően többféle, teljesítményfokozásra, illetve egyes teljesítményfokozó szerek mellékhatásainak kompenzálására szolgáló, számos esetben magyarországi forgalomba hozatali engedéllyel nem rendelkező gyógyszereket is kínálnak, mivel a szerhasználók jellemzően együtt vásárolják meg és használják ezeket.

A piacról – röviden

A teljesítményfokozó szerek piaca egy jól prosperáló, a kábítószer- és a gyógyszerpiaccal összeérő kínálati piacot működtet, amelynek haszonélvezői az előállítók, a gyártók, a kereskedelmi tevékenységet folytató csoportok és vállalkozások. Az élsport területét a hazai szabályozás bevezetése óta elkerülte a büntetőjogi felelősségre vonás, ha elő is fordultak doppingvétségek, azokat a Magyar Antidopping Csoport, a WADA-val történő együttműködés keretében, saját hatáskörben rendezte, kínálati oldali elkövetők felderítését célzó nyomozás egy sem folyt. A hazai felderítés, hatósági észlelések a szabadidősporthoz kapcsolható edzőtermi testépítő szubkulturát, illetve a külföldről nagytételben, kereskedelmi céllal rendelt illegális árukat érintik.

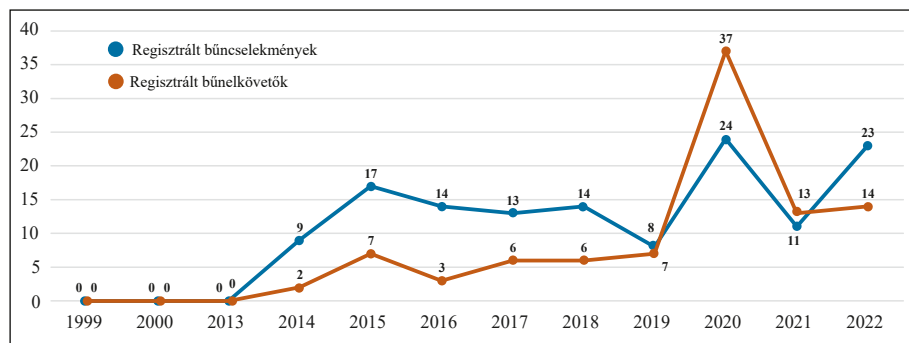
A nyílt interneten számos weboldal található, ahol kedvezményesen vásárolhatók teljesítményfokozó és potencianövelő szerek. Szemben a kábítószerekkel, a teljesítményfokozó szerek kínálati piacán a kiskereskedők kevésbé konspiratívok. Ráadásul a testépítő szubkulturában teljesen elfogadott a doppingszerek használata, a testépítő versenyek célja a minél nagyobb és látványosabb izomtömegek bemutatása. Ezek iránt a rendezvények iránt határozottan nagy az érdeklődés, komoly piaci értéket képviselnek, és jelentős bevételt hoznak. A Nemzetközi Testépítő Szövetség pedig versenyeivel kvázi rábólint ennek a piacnak a működésére. Éppen ezért nem meglepő, hogy nemcsak hogy a Nemzetközi Testépítő Szövetség (IFBB) 2022-ben nem felelt meg a Nemzetközi Doppingellenes Szabályzat egyes rendelkezéseinek, de még az erről hozott határozat vonatkozásában sem kívánt élni a fellebbezési jogával, amellyel pedig számos WADA-beli, korábbi pozíciótól megfosztotta magát, egyszer s mind elismerve, hogy nem kíván nyíltan fellépni tovább a testépítő szubkulturában nyíltan jelenlévő doppingolással szemben ([URL4](#); [URL5](#)).

A hatósági észlelések alakulása

A következőkben az említett kutatás főbb eredményeit mutatom be. Először a kriminálstatisztikai adatok alapján vizsgálom, miként alakult a hatóság által észlelt teljesítményfokozó szerrel visszaélések száma a két érintett tényállás hatályossága idején, 1999 és 2000, valamint 2014 és 2022 között.

1. számú ábra

Az ismertté vált teljesítményfokozó szerrel visszaélés bűncselekmények száma 1999-ben, 2000-ben, illetve 2014 és 2022 között (N)

Forrás: Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENyÜBS).

Az ábrán jól látszik, hogy egyetlen eljárás sem indult visszaélés teljesítményfokozó szerrel vagy módszerrel bűncselekmény elkövetése miatt 1999-ben, illetve 2000-ben, az „első szabályozás” hatálya alatt, azaz a törvény hatályosulása, valamint az Alkotmánybíróság általi semmissé nyilvánítás között. A 2012. évi C. törvény hatálybalépését követően az elemszámok éves viszonylatban kimondottan alacsonyak, 2022-ig bezárólag mindösszesen 133 ilyen esetet regisztrált a hazai bűnügyi statisztika. A 2020. évi kiugrás egy „sok elkövetős ügyhöz”, a Cutler Gym-hálózathoz köthető (Ritter, 2022).

A mintába került ügyek 30,3%-ában, azaz közel harmadában a hatósági észleléshez nem társult gyanúsított. Mindössze az elkövetési tárgyat sikerült felderíteni és ismeretlen tettes ellen indult meg a nyomozás, azonban elkövetőt a későbbiekben sem sikerült társítani az ügyhöz. Ezek többsége a NAV által történt realizálásokhoz kapcsolódik. Jellemzően vagy a határon történő gépjármű-ellenőrzés alkalmával talált nagyobb mennyiségű teljesítményfokozó szert a hatóság, vagy a NAV Repülőtéri Igazgatóságának munkatársai foglaltak le kockázatelemzés módszerével olyan légi postai küldeményeket, amelyek teljesítményfokozó szereket és/vagy hazánkban nem engedélyezett gyógyszereket

tartalmaztak. Fontos kiemelni, hogy operatív felderítés/leplezett eszközök alkalmazása nem előzte meg a realizálást a vizsgált ügyekben, ellenben több olyan eljárás is folyt, amelynek során a NAV felderítését követően került sor a nyomozó hatóság részéről leplezett eszközök alkalmazására.

A teljesítményfokozó szerek hazai piacának rétegződése

A teljesítményfokozó szerek piacának tényleges kereskedelmi mintázatát a mintába került esetek alapján részlegesen lehetséges felvázolni, ugyanis nagyban kereskedőket nem sikerült a hatóságoknak találniuk. Négy jól elkülöníthető kereskedelmi mintázat volt megfigyelhető:

- belső körben történő átadói tevékenység – fogyasztói mintázat;
- belső körben történő forgalmazói tevékenység – mikrovállalkozás;¹
- szélesebb körű, jellemzően online kereskedelmi tevékenység – mikrovállalkozás;
- kiskereskedelmi jellegű tevékenység.

Belső körben történő átadói tevékenység – fogyasztói mintázat

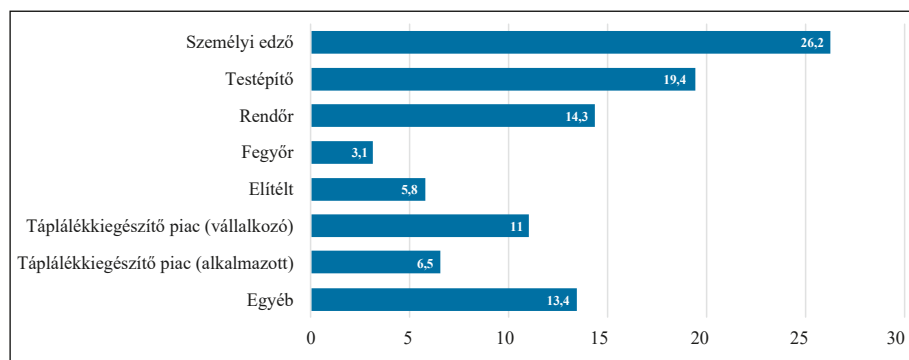
Számos legális és illegális termék beszerzésének módja, hogy egy személy vásárol meg többeknek egy adott terméket. Vagy azért, mert van ismeretsége, vagy azért, mert közelebb van a beszerzési forráshoz, vagy pedig azért, mert nagyobb tételben olcsóbb a termék, illetve a szállítási díj (e-kereskedelem). Nincs ez másként ebben az esetben sem. Mivel az érintett szerek sportteljesítmény-növelés céljából történő forgalmazása tilalmazott, így nehezebb beszerezni azokat. Ugyanakkor a fitnesztermek egyes, maguk is testépítéssel foglalkozó személyi edzői rendelkezhetnek olyan kapcsolatokkal, amelyekken keresztül beszerezhetik ezeket a termékeket és/vagy maguk is árusítanak ilyet. Több eset rámutatott, hogy erre azért kerül sor, mert a testépítő maga kéri a személyi edzőjét, hogy egyrészt javasoljon neki olyan szereket, amelyekkel e kívánt hatást elérheti, másrészt segítsen neki beszerezni azokat. Így azáltal, hogy valaki, aki testépítőket edz, maga is segít a biztonságos doppingolásban és forgalmaz is teljesítményfokozó szereket, népszerűbbé válik az érintettek között. Ez pedig több klienst és több bevételt eredményezhet.

¹ Az Eurostat (és a KSH is) az adatok nemzetközi összehasonlíthatóság érdekében a tíz fő alatti szervezeteket mikrovállalkozásnak, a 10–49 főt foglalkoztatókat kisvállalkozásnak tekinti. Én is ebben a fogalmi rendszerben használom a mikrovállalkozás és a kisvállalkozás kifejezéseket (URL6).

Ebbe a csoportba sorolhatók még azok a hivatásos állományba tartozó rendőrök, akik maguk is testépítők és egymástól szerzik be, egymásnak adják át a szereket. Figyelmet érdemel a rendvédelmi szervek dolgozóinak magas érintettsége a mintában (14,3%). A speciális szervek dolgozóinak (például Készenléti Rendőrség) munkaköréhez társuló követelmény a kiváló állóképesség és erőnlét, a jó fizikai állapot, sőt státusznövelő a fizikai erőnlét minél láthatóbb jele (a „kigyúrt test”). Ennek elérésére a doppingszerek relatíve gyors segítséget nyújtanak. A munkaadó lehetőséget is biztosít, hogy a dolgozók a munkaidőkeret terhére fizikai állóképességüket javítsák a Készenléti Rendőrség edzőtermében, amelybe külsősök is járhatnak, ahogy számos rendőr civil edzőteremben is edz. A társadalom azt várja a speciális erőktől, hogy külsőségekben is testesítsék és erősítsék meg a rendteremtő és rendfenntartó funkciójukat, azaz jó kiállású, izmos, ha nem is félelmet keltő, de fizikai adottságaikkal tiszteletet parancsolóak legyenek. És valljuk be, ennek ez az egyik útja. Az egész doppingjelenség és kezelésének Janus-arcúsága tükröződik vissza a rendvédelmi dolgozók doppingolásában.

2. számú ábra

Az elkövetők munkatevékenység szerinti eloszlása (%)

Forrás: Ritter, 2022.

A mintába került elkövetők negyede (26,2%) személyi edzőként dolgozott az elkövetés idején, és ehhez köthető a bűnelkövetése is. Ötödük (19,4%) testépítő volt. A rendőrök 14,3%-os érintettsége figyelmet érdemel. Ha hozzávesszük a fegyőrök részesedését is (3,1%), akkor a hivatásos állomány 17,4%-kal képviselteti magát az elkövetők között, ami azt jelzi, hogy minden hatodik mintába került személy közülük került ki. Ez pedig bizonyosan olyan probléma, amellyel foglalkozni kell, már csak azért is, mert ez az a bűncselekménytípus, amelynek

visszaszorítására, üldözésére nem fordít kiemelt figyelmet szinte senki, ugyanakkor, ha mégis ilyen nagyfokú a hivatásos állomány érintettsége, azaz „nem lehetett nem észrevenni” a cselekményüket, akkor a magas látencia alapján valószínűsíthető, hogy a tényleges bevonódásuk ennél jóval nagyobb mértékű.

Belső körben történő forgalmazói tevékenység – mikrovállalkozás

Az érintett személyi edzők egy része nem vagy alig profitál a forgalomba hozatalból, de vannak olyanok, akik kereskedelmi tevékenységként tekintenek a doppingszerek forgalomba hozatalára, és extraprofitál adják tovább a jellemzően az internetről megrendelt vagy külföldről behozott termékeket. Ebbe a csoportba sorolhatók a büntetés-végrehajtási intézetekben (BV) doppingszerekkel kereskedelmi tevékenységet folytatók is, illetve azok a személyek, akik az érintetteknek becsempészték azokat. Továbbá ide volt köthető még egy másik csoport: azok a mikrovállalkozók, akik szabadidejükben maguk is testépítéssel vagy fitnessszel foglalkoznak, mellette pedig vagy saját legális étrend-kiegészítő termékeket forgalmazó vállalkozói tevékenységet folytattak, vagy egy ilyen vállalkozás alkalmazottjaként tevékenykedtek. Ők voltak azok, akik jellemzően kis tételben, de profittal forgalmaztak testépítéshez használt doppingszereket és azok mellékhatásainak kezelésére szolgáló egyéb gyógyszereket, szubsztanciákat. Ezekben az esetekben vagy a legális termékekkel együtt, vagy azok mellett, „pult alatt” lehetett online és/vagy személyesen vásárolni a testépítéshez használatos szereket.

Szélesebb körű, jellemzően online kereskedelmi tevékenység – mikrovállalkozás

Ide sorolhatók azok a mikrovállalkozók, akik jellemzően e-kereskedelmet folytattak doppingszerekkel, illetve a testépítéshez használt egyéb szubsztanciákkal. Volt olyan személy a mintában, aki nem rendelkezett semmilyen legális jövedelemmel, kizárólag ilyen szerek online kereskedelméből származott a jövedelme. Az érintettek kereskedők többsége nem volt testépítő, de ezeknek a szereknek a piacán találták meg azt a tevékenységet, amely a kábítószerhez képest kis kockázatú, de gyors extraprofitot eredményez. Ebbe a csoportba tartozók között volt, aki saját weboldalt üzemeltetett a nyílt interneten, mások különböző internetes fórumokban, csoportokban tettek szert vevőkörre. Az ő beszerzési forrásaik a dark net, vagy jellemzően ázsiai nyílt neten tevékenykedő e-kereskedők voltak. A szállítmányok számos esetben nem Magyarországra érkeznek, hanem nagy csomagforgalmú európai repterekre (Amszterdam, Brüsszel), majd ottani postafiókokba, ahonnan gépjárművel szállítják Magyarországra azokat.

A kábítószerrel ellentétben a doppingszerek és a testépítő szerek online piaca egészen nyílt. Ebben nyilvánvalóan közrejátszik a jelenség jogi megítélése és szabályozása is; ide értve a keresleti magatartások büntetlenségét. A nyílt interneten bármikor, bárki beszerezhet teljesítményfokozó szert, vagy annak hatásait ellensúlyozó, különböző, csak vényre kapható, vagy Magyarországon nem engedélyezett gyógyszert.

Az ebbe a csoportba tartozó személyek a teljesítményfokozó szereken kívül más anyagokkal (gyógyszerek, kábítószer) is kereskedtek mikrovállalkozói szinten.

Kiskereskedelmi jellegű tevékenység

Habár ebből a típusból volt a legkevesebb a mintában, de volt két olyan ügy, ami idesorolható. Ezek olyan üzletszerűen, illetve bünszövetségben elkövetett cselekmények voltak, ahol vagy egyfajta hálózati kereskedelem, franchise-értékesítés volt megfigyelhető (Cutler Gym-ügy), vagy pedig szervezett formában, nagy tételben történő országba behozatal és eladás, vagy alapanyag (prekurzor) „feldolgozása” és eladása, akár külföldre is (Omegainfo-ügy). Ez utóbbi eset kapcsán már megjelent a többféle anyag (kábitószer-prekurzor és teljesítményfokozó szer) nagyobb mennyiségű országba történő behozatala. Míg a Cutler Gym esetében az elkövetők (vagy átadóként vagy mikrovállalkozóként) egy hálózat részesei voltak, addig az Omegainfo-ügyet egy konspiratív, jól szervezett, nagybani külkapcsolatokkal rendelkező legális vállalkozás mögé bújtatott illegális kereskedelmi tevékenység jellemezte, ahol az érintettek, szemben a Cutler Gym-esettel, nem kötődtek a testépítő szubkultúrához, bár voltak kapcsolataik. Kizárólag az anyagi haszonszerzés motiválta a tevékenységüket.

A teljesítményfokozó szerek piaca három változó mentén működik és szerveződik:

- a legális piaci minták és szerepek,
- a hatósági észlelés kockázata és
- a keresleti piac.

Az illegális vállalkozások jellemzően a legális piaci minták és szerepek alapján, sőt számos esetben éppen egy legális vállalkozással együtt működtek. Ahhoz ugyanis, hogy jól prosperáljanak és biztonságosan működhessenek funkcionális és strukturális szempontból alkalmazkodniuk kell ahhoz a formális gazdasági környezethez, amelyben érvényesülni kívánnak. Csak úgy, mint a formális gazdaság esetében a piaci szerepek szintenként, de akár tranzakciónként is eltérőek lehetnek. Vannak elkülönült és összetett szerepkonstrukciók, de akár földrajzilag, akár a piaci hierarchia függvényében sokféle szerepkonstelláció

lehetséges egy azon gazdasági és társadalmi környezetben is. Flexibilis szerepstruktúrák határozzák meg a kínálati piacot, amelyek ezáltal, a helyzet függvényében gyorsan változhatnak. A piac egyik sajátossága, hogy a keresleti és kínálati piaci szerepek összemosódnak, a kereskedelemmel foglalkozók sok esetben maguk is használói ezeknek a szerepeknek, a szerhasználat pedig – mint azt korábban említettem – sajátos szubkultúrához köthető.

A hatósági észlelés kockázata jóval alacsonyabb, mint a kábítószer-bűncselekmények esetében, ugyanis a keresleti piac büntetlensége miatt a kereskedők és a kereskedelmi tevékenység jóval nehezebben észlelhető és kiváltképp bizonyítható.

Kriminális portfólió

A teljesítményfokozó szerrel visszaélés bűncselekmény elkövetéséhez szükség van elkövetési tárgyra, hiszen csak annak szakértő által történt megerősítő vizsgálati eredménye alapján indulhat meg az eljárás, illetve a célzat bizonyítására. Amennyiben egy eljárás keretében többféle szubsztanciát lefoglal a hatóság, és a célzat is bizonyítható, a szakértői vizsgálat eredménye fogja meghatározni, hogy milyen bűncselekmények elkövetése miatt vonható a vélelmezett elkövető felelősségre.

Így egyazon eljárás keretén belül, ugyanazon elkövetési magatartás(ok)hoz kapcsolódóan, csupán az elkövetési tárgyak jogi besorolása alapján, akár több bűncselekmény is megvalósulhat.

A mintába került ügyek közel felében (47,6%) volt detektálható legalább egy „járulékos bűncselekmény,” azaz olyan elkövetési magatartás, amely közvetlenül kapcsolódott a büntetőjogi „doppingvétséghez”, de a jogi értelmezési keretek alapján más tényálláshoz volt köthető.

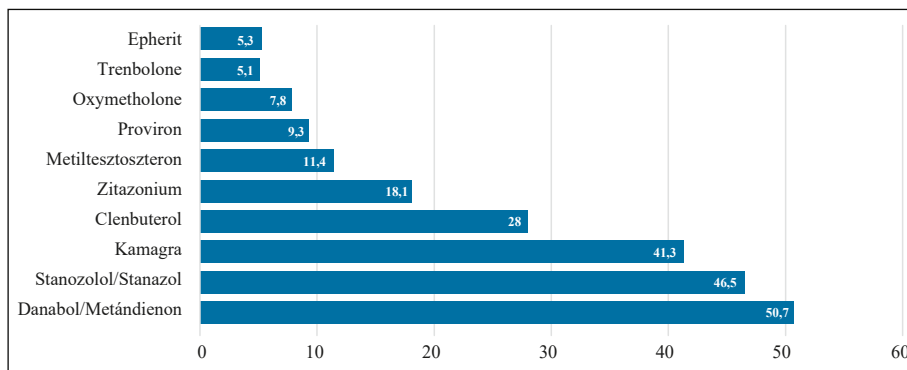
A teljesítményfokozó szerrel visszaélés mellett a gyógyszerhamisítás (4,5%) és az egészségügyi termék hamisítása (26,5%) volt a leggyakrabban megjelenő, úgynevezett „járulékos bűncselekmény”. (A gyógyszerhamisítás bűncselekmény tényállása csak 2019. január 1-jén lépett hatályba, addig az egészségügyi termék hamisítása bűncselekmény kiterjedt a gyógyszerekre is.) Továbbá az esetek 13,6%-ában valamilyen kábítószer-bűncselekmény társult még az alapbűncselekményhez. Mindez megerősíti azt a fenti állítást, miszerint a kínálati oldali teljesítményfokozószer-piac összeér más piacokkal és más szubkultúrákkal. Egy-egy kereskedő portfóliója diverzifikált, aminek részben a kockázatmentesítés, részben a testépítő szubkultúrában elfogadott, de jogilag tilalmazott teljesítményfokozó szerek használatához köthető mellékhatások kezelése, részben pedig a profit maximalizálása az oka.

A mintába került ügyekben a teljesítményfokozó szerek mellett a leggyakrabban előforduló szertípus valamilyen Magyarországon nem engedélyezett gyógyszer volt, jellemzően valamilyen szildenafil hatóanyag-tartalmú potencianövelő szer. Ezt követték a vényköteles, de nem a delikvens számára felírt gyógyszerek, a kábítószeres, illetve két esetben volt jel prekursor, illetve pre-prekursor (APAA) jelenlétére is.

A leggyakrabban lefoglalt teljesítményfokozó szer metándienon vagy metándrosztelenon volt. A metándienon az egyik legrégebben előállított anabolikus szteroid. Tesztoszteron-származék, amely rendkívül erős anabolikus tulajdonságokkal rendelkezik, mérsékelt androgén hatásokkal. Hatékony szer, mellékhatásoktól azonban korántsem mentes. Erősen hajlamos ösztrogénkonverzióra, ezért alkalmazása során gyakran előfordul gynecomastia (női mellűség), fokozott zsírfelhalmozódás, potenciazavar. Androgén tulajdonságaiból kifolyólag gyakori mellékhatások továbbá: zsíros, olajos bőr, pattanások, agresszió, a testés arcszövet fokozott növekedése (URL7).

3. számú ábra

Az elkövetési tárgyak gyakorisága a mintába került ügyekben (%)

Forrás: Ritter, 2022.

A mintában a második legnagyobb gyakorisággal a *Stanazol* vagy *Stanozolol* fordult elő, ami szintén anabolikus szteroid. Ezt követte a *Kamagra*, az erekciós zavarok kezelésére szolgáló szildenafil-citrátot tartalmazó készítmény, amely például a *Viagra* hatóanyagaként is ismert. A *Kamagra* Magyarországon nem engedélyezett gyógyszernek minősül. Az ügyek több mint 40%-ában szerepelt ez a szer. A negyedik leggyakoribb készítmény a *Clenbuterol* volt, ami egy nem szteroid gyógyszer, de amelynek szteroidszerű hatásai vannak. Segít ellazítani az izmokat és a légutakat. Eredetileg hörgőtágítóként használták

tüdőbetegségek, mint például asztma és krónikus obstruktív légúti betegség (COPD) esetén. Farmakológiai hasonlóságot mutat az epinefrinnel, de hatásai erősebbek és hosszabb ideig tartanak (URL8). A *Zitazonium* éppen az anabolikus szteroidok okozta gynecomastia kezelésére szolgál; az úgynevezett antiösztrogén gyógyszerek csoportjába tartozik. Összetett hatásának megfelelően a rosszindulatú emlődaganat és a peteérés nélküli meddőség kezelésére használják (URL9). Magyarországon engedélyezett, vényköteles gyógyszer, egyben a WADA-lista alapján – csak férfiak számára – tiltott teljesítményfokozó szer.

Konklúzió

A testépítő tevékenység széles körű elterjedése és a szubkultúrához kapcsolódó nyílt teljesítményfokozószer-használat növekvő egészségügyi és gazdasági kockázatai a 21. századra „bevonzották” a büntetőjogi szabályozást mint társadalmi eszközt a problémakezelésbe. A jelenség egyes aspektusainak kriminalizálása így oda vezetett, hogy a testépítő szubkultúra a vádlottak padjára került.

Ugyanakkor a kutatás eredményei azt jelzik, hogy a teljesítményfokozó szer használatát, illetve annak üldözését „senki nem veszi komolyan”. Az aláírt nemzetközi egyezmények ratifikációjával kipipáltuk a nemzetközi kötelezettségeinket, de a végrehajtáshoz ténylegesen szükséges keretek és eszközök hiányoznak. A vonatkozó hatályos jogszabályok és alkalmazásuk sok sebből vérzik, a büntetőjog önmagában alkalmatlan a jelenség kezelésére; számos szakterület együttgondolkodására és közös tevékenységére lenne szükséges a jelenség visszaszorításához. Ugyanakkor a teljesítményfokozó szerek, hamis vagy vényköteles, illetve a Magyarországon nem engedélyezett gyógyszerek iránti egyre szélesebb globális kereslet és az e-kereskedelem által megkönnyített beszerzés azt eredményezi, hogy egy roppant tőkeerős piac épült ki, amely dinamikájában közelít és össze is ér a kábítószerpiaccal.

A jogbiztonság problémakörén túl a gyógyszerhamisításból és a Magyarországon nem engedélyezett szerek adózatlan forgalmából származó bevételek egyértelmű veszteségei mind a gyógyszerpiacnak, mind pedig az államháztartásnak. Ugyanakkor, a tiltáson túl, azt gondolom, hogy a keresleti piacra fókuszáló, ellenőrzéshez és tanácsadáshoz kötött szerhasználat és hozzáférés biztosítása is felmerülhet alternatívaként, kivonva ezzel a testépítés és a szabadidős ultrasport világát a szükségtelen kriminalizálódásból.

Felhasznált irodalom

- Andreasson, J. & Johansson, T. (2019). Bodybuilding and Fitness Doping in Transition. Historical Transformation and Contemporary Challenges. *Social Sciences*, 8(3), 80. <https://doi.org/10.3390/socsci8030080>
- Locks, A. & Richardson, N. (2012). *Critical Readings in Bodybuilding*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203809457>
- Németh P., Gál A. & Szekeres D. (2020). A testépítés múltja és jelene Magyarországon. *Kultúra és Közösség*, 11(3), 69–78. <https://doi.org/10.35402/kek.2020.3.7>
- Ritter I. (2013). *A bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás nagy kihívása: Kínálati oldali kábítószer-bűncelekmények felderítése és bizonyítása Magyarországon*. Kutatási beszámoló. Kézirat. Országos Kriminológiai Intézet.
- Ritter I. (2019). *A büntetési gyakorlat szigorodása a kábítószer-kereskedelem esetében*. Kutatási beszámoló. Kézirat. Országos Kriminológiai Intézet.
- Ritter I. (2022). *Teljesítményfokozó szerrel visszaélés*. Kutatási beszámoló. Országos Kriminológiai Intézet.

A cikkben található online hivatkozások

- URL1: *A gyilkos testépítő*. <https://www.netflix.com/title/81331076>
- URL2: *This is my story. Part I*. <https://www.rxmuscle.com/articles/latest-news/869-sally-mcneil-this-is-my-story-part-1.html>
- URL3: *International Standard Prohibited List*. <https://www.wada-ama.org/en/news/wada-publishes-2023-prohibited-list>
- URL4: *WADA confirms non-compliance of the International Federation of Bodybuilding and Fitness*. <https://mailchi.mp/5761c658e228/wada-publishes-testing-figures-and-encourages-sample-storage-lama-publie-les-donnes-de-contrles-et-encourage-la-conservation-des-chantillons-477601?e=a99e312fcb>
- URL5: *A Nemzetközi Doppingellenes Ügynökség (WADA) 2022*. https://www.antidopping.hu/Hirek/A_Nemzetkozi_Doppingellenes_ugynokseg_WADA_2022_oktober_17-en_m.html
- URL6: *Felhasználói útmutató a kv-k fogalommeghatározásához*. <https://ec.europa.eu/docs-room/documents/42921/attachments/1/translations/hu/renditions/native>
- URL7: *Dianabol side effects: Common and Other side effects*. http://scas.org.uk/wp-content/pages/dianabol_side_effects_common_and_other_side_effects.html
- URL8: *Clenbuterol: The new weight-loss wonder drug gripping Planet Zero*. https://web.archive.org/web/20070408150727/http://news.independent.co.uk/uk/health_medical/article2375069.ece
- URL9: *Zitazonium tableta betegtájékoztatója*. https://www.hazipatika.com/gyogyszerkereso/termek/zitazonium_10_mg_tableta/1873

Alkalmazott jogszabályok

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

1996. évi LXIV. törvény a sportról

1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról

2009/371/IB tanácsi határozat az Európai Rendőrségi Hivatal (Europol) létrehozásáról

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2013. évi CCVIII. törvény az Európa Tanács egészségügyi termékek hamisításáról és hasonló, közegészségügyi veszélyt jelentő bűncselekményekről szóló Egyezménye kihirdetéséről

47/2000. (XII. 14.) AB határozat

86/1998. (V. 6.) Kormányrendelet a meg nem engedett teljesítményfokozó szerek, készítmények és módszerek használata tilalmának szabályairól

Az Európa Tanács 135. számú Doppingellenes Egyezménye [Anti-doping Convention (ETS 135) (1998)]

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Ritter I. (2023). Testépítő szubkultúra a vádlottak padján. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1855–1870.
<https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.12>

„Aki el tudja fogadni, hogy a börtönben kell meghalnia, az minek éljen még éveket?”

„Why should one who accepts that they will die in prison have to live on for years?”

Solt Ágnes

Dr. PhD, tudományos főmunkatárs
Országos Kriminológiai Intézet,
Bűnözéskutatói és Elemzési Tudományos Osztály
solt@okri.hu

Absztrakt

Cél: A tanulmány célja, hogy kérdéseket vessen fel a tényleges életfogytiglan szabadságvesztés-büntetés intézményével kapcsolatban, valamint megmutassa, hogyan változik, és milyen hatások érik a bűnös, társadalomból kitisztított és évtizedeken keresztül fogvatartott személyt.

Módszertan: A kvalitatív, longitudinális kutatás adatgyűjtési szakasza 2011 márciusától 2020 decemberéig, tíz éven keresztül zajlott, a mintába vont személyekkel évi 3–4 alkalommal, átlagosan 1,5–2 órás interjúk formájában. A narratív interjúkat tartalomelemzéssel dolgozta fel a szerző.

Megállapítások: A személyiségfejlődést és mentalitásváltozást a büntetés-végrehajtás képes elősegíteni, de képes ellehetetleníteni is. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés jogintézménye kizárja az elítélt mentalitásában bekövetkező pozitív irányú változás lehetőségét, miközben a hosszú ítélet alatt az elítéltek személyiségfejlődésére van esély. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés jogintézménye – a felülvizsgálat lehetőségéből való végérvényes kizárás miatt – a nyomozó hatóság és az igazságszolgáltatás rendszerének tévedhetetlensége esetén lehetne racionális intézmény.

Érték: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézmény újragondolásának lehetősége. A büntetés-végrehajtás számára hasznosítható empirikus tapasztalatok. Az extrém hosszú ítéletek tapasztalatainak és gondolatainak ismerete.

Kulcsszavak: tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés; hosszú ítéletes fogvatartottak; a szabadságvesztés-büntetés hatásai; börtönadaptáció

Abstract

Aim: The main goal of the study was to raise questions concerning the long life sentence and to demonstrate how it evolves and impacts the criminal, who is cast out from society and incarcerated for decades.

Methodology: The qualitative, longitudinal research's data collection phase spanned ten years from March 2011 to December 2020, involving individuals in the sample who were interviewed 3–4 times a year, with interviews lasting on average 1.5 to 2 hours. The narrative interviews were analyzed using content analysis.

Findings: The prison system has the potential to facilitate both personality development and changes in mentality, but it can also hinder them. The legal institution of long life sentence excludes the possibility of positive changes in the convict's mindset, not taking into account that there is a chance for the inmates' personality development during their long sentences. The legal institution of long life sentence, due to the exclusion of the possibility of review, could only be considered a rational institution in case of an infallible investigative and judicial system.

Value: The opportunity to rethink the legal institution of long life sentence. Empirical experiences useful for the prison service. Understanding the experiences and thoughts of individuals with extremely long sentences.

Keywords: long life sentence; long term prisoners; effects of imprisonment; prison adaptation

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés longitudinális vizsgálata

„Miért adtál esélyt, ha reményt nem?”

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (a továbbiakban: tész) ítélete tulajdonképpen abban különbözik az életfogytig tartótól, hogy az elítélt élete végéig a társadalomból kirekesztettként él, a felülvizsgálat lehetősége nélkül. Ez a jogintézmény azt feltételezi, hogy vannak olyan emberek, akikről biztosan tudhatjuk, a társadalomba való visszatérésük soha nem lesz elfogadható.

Sok, a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó büntetésre ítélt ezen leg súlyosabb büntetése azért születik, mert az elkövető az eljárás alatt tagadja, illetve nem bánja meg borzalmas tettét. Az azonban rendre előfordul, hogy az évek, évtizedek vezeklése után az elítélt ráébred tette súlyára,

bevallja és ténylegesen megbánja azt. Ekkor azonban már késő: az ítéleten változtatni nincsen mód.

Amikor a tész intézményéről szóló értekezéseket és szakmai vitákat olvastam, olyan jogászok érdemi és értékes gondolatokkal, logikai okfejtésekkel telített írásait láttam, akik elméleti síkon közelítve elemzik ezt a büntetést. Másrészről viszont gyakorlati ismeretek híján vannak mind az érintett elítéltek, mind pedig a fogvatartási körülmények vonatkozásában. S bár elméleti szinten nagyon fontos alapvetések járhatók körbe, azt gondolom, e jogintézmény megítélése kapcsán nem tekinthetünk el a gyakorlati tapasztalatoktól sem.

2011 márciusában történtek az első megbeszélések a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának munkatársaival arról, hogy egy hosszú távú, több mint tizenegy éves kutatást tervezünk¹ a tészre ítélt vizsgálatát fókuszba állítva (Antal, Nagy & Solt, 2008). A büntetés-végrehajtás szervezete előzmény nélküli kihívás elé nézett azzal, hogy vállalnia kellett a szabadulás reményétől megfosztott tézsesek őrzésének feladatát.² Ez a bv.-intézetek számára azt jelenti, hogy megfelelő motivációs, megelőző és biztonsági intézkedésekkel kell biztosítaniuk mind a fogvatartottak, mind pedig a személyi állomány tagjai személyes biztonságát, és az elítéltekkel az emberséges bánásmódot – évtizedeken keresztül. Ezen közben a tész intézményének jogszerűsége, nemzetközi normákba ütközése újra és újra kérdésként merült fel; a felülvizsgálat hiánya és a büntetés embertelensége körüli szakmai vita, a különböző álláspontok ütköztetése a mai napig folyik.³

A kutatás alapvető megfigyelési egységei voltak az elítéltek által választott túlélési stratégiák és azok időbeli változása; a felügyelet módszerei, eszközei és az elítéltekkel való viszonyrendszere; illetve a kapcsolati háló alakulása.

A kutatás első évében megismerkedtünk az akkoriban mindössze tizenhárom tézses elítélttel, akik a szegedi HSR-körleten élték mindennapjaikat.⁴ Az elítéltek száma fokozatosan nőtt, rendszeresen huszonnégy elítélttel beszélgettünk hosszabb időszakon keresztül.⁵

1 A kutatási jelentés végül 2023. évben készült el.

2 A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés 1993 óta hatályos jogintézmény Magyarországon; az első jogerős ítélet 2000-ben született. 2011-ben a vizsgálatban 13 tézses elítélt vett részt, az ebben az időben a HSR (hosszúidős speciális részleg) körleten elhelyezett tézses elítéltek mindegyike.

3 A legutóbbi EJEB határozat 2021. október 28-án született. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (újra) megállapította, hogy a tész ítéletek valójában nem kínálnak valós kilátást a szabadulásra, és mint ilyenek, nem egyeztethetők össze az Emberi Jogok Európai Egyezményével, a tényleges életfogytiglani büntetés nem felel meg az egyezmény 3-as cikkében foglalt, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmára vonatkozó normáknak (URL1).

4 A tézses elítéltek száma időközben nyolc elítélt halála után is 72 főre emelkedett (a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának hivatalos közlése, 2023. április 5.).

5 A kutatást Antal Szilvia munkatársammal kezdtük meg, majd 2015 évtől egyedül folytattam azt.

A kutatási tervben előre meghatározott kérdéseket terveztünk felvenni, évente három-négy alkalommal. Az elítéltek azonban csak nyitott beszélgetés esetében voltak hajlandóak velünk a kapcsolatot hosszú távon fenntartani. A kötetlen beszélgetések közben az általunk preferált témák felé irányítottuk a beszélgetést (börtönkörülményekkel való elégedettség, számára fontos topikok, kapcsolatai, tervei, problémái). Egy-egy interjú időtartama 30 perc és 3 óra közötti, és a beszélgetések időtartamának legalább egyharmada, de esetenként fele kapcsolaterősítő és bizalomépítő célzatú volt.

A kutatás teljes időtartama alatt legépel interjúk terjedelme egyes elítéltek esetében elérte az ezeröttszáz oldalt, de a legkevesebb is több száz oldalt tett ki.

A szövegben található idézetek a saját kutatásomból vett interjúrészletek.

Kutatási eredmények

A hazai és a külföldi szakirodalmat végignézve nem találtam hasonló körben végzett longitudinális kutatást. Az egyetlen friss vizsgálat, amelynek kérdésfelvetése alapvetően nagyrészt megegyezik jelen kutatással, egy angliai vizsgálat, ennek empirikus adatfelvétele másfél évig tartott. A mintaelemszám nagysága miatt eredményeit fontosnak tartom összevetni a magyarországi tészesek körében lezajlott kutatás eredményeivel. A keresztmetszeti vizsgálat, ha a mintában a büntetés letöltésének különböző fázisában álló hosszú ítéletes fogvatartottak szerepelnek, alkalmas arra, hogy az időbeli változásokat érzékeltesse, amely változásokat a börtönben eltöltött idő és ezzel összefüggő hatások eredményeznek. Mivel a brit kutatás több tapasztalata összhangban van saját tapasztalataimmal, a két kutatás eredményeiből párhuzamosan ismertetek részleteket.

Crewe és munkatársai 2020-ban publikálták kutatásukat és annak eredményeit (Crewe, Hulley & Wright, 2020). A könyv alapkérdése: mit teszünk az emberekkel, amikor hosszú időre megfosztjuk őket szabadságuktól? F fiatal, életfogytiglan fegyházbüntetésre ítélt fogvatartottak körében készült a vizsgálat, amely azt elemezte, hogyan tudnak az érintettek megküzdeni azzal, hogy életellenes bűncselekményt követtek el, majd azzal, hogy évtizedekre szabadságvesztés-büntetésre ítéltettek, végül pedig vajon milyen személyiségformáló hatással lehet rájuk a börtön, ha egyáltalán létezik ilyen hatása. A kutatásba több száz fogvatartottat vontak be, és különböző aspektusokból vizsgálták a bv.-intézetben eltöltött idő következményeit. Összességében azt találták, az idő múlása és a fogva tartás együttesen személyiségformáló hatást gyakorol az elítéltekre.

Számos megfigyelésük egybeesik azokkal a megfigyelésekkel, amelyeket én is tapasztaltam kutatásom során, annak ellenére, hogy a minta összetétele eltérő

volt.⁶ Azonban az a közös kutatási kérdés, hogy az extrém hosszú szabadságvesztés-büntetésre ítélték körében hogyan változik egy ember az évek alatt, hogyan viseli büntetését, milyen megküzdési stratégiákat választ, alkalmaz, összevethető.

A kontroll és az autonómia hiánya

Az önrendelkezés hiánya olyan béklyó az emberen, amely nem csupán a fizikai szabadságtól való megfosztottságot jelenti. Az egyén összes szükségletének kielégítése kikerül saját kontrollja alól, azt mások döntenek el, mikor mire van lehetősége.

„Szinte semminek nincs jelentősége. Én nem sírok, én már az állam tulajdona vagyok, úgyhogy azt csinálnak, amit akarnak.”

A folyamatos megvetettség övezte légkörben, „ridegtartásban” és magányosan ébredhetnek a tézsesek a jogerős ítéletet követően. Ezt nem megszokni kell, hanem kibírni. Elsőként annyi derülhet ki az elítélt számára, vajon egyáltalán el tudja-e viselni a szabad élet jogától való teljes megfosztottság tudatát, együtt tud-e élni a magánnyal.

„Amikor reggel fölkelek, szembesülök, hogy itt vagyok, mert meglátom ezt a rácsot, ez az első látvány. Minden napot újra kezdem, nem látom a célt. Így nincs, semmi olyan nincs, ami miatt csináljam. Sajnálom, hogy nincs halálbüntetés. Jobb lett volna, ha engem már felhúztak volna.”

Ha a tézses elvesztette a reményt arra nézve, hogy fájdalma enyhüljön, valószínűleg élete megszakítása felé fordul, vagy mentálisan visszafordíthatatlanul lelépül. Fontos tapasztalat volt, hogy a tézsesek nem „pusztán” a börtönlétre kárhoztattak halálukig. Nagyon súlyos terhet cipelnek folyamatosan: a világ megvetésének és gyűlöletének tudatával kelnek fel reggel, fekszenek le este. Meglepett, milyen komoly nehézség, folyamatosan nyomasztó teher ez jóformán mindegyiküknek, függetlenül morális állapotuktól.

„Én vizet meg kaját nem adnék magunknak, de őszintén. Most se. Én ezért mondom, hogy nekem nem kéne itt élnem, mert nincs jogom hozzá. Nem tudok megbocsájtani magamnak. Nálunk nem volt olyan, hogy most öljük meg a másikat. Nincs olyan, hogy megérdemli a halálát.”

A fogva tartás első időszak minden esetben krízis, talán csak a többszörösen visszaesők esetében kisebb. A hosszú ítéleteseknél ez a válság még súlyosabb. A börtönbe kerülést követően a totális kontroll és az önmaga fölötti rendelkezés teljes hiánya bénítóan hat a fogvatartottra. Érdekes, milyen apró gesztusoknak,

6 Crewe és munkatársai kizárólag fiatal felnőtt fogvatartottakkal dolgoztak.

elenyésző részleteknek is jelentősége van egy olyan környezetben, ahol az autonómia morzsái maradhatnak csak meg. Tapasztaltam, milyen nagy hangsúlyt helyeznek a tézések például arra, hogy beleszólásuk lehessen a séta időpontjába, vagy abba, kivel mennek. Többen döntöttek úgy, hogy ennek hiányában akár éveikig nem mozdulnak ki a zárkájukból.

A legapróbb döntésekbe való beleszólás lehetősége döntően befolyásolta kedélyállapotukat. Mikor a zárkákba kamerákat szereltek fel, az elítéltek közül többen fenyegetőztek öngyilkossággal, vagy zuhantak mély depresszióba a végtelen kiszolgáltatottság és megalázottság érzésétől megszágyenülten.

Sokat jelenthet az autonómiaérzetben, ha a fogvatartottnak lehetősége nyílik különböző programokon és oktatáson való részvételre, ha főzhet, ha egyéb alkotó vagy sporttevékenységekben vehet részt, illetve másokkal kapcsolatba léphet, beszélgethet. Ezek a lehetőségek transzformálhatják a létezést életté, ezek azok a kedvelhető időtöltések, amelyek bizonyíthatóan megcáfolják azt a sztereotípiát, hogy „ezeknek az embereknek nincs mit veszíteniük”.

„Focizni szoktam, azt szeretem a legjobban a hétben. Övbilincsben megyünk le az épületen keresztül. Ott lent meg rohangálunk, mint a hatévesek.”

A hosszú ítéletes fogvatartottnak meg kell tanulniuk csak azzal foglalkozni, ami a befolyásolási körükön belülre esik, bár ez a szabályok változása és állandó szigorodása miatt nagy kihívás.

Crewe és munkatársai arra jutottak, hogy az elítéltek a kontroll iránti igényüket megtanulták az önkontrollra korlátozni.

„Én tudomásul vettem, hogy ez van, amióta behoztak ide, én teljesen lezártam a múltat. Egy kulccsal bezártam, az az én saját kis világom, ahhoz senkinek semmi köze, itt pedig élem azt az életet, amit engednek. Megtörténhet ez más-sal is. Tudomásul kell venni, hogy vannak dolgok, amin nem tudunk változtatni, és ha ezt az ember tudomásul veszi, akkor már mindent el tud fogadni. Ez van, ezt kell elfogadni.”

Autoritás és engedelmeskedés

Crewe-ék megfigyelései szerint az elítéltek nem megfelelő magatartásának célja nem a rendszer aláásása vagy személyek megtámadása volt, hanem élet-színvonaluk javítása (kábitószerezés, csencselés), az unaloműzés (szerencse-játékok), illetve a családi kapcsolatok fenntartása (mobiltelefonok mint tiltott tárgy használata, birtoklása).

A tézések körében nagyon hasonló mintázatok rajzolódnak ki, azzal a különbséggel, hogy többségük fogvatartási körülményei miatt (HSR) szinte lehetetlen

a kábítószer-használat, illetve a tiltott tárgyak birtoklása. Azok, akik nagykörleten vannak elhelyezve, könnyebben jutnak hozzá ezekhez a tárgyakhoz, és valóban megfigyelhető a hosszúidős fogvatartottaknál, hogy a szabálysértések és a fegyelmi vétségek oka a túlélésüket segítő határfeszítések eredménye. A mobiltelefonok mint tiltott tárgyak használata leggyakrabban abból fakad, hogy a telefonálásra engedélyezett időkeret rendkívül alacsony, a percdíjak pedig magasak.

Crewe és munkatársai megállapították továbbá – saját kutatási eredményekkel egyezően –, hogy a jó magaviselet oka legtöbbször egy fontos személyhez (általában családtag) való kötődés. A szabadulás mint cél minden jelenbeli előny elérését felülírja. A börtönszeméllyzettel szembeni ellenséges érzelmek a büntetés korai stádiumára korlátozódnak, bizonyos idő után csak a munkájukat végző emberekként tekintenek rájuk a fogvatartottak.

Az alkalmazkodási folyamat első éve

Az elítélteknek a börtön az élettere. Az alkalmazkodás folyamata átmenet a büntetés miatti tiltakozástól egészen a veszteség feldolgozásáig. E folyamat elmékedést, reménykedést, elengedést és elfogadást is takar. És sokszor a túlélésért folytatott küzdelmet is.

„A bekerülés volt a legnehezebb. A kör közepén álltam, kalandos volt. Van lágy rész, has, hónalj, ott nem marad meg a folt. Az első két év folyamatos rettegés volt. Azt akarták, hogy öngyilkos legyek.”

Az elítélteknek meg kell békülniük a büntetésükkel, és azzal, hogy hosszú éveket kell eltölteniük egy olyan helyen, ahol új, a korábbiaktól merőben eltérő megküzdési stratégiák nélkül elvesznek. A megküzdés és alkalmazkodás csak egy új célkitűzést követően jöhet létre. Az, hogy mi a kitűzött cél, és meddig tart az alkalmazkodás folyamata, fogvatartottanként eltérő.

„Hála istennek a bezártsággal engem nem tudnak megtörni. Engem, ami kimondottan zavar, az a netes világból kimaradni. Meg olyan dolgokról érzem, hogy lemaradok, ami az élet lett volna, azért ez kár. Ezt megélném én is.”

Az alkalmazkodás folyamata önreflexiót igényel, amelyre külső segítség híján nem mindenki képes. A korábbi tanulmányok a börtönkörnyezethez való alkalmazkodás folyamatát elsősorban a fizikai fenyegetettség és a túlélés szempontjából tárgyalták. A fizikai kizsákmányolástól való félelem azonban sem Crewe-ék, sem saját mintám körében nem szerepelt előkelő helyen a problémameérzékenységben a jogerős ítélet kiszabását követően.⁷

7 A jogerős ítéletet megelőző letartóztatás alatt azonban megjelenik.

A börtönlét elfogadása

Crewe és munkatársai azt találták, hogy azok az elítéltek, akik a büntetést valamelyest elfogadták, az elkövetett emberöléssel nem tudtak megbékélni. Szégyellni kezdték, vagy a korábban is érzett szégyen tovább erősödött bennük amiatt, hogy visszafordíthatatlanul gyilkosokká váltak. A tézsesek esetén ezzel ritkábban találkoztam, de találni itt is hasonló narratívát.

„Nehezebb együtt élni azzal a gondolattal, hogy mit tettem, mint az ítélettel. Ha most ledölnék a székről és meghalnék, nem érdekel. Nem érdekel, hogy hova vagyok bezárva.”

Úgy tűnik, hogy e büntetés végleges, megmásíthatatlan és síríg tartó volta blokkolja az emberölés bűne fölött esetlegesen érzett lelkifurdalást, és az elkövetőt saját szemében – legalább részben – áldozattá teszi.

„Inkább áldozatnak tartom magam. Nem voltam soha elkövető, mondtam, csak bűnrészes. Áldozatnak tartom magam, az ítélet súlyát tekintve mindenképpen. Bele kell törődni és úszni az árral.”

„Furcsán hangzik a részemről, mert én is tézses vagyok, de ez egy olyan gyökér egy ítéletfajta. Az ember bekerül a börtönbe, és várja, hogy meghaljon.”

Azok a fogvatartottak, akik ártatlannak vallották magukat, nehezebben küzdöttek meg a büntetésként kiszabott szabadságvesztés-ítéletükkel. A tézsesek körében az ártatlanság hangsúlyozása egyáltalán nem jellemző. Több elítélt viszont megkérdőjelezi a tett elkövetésének kétséget kizáró bizonyíthatóságát, vagy részben tagadja az elkövetést, illetve annak részleteit. Ezekben az esetekben valóban nehezebben fogadják el a rájuk kiszabott büntetést.

„Tudtam, hogy amit tettem, azért ezt érdemlem. Csak utólag jöttem rá, hogy az nem biztos, hogy annyit érdemlek, amennyit mondanak.”

„Inkább úgy vagyok velem, hogy ez a sorsom [...]. De hiába reménykedem abban, hogy újraprovizsgálják az ügyet [...]. Ahhoz megint egy akkora lelki erő kellene, hogy harcoljak, hogy kinek van igaza. Ha akkor nem bírtam, most még úgy sem bírom.”

Crewe és munkatársai hét olyan tényezőt azonosítottak, amelyek hatással voltak arra, hogy a fogvatartott a hosszú ítélet letöltésébe belenyugodjon. A hét tényezőtől négy a tézsesek esetében is megjelent, ezeket veszem sorra.

- 1) A jogorvoslati eljárásokat kezdeményező fogvatartottak a büntetésük és helyzetük elfogadásának kezdő időpontját voltaképpen kitolták. Csak miután nem maradt más jogi lehetőség számukra, döbrentek rá ítéletükre, annak véglegességére és az előttük álló évtizedekre.

A tézsesek körében néhányan szintén jogorvoslati eljárás megalapozásán dolgoztak és dolgoznak, de esetükben, talán az iratokhoz és a beadványokhoz való nehezített hozzáférés miatt is, ez a munka hosszú éveket, akár évtizedig

is elhúzódott. Ezen időtartam alatt lassan belefásultak az elítéltek a börtönbeli mindennapokba, minden nap elvesztették a remény egy darabkáját, és látszólag belenyugodtak az egyhelyben állás valóságába.

2) Azok a fogvatartottak, akik számára a börtönlét súlyos fizikai veszéllyel és bántalmazással jár, akik folyamatos rettegésben élnek, bizonyosan nem tudnak sem belenyugodni az ítéletükbe, sem elmélkedni és újraértékelni eseményeket. Ezen fogvatartottak számára az adaptáció kezdetét az jelentette, ha olyan helyre szállították őket, ahol nyugalomban tölthették napjaikat.

A tézsesek körében több alkalommal találkoztam azzal, hogy egy folyamatos fenyegetést jelentő és életveszélyes, éveken keresztül tartó előzetes letartóztatást követően, az átszállítás után nyugodt környezetbe kerülve vetett véget az elítélt a szuicid kísérleteinek, és tudta könnyedén elfogadni helyzetét.

3) A helyzet elfogadását önmagában az idő múlása is elhozhatja. Ahogyan múlik az idő, és az elítélt elszakad a kinti világtól és kapcsolataitól, úgy érkezik meg a jelen valóságába – a börtönbe.

A tézsesek körében, bár nem mindenki számára és sokkal kisebb mértékben elérhető a börtönben a társas lét, mégis jellemző ez a fajta – tulajdonképpen – életmódváltás. Az új kapcsolatok valóban fel tudják váltani a régieket: a bentiek a kintieket. Van néhány eset, ahol a zárkatársak közös hangot találtak egymással, ahol a kényszerű együttélés barátsággá mélyült.⁸ Az ilyen párok, kisközösségek stabilizálják az elítéltek érzelmi állapotát, és előnyösen hatnak az ítéletük, a benti életük végeláthatatlanságának elfogadására.⁹

4) Egyes fogvatartottak esetében a szegregációs periódusok voltak sorsdöntőek: a hosszú órák, napok, hónapok, amit az elítélt egyedül egy zárkában, elmélkedéssel töltött.

A tézsesek esetében a szegregációs periódusok dominálnak. A kényszerű elmélkedésnek, az ingerszegény környezetnek lehetnek önreflexiót kiváltó és

8 Ezen közösségek megbontása azonban végzetes lehet. 2016-ban Szegeden történt egy dupla öngyilkosság éppen amiatt, hogy a felügyelet egy kialakult és sok éven keresztül jól működő barátság és együttélés megbontására tett kísérletet. Az elítélteket szét akarták választani, és külső munkára vinni. Mikor a döntés megszületett, a fogvatartottak egymás mellett és egy időben önakasztást követtek el. Egy tézses elítélt szerint a legrombolóbb és legtöbb konfliktust kiváltó tényező a kényszerű együttélés során az, ha kisítéletekkel kerülnek egy zárkába a hosszú ítéletes elkövetők. Ilyenkor a célok, kilátások, megküzdési módok és alkalmazkodási szokások, a teljes realitás annyira eltér, hogy emiatt gyakorlatilag összeférhetelenség alakul ki csupán az ítéletek hossza miatt. A másik elítélt szabadulására való várakozását, majd magát a szabadulást tézsesként megélni traumatizáló és konfliktusgerjesztő.

9 A bv.-intézeti biztonsági szakpolitika azonban a fogvatartottak néhány évente való mozgatásának cél-szerűségét fogalmazta meg, amelynek következtében több esetben a kialakult, a börtönkörülményekhez képest élhetővé tett életvitel megszakadt, az elítéltet egy másik büntetés-végrehajtási intézménybe szállították. Ezek a mozgatások súlyos kockázatot jelentenek az ön- és közveszélyre nézve az elítélt részéről, hiszen minden ilyen alkalom komoly érzelmi megrázkódtatás, és a már abszolváltnak megküzdési és alkalmazkodási folyamat megterhelő és nehézkes újraindulásának felel meg.

pozitív irányú, mentalitásváltozást előidéző hatásai, azonban ezekben az esetekben jellemzőbben eluralkodnak a súlyos személyiségproblémák, a traumatikus események feldolgozatlansága és az állandósult kilátástalanság, amelyek miatt segítő szakember nélkül az elítélt elvétve képes mozdulni a személyiségfejlődés irányába.

Három tényező, amely nem fordult elő a tézsesek körében:

- a mentális egészség, a gyógyszer- vagy kábítószer-használattal kapcsolatban a problémás szerhasználat felismerése;
- az áldozattal kapcsolatos érzékenyítő kurzusokon, a helyreállító igazságszolgáltatási programokon és hasonló beavatkozásokon való részvétel;
- kötelező terápiás kezeléseken való részvétel, ezzel párhuzamosan humánusabb környezetbe kerülés.

Magyarországon az érzékenyítő kurzusok, mentális egészséget segítő programok száma meglehetősen alacsony, s ha elvétve előfordul is, a biztonsági szemlélet következtében nem a tézsesek számára látogatható.

Remény és cél

Crewe-ék azt találták, hogy a fogvatartottak az ítéletük bármely szakaszában ugyanúgy arról nyilatkoztak, hogy a zene, a testmozgás, a főzés és az oktatás olyan dolgok, amelyek nélkül nem tudtak volna megbirkózni a helyzetükkel. Sokan ezekben az elfoglaltságokban találják meg azt a tevékenységet, ami viszonylagos problémamentességüket, lelki nyugalmukat segíti elő. Tekintheünk ezekre a megtartó erővel bíró értékekre erőforrásként, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy az elítéltek elviseljék fogvatartotti életüket.

A tézsesek esetén megfigyelhetőek ugyanezek a jelenségek és a hozzájuk tapadó narratívák.

„Hogy miért kelek fel minden reggel? Nekem a tévéműsorok, hülyén hangzik, de sokat jelentenek. Hogy a jövő héten lesz a sorozat folytatása, meg lesz a foci eb, meg olimpia, mindig van valami.”

„Van kismalacom. Pénteken lesz két hete, hogy itt van, már nőtt, látszik rajta. Most is olyan kis patkány feje van, de úgy imádom.”

„Elkezdtem járni színjátszó körbe, megengedték. Nekem bejön.”

„Az az igazság, hogy a mi kis életünket ez a főzőszakkör annyira föl tudja dobni, hogy csak na.”

„Az érték a virágaim, meg a halacskáim, próbálkoztam, nevelgettem őket. Nagyon sokat szöszölök az akváriummal.”

„Ami nagyon sok mindenen átsegített, a könyv. De most olyan fokon megütött ez a hajtogatás, az origami, hogy hét hete nem olvastam egy betűt se.”

„El nem tudja képzelni, hogy mekkora öröm volt az, amikor ott a képernyőn megláttam az unokáimat. Ezzel a Skype-os beszélgetéssel. Rács sincs közöttünk, meg a plexi sincs, és nyugodtan beszélgethetünk.”

„Féléve belemerültem a versírásba. Ha belemerülök a versírásba, be sem kapcsolom a tévét fél nap.”

Az oktatásnak nagy szerepe van, illetve jó lehetőség arra, hogy még egy élete végéig bebörtönzött egyén is célt találhasson általa.

„Azt veszem észre, hogy megyek fölfelé. Nem azt mondom, hogy most már valóságos vagyok, de megszerettem a teológia tanulást.”

„Az adminisztrációban segítek számolgatni a tanárnőnek, csinálunk tanulócsoportot, és azoknak tartok korrepetálást. Ha vannak tanulmányi versenyek, azt is én szervezem. Szoktunk szellemi vetélkedőket tartani fenn a kultúrhelyiségben. Nem is tudom elmondani, hogy milyen jó.”

Az oktatásban való részvétel azonban nehezített, vagy egyszerűen lehetetlen a jelenlegi büntetés-végrehajtási gyakorlatban egy tézses elítélt számára. Mivel ezeknek az embereknek halálukig célt kell találni az intézmény zárt kapui mögött, így a lehetőségek kimerülése mind számukra, mind pedig a büntetés-végrehajtás számára rendkívül kockázatos.

Crewe és munkatársai azt írják, hogy a fogvatartottak célja, reménye, életben tartója három fő forrásra redukálódott: a családra, a hitre és az oktatásra. Az oktatás, a spirituális és vallási tevékenységek támogatják a mindennapi megküzdés formáit (Liebling, Arnold & Straub, 2011). Az olvasás és gondolkodás mentális szabadságérzetet ad. A spiritualitás és a vallási gyakorlatok kulcsfontossága abban rejlik, hogy az engesztelés, a megbocsátás és az erkölcsi fejlődés felé mutat utat. A tudásban rejlő potenciál elősegíti az újraértelmezést (Crewe et al., 2020).

A tézsesek egy részét pusztán a halálfélelem – pontosabban a félelem attól, hogy önkezükkel kell véget vetniük életüknek – tartja életben életük azon pontján, ahol jelenleg állnak.

„Ha nem félnék a haláltól, már végeztem volna magammal. Az ismeretlentől félek, illetve attól, hogy ha belefogok és megakadályoznak benne, az utána jövő retorzió milyen lesz?”

„Én már egyszer megpróbáltam, hadd ne mondjam, hogy milyen nehéz. Azt szokták mondani, hogy aki megcsinálja, milyen gyáva – hát nem.”

A tézsesek körében háromféle típusú gondolkodás/hozzaállás figyelhető meg az életben maradás szándéka vonatkozásában. Az első a beletörődöttek és reménytelenek csoportja, akik a viszonylagos egészségükhöz és a pár, számukra minimálisan örömet okozó élvezeti cikkhez, élelmiszerhez való hozzáféréshez kötik az életben maradásukat.

„Nekem az a boldogság, hogy reggel dohány, kávé, kicsit lejjebb kellett adni a szintet.”

A második csoportba tartoznak azok, akiket megmaradt kapcsolataik, a szeretteiknek, családtagjaiknak – elsősorban anyának – tett ígérek kötik az élethez, s tart ez addig, míg a szerettek meg nem halnak.¹⁰

„Az asszonynak megígértem, hogy nem ölöm meg magam.”

„A fiammal még egy-két dolgot el kell intézzek.”

„Meddig bírom? Édesanyám haláláig. Nekem már nincs rajta kívül senkim.”

Vannak néhányan, akik hisznek a majdani szabadulásban, és céljuk, hogy addig ép ésszel kibírják – ők addig vannak életben, amíg ebben hinni képesek –, ők a harmadik csoport. A legreménytelibb, legpozitívabb hozzáállást ők mutatják. Ez a viszonyulás értelemszerűen a fiatalabb fogvatartottakra jellemző. Reménykednek a törvény módosításában, vagy akár az idő észrevétlen elmúlásában, egészen a negyven év elteltével bekövetkező kötelező kegyelmi eljárásig. Ők választották a legküzdelmesebb és legkeservesebb utat, amely tele van próbatétellel, csalódással és gyötrellemmel. Számukra az önfejlesztés, a másokhoz való kapcsolódás, a tanulás és a közösségi életben való részvétel iránti igény mind erős, hiszen önmaguk testi-lelki-szellemi kondicionálására törekednek a céljuk elérése érdekében. Ők azok, akik számára a büntetés-végrehajtásnak megoldást kell találnia arra, hogy valódi fejlődésüket segíthesse, hogy az elérhető célok sora a múltó évekkel ne szakadjon meg, ne apadjon el.

„Én nem akarok a börtönben meghalni. Próbálok úgy élni, hogy ha lesz egy felülvizsgálat, akkor az legyen, hogy ez az ember megkaphatja az esélyt. Én ennél többet nem tudok tenni.”

„A tész az életem részévé vált. De a lelkem mélyén még mindig bennem van a remény. Ha tudnám biztosan, hogy itt halok meg, akkor azonnal öngyilkos lennék. De érzem, hogy még kint leszek, ki kell mennem!”

A tészesek körében egy emberrel találkoztam, aki az évek során megtért, és elmélyült hitéletet folytat. A többségre ez nem jellemző.

Meghatározó aggodalmak, félelmek

Ha az étellel együtt járó válsághelyzeteket sorra vesszük, majd a börtönlét kezei belől értelmezzük, azt láthatjuk, hogy hasonló események hatására sodródnak az elítéltek is a legnagyobb válságokba, azzal a különbséggel, hogy

10 Sok tészes elítélt beszélt arról, hogy édesanyjának több fájdalmat nem akar okozni, ezért életben tartja magát, amíg anyja él, ezt követően azonban nem fog tovább feleslegesen küzdeni nyomorúságos létéért.

esetükben rendszerint nincsenek segítő személyek, támogató közeg, vagy az elviselhetlent enyhíteni szolgáló szerek. Egy szeretett személy elvesztése krízist okozhat mindannyiunk életében. Crewe és munkatársai azt találták, hogy a legerősebb félelem az általuk vizsgált elítéltek körében a szeretett személy elvesztése és a gyász. Mivel a temetésekre rendszerint nem engedik ki a fogvatartottakat, társaik előtt pedig sokszor nem mutathatják a gyász fájalmát, ezt az időszakot „jogfosztott bánat”-nak nevezik (Doka, 2002).

Krízist okozhat egy költözés vagy betegség is. A megszokott környezet megváltozása, vagyis az ebből való kiszakítás és egy új közegbe való bevetés egy tézses elítélt számára előzetes bejelentés és felkészülési idő nélkül következik be. Az elítélt megfosztatik a felkészüléstől és az elbúcsúzástól, így ezután elölről kell kezdenie az adaptációt. A börtön világában a bizalmatlanság, a kételkedés, a megvetés és a félelem olyan mindent átszövő légkört teremt, amelyben az újrakezdés, az ismerkedés nem egyszerűen nyugtalanító és kellemetlen, de minden ilyen alkalom együtt jár a kényszerítő eszközök és a kontroll megnövekvő szintjével.¹¹

„Nekem ők a családom most: az örök, a nevelők, a pszichológusnő.”

„Engem például egyetlen dologgal lehet úgy isten igazából kikészíteni. Ha az állandóságom megszűnik. Az embernek megvannak a kis bevált napi rutinjai, az összes hülyeség, amihez ragaszkodik, ezért vagyunk meglőve sokszor, amikor parancsnokváltás van, vagy osztályvezető váltás van, és egész más jön, ami előtte éveken keresztül volt. Vagy ha elszállítanak.”

Az elítéltek életében két egyéb meghatározó tényező eshetőségével is számolni kell: az egyik a szabályok hirtelen és drasztikus változása, ami jellemzően életfeltételeik további szűkítését jelenti, a másik pedig a fogvatartott-társak felől érkező esetleges testi és lelki gyötrellem elszenvedése.

Crewe-ék beszámolnak arról is, hogy az általuk vizsgált börtönökben az egészségügyi ellátás minőségével kapcsolatos panaszok nagyon gyakoriak. Aki beteg vagy bármilyen egészségügyi problémája van, annak nincsenek jó kilátásai. Ugyanez elmondható a hazai büntetés-végrehajtási intézetekről is. Kifejezetten hátrányban vannak a tézsesek, akiknek problémás, nehézkes mozgatása miatt más elítéltekhez képest is reménytelenebb a helyzetük egészségügyi probléma esetén.

„Van bennem félelem, mi lesz, ha beteg leszek. Persze az öregséggel együtt jár a baj is, ezt tudom. Ha nem úgy működöm, ahogy kellene, akkor van vége. Nem kötögetem a kötelemet, de ha eljön az ideje, akkor óhatatlanul itt a vége.”

11 A tézsesek közül három befejezett öngyilkosság történt már az elhelyezés vagy az elhelyezés megváltoztatásának szándéka miatt, és ennél több elítélt szuicid szándékáról lehet tudni hasonló okokból.

Ha az elítélt hozzátartozója szenved betegségben, a fogvatartottat mardossa a bezártság miatti tehetetlenség, önváddal karöltve.

„A kintet egyszerűen távont tartom magamtól, mert nem tudok semmiben segíteni. Borzalmas, hogy nem tudok segíteni, nem tudok semmit csinálni.”

Az erény mint érték

Crewe-ék szerint sokan éltek meg a bebörtönzést egyfajta ébresztőként, felértékelődtek az igazi családi kapcsolatok és más kulturális javak. Ebben a vonatkozásban nagy a különbség a hosszú ítéletes, de a valamikori biztos szabadulás reményében bízó, illetve a tész ítélettel büntetésüket töltő fogvatartottak között. A tézsesek többsége nem fogalmaz meg olyan célt, amellyel bűnét jóváteheti. Úgy érzik, a büntetésük megfelelően súlyos, vagy súlyosabb a megérdemelt-nél, talán emiatt sem jellemző rájuk a lelkipurdalás. Inkább magukat siratják. Néhányan vannak, akik igazán megbánták, amit elkövettek, de többségében inkább a saját büntetésük és az önmaguk felett érzett sajnálat válik hangsúlyossá.

„Nem foglalkozom a bűncselekményeimmel. Olyan, mintha meg sem történt volna. Fiatal voltam. Most sem érdekel, idősebb koromban. Semmi veszténivalóm nem volt, most sincs.”

„Megbántam-e, hogy embert öltem? Magát a tényt, azt, hogy megöltem egy embert, azt így nem, magát azt, hogy megcsináltam, azt bánom nagyon, de csak magam miatt.”

Ez alól is vannak kivételek. A kivételekre az átlagosnál magasabb intelligencia és érzelmi intelligencia jellemző. Jellemző az, hogy vannak külső, stabil támogató kapcsolataik, és az, hogy reménykednek abban, hogy egyszer még szabadulnak. Ők azok, akik tudatosan fejlesztik magukat, és jobb emberré akarnak válni.

„Ez az ítélet egy nagyon komoly folyamat, erő, hogy az ember ezt végigszenvedje, és ahhoz kell az embernek egy bizonyos remény, hogy érdemes csinálni. Hogy ne azt lássa az ember, hogy ő akármit is csinál, meg is gebedhet itt, úgy sem lesz ebből kiút. Nem tudják belőlem kiölni, mert akkor már rég vége lenne az egész történetnek, csak elkedvetlenít.”

Konklúzió és javaslatok¹²

Egy longitudinális vizsgálatban, akár a mozgóképnél, jóval árnyaltabb valóság válik láthatóvá: okok és okozatok láncolata és bonyolult hálózata rajzolódik ki.

12 A tézsesek fogvatartási körülményei vonatkozásában az általam javasolt szempontok szándékom szerint kizárólag a meglévő erőforrások jobb kihasználásán alapulnak, nem számolnak más források bevonásával.

Mind a helyzet, mind pedig a személy folyamatosan alakul. Mindeközben az a mesterségesen rugalmatlan, biztonságorientált rendszer, amely körülveszi, nem reagál ezekre a változásokra.

A rendszerben bekövetkező szabályozásváltozások drasztikus hatással vannak az extrém hosszú ítéletet töltőkre, akiknek egy egészen apró kedvezmény eléréséhez is – sokszor több éves – kitartó és kemény munkával kell bizonyítaniuk arra való érdemességüket.¹³ Az elérhető célok és megtartható kedvezmények alapvetően határozzák meg azt, hogy egy tészes elítélt évtizedei problémamentesen telhessenek. Ugyanígy a kedvezmények váratlan elvesztése, a bizonytalanul elérhető célok vagy az elérhető célok hiánya, a mindennapi életet befolyásoló szabályozások változásai aláássák a nyugodt, rendkívüli eseményektől mentes fogva tartás lehetőségét a hosszú ítéletesek esetében.

A büntetés-végrehajtás és az elítéltek érdeke közös: kiszámítható, stabil, nyugodt élet az büntetés töltése folyamán. Ezt létrehozni kiszámítható szabályozással és az ítélet hosszú éveit alatt egy előre kidolgozott, formális értelemben vett és egyénre szabott „fogvatartotti életpályamodell” segítségével lehetne. Egy életpályamodell segítségével, amely során az elítéltnak lehetősége van jó magaviselet fejében arra, hogy az általa preferált és megvalósítható céljait elérhesse. Ilyen célok lehetnek több területen, a fogvatartotti preferencia szerint: oktatás, sport, különböző kreatív, alkotó tevékenységek, programok, szakkörök, elhelyezés kívánt körülményei, munkavégzési feltételek.

Évtizedeken keresztül újabb és újabb célokat/lehetőségeket biztosítani a fogvatartottaknak nagy kihívás. Jelen dolgozatban sok olyan tevékenység és jutalomként értékelhető elfoglaltság megjelent, amelyek tészes fogvatartottak számára elérhetőek voltak, és amelyeknek rendkívüli jelentősége van a békés fogva tartás szempontjából.

A tészesek körében az önvizsgálat néhány esetben indult el, ahol az elítélt személyisége és az elhelyezési körülményei ezt megalapozhatták. Azonban ha a feltételrendszer nem adott, azaz az elítélt személyiségszerkezete és/vagy a börtönkörnyezet alkalmatlan arra, hogy az elítélt szembenézzen önmagával és tetteivel, az önrekonstrukció nem tud elindulni. Ha a toxikus stressz – amely a fogvatartotti elhelyezésből és a bánásmódból fakadhat – krónikus vagy elhúzódó, akkor az önszabályozás fejletlen marad. Ez maladaptív megküzdéshez, személyiségpatológiák kialakulásához vezet (Levenson & Willis, 2019). Így

13 A zárkában tartható tárgyak például meghatározóak lehetnek. Több tészeset ismerek, akik engedélyt kaptak arra, hogy növényeket gondozzanak, vagy kisállatot tartsanak a zárkában, vagy például barkács-tevékenységre kaptak engedélyt, majd ezeket, függetlenül a magaviseletükről, egy személyi változást követően egyik napról a másikra megvonták tőlük. Ezek a változások nagy törést és sokszor krízist okoznak az elítéltek számára.

járul hozzá a börtön ahhoz a folyamathoz, amelyben a fogvatartott visszafordíthatatlanul megfosztatik emberi mivoltától, majd konzerválja azt. Ha azonban a feltételrendszer lehetővé teszi azt, hogy az elítélt magába nézhessen, önvizsgálatot tartson, elindulhat a személyiségfejlődés és a felelősségvállalás, amely eredményeként büntetése alatt együttműködővé és megbízhatóvá válik, a társadalomra való veszélyességének mértéke pedig jelentősen lecsökken.

Azt kell végiggondolni, hogy vajon az elégtétel igényét a törvényes határokon belül tényleg minden áron ki kell-e meríteni, vagy vannak más, hosszú távon a társadalom szempontjából fontosabb aspektusok is, amelyeknek a mértéketlen megtorlás vágyán túl kell mutatniuk.

Felhasznált irodalom

- Antal Sz., Nagy L. T. & Solt Á. (2008). *Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus és jogi összehasonlító vizsgálata*. Kutatási jelentés. Kézirat. Országos Kriminológiai Intézet. https://www.okri.hu/images/stories/KUTBESZ_UJ_2017/befkut_2008_hun.pdf
- Crewe, B., Hulley, S. & Wright, S. (2020). *Life Imprisonment from Young Adulthood: Adaptation, Identity and Time*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-56601-0>
- Doka, K. J. (Ed.) (2002). *Disenfranchised grief: New directions, challenges, and strategies for practice*. Research Press Pub.
- Levenson, J. L. & Willis, G. M. (2019). Implementing Trauma-Informed Care in Correctional and Supervision. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 28(4), 481–501. <https://doi.org/10.1080/10926771.2018.1531959>
- Liebling, A., Arnold, H. & Straub, C. (2011). *An exploration of staff-prisoner relationships at HMP Whitemoor: 12 years on*. Ministry of Justice–Cambridge Institute of Criminology Prisons Research Centre. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217381/staff-prisoner-relations-whitemoor.pdf

A cikkben található online hivatkozás

URL1: *(József) Bancsók and László Magyar (No. 2.) v. Hungary*, app nos. 52374/15. 53364/15. <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7165483-9721954>

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Solt Á. (2023). „Aki el tudja fogadni, hogy a börtönben kell meghalnia, az minek éljen még éveket?”. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1871–1886. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.13>

Szexuális bűnelkövetők a kriminálpolitika erőterében

Sexual offenders in criminal policy context

Szabó Judit

Dr. PhD, tudományos főmunkatárs
Országos Kriminológiai Intézet,
Büntető Jogtudományok Osztálya
judit.szabo@okri.hu

Virág György

Dr. PhD, igazgatóhelyettes, főtanácsos
Országos Kriminológiai Intézet
virag@okri.hu

Absztrakt

Cél: A tanulmány célja a szexuális bűnelkövetők kezelését, illetve a visszaesés megelőzését célzó eszközök rövid áttekintése, különös tekintettel azok hatékonyságának kérdésére és az alkalmazásukkal kapcsolatban felmerülő aggályokra.

Módszertan: A tanulmány megállapításai a releváns nemzetközi szakirodalom áttekintésén alapulnak.

Megállapítások: Az áldozatvédelem és a prevenció szempontjából kiemelkedően fontos a beavatkozási eszközök hatékonyságának, eredményességének szisztematikus elemzése. Az egyes eszközök valódi hatóerejének feltárását különösen indokolja a jelentős érzelmi telítettség, a gyerekbántalmazást körülvevő elemi indulat, valamint az a tény, hogy a szexuális elkövetők a bűnelkövetők „veszélyes osztályaként” jelennek meg, a szexuális bűncselekmények pedig jellemzően a szigorú, punitív büntetőpolitika motorjaként működnek.

Érték: A szerzők szándékai szerint a tanulmány hozzájárul a szexuális bűnelkövetés, illetve a pedofília egyes kriminálpolitikai vonatkozásaival kapcsolatos ismeretek gyarapításához.

Kulcsszavak: szexuális bűnelkövető, pedofília, kémiai kasztráció, szexuális bűnelkövetők nyilvántartása

Abstract

Aim: The purpose of the paper is to provide a brief overview of the instruments aiming at the treatment of sexual offenders and the prevention of reoffending, particularly regarding the issue of their effectiveness and the concerns about their use.

Methodology: The conclusions of the paper are based on a review of relevant international scientific literature.

Findings: The systematic analysis of the effectiveness of interventions is of utmost relevance from the standpoint of the protection of victims and of prevention. The fact that pedophilia is an emotionally heavily charged issue filled with basic hostility, that sexual offenders are depicted as a “dangerous class” of criminals and that sexual offences usually function as a driving force for harsh punitive criminal policy especially warrant the exploration of the actual effectiveness of each instrument.

Value: The authors aim to contribute to the growing body of knowledge on some criminal policy aspects of sexual offending and pedophilia.

Keywords: sexual offender, pedophilia, chemical castration, sex offender registry

Bevezetés

Egy felnőtt – kizárólagosan vagy elsősorban – serdülőkor előtti vagy serdülőkorban lévő gyermekek iránt érzett szexuális vonzalma a pszichiátriai értékelés szerint mentális betegség, amelyet a pszichiátriai rendellenességek mindkét nagy nozológiai rendszere¹ tartalmaz, „Pedofília”, illetve „Pedofil rendellenesség” néven. A büntetőjog a gyerekekkel végzett vagy végeztetett szexuális cselekményeket, illetve a gyermekek szexuális kizsákmányolását a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények körében szankcionálja, függetlenül az elkövető személyiségétől, nemi irányultságától, „pedofil mivoltától”.² A kettő – a pedofília, illetve a gyerekek ellen elkövetett szexuális bűncselekmények – azonosítása, szinonim kezelése hibás. Számos pedofil hajlammal élő ember van ugyanis, aki soha nem molesztált egyetlen gyermeket sem, és még többen vannak olyanok, akik ugyan nem minősülnek pedofilnak, mégis szexuálisan bántalmaznak egy vagy több gyermeket. Részben a fogalmi zavar az oka, hogy a probléma megelőzése és kezelési lehetőségei tekintetében – ideértve a büntető igazságszolgáltatási rendszer keretein belül adott reakciókat is – nincs maradéktalan konszenzus. Jelen tanulmányban a gyerekek sérelmére nemi bűncselekményt megvalósító elkövetők kezelését és a bűnis-méltés megelőzését, illetve a társadalom védelmét célzó büntetőjogi, terápiás és

1 DSM V. – *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (Mentális Rendellenességek Diagnosztikai és Statisztikai Kézikönyve) ötödik kiadása; BNO 10 – Betegségek Nemzetközi Osztályozása.

2 A büntetőjogban a pedofília kifejezése vagy meghatározása nem szerepel.

társadalmi eszközöket tekintjük át röviden, azt vizsgálva, hogy azok – például (kémiai) kasztráció, szexuális bűnelkövetők nyilvántartása – mennyiben hatékonyak, illetve milyen aggályok merülnek fel az alkalmazásukkal kapcsolatban.

Pszichoterápia

Ha elfogadjuk a gyerekek iránti szexuális érdeklődés medikalizálását, jogosan vetődik fel a betegség „gyógyításának” kérdése.

A pedofília pszichoterápiás kezelési lehetőségeivel kapcsolatban alapvetően két álláspont létezik a szakirodalomban (Seto, 2018). A domináns vélemény szerint nincs bizonyíték arra, hogy a pedofil vágy – hasonlóan a nemi orientációhoz – megváltoztatható lenne. A másik megközelítés (Cantor, 2018) szerint viszont ideje meghaladni a pedofília gyógyíthatatlan voltára vonatkozó álláspontot. A szakmai konszenzus az, hogy a reális terápiás cél a „gyógyítás” helyett inkább a pedofil érdeklődés, vágy kezelése, a szexuális drive csökkentése és ezen keresztül a szexuális gyermekbántalmazás megelőzése lehet. Az egyes terápiás módszerek hatékonysága tekintetében inkonzisztens a szakirodalom.

Vannak országok, ahol biztosított a szexuális bűnelkövetők kezelése, és a pedofiliában szenvedőknek és a bűnelkövetést megelőzni szándékozókna is rendelkezésre áll a segítség. Ilyen program a német Dunkelfeld Project ([URL1](#)), amelynek célja, hogy a gyerekek iránt nemi érdeklődést érző, de a gyermekek bántalmazásától tartózkodó egyének számára hatékony preventív lehetőség nyújtson. Dombert és munkatársai (2016) német mintán végzett kutatásában a 12 éven aluli gyerekekkel kapcsolatos szexuális fantáziákról beszámoló férfiak több mint 12 százaléka érezte (volna) szükségét valamilyen segítségnek. Különösen igaz volt ez a gyerekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények – gyermekpornográfia és kontakt bűncselekmények – elkövetőire, és közülük is a legnagyobb arányban azokra, akik mindkét típusú bűncselekmény elkövetését beismerték. A megelőzés eszköztára bizonyára hazánkban is gazdagabb lenne, ha rendelkezésre állnának ilyen lehetőségek.

A pszichoterápia hatékonyságának alapfeltétele, hogy

- a) legyenek olyan speciális szakemberek, csoportok, akik/amelyek ezzel a problémával foglalkoznak;
- b) a létező szolgáltatás legyen elérhető, vagyis működjön valamilyen társadalombiztosítási vagy egyéb biztosítási lehetőség, ami azok számára is hozzáférhetővé teszi, akik nem képesek a magánellátás finanszírozására; valamint
- c) az érintett önkéntesen vállalja a kezelést és legyen motivált annak sikeressége iránt.

Magyarországon az első két feltétel jelenleg nem biztosított, még a magán-ellátás elérhetősége és kapacitása is erősen limitált. A kutatási eredmények arról tanúskodnak, hogy a terápia lehetősége máshol is problémát jelent, mert a pedofil emberekkel kapcsolatos averziók és előítéletek a szakemberekben is dolgoznak (lásd például Stiels-Glenn, 2010; Schmidt & Niehaus, 2022). A harmadik feltétel, az önkéntesség és motiváltság sem mindig teljesül. A pedofilok jelentős része ugyanis – egyebek közt a szankcióktól és a stigmatizálástól is tartva – rejtőzködik. Ez indokoltnak is tűnik azon kutatási eredmények fényében, amelyek szerint a mentális szakembereknek és az annak tanuló diákoknak egy része kész lenne jelenteni a gyermekek iránti nemi érdeklődését felfedő kliensét a hatóságoknak (Stephens, McPhail, Heasman & Moss, 2021). Továbbá, sok pedofil nem tartja problémának a vonzalmát, és racionalizálja, észszerűnek tűnő magyarázatokkal védi és indokolja elfogadhatatlan viselkedését. Rossz hír az is, hogy a már említett domináns szakmai álláspont szerint az ismert pszichoterápiák alkalmazásával a pedofília nem „gyógyítható”; nincsen olyan pszichológiai módszer, amivel a szexuális orientáció megváltoztatható lenne. A reális cél csupán valamiféle kontroll kialakítása lehet, amellyel a vágy kielé-ése megakadályozható, természetesen ez is csak azoknál, akik problémának érzik a gyerekekkel kapcsolatos szexuális vágyaikat, és tenni akarnak annak érdekében, hogy ne kövessenek el bűncselekményt. A pedofília pszichoterápiás kezelésének lehetőségeit ennek fényében kell értékelnünk.

Gyógyszeres kezelés, kémiai kasztráció

A pedofília kezelésére a pszichoterápia mellett gyógyszeres lehetőségek is rendelkezésre állnak. A farmakoterápia célja a pedofil fantáziák és viselkedések szabályozása, a késztetések kontrollálása és az egyén szenvedésének mérséklése (Seto, 2018). Többféle – egyéb kórképek, például prosztatadaganat terápiajában is használt – gyógyszert alkalmaznak e célra.

Az antiandrogén, illetve a gonadotropin-felszabadító (GnRH), más néven luteinizáló hormonfelszabadító (LHRH) hormon agonista és antagonisták szerek a tesztoszteronszint különböző hatásmechanizmusok révén történő csökkentésével hivatottak mérsékelni a nemi vágyat, és ezáltal a gyerekek irányában tanúsított szexuális viselkedést; az antidepresszánsok egy csoportja, a szelektív szerotonin visszavétel gátlók (úgynevezett SSRI-k) pedig szerotonerg vágycsökkentő hatásuk miatt szerepelnek a pedofília gyógyszeres kezelésének lehetőségei között.

A gyógyszeres terápiás megoldások hatékonyságára vonatkozóan csak korlátozott mennyiségű, jellemzően alacsony mintaelemszámú, és módszertanilag igen

heterogén kutatási eredmények állnak rendelkezésre. Cooper és munkatársai (1992) vizsgálata szerint például az antiandrogén hatású CPA (ciproteron-acetát) és MPA (medroxiprogesteron-acetát) csökkentette a vizsgált személyekben a szexuális gondolatokat, fantáziákat és a fallometriával mért nemi izgalmat. Gijs és Gooren (1996) több vizsgálat áttekintése eredményeként a CPA vonatkozásában szintén arra a következtetésre jutott, hogy az szignifikánsan csökkenti a szexuális arousalt. Turner és Briken (2018) szisztematikus áttekintése szerint az LHRH agonista szerek pszichoterápiával kombinálva hatékonyabbak a parafilias zavar kezelésében, mint az antiandrogének, ám súlyos mellékhatásaik miatt alkalmazásuk szoros felügyeletet és szigorú etikai megfontolásokat igényel. Az SSRI gyógyszerek pedofiliában való alkalmazhatóságának eredményességéről csak kevés információ áll rendelkezésre (például Greenberg, Bradford, Curry & O'Rourke, 1996), és módszertani szempontból ezek a kutatások sem mind meggyőzőek (Seto, 2018). További, szilárdabb módszertani alapokon nyugvó – például nagyobb mintán, megfelelő kutatási elrendezésen és hosszabb utánkövetési perióduson alapuló – vizsgálatok szükségesek a gyógyszeres terápiás irányelvek jobb megalapozása érdekében (Landgren et al., 2022).

Annak ellenére, hogy a visszaesés megelőzésének hatékonysága tekintetében nem teljesen konzisztens a szakirodalom, és a hormonháztartásba való beavatkozás kedvezőtlen mellékhatásokkal jár, a világ számos országában – például Dél-Koreában, Indonéziában, Lengyelországban, illetve több amerikai államban – is létező jogintézmény az említett gyógyszerek egy részének alkalmazásán alapuló, úgynevezett kémiai kasztráció (Pugh, 2016). Egyes államokban – például Lengyelországban – az elítélt a bíróság ítélete alapján köteles magát alávetni a kezelésnek, míg más országokban a szabadságra bocsátás vagy a büntetés csökkentése feltételeként állítható, és önkéntesen vállalható (URL2). Svédországban, Dániában, Németországban és több más államban például nem írható elő kötelezően, de bizonyos esetekben választható alternatíva. Észtországban a feltételes szabadságra bocsátás feltételeként szabhatja a bíróság a gyerekek sérelmére szexuális bűncselekményt megvalósító, nagy visszaesési kockázattal rendelkező elkövetők esetében (URL3). Más kérdés, hogy a további szabadságvesztés-büntetés alternatívájaként felkínált kezelés mellett való döntés nem tekinthető teljesen önkéntesnek, hiszen a büntetés elkerülését célozza, és ebben az értelemben egyfajta kényszerként értelmezhető. Ami a kémiai kasztráció hatékonyságát illeti, a szakirodalom nem teljesen konzisztens ebben a kérdésben. Randomizált, kontrollált kutatást még nem is publikáltak a témában, így a visszaesés megelőzésének hatékonyságáról kevés a bizonyíték.

Egyes államokban sebészi (vagy fizikai) kasztrációt is végeznek. Ez a gyakorlat Németországban néhány évvel ezelőtt szűnt meg, és az Európai Unióban

már csak Csehországban él (Elischer & Šolc, 2020). A sebészi kasztráció visszafordíthatatlan következményekkel járó, invazív beavatkozás, amely a hatékonyság kérdésétől függetlenül nyilvánvalóan súlyos jogi és erkölcsi aggodalmakat is felvet. Ezen a tényen az sem változtat, hogy az említett országokban csak önkéntes alapon és igen szigorú feltételek teljesülése esetén (volt) alkalmazható ez a beavatkozás.

Szexuális bűnelkövetői nyilvántartás

A gyerekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények visszaszorítása, megelőzése érdekében a világ több országában is működtetnek szexuális bűnelkövetői nyilvántartásokat, illetve ezekhez kapcsolódó értesítési rendszereket.³ Ezek tartalmazhatják valamennyi szexuális bűnelkövető adatait, de gyakoribb, hogy egy szűkebb körre – például a gyerekek sérelmére nemi bűncselekményt megvalósító elkövetőkre – vonatkozó információt foglalnak csak magukban.

A bűnelkövetői regiszterrel kapcsolatos egyik alapkérdés az, hogy az abban szereplő információ nyilvánosan hozzáférhető-e a „nagyközönség” számára, vagy csupán a bűnüldöző hatóság részére elérhető, illetve esetleg mások számára is megismerhető, de csupán engedély alapján és korlátozott mértékben. A másik kérdés a hatékonyság: nevezetesen, hogy van-e valódi prevencióshatása egy ilyen rendszer létrehozásának és működtetésének.

Az Egyesült Államokban meglehetősen hosszú múltra tekint vissza ez a jogintézmény (Corda, 2020). Jelenleg valamennyi USA-beli államban van ilyen regiszter és a nyilvánosság tájékoztatását célzó weboldal (URL4), és egyes államokban a lakosság informálásának egyéb módjai is működnek. A nyilvántartás tartalmazza az elkövető nevét, lakóhelyét és az általa elkövetett bűncselekményeket. Célja a szexuális bűnözők szabadulás utáni követése és monitorozása.

Az USA-n kívül a világ számos országában működik valamilyen típusú regiszter a szexuális bűnelkövetők nyilvántartására (Federal Research Division, 2022). A szexuális bűnelkövetői regiszterrel rendelkező államokra példaként említhető Ausztrália, az Egyesült Királyság, Argentína, Dél-Korea, Spanyolország, Lengyelország, és most már Magyarország is. Egyes országokban nincs egységes és országos nyilvántartás, például Németországban csak néhány tartományban működik ilyen rendszer. Az említett regiszterek több szempontból, így például az azokban tárolt adatok hozzáférhetősége tekintetében eltérőek. Utóbbi a legtöbb államban korlátozott, azaz csak a hatóságok, illetve személyek

3 *Sex Offender Registration and Notification* (a továbbiakban: SORN).

meghatározott köre fér hozzá a regiszterhez. Ellenpéldaként említhető Lengyelország, ahol 2018-ban bevezették a szexuális bűnelkövetők nyilvános, bárki számára hozzáférhető regiszterét ([URL5](#)). Ebben található a legveszélyesebb szexuális bűnelkövetők, köztük a gyerekek sérelmére nemi bűncselekményt megvalósítók. Utóbbi adatokhoz bárki hozzáférhet, míg a korlátozott hozzáférésű nyilvántartásból csak a jogszabályban meghatározott hatóságok, munkáltatók, illetve szolgáltatók kérhetnek le adatokat előzetes regisztrációt követően.

Magyarországon az Országgyűlés 2021. június 15-én fogadta el a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról szóló törvényjavaslatot. A 2021. évi LXXIX. törvény 4. pontja rendelkezik a bűnügyi nyilvántartási rendszerről, az Európai Unió tagállamainak bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartásáról, valamint a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartásáról szóló 2009. évi XLVII. törvény módosításáról. Ezzel a módosítással a törvény létrehozta a gyermekek sérelmére szexuális bűncselekményt elkövetők nyilvántartását, amelynek célja az előterjesztői indokolás szerint a gyermekek védelmének biztosítása, a gyermekek sérelmére vagy kihasználásával elkövetett nemi élet szabadsága vagy nemi erkölcs elleni bűncselekmények megelőzése. A szabályozás szerint a gyermekekkel közvetlen kapcsolatba kerülő személyek ellenőrzése érdekében azoknak a jogerősen elítélteknek az adatai érhetőek el ügyfélkapun keresztül a gyermek hozzátartozója vagy a nevelését, felügyeletét vagy gondozását ellátó nagykorú személy számára, akik a bűncselekmény elkövetésekor a tizennyolcadik életévüket betöltötték. A nyilvántartáson keresztül megismerhető adatok: az elítélt neve, születési évszáma, településszintű lakóhelye, arcképmása és az általa elkövetett bűncselekmény. A felületen keresztül megismert adatokat az azokat megismerő személy köteles bizalmasan kezelni, azok kizárólag a gyermek védelme érdekében használhatóak fel, és tehetők harmadik személy számára megismerhetővé. Tilos ezen adatokat nyilvánosságra hozni, tilos róluk képernyőfotót, egyéb másolatot, kivonatot, összefoglalót készíteni, továbbá tilos azokat sokszorosítani, nyilvántartásba rendezni, vagy adatbázisba foglalni. Ez év márciusáig közel 8000 esetben kértek le adatokat a rendszerből ([URL6](#)).

A téma aktualitását jelzi egy, az Európai Parlamentben az elítélt szexuális bűnelkövetők uniós szintű nyilvántartásáról való állásfoglalás iránt benyújtott indítvány is ([URL7](#)). Az indítvány a társadalom szexuális bűncselekmények visszaeső elkövetőivel szembeni védelme érdekében, amerikai mintára szorgalmazza az elítélt szexuális bűnelkövetők uniós szintű nyilvántartásának létrehozását. Ezzel kapcsolatban javasolja, hogy a bűnüldöző hatóságokon kívül olyan érzékeny intézmények számára is biztosítsanak hozzáférést ehhez

a nyilvántartáshoz, mint például az óvodák, hogy az ilyen intézmények megakadályozhassák, hogy elítélt szexuális bűnelkövetők ottani foglalkoztatás révén hozzáférjenek a potenciális áldozatokhoz. Felkéri továbbá az illetékes bizottságot, hogy készítsen jelentést a tagállami végrehajtás jogi lehetőségeiről, és vizsgálja meg, hogy jogilag megengedhető-e a teljes körű közzététel, és amennyiben igen, melyek a megvalósítás feltételei.

A szexuális bűnelkövetők nyilvántartásával kapcsolatban mára viszonylag sok tapasztalat gyűlt össze. A növekvő népszerűség ellenére a regisztráció és a lakossági tájékoztatás (SORN) szexuális bűnelkövetés alakulására gyakorolt hatásaival kapcsolatos kutatási eredmények legalábbis inkonzisztensek (Bouffard & Askew, 2019).

Több kutatás nem talált szignifikáns összefüggést a SORN és a szexuális bűnelkövetés, illetve a visszaesés aránya között. Egy korai vizsgálatban például Schram és Milloy (1995) arra a következtetésre jutott, hogy a közösség tájékoztatásának (community notification) nem volt számottevő befolyása az érintett szexuális elkövetők bűnismétlésére, mivel az nem különbözött szignifikánsan azokétól, akikkel kapcsolatban nem volt ilyen információs kötelezettség. Vásquez és munkatársai (2008) tíz amerikai államban vizsgálták meg a nemi erőszakok számának alakulását SORN implementációja előtt és után, vegyes eredményeket kapva. Hat államban nem változott a bejelentett nemi erőszak esetek száma a regisztráció megkezdése után, míg három államban szignifikáns csökkenésről, egyben pedig jelentős emelkedésről számoltak be. Tewksbury és Jennings (2010) szexuális bűnelkövetők két kohorszát hasonlították össze a bűnözői életpálya tekintetében, és arról számoltak be, hogy nincs jelentős eltérés a SORN bevezetése előtt és a SORN után szabadult – tehát a regisztrált és nem regisztrált – bűnelkövetők további kriminális aktivitásának alakulása között. Mindkét kohorszban volt egy alacsony visszaesési rátával, egy magas visszaesési rátával, valamint a visszaesés hiányával jellemezhető csoport. Bouffard és Askew (2019) 1977 és 2012 közötti texasi adatok idősoros elemzése kapcsán arra a megállapításra jutott, hogy az eredetileg bevezetett SORN-rendszernek, majd két módosításának semmiféle hatása nem volt a szexuális bűnelkövetésre, ideértve a bűnismétlést is. Olyan kutatási eredmények is vannak, amelyek a regiszterek, illetve a közösségi tájékoztatás visszaesésre gyakorolt kedvező, bár korlátozott mértékű hatásairól számolnak be. Barnoski (2005) például a Washington állami SORN-rendszer kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy a regisztrációt előíró törvény 1997-es hatálybalépését követően csökkent mind az erőszakos, mind a szexuális visszaesés aránya. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy utóbbi kutatás eredményei a vizsgált időszakban az USA-ban általánosan tapasztalt csökkenő bűnelkövetési rátának is tulajdoníthatók. Prescott

és Rockoff (2011) azt állapították meg kutatásukban, hogy az ismert szexuális bűnelkövetők körében a regisztráció csökkentette a bűnismétlés arányát, a közösségi értesítés/tájékoztatás azonban ellenkezőleg: inkább növelte, mint csökkentette a visszaesés valószínűségét. Az eddig leírtakat támasztják alá egy viszonylag friss metaelemzés eredményei is, amelyet Zgoba és Mitchell (2021) végzett 18 korábbi kutatás adatainak összesítésével. A szerzők következtetései szerint a SORN-rendszerek semmiféle hatást nem gyakorolnak a bűnismétlésre.

Ha a szexuális elkövetői nyilvántartások hatékonyságához nem férne kétség – ami, mint láttuk nem megalapozott feltételezés –, akkor is jogosan merülnének fel kérdések a regiszterek társadalmi hatásaival kapcsolatban. Jahnke, Imhoff és Hoyer (2015) felmérése szerint a pedofília még az alkohol abúzusnál és az antiszociális tendenciáknál is súlyosabb stigma, a pedofiliában szenvedők ugyanis nagyobb mértékű elutasítást, negatív érzelmeket és társas távolságtartást váltottak ki a megkérdezettek közül, mint a másik két csoport. Feldman és Crandall (2007) pszichológus hallgatók körében végzett vizsgálatában 40 mentális zavar közül a pedofília váltotta ki a második legnagyobb mértékű elutasítást, közvetlenül az antiszociális személyiség után. Mindezek fényében a regisztrációnak, illetve a lakosság tájékoztatásának az érintett elkövetőkre nézve egy sor negatív következménye lehet, ideértve a munkahely elvesztését, a közösség részéről elszenvedett fenyegetést és zaklatást, a vagyontárgyak megrongálását, az elkövetővel együttlakó családtagok által elszenvedett sérelmeket, és szélsőséges esetben akár a fizikai erőszakot, vagy az otthont érő támadást (Levenson, D'Amora & Hern, 2007). További kedvezőtlen hatásként számol be sok érintett az elszigetelődésről, szegényről, megaláztatásról, reménytelenségről és az ezekkel járó pszichés stresszről (Levenson & Cotter, 2005). Lasher és McGrath (2012) 1503 fős összesített mintán alapuló áttekintő tanulmánya például a szexuális elkövetőkkel kapcsolatos lakossági értesítés reintegrációra gyakorolt hatásait vizsgálta. Kutatásuk szerint az elkövetők 8 százaléka számolt be fizikai támadásról vagy sérülésről, 44 százaléka szomszédától elszenvedett fenyegetésről vagy zaklatásról, 14 százaléka anyagi kárról, 20 százaléka fenyegetésről, 30 százaléka a munkahely elvesztéséről, 19 százaléka a lakhatás elvesztéséről, 16 százaléka családtag vagy szobatárs által elszenvedett fenyegetésről vagy támadásról, és 40–60 százalékos közötti arányuk kedvezőtlen pszichés következményekről.

A hatékonysággal kapcsolatos kérdések, az erősen stigmatizáló és a társadalmi integrációt akadályozó jelleg, valamint a költségek ellenére úgy tűnik, a szexuális bűnelkövetőket nyilvántartó rendszerek nem veszítenek népszerűségükből. Létrehozásukat általában azzal indokolják, hogy a szexuális bűnelkövetők körében az átlagosnál jóval nagyobb a bűnismétlési ráta, valamint hogy a gyermekek védelme megköveteli, hogy a közösség megfelelő információval rendelkezzen

a veszélyes bűnözők tartózkodási helyével kapcsolatban. A szexuális bűnözők magasabb visszaesési arányát azonban a kutatások eredményei nem támasztják alá egyértelműen (Jennings et al., 2015), abban a tekintetben pedig konzisztens a szakirodalom, hogy a gyerekek sérelmére az esetek nagy többségében nem idegenek, hanem családtagok vagy ismerősök, illetve nem visszaesők, hanem büntetlen előéletű személyek követnek el nemi bűncselekményt (Logan & Prescott, 2021). Mindezek ellenére a vizsgálatok és kutatások eredményeit általában nem ismerő, és számos előítéllettel rendelkező közvélemény (Levenson, Brannon, Fortney & Baker, 2007) széles körben támogatja – ahogy a punitív kriminálpolitikai megoldásokat általában – a szexuális bűnelkövetői regiszterek intézményét, különös tekintettel a szexuális gyermekbántalmazók nyilvántartására. A nyilvántartások szabályozásának megvalósításakor a kriminológia elmélete és a kriminálpolitika gyakorlata erre figyelemmel is eltérő eredményre juthat; utóbbi gyakorta kerülni próbálja a társadalmi nyomással szembemenő döntések népszerűtlenségének veszélyességét. Mindazonáltal továbbra is érvényes problémaként kell tekintenünk a tárgyalt nyilvántartások prevenciós értékével, hatékonyságával, nemkívánatos következményeivel és költséghatékonyságával kapcsolatos kérdésekre, amelyekre remélhetőleg a jövőben megfelelő válaszokat kapunk a bizonyítékokon alapuló gyakorlat megalapozása érdekében. Meg kell jegyezni persze azt is, hogy ezek a kételyek elsősorban a nyilvános regiszterekre vonatkozóan merülnek fel, míg a célhoz kötött és korlátozott felhasználás lehet hasznos és akceptálandó jogos igény is.

Következtetések

A pedofiliát és a gyerekek elleni szexuális bűncselekményeket ugyan gyakran differenciálatlanul azonosnak tekintik, a két fogalom érvényességi köre azonban eltér. A fogalmi tisztázottság elméleti szempontból akkor is fontos, ha a jogalkalmazói gyakorlatot ez a kérdés csak esetlegesen befolyásolja.

A pedofil orientáció mélyen gyökerezik az identitás alapstruktúrájában, az ösztöntörékvések nehezen módosíthatóak vagy korlátozhatóak, ha egyáltalán. A pedofil embernek éppen annyira szerves része ez a törekvés, mint az ellenkező vagy azonos nemű felnőtt iránti vágy a hetero-, illetve homoszexuális férfi vagy nő esetében. Az alapvető különbség morális és jogi; az utóbbi elfogadott, míg az előbbi – mert ellentétes a szexuális önrendelkezéssel és a konszenzuális szexualitáson alapuló társadalmi morállal és közmegegyezéssel, továbbá mert nagy valószínűséggel komoly pszichés sérüléseket okoz a gyerekeknek – kategorikusan tilalmazott és legálisan nem realizálható. A társadalmi morál által

erősen támogatott kriminalizálásra a hatalmi egyensúly hiányból adódó önrendelkezési jogsérelem és konszenzushiány, valamint a kiszolgáltatott gyerek védelme ad alapot. Érdemi preventív hatás ettől azonban – mind generális, mind speciális tekintetben – jószérivel csak az „alkalmi” pedofilok esetében várható. A valódi pedofil dilemmája ugyanis az, hogy vágyainak megélése ütközik a nyugati társadalmak morális és jogi szabályaival, és ahhoz, hogy ne társadalmi megvetés és börtön várja, önmagát kell megtagadnia, és teljességében le kell mondani a szexualitásra és szeretetre való vágyairól.

A pedofília kutatásának kriminológiai jelentőségét alátámasztja az is, hogy a gyerekek kiemelkedően magas látenciájú, súlyos és távolható következményekkel járó szexuális bántalmazásának ez az egyik legerősebb rizikófaktora. A potenciális áldozatok védelme, a bántalmazás megelőzése szempontjából a kockázati tényezők feltárása mellett kiemelkedően fontos a beavatkozási eszközök lehetőségének, tényleges hatékonyságának, eredményességének szisztematikus elemzése. Az egyes eszközök valódi hatóerejének, befolyásolási potenciáljának feltárását ebben az esetben különösen indokolja a szóban forgó cselekmény megítélésének jelentős érzelmi telítettsége, a gyerekbántalmazást körülvevő elemi indulatok, valamint az a tény, hogy a múlt század kilencvenes éveitől a szexuális elkövető a bűnelkövetők „veszélyes osztályaként” jelennek meg, a szexuális bűncselekmények pedig jellemzően a szigorú, punitív büntetőpolitika motorjaként működnek.

Felhasznált irodalom

- Barnoski, R. P. (2005). *Sex offender sentencing in Washington State: Has community notification reduced recidivism?* Washington State Institute for Public Policy. <http://www.wsipp.wa.gov/ReportFile/919>
- Bouffard, J. A. & Askew, L. N. (2019). Time-Series Analyses of the Impact of Sex Offender Registration and Notification Law Implementation and Subsequent Modifications on Rates of Sexual Offenses. *Crime & Delinquency*, 65(11), 1483–1512. <https://doi.org/10.1177/0011128717722010>
- Cantor, J. M. (2018). Can Pedophiles Change? *Current Sexual Health Reports*, 10, 203–206. <https://doi.org/10.1007/s11930-018-0165-2>
- Cooper, A. J., Sandhu, S., Loszyn, S. & Cernovsky, Z. (1992). A double-blind placebo controlled trial of medroxyprogesterone acetate and cyproterone acetate with seven pedophiles. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 37(10), 687–693. <https://doi.org/10.1177/070674379203701003>
- Corda, A. (2020). Introduction: An Important Look at Foreign Policy and Practices Regarding Sex-Offense Collateral Consequences. <https://ccresourcecenter.org/2020/11/24/sex-offense-registries-in-europe-and-around-the-world/>

- Dombert, B., Schmidt, A. F., Banse, R., Briken, P., Hoyer, J., Neutze, J. & Osterheider, M. (2016). How common is men's self-reported sexual interest in prepubescent children? *Journal of Sex Research*, 53(2), 214–223. <https://doi.org/10.1080/00224499.2015.1020108>
- Elischer, D. & Šolc, M. (2020). Therapeutic surgical castration in the czech republic – mutilation, or deliverance? *The Lawyer Quarterly*, 10(4), 426–447. <https://tlq.ilaw.cas.cz/index.php/tlq/article/view/429>
- Federal Research Division – Library of Congress (2022). *Sex Offender Registration and Notification Laws around the World*. https://smart.ojp.gov/doc/SORN-Laws-Around-the-World_FINAL_REPORT.pdf
- Feldman, D. B. & Crandall, C. S. (2007). Dimensions of mental illness stigma: What about mental illness causes social rejection? *Journal of Social and Clinical Psychology*, 26(2), 137–154. <https://doi.org/10.1521/jscp.2007.26.2.137>
- Gijs, L. & Gooren, L. (1996). Hormonal and psychopharmacological interventions in the treatment of paraphilias: An update. *The Journal of Sex Research*, 33(4), 273–290. <https://doi.org/10.1080/00224499609551845>
- Greenberg, D. M., Bradford, J. M., Curry, S. & O'Rourke, A. (1996). A comparison of treatment of paraphilias with three serotonin reuptake inhibitors: a retrospective study. *The Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 24(4), 525–532.
- Jahnke, S., Imhoff, R. & Hoyer, J. (2015). Stigmatization of people with pedophilia: Two comparative surveys. *Archives of Sexual Behavior*, 44(1), 21–34. <https://doi.org/10.1007/s10508-014-0312-4>
- Jennings, W. G., Piquero, A. R., Zimring, F. E. & Reingle, J. M. (2015). Assessing the Continuity of Sex Offending Over the Life Course: Evidence From Two Large Birth Cohort Studies. In Blokland, A. A. J. & Lussier, P. (Eds.), *Sex Offenders: A Criminal Career Approach* (pp. 129–142). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118314630.ch6>
- Landgren, V., Savard, J., Dhejne, C., Jokinen, J., Arver, S., Seto, M. C. & Rahm, C. (2022). Pharmacological Treatment for Pedophilic Disorder and Compulsive Sexual Behavior Disorder: A Review. *Drugs*, 82(6), 663–681. <https://doi.org/10.1007/s40265-022-01696-1>
- Lasher, M. P. & McGrath, R. J. (2012). The Impact of Community Notification on Sex Offender Reintegration: A Quantitative Review of the Research Literature. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56(1), 6–28. <https://doi.org/10.1177/0306624X10387524>
- Levenson, J. S. & Cotter, L. P. (2005). The Effect of Megan's Law on Sex Offender Reintegration. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 21(1), 49–66. <https://doi.org/10.1177/1043986204271676>
- Levenson, J. S., D'Amora, D. A. & Hern, A. L. (2007). Megan's Law and its impact on community re-entry for sex offenders. *Behavioral Sciences & the Law*, 25(4), 587–602. <https://doi.org/10.1002/bsl.770>
- Levenson, J. S., Brannon, Y. N., Fortney, T. & Baker, J. (2007). Public Perceptions About Sex Offenders and Community Protection Policies. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 7(1), 137–161. <https://doi.org/10.1111/j.1530-2415.2007.00119.x>

- Logan, W. & Prescott, J. (2021). Conclusions. In Logan, W. & Prescott, J. (Eds.), *Sex Offender Registration and Community Notification Laws: An Empirical Evaluation* (pp. 181–182). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108328425.011>
- Prescott, J. J. & Rockoff, J. E. (2011). Do Sex Offender Registration and Notification Laws Affect Criminal Behavior? *The Journal of Law & Economics*, 54(1), 161–206. <https://doi.org/10.1086/658485>
- Pugh, J. (2016). *Why is chemical castration being used on sex offenders in some countries?* <https://theconversation.com/why-is-chemical-castration-being-used-on-sex-offenders-in-some-countries-60979>
- Seto, M. (2018). *Pedophilia and sexual offending against children*. American Psychological Association.
- Schmidt, A. F. & Niehaus, S. (2022). Outpatient Therapists' Perspectives on Working with Persons Who Are Sexually Interested in Minors. *Archives of Sexual Behavior*, 51, 4157–4178. <https://doi.org/10.1007/s10508-022-02377-6>
- Schram, D. & Milloy, C. (1995). *Community notification: A study of offender characteristics and recidivism*. Washington State Institute for Public Policy. <http://www.wsipp.wa.gov/rpt-files/chrrec.pdf>
- Stephens, S., McPhail, I. V., Heasman, A. & Moss, S. (2021). Mandatory reporting and clinician decision-making when a client discloses sexual interest in children. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 53(3), 263–273. <https://doi.org/10.1037/cbs0000247>
- Stiels-Glenn, M. (2010). The availability of outpatient psychotherapy for paedophiles in Germany. *Recht & Psychiatrie*, 28(2), 74–80.
- Tewksbury, R. & Jennings, W. G. (2010). Assessing the impact of sex offender registration and community notification on sex-offending trajectories. *Criminal Justice and Behavior*, 37(5), 570–582. <https://doi.org/10.1177/0093854810363570>
- Turner, D. & Briken, P. (2018). Treatment of paraphilic disorders in sexual offenders or men with a risk of sexual offending with luteinizing hormone-releasing hormone agonists: An updated systematic review. *The Journal of Sexual Medicine*, 15(1), 77–93. <https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2017.11.013>
- Vásquez, B. E., Maddan, S. & Walker, J. T. (2008). The Influence of Sex Offender Registration and Notification Laws in the United States: A Time-Series Analysis. *Crime & Delinquency*, 54(2), 175–192. <https://doi.org/10.1177/0011128707311641>
- Zgoba, K. M. & Mitchell, M. M. (2021). The effectiveness of Sex Offender Registration and Notification: A meta-analysis of 25 years of findings. *Journal of Experimental Criminology*, 19, 71–96. <https://doi.org/10.1007/s11292-021-09480-z>

A cikkben található online hivatkozások

URL1: *What describes your Concern best?* <https://troubled-desire.com/en/>

URL2: *Chemical castration in the EU.* https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2017-005203_EN.html

URL3: *Cabinet Approves Chemical Castration Bill.* <https://news.err.ee/103077/cabinet-approves-chemical-castration-bill>

URL4: *Sex Offender Registration and Notification Act (SORNA).* <https://www.justice.gov/criminal-ceos/sex-offender-registration-and-notification-act-sorna>

URL5: *Sex Offenders Register.* <https://tpps.ms.gov.pl/en-US/Public#/>

URL6: *Pedofil-nyilvántartás: eddig csaknem nyolcezer esetben kértek le adatokat a rendszerből.* <https://www.szon.hu/orszag-vilag/2023/03/pedofil-nyilvانتartas-eddig-csaknem-nyolcezer-esetben-kertek-le-adatokat-a-rendszerbol>

URL7: *Állásfoglalási indítvány az elítélt szexuális bűnelkövetők uniós szintű nyilvانتartásáról.* https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2021-0301_HU.html

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Szabó J. & Virág Gy. (2023). Szexuális bűnelkövetők a kriminálpolitika erőterében. *Belügyi Szemle*, 71(10), 1887–1900. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.14>

Elkövető és/vagy áldozat? Az emberkereskedelem áldozatai által kényszer/fenyegetés hatására elkövetett jogellenes cselekményekről¹

Offender and/or Victim?

On unlawful acts committed under coercion/force by victims
of trafficking in human beings

Windt Szandra

Dr. PhD, tudományos főmunkatárs, főtanácsos
Országos Kriminológiai Intézet,
Bűnözéskutatási és Elemzési Tudományos Osztály
windt@okri.hu

Absztrakt

Cél: Az emberkereskedelem komplex jelensége a szexuális és a munkacélú kizsákmányolás mellett az úgynevezett egyéb célút is magában foglalja. A legtöbb nemzetközi és hazai kutatás a szexuális kizsákmányolás jellemzőivel foglalkozik, de szót kell ejteni arról is, hogy az utóbbi években a munkáltatással összefüggő kizsákmányolásról is születtek publikációk. Az alábbiakban az egyéb kizsákmányolás körébe tartozó cselekményekről, különösen a jogellenes cselekményekkel összefüggő kizsákmányolásról olvashatnak. Az emberkereskedelem áldozatai által megvalósított cselekmények nemcsak bűncselekmények, de annak nem minősülő szabálysértések, illetve egyéb cselekmények lehetnek (adó- és munkaügyi). A közös bennük az, hogy ezeket az áldozatok az esetek többségében maguktól, önként nem követték volna el, azokra a kizsákmányolóik bírták rá vagy kényszerítették, erőszakkal és/vagy fenyegetéssel. Ezen cselekményekről kriminológiai megközelítésben szól a szerző, utalva arra, hogy a büntető anyagi és eljárásjogi szempontok a büntetőeljárásban esetenként értékelendők.

Módszertan: Az alábbiakban az Országos Kriminológiai Intézetben 2023-ban zajló kutatás részeredményeiről olvashatnak, amely során a hazai és a nemzetközi

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

szakirodalom kerül feldolgozásra, illetve szakértői interjúk és az iratelemzések első eredményeit összegzi a szerző egy eset bemutatását követően.

Megállapítások: Az úgynevezett egyéb célú kizsákmányolás során különösen magas a látencia, igaz ez a kényszerházasságra, a tiltott örökbefogadásra és a szervkereskedelemre. Az emberkereskedelem áldozatai által, jellemzően rábírást hatására megvalósított jogellenes cselekmények a nemzetközi jellemzőkhöz hasonlóak; a vagyoni elleni és kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények mellett azonban szólni kell a szabálysértésekről is: a tiltott prostitúcióról, a koldulásról és a különböző egyéb cselekményekről.

Érték: Az emberkereskedelem áldozatai által megvalósított jogellenes cselekményekről hazánkban korábban kevés szakirodalom szólt, ezt a hiányt igyekszik pótolni a jelen tanulmány, felhívva a figyelmet arra, hogy mennyire fontos, hogy ezekről a jogalkalmazók számára, képzések során további ismeretek átadására kerüljön sor.

Kulcsszavak: jogellenes cselekmény, emberkereskedelem, áldozat, Magyarország

Abstract

Aim: The complex phenomenon of trafficking in human beings includes not only sexual and labour exploitation but also so-called ‘other trafficking’. Most international and national research focuses on the characteristics of sexual exploitation, but it should be noted that in recent years there have also been publications on labour exploitation. Other forms of exploitation, in particular exploitation linked to unlawful acts, are discussed below. The acts committed by victims of trafficking may be not only criminal offences, but also non-criminal offences and other acts (tax, labour). What these crimes have in common is that in most cases these offenders would not have committed them voluntarily, but were coerced by their exploiters, by force and/or threats. These acts are discussed from a criminological perspective, referring to the fact that the substantive and procedural aspects of criminal law are assessed on a case-by-case basis in criminal proceedings.

Methodology: The following is a partial report of the results of the research carried out at the National Institute of Criminology in 2023, summarising the first results of the review of national and international literature, professional interviews and the analysis of the documents after the presentation of a case.

Findings: The offences committed by victims of trafficking, typically under duress, are similar to international characteristics: in addition to offences against property and drug-related ones, however, others should also be mentioned: illicit prostitution, begging and various other offences.

Value: There has been little literature on the offences committed by victims of trafficking in human beings in the country, and this gap is being filled by drawing attention to the importance of providing further training for law enforcement officials.

Keywords: unlawful act, trafficking in human beings, victim, Hungary

Bevezetés

Az emberkereskedelem összetett jelenségének bemutatásakor a szexuális, a munkacélú és az úgynevezett egyéb célú kizsákmányolás említése történik. A legtöbb szakirodalom és ismeret a szexuális célúval foglalkozik, jellemzően a prostitúcióhoz kapcsolódó megjelenésével, különböző formáival. Az utóbbi években egyre több szó esik a munkacélú kizsákmányolás hazai jellemzőiről, áldozatairól, az ellene történő küzdelemlről is (például Bakó, Hárs, Héra & Berkes, 2021; Balogh & Windt, 2022). Keveset tudunk azonban az egyéb célúakról, annak ellenére, hogy a szervkereskedelemmel (Barabás & Szabó, 2017), az illegális örökbefogadással (Ripszám, 2022), a kényszerkoldultatással (Vidra, Baracsi & Sebhelyi, 2015) kapcsolatban már jelent meg egy-egy magyar nyelvű publikáció. Az emberkereskedelem komplexitása nemcsak abban mutatkozik meg, hogy egy fogalommal igyekszik számos eltérő megjelenési formáját átfogni, jellemezni, hanem azért is, mert nincs éles határ az egyes kizsákmányolási formák között, a szexuális mellett a munkacélú, a munkacélú mellett az egyéb célú is, sőt mindhárom egyszerre előfordul(hat) (Windt, 2021).

Az Európai Bizottság a 2022 decemberében megjelent, úgynevezett negyedik előrehaladási jelentésében is felhívta arra a figyelmet, hogy az említett egyéb célú kizsákmányolás egyre inkább teret nyer, sőt a 2023 februárjában publikált adatok szerint további emelkedés mutatkozott (URL1).

Az egyéb célú kizsákmányolás a 2011/36 EU irányelvben is szerepelt, az említettekén túl a hivatalos fordításban a bűncselekmény elkövetésére kényszerítést (exploitation of criminal activities) is magában foglalta. Az alábbiakban egy eset bemutatásán keresztül hívjuk fel a figyelmet arra, hogy néha maga az elkövető is áldozat, és sokszor nehéz az elkövetett bűncselekmény „mögött” az emberkereskedelmet (és kényszermunkát) felismerni. Megérteni azt, hogy ez miért okoz nehézséget a jogalkalmazóknak és az áldozatoknak magunknak is.

A következőkben kriminológiai megközelítés alapján beszélünk a témáról, de egy dogmatikai kitérőt kell tennünk, hogy az áldozat és a sértett fogalma közötti különbséget, valamint az elkövető jelentését felvázoljuk.

„A sértetti név sajátos büntetőeljárás fogalom. A viktimológia az áldozat kifejezést alkalmazza, a büntetőjog pedig az e körhöz tartozó személyek valódi elnevezését kerülve a valaki és a más szavakat használja. A büntetőeljárásban aktív legitimációt kapó áldozat neve pedig: sértett. Nemcsak az elnevezésben vannak különbségek, hanem eltérő az egyes nevek mögötti kör is. Mást értünk áldozaton, és a bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett személy anyagi jogi fogalma is különbözik az eljárásban fellépő sértettétől.” (Kiss, 2017).

Az „emberkereskedelem áldozata” kifejezést a magyar jogrendszer is alkalmazza, azt az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) Korm. rendelet tartalmazza. A kormányrendelet alapján lefolytatott, úgynevezett azonosító beszélgetés során a kérdésekre adott válaszok alapján lehet meghatározni, hogy az azonosításba bevont személy valószínűsíthetően emberkereskedelem áldozata-e. (Mi az alábbiakban az emberkereskedelem áldozata kifejezést alkalmazzuk.)

A bűncselekmény elkövetője a bűncselekmény elkövetése miatt anyagi jogi felelősséggel tartozó természetes személy (előkészület kifejtője, tettesek, részesek), az ennél tágabb jelentésű elkövetők a büntetendő cselekmény elkövetői is (büntetendő cselekményt kifejtő gyermekkori, beszámítási képességgel nem rendelkező stb. természetes személyek) (Mészáros, 2008).

I. története

I.-vel a *Lehetőség Családoknak 2005 Alapítvány* (továbbiakban: Alapítvány) védett szállásán találkoztunk 2021 februárjában, amikor a Legfőbb Ügyészség kezdeményezésére egy kisfilm készült jogalkalmazóknak a védett szállásról, és az akkor ott élő emberkereskedelem áldozatairól. I. szívesen állt rendelkezésünkre, karon ülő kisbabájával mesélte el történetét. I. áldozattá válása és a vele történtek a tipikus emberkereskedelem esetei közé tartozik, annak összetettségével, jellemzőivel: fiatal lányként rossz férfiába szeret bele, aki szerelmükre hivatkozva a közös élet érdekében szexuális szolgáltatások nyújtására bírta rá. Kapcsolatukból két gyermek született, az idősebbik gyermek a partner szüleinél nevelkedik, míg a kisebbiket ő neveli azóta is.

I.-t az élettársa prostitúciós tevékenység folytatására kényszerítette, itthon is és Németországban is, teherbe esését követően a partnere arra kényszerítette, hogy a többi, neki dolgozó prostituálttól I. vegye el a bevételt. Együttélésük alatt I. folyamatos verbális és fizikai bántalmazásnak volt kitéve. Az egyik bántalmazás után kapcsolati erőszak miatt feljelentést tett a rendőrségen. Ezt követően került védett szállásra. Néhány nap múlva a rendőrség megkereste I.-t és először

tanúként, majd gyanúsítottként hallgatták ki: a prostituáltak őt nevezték meg annak a személynek, aki elvette tőlük a bevételüket, így I.-vel szemben a 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (továbbiakban: Btk.) 200. § (1) és (4) c) pontja szerint minősülő kerítés büntett elkövetésének megalapozott gyanúja miatt indult eljárás. A kihallgatását követően döntött úgy – a védett szállás szociális munkásainak segítségével –, hogy feljelentést tesz a volt partnere ellen, amely során elmondta azt is, hogy a szexuális szolgáltatásokkal szerzett keresmények átvételére is kényszerítve volt. Ezt követően eljárás indult a volt partnere ellen, míg az I.-vel szemben indult eljárást megszüntették.

Ebben az ügyben I. esetén a kapcsolati erőszak szoros jelenlétét is ki kell emelni, hiszen éppen a sokadik fizikai bántalmazás után ment el a rendőrségre, kért segítséget, és védett szálláson elhelyezést, segítségkérésekor az emberkereskedelemtől még nem tett említést (Windt, 2020).

Európai körkép

A 2000-ben aláírt Palermói Jegyzőkönyv, amely az emberkereskedelem elleni küzdelem első lépése volt, még nem tartalmazta az ebben a tanulmányban kifejtett újabb kizsákmányolási formát, nevezetesen, ha valaki bűncselekmény elkövetésével szeretne előnyt szerezni. Pedig az elmúlt két évtizedben ez a kizsákmányolási forma egyre inkább választ igényelt. Ezt a hiátust Európában az emberkereskedelem elleni fellépést szabályozó 2011/36 EU irányelv (a továbbiakban: Irányelv) igyekezett pótolni.

Az Irányelv 2. cikke az emberkereskedelemmel kapcsolatos bűncselekmények között sorolja fel ezt is: „*A kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszerszolgálatot vagy -szolgáltatásokat – a koldulást, a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgálatot is ideértve –, a bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolást és a szervek kivételét.*”

Az Irányelv 8. cikke (Az áldozattal szembeni büntetőeljárás vagy szankciók alkalmazásának mellőzése) alapján: „*A tagállamok – saját jogrendszerük alapelveivel összhangban – meghozzák a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóságok jogosultak legyenek az emberkereskedelem áldozatainak a büntetőeljárás, illetve a szankciók kiszabása alóli mentesítésére az olyan bűncselekményekben való részvételük miatt, amelyekre annak közvetlen következményeként kényszerültek, hogy a 2. cikkben felsorolt bármely cselekményt elkövették velük szemben.*”

Azaz, ha az emberkereskedelem áldozata bűncselekmény elkövetésére kényszerül, elkövetőként ezen cselekmények miatt nem marasztalhatják el.

Az Európai Unió 2021–2025 közötti időszakra vonatkozó emberkereskedelem elleni küzdelemmel foglalkozó stratégiájában erre külön felhívja a tagállamok figyelmét: „A Bizottság felkéri a tagállamokat, hogy: teremtsenek biztonságos környezetet ahhoz, hogy az áldozatoknak a bűncselekmények bejelentésekor ne kelljen tartaniuk attól, hogy büntetőeljárás alá vonják őket az emberkereskedők által kényszerített cselekmények miatt, vagy a büntetőeljárással összefüggésben másodlagos viktimizációnak, megfélemlítésnek vagy megtorlásnak lesznek kitéve. [...] Az áldozatoknak nem kellene attól tartaniuk, hogy a bűncselekménnyel összefüggésben megtorlásnak és másodlagos viktimizációnak lesznek kitéve a bűncselekmény bejelentésekor” (URL2).

A bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolás

Az egyéb célú kizsákmányolás körében a bűncselekmény elkövetésére kényszerítés, a bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolás is említendő. Az Irányelv (11) bekezdése szerint a „bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolás” kifejezés azt jelenti, hogy egy adott személyt azáltal zsákmányolnak ki, hogy az elkövető – többek között – zsebtolvajlást, áruházi lopást, kábítószerrel való kereskedést és más hasonló, büntetendő és anyagi haszonnal járó tevékenységet követett el áldozatával (Rodriguey-López, 2020; URL3).

Kevés ismeretünk van azonban arról, hogy ezek a bűncselekmények milyen gyakran fordulnak elő, hány emberkereskedelem, hány áldozatát kényszerítették ilyen törvénybe ütköző cselekmények elkövetésére Európában, illetve Magyarországon.

2017–2018-ban az európai adatok alapján „csak” az emberkereskedelemmel kapcsolatos vádemelések két százalékában szerepelt a bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolás (URL4). Jóllehet a 2019–2020-as időszakban az Európai Unióban a bűnözésre kényszerítés és a koldulásra kényszerítés az összes regisztrált áldozat csupán három százalékát érintette, több tagállam a kizsákmányolás ezen formáinak növekedéséről számolt be. A bűnözésre kényszerítés gyakran lopáshoz, kisebb bűncselekményekhez, zsebtolvajláshoz, bolti lopáshoz és kábítószer-értékesítéshez kapcsolódik. Észtországban a koldulásra kényszerítés (20%), Görögországban pedig a bűnözésre kényszerítés (42%) volt a második legelterjedtebb kizsákmányolási forma (URL4).

A 2022 decemberében megjelent európai bizottsági adatok (URL5) alapján a 2019-ben és 2020-ban az emberkereskedelem áldozatává váltak közül minden negyedik gyermekkorú, azaz 18 év alatti volt. Az ő sérelmükre jellemzően szexuális célú kizsákmányolást valósítottak meg (a szexuális kizsákmányolás

áldozatainak 22 százaléka 18 év alatti), de előfordult a bűncselekmény elkövetésére kényszerítés is. A gyermekkorú áldozatok háromnegyede lány.

A 2023 februárjában publikált 2021-es adatok szerint ([URL1](#)) az azonosított áldozatok 17 százaléka az egyéb célú kizsákmányolás áldozata volt. 2021-ben ez 1083 főt jelentett, míg ez 2019-ben csak 830, 2020-ban pedig 658 volt. Az egyéb célú kizsákmányoláson belül az összes eset 3,8 százaléka volt a bűncselekmény (jogellenes) elkövetésére kényszerítés, a kényszerkoldulás, a szervkereskedelem.

Jellemző bűncselekmények

Nemzetközi tapasztalatok alapján a leggyakoribb bűncselekmények a kábítószerrel kapcsolatos és a vagyon elleni bűncselekményekre történő rábírás ([Rodriguey-López, 2020](#)). Az Egyesült Királyságban ezeket az ügyeket is rögzítik, és rendkívül jó statisztikai adatokkal rendelkeznek ([URL6](#)). Tapasztalataink alapján a jogellenes cselekményekre főleg 18 év alattiakat kényszerítenek.

Leggyakrabban kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények elkövetésére bírják rá az emberkereskedelem áldozatait.² A deliktumok között az anyagok terjesztése, valamint tartása is előfordult.³

A vagyon elleni (rablás, zsebtolvajlás, bolti lopás, ATM kifosztása, betörés) bűncselekmények elkövetése szintén jellemzően 18 év alattiak bevonásával történik, csakúgy, mint az erőszakos cselekmények során, amelynek egyik legmarkánsabb megjelenése az volt, amikor pakisztáni gyerekeket vontak be fegyveres konfliktusokba ([Rodriguey-López, 2020](#)).

A gyermekek bűncselekmények elkövetésbe vonása mellett kiemелendő (Balogh, Huszár & Windt, 2021), hogy a nőké is előfordul, velük a különböző vagyon elleni és kábítószerrel kapcsolatos cselekményeken túl esetenként éppen emberkereskedelemhez vagy kerítéshez köthető (ahogy I. esetében is) feladatokat végeztetnek el ([Villacampa, 2015](#)).

A bizottsági, úgynevezett előrehaladási jelentés ([URL7](#)) megmutatja azt az utóbbi évtizedben láthatóvá vált nemzetközi és magyarországi változást is, amely a női elkövetők markánsabb/szignifikánsabb jelenlétét jelzi. Az emberkereskedelem elkövetői korábban jellemzően férfiak voltak, de azzal, hogy egyre több eset kerül a hatóságok látókörébe, több a regisztrált bűncselekmény, a női elkövetők is „láthatóvá” kezdtek válni.

2 Ezzel kapcsolatban az Emberi Jogok Európai Bíróságának az áldozatok büntetésének mellőzésével kapcsolatos, 2021. február 16-i ítélete említendő ([URL4](#)).

3 Hazánkban a Békés Megyei Főügyészségen is volt hasonló ügy 2019-ben.

A 2019–2020-as évben az emberkereskedelem bűncselekményével gyanúsítottak 74 százaléka férfi volt az uniós országokban, azonban ebben az időszakban például Finnországban az elkövetők 53 százaléka nő volt (URL5). A magyar kriminálstatisztikai adatok is azt mutatják, hogy míg az összбүнözésen belül a női elkövetők aránya 17–18, az emberkereskedelem esetében ez 37–38 százalék.

Az Egyesült Királyságban is hasonló tendenciák figyelhetők meg, amellyel kapcsolatban már 2015-ben megjelent a *British Journal of Criminology* oldalain egy tanulmány. A szerző cikkében a női elkövetőket tipizálta: a nők az emberkereskedelem folyamatában kisebb feladatokat kapnak, kisebb szerep hárul rájuk, mint a férfiakra. Sok esetben a női elkövetők korábban áldozatok voltak, továbbá a partnerükkel közösen valósítják meg a bűncselekményeket, azonban sok esetben azokat kényszer, fenyegetés hatására teszik (Broad, 2015).

A magyar jellemzőkről

Az emberkereskedelem hazai jellemzői között a legfontosabb hangsúlyozni: a magyar elkövetők, magyar sértett sérelmére, elsősorban hazánkban valósítják meg ezeket a cselekményeket azzal, hogy mivel a nagyobb bevétel, haszon, előny határainkon túl realizálódik, ezért a cél általában a környező uniós tagállamokban való további kizsákmányolás.

2020. július elseje óta a Btk. 192. §-a (*Emberkereskedelem és kényszermunka*) tartalmazza a „jogellenes cselekmény folytatására rábírás” fogalmát.

Jogellenes cselekmény az az emberi magatartás (tevékenység vagy mulasztás), amelyet a jogalkotó a társadalomban általánosan elfogadott normák megsértése vagy veszélyeztetése esetén azzá nyilvánít, az jogi normába ütközik és szankcióval fenyegetett (Mészáros, 2008).

A jogellenes cselekmény azonban nemcsak a bűncselekményt, hanem az annak nem minősülő szabálysértéseket is magában foglalja.⁴ Ez utóbbiak igen gyakran fordulnak elő az Alapítvány által üzemeltett védett szálláson dolgozó szociális munkások szerint. A hozzájuk bekerülő emberkereskedelem áldozatainak előéletével kapcsolatban is szoktak információt kérni, amelynek során az áldozatok rendszerint beszámolnak arról, hogy bírságaik vannak, sőt a COVID–19-pandémia alatti (a kizsákmányolás során velük végeztetett tevékenységeik miatt)

4 Ezek mellett említendőek az egyéb illetékek meg nem fizetéseivel kapcsolatos tevékenységek is: rendszeresnek mondható, hogy a munkacélú kizsákmányolt irataival ingatlant, autót vásárolnak, amelyek miatt az áldozatnak vagyonszerzési illetéket kell(ene) fizetnie, ezen kötelezettségének azonban nem tesz eleget, emiatt ugyanakkor az adóhatóság úgynevezett mulasztási bírságot szab ki (1990. évi XCIII. törvény 82. §).

kijárási tilalmat vagy a kötelező maszkviselés szabályait szegték meg, és emiatt befizetetlen bírságaik vannak.

Az emberkereskedelemmel kapcsolatban a kriminálstatisztikai adatok kevés támpontot adnak annak ellenére, hogy 2019 óta emelkedik a regisztrált emberkereskedelem és kényszermunka bűncselekmények száma. 2018 második fele óta az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztikában (ENyÜBS) külön gyűjtik a kizsákmányolási céllal történő ügyeket. (Sajnálatosan azonban, hogy a bűncselekmény elkövetése miatti tételnél a regisztrált bűncselekmények között mindössze egy darab volt, 2020-ban, az is embercsempészés mellett,⁵ és amely emiatt inkább adatgyűjtési hibának tűnik.)

2023-ban az Országos Kriminológiai Intézetben lefolytatott vizsgálat alapján elmondható, hogy az egyes kizsákmányolási formák mellett az alábbi bűncselekmények, illetve szabálysértések fordultak elő:

- A prostitúciós tevékenységgel összefüggésben megjelenő szexuális kizsákmányolás során további bűncselekmények elkövetése: lopás (Btk. 370. §), rablás (Btk. 365. §) és emberkereskedelem: toborzás, szállítás (Btk. 192. §). A bűncselekménynek nem minősülő jogellenes cselekmények közül főleg az utcai prostitúciós tevékenység során a tiltott prostitúció [2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről (továbbiakban: Szabs. tv.) 172. §], közlekedési (Szabs. tv. 219. §), köztisztasági (Szabs. tv. 196. §) szabálysértések miatt bírságolták meg, marasztalták el az emberkereskedelem áldozatát.⁶
- A munkacélú kizsákmányolás során a ház körüli szolgálat mellett a kábítószer birtoklása (Btk. 178. §) és a lopás (mobiltelefon, gyümölcsfa kivágása, ellopása, bolti lopás; Btk. 370. §) bűncselekményeket valósította meg az elkövető. A házi szolgaként tartott emberkereskedelem áldozatait sokszor koldulásra kényszerítették (Szabs. tv. 185. §), ugyanakkor előfordult (lopással elkövetett) tulajdon elleni szabálysértés (Szabs. tv. 177. §) is.

A 18 év alattiak esetén a magyar kriminálstatisztikai adatok alapján szintén a vagyon elleni és a különböző kábítószerrel összefüggő bűncselekmények

5 Az első rendű vádlottat az ügyben 2023. február 7-én meghozott ítéletében a bíróság felmentette. A bűncselekmény érdekében történő kizsákmányolás kérdéses: bizonyítottság hiányában mentették fel a vietnámi elkövetőt.

6 Itt az a 23 éves sértett említhető, akit édesanyja gyámsága alatt utcai prostitúcióra kényszerítettek. Ennek során a járőrök több alkalommal igazoltatták és szabálysértési eljárás alá vonták, helyszíni bírságot szabtak ki rá. A szabálysértések között elenyésző számban fordult elő a tiltott prostitúció, de a napi „munkavégzése” során a köztisztasági (zsebkendő, szotyola és egyéb, a szexuális szolgáltatás végzéséhez szükséges eszközök eldobása miatt), valamint közlekedés rendje elleni cselekmények gyakrabban. Mindez külön problémára mutat rá: ezek elkövetésére a nőt kizsákmányoló elkövető nem bírta rá, nem kényszerítette, ugyanakkor a prostitúciós tevékenységre igen. A különböző bírságokat a prostitúcióra kényszerített gyámja, az édesanyja elkezdte ugyan befizetni, de nem tudta mindet teljesíteni.

elkövetésére rábírás jellemző, leginkább a családtagok által. Az ilyen, bűnözői életmódra berendezkedett, sokszor diszfunkcionális családban felnövő gyerekek szocializációja hosszú távú következményekkel jár (Solt, 2018.)

Az áldozatazonosítás nehézségei

A fent említett bűncselekmények során természetesen nem minden elkövető emberkereskedelem áldozata, azonban ha mégis az, félelme vagy ismereteinek hiánya miatt nem tud, esetleg nem akar erre vonatkozóan nyilatkozni a hatóságok előtt.

A kutatásban feldolgozott iratok elemzéséből is kiderült, hogy az elkövetők egy része – emberkereskedelem áldozataként – mentesült a felelősségre vonás alól, az eljárásokat a Btk. 19. § alapján (mivel azt kényszer, fenyegetés hatására valósították meg) megszüntették.

Ugyanakkor előfordul(hat)nak olyan esetek is, amelyekben az eljáró hatóság tagjai a felderített bűncselekmény (jogellenes cselekmény) elkövetőjét nem ismerik fel emberkereskedelem áldozataként, így őt elmarasztalják. Emiatt az emberkereskedelem bűncselekmény elkövetésére kényszerített áldozat a kiszákmányolója mellett a jogalkalmazók tevékenysége folytán is áldozattá válik: elesik a neki járó segítségtől és még el is marasztalják a kényszer, fenyegetés hatására elkövetett cselekmény miatt (Rodriguey-López, 2020).

Rendkívül fontos kérdés: hogyan történhet ez meg? Miért nem sikerül azonosítani az emberkereskedelem áldozatát az elkövetőben?

Ennek több oka van. Az emberkereskedelem áldozata sok esetben nem tekinti önmagát áldozatnak, sőt, sokszor önmagát is elkövetőnek látja, így nem tudja/nem akarja jelezni az eljárás során, hogy őt kényszerítették a cselekmény elkövetésére. Számos esetben a szégyen, a félelem miatt nem mond el mindent, inkább hallgat és vállalja a következményeket. Végül, elkövetőként (az emberkereskedelem áldozata) nem bízik a rendőrségben. Itt (sajnálatosan) említhető a jogalkalmazók ismereteinek hiánya az emberkereskedelem jelenségével, az áldozatok jellemzőivel kapcsolatban, pedig az ő feladatuk felismerni „a bűncselekményt a bűncselekmény mögött”. Ehhez azonban képzésre van szükség. Nemzetközi tapasztalatok alapján bizonyíthatóan nőtt a felismert esetek száma, miután a rendőröket kiképezték arra, hogy felismerjék a jeleket (Rodriguey-López, 2020).

A Btk. 192. § (2) bekezdésében meghatározott elkövetési magatartások hatására az emberkereskedelem sértettjei által elkövetett jogellenes cselekmények esetén jelentősége van annak, hogy a sértettek rábírás vagy kényszerítés hatására

kövezték el a vizsgált cselekményt. A rábírás vagy a kényszerítés feltárása, megállapítása, és annak megfelelő büntető anyagi vagy eljárásjogi eszközök (megszüntetés, megrovás, felfüggesztés stb.) alkalmazása az eljáró jogalkalmazók (a nyomozó hatóság, de főleg az ügyész) feladata (Deák, 2016; 2017 és 2018).

Összegzés

Az esetbemutatáskor említett I. áldozat volt, akkor is, amikor a prostituáltaktól átvette a keresményüket, hiszen az élettársa bírta rá erre a tevékenységre; a rendszeres bántalmazások miatt nem is merete ezt visszautasítani. Esetében tehát könnyedén eldönthető a címben feltett kérdés, azonban ez nem ennyire egyértelmű minden ilyen vagy hasonló ügyben.

A bűncselekmény vagy jogellenes cselekmény elkövetésére kényszerített, kiszolgáltatott helyzetben lévő személy felismerése egy bűncselekmény elkövetőjében nem könnyű feladat: a jogalkalmazók szemfülességére és az emberkereskedelemmel kapcsolatos komplex tudásra is szükség van. Ebben I. esete a jó példák közé tartozik.⁷

A kriminálstatisztikai adatok alapján kevés olyan ügy történt hazánkban, ahol jogellenes cselekmény folytatására bírták rá az emberkereskedelem áldozatát. Ugyanakkor előfordulhatott az is, hogy az elkövető személyében az eljáró hatóságok tagjai nem ismerték fel az áldozatot, illetve az áldozat maga – elkövetőként – nem mert, nem tudott erre hivatkozni, áldozatiságáról számot adni. Azaz az ilyen ügyekben is magas lehet a látencia.

Emiatt szükséges az, hogy a rendőrök, ügyészek, bírák képzései során erre felhívják a figyelmet, hiszen a nemzetközi tapasztalatok szerint, ahol volt képzés, és megismerték azokat az indikátorokat a jogalkalmazók, amelyek az elkövető áldozati jellemzőre utalnak, ott több ilyen bűncselekményt szüntettek meg, és a közvetett tettesek ellen ezen ügyekben emberkereskedelem miatt is büntetőeljárást indítottak.

Az elmúlt években az emberkereskedelem áldozataival elkövetett bűncselekmény/jogellenes cselekmények az adatok alapján egyre inkább előtérbe kerültek, ezzel egy időben annak megfogalmazása is, hogy ezen cselekményekért

7 I.-ről röviden annyit még meg kell említeni, hogy bár az ő történetében megszüntették a vele szemben indult eljárást, komoly szakmai hiba is előfordult, amikor a védett szállás féltve őrzött, titkos címét éppen az élettársnak a büntetés-végrehajtási intézetbe küldött dokumentumon is feltüntették, amely miatt azonnal költöznie kellett az intézménynek. I. és a története ezért is emlékezetes és tanulságos a jogalkalmazók és az Alapítvány számára. Ugyanakkor I. az Alapítvány egyik „sikertörténete” is, hiszen dolgozik, neveli a kisebbik gyermekét, kapcsolatot tart a nagyobbik gyermekével, és rendeződött az élete.

ne büntessék az áldozatot. Ha ezt az üzenetet lehetne közvetíteni az áldozatok felé, miszerint ők nem tartoznak felelősséggel a kényszer, fenyegetés miatt elkövetett cselekményekért, és ez valóban így is történne, a rendőrségbe/igazságszolgáltatásba vetett bizalmuk erősödne.

Felhasznált irodalom

- Bakó Cs., Hárs M., Héra G. & Berkes M. (Szerk.) (2021). *Az emberkereskedelem férfi áldozatainak egyedi ellátási igényei*. Belügyminisztérium.
- Balogh K., Huszár J. & Windt Sz. (2021). Rábírás és/vagy felajánlás, avagy az emberkereskedelem és a kiskorú veszélyeztetése kérdései. *Ügyészségi Szemle*, 6(5), 74–89.
- Balogh K. & Windt Sz. (2022). A munkáltatással összefüggésben elkövetett emberkereskedelem jellemzői elméleti és gyakorlati szempontból. *Belügyi Szemle*, 70(2), 259–275. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.2.3>
- Barabás T. & Szabó J. (2017). *Az emberi test tiltott felhasználása bűncselekmény miatt indult büntetőügyek elméleti elemző vizsgálat*. Kutatási jelentés. Kézirat. Országos Kriminológiai Intézet.
- Broad, R. (2015). ‘A Vile and Violent Thing’: Female Traffickers and the Criminal Justice Response. *The British Journal of Criminology*, 55(6), 1058–1075. <https://doi.org/10.1093/bjc/azv072>
- Deák Z. (2016). A kényszer és a fenyegetés mint büntethetőségi akadályok dogmatikai természetéről. *Magyar Jog*, 63(2), 100–109.
- Deák Z. (2017). *A kényszer, az erőszak és a fenyegetés fogalma és jelentősége a magyar büntetőjogban*. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
- Deák Z. (2018). A vis absoluta és a vis compulsiva fogalmának (félre)értelmezése a magyar büntetőjogban. *Magyar Jog*, 65(4), 219–227.
- Kiss A. (2017). A sértett szerepének változása az új büntetőeljárás törvényben. *Magyar Rendészet*, 17(5), 11–21.
- Mészáros Á. (2008). *A bűncselekmény elkövetői. Elméleti és gyakorlati alapkérdések*. Ad Librum Kiadó.
- Ripszám D. (2022). Az illegális örökbefogadás, különös tekintettel a gyermekkereskedelemre. *Magyar Jog*, 69(9), 493–499.
- Rodriguey-López, S. (2020). Telling Victims from Criminals: Human Trafficking for the purposes of Criminal Exploitation. In Winterdyk, J. & Jones, J. (Eds), *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking* (pp. 303–318). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-63058-8_17
- Solt Á. (2018). *Bírói ítélkezési gyakorlat a kiskorú veszélyeztetése tárgyában*. Kutatási zárójelentés. Kézirat. Országos Kriminológiai Intézet.

- Vidra, Zs., Baracsi, K. & Sebhelyi, V. (2015). *Child Trafficking in Hungary: Sexual Exploitation, Forced Begging and Pickpocketing*. CEU Center for Policy Studies. <http://real.mtak.hu/27558/1/cps-book-child-trafficking-in-hungary-2015.pdf>
- Villacampa, C. & Torres, N. (2015). Trafficked Women in Prison: The Problem of Double Victimization. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 21, 99–115. <https://doi.org/10.1007/s10610-014-9240-z>
- Windt Sz. (2020). Az emberkereskedelem és a családon belüli erőszak – hasonlóságok és különbségek. *Belügyi Szemle*, 68(12), 105–117. <https://belugyiszemle.hu/hu/node/1105>
- Windt Sz. (2021). *A láthatatlan emberek. Az emberkereskedelem jelensége Magyarországon*. Országos Kriminológiai Intézet. https://www.okri.hu/images/stories/konyvajanlo/2021/Windt_2021/Lathatlan_emberek_web_s.pdf

A cikkben található online hivatkozások

- URL1: *Victims of trafficking of human beings up 10% in 2021*. https://home-affairs.ec.europa.eu/news/trafficking-victims-europe-rise-10-and-share-eu-nationals-among-victims-increased-59-2023-02-09_en
- URL2: *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Regions on the EU Strategy on Combating Trafficking in Human Beings 2021–2025*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0171>
- URL3: *Trafficking for Forced Criminal Activities and Begging in Europe Exploratory Study and Good Practice Examples*. http://www.antislavery.org/wp-content/uploads/2017/01/trafficking_for_forced_criminal_activities_and_begging_in_europe.pdf
- URL4: *Data collection on trafficking in human beings in the EU*. https://intap-europe.eu/wp-content/uploads/Data_collection_on_trafficking_in_human_beings_in_the_eu-2020.pdf
- URL5: *Report on the progress made in the fight against trafficking in human beings*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A736%3AFIN&qid=1671461797022>
- URL6: *Forced criminal exploitation*. <https://www.togetherfree.org.uk/forced-criminal-exploitation>
- URL7: *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the Fourth Progress Report on the implementation of the EU Security Union Strategy*. https://commission.europa.eu/system/files/2022-05/communication_fourth_progress_report-eu_security_union_strategy.pdf
- URL8: *V.C.L. and A. N. kontra the United Kingdom, 74603/12 and 77587/12*. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22fulltext%22%3A%22V.C.L.%20and%20A.N.%20V.%20The%20United%20Kingdom%22%2C%22itemid%22%3A%222002-13143%22%7D>

Alkalmazott jogszabályok

1990. évi XCIII. törvény az illetékekről

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről

354/2012. (XII. 13.) Korm. rendelet az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről
Az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló jegyzőkönyve (Palermói Jegyzőkönyv)

Az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU irányelve (2011. április 5.) az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Windt Sz. (2023). Elkövető és/vagy áldozat? (Az emberkereskedelem áldozatai által kényszer/fenyegetés hatására elkövetett jogellenes cselekményekről). *Belügyi Szemle*, 71(10), 1901–1914. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.10.15>

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

A Belügyi Szemle kiemelten a Belügyminisztérium felügyeleti és szervezeti rendszeréhez illeszkedő olyan tudományos közleményeket fogad be és jelentet meg, amelyek elsősorban a rendvédelemmel, a közrenddel és a közbiztonsággal, a biztonságpolitikával, az önkormányzatisággal összefüggő kérdésekkel, a társadalmi devianciákkal, valamint a rendészet kérdéseit kriminológiai, kriminálszociológiai, büntetőjogi és rendészeti szempontból elemzi és értékeli.

A Belügyi Szemle az Open Journal Systems folyóirat-szerkesztő rendszer alkalmazáson keresztül fogadja a szerzőktől a kéziratokat.

A beküldött közlemény visszaigazolása során a Szerkesztőség tájékoztatja a szerzőket a beküldött kézirat befogadásáról és várható megjelentetéséről. A Szerkesztőség a beérkezett kéziratokat szakmai és tudományos szempontokból lektoráltatja, és fenntartja a jogot a kéziratok stilizálására, korrigálására, tipografizálására.

A Szerkesztőség másodközlést nem vállal.

A Belügyi Szemlében megjelent cikkek nem feltétlenül tükrözik a Szerkesztőség álláspontját, azok tartalmáért való felelősség minden esetben a szerzőket terheli. A lap egésze, az egyes cikkeket is beleértve, szerzői jogilag védett, ezeknek a szerzői jogi törvény keretein kívül történő bármilyen felhasználása jogellenes és büntetendő.

A cikkek a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC-ND 2.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemények, melynek szellemében a cikkek bármilyen médiumban szabadon felhasználhatók, megoszthatók és újraközölhetők, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje feltüntetésre kerülnek.

A folyóirat megrendelhető a Szerkesztőség e-mail címén vagy telefonon.

Telefonszám: +36 (26) 795-922; BM: 24-626

Email: szerkesztoseg@belugyiszemle.hu

Web: www.belugyiszemle.hu

OJS: ojs.mtak.hu/index.php/belugyiszemle/index

Ára: 530 Ft

